UNIVERSAL
LIBRARY

OU-234477

UNIVERSAL
LIBRARY

ای ضیاء الحق حسام الدین بیار این سوم دفتر کہ سنت شد ستیار

بہ فضل رحمانی و امداد یزدانی و طفیل احمد ثانی کہ آئینہ جمال این خیال است

گر ز سر مفتقر آگہ شوے لفظ بگذاری سوی معنی روی

دفتر با آئین نوی

ہست در زبان پہلوی

قوت جبریل از مطبخ نبود بود از دیدار خلاق وجود

از الہامات حضرت محی الدین محمد دمی مولانا رومی کہ این کلام بر کمالش دال است

من چہ گویم وصف آن عالیجناب نیست پیغمبر ولے دارد کتاب

فہرست دفتر سوم کتاب ستطاب مثنوی شریف مولوی معنوی علیہ الرحمۃ

صفحہ	مضمون کتاب
۱	بہبست ہذا۔
۳	خطبہ کتاب۔
۶	شروع دفتر سوم۔
۱۲	قصہ خورندگان پیل بچگان حرص و ترک نصیحت اصحاب
۱۶	بقیہ قصہ مستمعان پیل بچگان۔
۱۹	بازگشتن حکایت پیل بچگان۔
۲۱	در بیان عطای یحیان کہ چہ از مساب بچگان ست نزد محبوب۔
ایضاً	اگر دون جستجوی موسیٰ علیہ السلام کہ رسیدن بخضر علیہ السلام و ہمراہی او کہ ان ذہبی فتاہ
۲۲	در بیان آنکہ اگر نقص نیاز ہست کمال حق ست۔
۳۶	رنجیدن و شکایت شہری از درویش بخدا بسبب آنکہ بجای سبا یسوی او نمود۔
۲۹	قصہ اہل سبا و طاعی گردن نعمت ایشان را و رسیدن نقمہا بیشان
	طغیان ناکفران در ان و بیان فضیلت شکر نعمت حق۔
۳۰	جمع آمدن اہل آنت ہر سہ ای بر در صومعہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام
	جہت طلب شفا بدعای او۔
۳۵	باقی قصہ اہل سبا۔
۳۹	بقیہ قصہ رفتن خواجہ بدعوت بر دہقانی بردہ۔
۴۰	دعوت کردن باز نجان را از آب بصحرا و جواب طغیان۔
۴۱	جمع بکایت خواجہ در دہقانی۔
۴۳	قصہ صحابہ در اوان حیات کردن ایشان تعالی نعمت نصیحت ملہما لطافت کشیدہ
۴۵	روان شدن خواجہ بسوی دہ با عیالان۔
۴۸	رفتن خواجہ بر قوم شبوی دہ۔
۵۱	فراختن مجنون آن سگ را کہ بقصد کوی لیلےٰ بود۔
۵۳	رسیدن خواجہ قوم شبوی دہ و نا دیدہ ذاتا نعت آنہا در قرآن و بیان اشارات
۶۰	اشارت در شناختن معنی کمال بما سوی الکمال در ان علماء از عوام۔
۶۲	افتادن تعال در تہر رنگ و تلیس شدن وی در خواجہ طاسی نمودن در میان شعالان دیگر۔
۶۳	حریص بودن مولانی اب بلت خود را بزاد و بوم بہ بست و نبہ بیرون آمدن بیان حریصان کہ چیز و جہان خود را ہم
۶۵	ایمن بودن ہامون کہ بجوگ کہ امتحان کردہ حضرت عزت در از راز مدیہ پنہ
۶۶	بردن گربہ زنبہ را در سوا شدن میلون۔
″	دعوای طاسی کردن آن تعال کہ در خوض غا افتادہ بود۔
۶۸	دعوی کردن روغن ان البہیت او در شیشہ روغن احد بیان شعال
	کہ دعوای طاسی نزد شعالان ہی نمود۔
۶۹	تقریر نہ فہمی دن مُحَمَّل القول در بیان امتحان مثا فقان۔
۷۰	قصہ ہاروت و ماروت و دو پیری ایشان بر امتحان حق تعالیٰ
۷۱	مستی کردن ازدہان بزادہ و جستن او کبوہ تعالیٰ۔
۷۲	فتنہ کردن ہاروت و ماروت مقام بشہرت زادہ غیبت حق تعالیٰ
۷۳	خواہ بدن فروعون از ملی موسیٰ علیہ السلام را تذکار آن کہ آن
	بسیمان خواندن فروعون یعنی اسرائیل را از برای جملہ سنع
	دلالت حضرت موسیٰ علیہ السلام۔
۷۴	حکایت در تمثیل۔
۷۵	باز گشتن فروعون بمیدان شہر شاہان الفتہ تر بہا لی مدرسی میدان ترسیدن
ایضاً	جمع آمدن عمران بادہ موسیٰ علیہ السلام و خاستن دن دوستی علیہ السلام
۷۶	وصیت کردن عمران جہت زادہ خود کہ مستگم مزدیدہ باشی
ایضاً	ترسیدن فروعون از بانگ عزیو و خوفا۔
۷۷	پیدا شدن ستارہ موسیٰ علیہ السلام آسمان غزہ میان مہ سیمان
۷۹	خواندن فروعون زنان بنی اسرائیل کہ از زیر کہ بود موسیٰ علیہ السلام
۸۰	بوجود آمدن موسیٰ علیہ السلام و آمدن عوانان بخانہ جوزن وحی آمدن
	بادر موسیٰ علیہ السلام کہ در تنور اندازش از ترس فرعون
۸۱	باندوہی آمدن بادر موسیٰ علیہ السلام کہ در آب انگن۔
۸۳	حکایت ماہیگرے کہ از رہا می نیرہ یا مردہ پنداشت و رہ
۸۶	نصیحت کردن آن شخص از دوری داود علیہ السلام۔
۸۷	رفتن داود علیہ السلام در مغارت تا اینخ حق سبحانہ و تعالیٰ
۸۸	سوال کردن بہلول آن درویش ولی را۔
۹۰	قصہ وقوتی و کرامات اش۔
۹۱	باز گشتن قصہ وقتی علیہ الرحمۃ۔
۹۲	طلبیدن موسیٰ خضر را علیہما السلام با کمال نبوت و قربت
″	باز گشتن قصہ وقتی علیہ الرحمۃ۔
۹۳	نمودن مثال ہفت شمع سوی ساحل۔
۹۴	شدن آن ہفت شمع بر مثال یک شمع۔
۹۵	نمودن آن شمعہا در نظر آن شیخ ہفت مرد۔
۹۶	باز شدن آن شمعہا ہفت درخت۔
ایضاً	مخفی بودن آن درختان از چشم خلق۔
۹۷	یک درخت شدن آن ہفت درخت در نظر او۔
۹۸	ہفت مرد شدن آن ہفت درخت۔
۹۹	پیش رفتن وقتی با امت آن قوم۔
۱۰۰	پیش رفتن وقتی با امت آن قوم عیسیٰ
۱۰۱	اعتقاد کردن آن قوم انبیس وقتی۔
۱۰۲	بیان اشارت سلام سوی درخت و بر قیامت زینت بجا سجود
	و زبان دادن علیہ السلام استماعت و شفاعت خواستن۔
۱۰۳	شنیدن آن قتلی و نالہ افغان آن کشتی را در غرق شدن۔
۱۰۶	تصورات مرد غازی۔
۱۰۷	دعا و شفاعت وقتی در خلاص آن کشتی۔
۱۰۸	انکار کردن آن جماعت بر دعا و شفاعت وقتی و نا پدید شدن آن کشتی
۱۰۹	حیران شدن وقتی کہ آنہا بر میرفتند و بزمین نمیماند از ہر دو
	حیران شدن وقتی کہ آنہا بر میرفتند و بزمین نمیماند از ہر دو
۱۱۰	مختصر در سوال کردن آن مرد عابد علیہ و جواب او۔
۱۱۲	حکم کردن داود علیہ السلام بر کشتہ گاؤ۔
ایضاً	تضریع کردن آن شخص از دوری داود علیہ السلام۔
۱۱۵	رفتن داود علیہ السلام در مغارت تا اینخ حق سبحانہ و تعالیٰ

صفحہ	مضمون کتاب
	رسیدن بستہ دچیدہ بہ بغداد و در وہ۔
۸۹	قصد بدکردن فروعون موسیٰ علیہ السلام را۔
۹۰	جزا گفتن موسیٰ علیہ الصلوٰۃ و السلام فروعون را تہدیدا و ہمو
ایضاً	پاسخ دادن فروعون موسیٰ علیہ السلام را و حملت کردن
	تا پیل و نزاز موسیٰ علی نبینا و علیہ السلام۔
۹۱	جواب موسیٰ علیہ السلام مر فروعون را۔
ایضاً	جواب فروعون موسیٰ علیہ السلام را و دعوی آمدن موسیٰ علیہ السلام
۹۲	مملت دادن موسیٰ علیہ السلام مر فروعون را تا مدت از جانب او
۹۷	فرستادن فروعون بدادن درطلب ساحران۔
۹۸	استوار کردن ہر دو ساحر ان او گر بہ در میان ریسمان زدن
	از حقیقت موسیٰ علیہ السلام را۔
۹۹	جواب گفتن ساحر مرد و با فرد ندان خود۔
۱۰۱	آشتی کردن آن دو ساحر بعصای موسیٰ علیہ السلام و دفات حسد علیہ
	را تشبیہ نمودن جواب موسیٰ علیہ السلام و قناعت دن فرعون از زبان او
	سا، بگرد قصد بردن عصای موسیٰ علیہ السلام کہ بود جوزن موسیٰ علیہ السلام
	را خفتہ یا تقتہ۔
۱۰۵	فرستادن سیاہ ان ہامان پیش فرعون تشریف آوردن موسیٰ و دست سپید ان
	در چشمہ او کہ این کار سیاہ ان کار
۱۰۶	استعمال کردن در جگونگی و شکال پیل در شبستان
۱۱	دعوت کردن موسیٰ علیہ السلام سیاہ رکشتیبان را کہ بگرد و چہ باید کہ تو نہ
۱۱۵	تقریر بیان این دعوت بقیہ را با کلام مُفہم مدت دگر سن را
	پرسش نمودن از حال علی فیطلب با سوانی
۱۱۶	مثل در بیان آنکہ حیث مانع بحث و فکرت ست۔
ایضاً	حکایت۔
۱۱۹	داستان مشغول شدن عاشق بعشق شاہد خواندن و مطالعہ کردن عشق نامہ
	مصنوع معشوق خویش مشتوق از زبان او شنیدن کہ طلب میکرد عظیم الجبہ
	فتح و شتاقان بطلب او حصول او فی المعلوم اند موہوم۔
۱۲۳	حکایت آن مرد کہ در عہد داود علیہ السلام شب و روز بعبادت مشغول بود
	کہ بار خدایا مرا روزی حلال مہیا می رسح نصب۔
۱۲۶	وحی آمدن داود علیہ السلام بآنکہ عاشق ما شو تا ما عاشق تو شویم
	تا بیح الرحا بزیکہ عیش ست جاودانی و نعیم سرمدی
۱۲۸	پرسیدن داود علیہ السلام از حق سبحانہ و تعالیٰ کہ طلب میکنی ما را
	کہ بار خدایا مرا روزی وعدہ گفتی لطف کنندہ و دوست
۱۲۹	در بیان آنکہ علم بادہ بیرو مکان را یک پیرست
۱۳۰	شان نبوت آنست کہ بوحی تعلیم خلق و تبشیر و نذر می حکایت سلطان و کنان
۱۳۲	بیان آنکہ مقرا ان خلق ثقافت ست و بر اصل فطرت نزد مقرا ان اصل
	تقلید عقول سبب تجرد بر اصل علم شان الہی است اصحاب حال جز فضلہ
ایضاً	در وہم انگندن کودکان کہ تا دا بیکر
۱۳۵	در وہم باور دہم انگندن کودکان کہ مالہا نذر آن خواہند آن صبا
	آید و در وہ سر نزد ہا۔
ایضاً	خلط و القی کردن کودکان با مادر بیان احوال و ان راستان
۱۳۶	رفتن مادران کودکان با مادر بیان ت آستاد۔
۱۳۷	در بیان آنکہ سر حق را چون بنا سبت طاہر نمودہ ست تعین وصیت رجع ست
	این ابی ہذہ ہ ابای حق۔
۱۳۸	حکایت آن شیخ کہ در راہ مطلوب کردہ بنیاد حالی ت تقاضا و خارق عقل
	شاہد بر بقیہ کہ ناطقیں مزع کرنی نہیں مراستاں فی ملکہ آنچہ بجوانی کہ
	ابی ہذہ ہ در بی ہمہ بو باسی با ہمہ ۔
۱۳۹	در بیان آنکہ عاقبت کار ہر کس بر وفق عاقبت گفتن باستعجار ترا زو۔
۱۴۰	بقیہ حکایت آن اکہ بہ کی کہ تذکرہ داود کہ گوید کہ ای کہ ہمہ کہ ہمہ ہمہ ہمہ

صفحہ	مضمون کتاب
۱۴۱	تشبیہ بندہ دام قضا بصورت پنہان و اثر پیدا۔
۱۴۳	صفدر شدن آن نقیہ زندہ کہ بندہ کہ بکندن امرہ دانہ از درخت گیل
	حق تعالیٰ رسیدن بی صلت براد۔
۱۴۴	ستم کردن آن فتیح را با دزدان در بیان دستش را۔
۱۴۶	کرامت شیخ و قطع و تبدیل بی دست او بدہ دست در حلوت۔
۱۴۷	سبب جرأت ساحران فرعون بر ربط دست و پا۔
۱۵۰	حکایت کردن اعرابی مشرک کہ من بسیار دروغ می خورد
	یعنی فنی الاباطیر و وجواب گفتن آن
۱۵	اجتماع و جزی فرعون جملہ السلام بعد بوسیدن آن را و دن اللہ تعالیٰ و
	ہامان و مرکب شدن پیش شیخ عزیز علیہ السلام۔
۱۵۲	جنگ نا کردن شیخ بزرگوار بر مرگ فرزندان خویش
۱۵۴	عذر گفتن شیخ بہ نیاز گریستن بر مرگ فرزندان۔
۱۵۷	قصہ خواندن شیخ ضریر قرآن را نزد می معجم و در رقت
	خواندن قرآن بیاموختن با دن اللہ۔
۱۵۸	صفدر شدن لقمان علیہ السلام چون دیگر بار داود علیہ السلام علما آن ہر است
	کہ گوا حسول این ہست کہ بسیار سئوال ہو جب رنج و راحت ست
۱۵۹	بقیہ قصہ نا بینا و صحت خواندن آن نظر۔
۱۶۱	صفت جعل و دعا کہ الہی تو ہا کلام الٰہی و لا بانکہ نہ بخواہی تعالیٰ
	کہ خدایا این حکم گردان۔
۱۶۲	سوال کردن بہلول آن درویش ولی را۔
۱۶۵	قصہ وقتی و کرامات اش۔
۱۶۶	باز گشتن قصہ وقتی علیہ الرحمۃ۔
۱۶۹	طلبیدن موسیٰ خضر را علیہما السلام با کمال نبوت و قربت
″	باز گشتن قصہ وقتی علیہ الرحمۃ۔
۱۷۰	نمودن مثال ہفت شمع سوی ساحل۔
۱۷۱	شدن آن ہفت شمع بر مثال یک شمع۔
۱۷۲	نمودن آن شمعہا در نظر آن شیخ ہفت مرد۔
۱۷۳	باز شدن آن شمعہا ہفت درخت۔
ایضاً	مخفی بودن آن درختان از چشم خلق۔
۱۷۶	یک درخت شدن آن ہفت درخت در نظر او۔
۱۷۸	ہفت مرد شدن آن ہفت درخت۔
۱۸۲	پیش رفتن وقتی با امت آن قوم۔
۱۸۵	پیش رفتن وقتی با امت آن قوم عیسیٰ
۱۸۹	اعتقاد کردن آن قوم انبیس وقتی۔
۱۹۰	بیان اشارت سلام سوی درخت و بر قیامت زینت بجا سجود
	و زبان دادن علیہ السلام استماعت و شفاعت خواستن۔
۱۹۲	شنیدن آن قتلی و نالہ افغان آن کشتی را در غرق شدن۔
۱۹۶	تصورات مرد غازی۔
۱۹۷	دعا و شفاعت وقتی در خلاص آن کشتی۔
۲۰۴	انکار کردن آن جماعت بر دعا و شفاعت وقتی و نا پدید شدن آن کشتی
	حیران شدن وقتی کہ آنہا بر میرفتند و بزمین نمیماند از ہر دو
۲۰۶	باز شرح کردن حکایت آن عابد زنی حلال فی کشتن رنج و محنت
	داود علیہ السلام و ستاب شدن و عذاب او۔
ایضاً	رفتن بر در خانہ پیش داود و علی ہنیا و علیہ الصلوٰۃ و السلام
۲۱۱	بیرون شدن داود و نبی علیہ السلام و شنیدن از ہر دو
	مختصر در سوال کردن از دعا علیہ و جواب او۔
۲۱۲	حکم کردن داود علیہ السلام بر کشتہ گاؤ۔
ایضاً	تضریع کردن آن شخص از دوری داود علیہ السلام۔
۲۱۵	رفتن داود علیہ السلام در مغارت تا اینخ حق سبحانہ و تعالیٰ

صفحہ	مضمون کتاب
۲۰	حکم کردن راوی علیہ السلام مر صاحب گاؤ را کہ سر گاؤ بگذارد و تسلیم و صاحب گاؤ بر او و علیہ السلام
۲۱۷	حکم کردن راوی مر صاحب گاؤ را کہ چہ مال چوبہا ست
۲۱۸	عزم کردن موسیٰ علیہ السلام کہ بجانب زن بروں مرود کار را آشکارا کند
۲۱۹	گواہی دادن درست و بیابان بر سر ظلم ہر دو را
۲۲۱	پیرون رفتن خلائق سوی آن درخت
۲۲۲	قصد امیر کردن او را و علیہ السلام خونی را بعید از اکرام
۲۲۳	در بیان آنکہ قضا کہ می بجای آن خویشتن کہ رہی گاہ دانستہ بود در آن کشتہ گاہ و فعل ست و او را در وی حسن ست یا قبح کہ اباحتی ست
۲۲۹	آوردن عیسیٰ علیہ السلام را بہ قبر کہ از امتحان و تفحص دریں او قبر ست و سوال کردن
۲۳۱	قصہ اہل سبا و وقت ایشان و فرستادن خدا تعالیٰ سیل عرم بجہت ایشان
۲۳۳	شرح آن کہ در وقت پیر آن کہ پیر شد و جوان بر جہد و دراز و آہن
۲۳۵	صفت حرص شہوت و اشتہای ایشان
۲۳۶	آمدن نفیر پیران بہ نصیحت اہل سبا
۲۳۹	معجز خواستن قوم از پیغمبران علیہم السلام
۲۴۱	شہید کردن قوم انبیا را علیہم السلام
ایضاً	حکایت خرگوشان کہ از خرگوش در رسالت پیش پیل فرستادند کہ گو کہ من رسول پادشاہ ام مرا بپیش تو فرستادہ اند تا پیغام بگذارم
۲۴۲	جواب گفتہ انبیا مر معجز خواہان را و دشنام دادن ایشان
۲۴۵	بیان آنکہ ہر کس بر رسد شوں او بر دین خاصہ دعوی نباشد
۲۴۶	خشمناک شدن قوم نوح با پیغمبر و در زمان کشتی ساختن او
۲۴۷	حکایت آن دو کریمہ کہ حسودی دیگر را بر ایں داشتند کہ سگ را بکشد
ایضاً	جواب آن مثل و شکایت کردن از صلابت خر و تن
۲۵۰	بیان سنی دیو و شیاطین و عوارض
۲۵۰	دعوت حال آن مرغ کہ شکر کرد و حرص نبود
۲۵۸	حکایت مہمان کردن کلان مر دہقان را و حسد کردن دہقان بر مہمان و خانہ بسا ابلیس در بہ دہقان
۲۵۵	منع کردن دہقان را از انبیا علیہم السلام و نصیحت کردن و جہت آوردن بعد قصہ دیگر در منع و قطع انبیا علیہم السلام
۲۵۶	جواب انبیا علیہم السلام دہقان را
ایضاً	شکر کردن آن شکر کہ بہ مدت ہیزم را
۲۵۷	باز جواب انبیا علیہم السلام دہقان را
۲۵۹	شکر کردن قوم اعتراض بر انبیا علیہم السلام
ایضاً	باز جواب گفتن انبیا علیہم السلام ایشان را
۲۶۰	حکمت در آفرینش دو نوع در جہان و در جہان دو نوع جانور
۲۶۳	بیان مدحض قضا بصورت لوک کہ سبب شکر کردن جہان را شود حق تعالیٰ نباشد ناخدا آنج
۲۶۴	قصہ عشق مصوں بر شعر و شعر گفتن او خویش
۲۶۶	مخصوص بودن یعقوب علیہ السلام بہ یوسف علیہ السلام و حسد کردن برادران بر یوسف و کشیدن بوی حق تعالیٰ او را بہ یوسف تا حسد برادران بر یوسف حرام آمدن ہر دو صفت
۲۶۸	حکایت غلام پسر کہ کس نفہمید و شست و ریاضت و کار بالا جا رسید
۲۷۱	فرستادن پیغمبر ما علیہ السلام را بہ قریش و دیگران تا قرآن حق تعالیٰ بر ایشان خواند و معجزہ شق القمر بنمود
۲۷۳	بیان آنکہ ایمان بعد وقت نیست و رجا
ایضاً	بیان آنکہ رسول علیہ السلام را بر خود ہمان شمارد و خیال خویش
۲۷۴	حیلت بسیار کردن ابوجہل تا محمد را صلعم بکشد و نتوانست
۲۷۵	مشغول آن کافر بہ آن کہ محمد را صلعم بکشد از کشتن خود غافل شد
۲۷۶	مشغول آن غلام بہ شمردن تیر ہائے مصحف رسول خدا صلعم و سپید شدن آن غلام سیاہ از بہر منع
۲۷۹	بیرون آمدن رسول خدا صلعم از خانہ و خاک بر سر ایشان افشاندن و ایشان را کور کردن
۲۸۰	آمدن ابوبکر بہ نزدیک رسول خدا صلعم و گفتن کہ ایشان ترا ندیدند
۲۸۱	آمدن رسول خدا صلعم بہ نزدیک ایشان و بر سر ایشان خاک افشاندن
۲۸۲	آمدن زن کافرہ با طشت پر خوارہ نزد رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم و خاص شدن عیسیٰ و ادریس و رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم
۲۸۳	دیدن رسول علیہ السلام را دربرون ہموا و گلون کردن و از موزہ ماری سیاہ افتادن
۲۸۵	وجہ عبرت گرفتن از حکایت و تعلیق انتہش ان مع العسر یسرا
۲۸۶	استدعای آن مرد موسیٰ علیہ السلام زبان بہانہ کہ مقبول و مقبول کردن موسیٰ علیہ السلام بامرحق
۲۸۸	وحی آمدن از حق تعالیٰ بموسیٰ علیہ السلام کہ بہ موزش چیزی استدعا می کند بعضی بالزبان
۲۸۹	تبع شدن آن مرد طالب تعلیم زبان بہ خانگی و شگاہ حاجات از دون موسیٰ علیہ السلام آوردن
۲۹۰	جواب خروس سنگ را
۲۹۱	قبول شدن دعوت پیش سگ بسبب دفع شدن حسد
۲۹۲	خبر دادن خروس از مرگ آن خواجہ
۲۹۳	در بیان آنکہ قضا بد را موسیٰ علیہ السلام نرسیدہ چون خبر مرگ خود نشنید
۲۹۴	دعا کردن موسیٰ علیہ السلام رحمت سلامتی بر آن شخص
۲۹۵	اجابت کردن حق تعالیٰ دعای موسیٰ علیہ السلام را
ایضاً	حکایت آن زن کہ فرزندش می نزیست بحق تعالیٰ نمی نالید و رجا بآن کہ این عوض یافت و بجای مجاہدہ ست
۲۹۷	آوردن عمرہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ درحرب بنی رزہ
۲۹۸	جواب عمرہ رضی اللہ عنہ مر آن ملحد را
۳۰۲	حیلہ کردن مجنون شدن و بریج رفتن
۳۰۳	وفات یافتن طلول یعنی اللہ تعالیٰ عنہ و شادی دہل
۳۰۴	حکمت در بیان گشتن بریج
۳۰۵	شنبہ را کہ نظر بہ روز شنبہ ست و یعنی تنگ دست تشبیہ خر را کہ خلاصی ست از تنگی
۳۰۶	بیان آنکہ ہر چہ غفلت و کاہلی و تاریکی ست ہمہ از قبل ست کہ از حق و از سعلوم ست
۳۰۸	تشبیہ نفس با قیاس
۳۰۹	اتراب مستفیدین و المرتزین بوسہ عدوی خویش را و نگذاردن و بطالت و مفسدت آن نشکنی
۳۱۰	فرق دوصیاد و دانستن چیزی بمثال و تعلیق بر بیان دانستن ماہیت آن چیز
۳۱۵	جمع و تطبیق میان نفی و اثبات کہ یک چیز را روی نسبت و تحقق جہت
۳۱۶	مسکینا و فقیرا در درویش کامل
۳۱۷	قصہ وکیل صدر جہان کہ متہم شد و از بخارا گریخت بزعم جان باز نہ شفقت کہ بیان گرفت کہ کہ جان عزیز چہ پنہان مہل باشد
۳۱۸	پیدا شدن روح القدس بصورت آدمی بر مریم علیہا السلام بوقت غسل و بر لب جوی و پناہ گرفتن او بحق تعالیٰ
۳۲۴	گفتن روح قدس مریم علیہا السلام را کہ من رسول حقم آشفتہ و پنہان از من مشو
۳۲۵	عزم کردن آن کاں بخشش مجموع کند و فرار الا و بالی دارد
۳۲۶	پرسیدن متوکل زرعا شوکر از تہیدگی کدام نعمت بزرگ تر است
۳۲۸	جستن دراج تا آخر حجت بجا و رحمت کردن آن مرد بالی افتخر او
۳۲۹	ادب بالی افتخر تابع و فاعل را در عشق
۳۳۱	دردی نالان آن عاشق مصیبتی فرار
۳۳۲	اندوہان آن عاشق از دنیا و فرار محمد از بروں شتاب از آمیدہ شدن
۳۳۳	جواب گفتن عاشق غازان و وعدہ دیدہ کہ مکان ما

صفحہ	مضمون کتاب
۳۳۵	پرسیدن بال عاشق معشوقہ چون دست از جان شست
۳۳۶	صفت کردن آن مسجد مہمان شش بودوان عاشق مرگ جگر گاہ مہمان مسجد مہمان شد
۳۳۷	آمدن مہمان دران مسجد
ایضاً	ملامت اہل مسجد مہمان عاشق را در حق نفس در انجا و تسدید کردن
۳۳۸	جواب گفتن عاشق ناصحان و ملامت کنان را
۳۳۹	بیان آنکہ عشق جالینوس ہیں حیات دنیا بود کہ عشق او بجای جا ست از آیدہ خبری نہ و رنج دیدہ استراحت
۳۴۱	ملامت کردن اہل مسجد مہمان را در حق عشق و ران مسجد
۳۴۲	گفتن شیطان تحریش را کہ تو محمد علیہ الصلوٰۃ والسلام را بہ کرسی بلند گفتی و خود را بہ فرعین و ملحدان خود بیا و ہمہ ملحدان را بہ پیغمبر خود
۳۴۰	کردن عاشق ان ہیذم بیران مہمان مسجد مہمان کش
ایضاً	جواب گفتن عاشق شیطان را و باز گشتن و کردن مرغ حارس گشتہ بانگ بر او
۳۵۳	تمثیل کردن موسیٰ تمثیل ان مصری او را و طاہر علوان بہ پیغمبر را و ہمچو طویلہ رجوع کردن آید و بگ دو دو تا بیرون جملہ و منع کردن کہ بلعوا
۳۵۵	تمثیل جماد شدن پرسش بون او پرسیدن او را و جواب شنود
ایضاً	عذر گفتن کہ ما را خود دست در چوش شتن کہ دانہ تخود را
۳۵۶	بانی قصہ مہمان کش مسجد مہمان شدن و حسد و عزم او
۳۵۷	فکر خیال بد نیندیشیدن فاحبہ مہمان
۳۵۹	نعت صفت آن مقرر جہ و علیا و بعضا بعض آل ستہ اعین
۳۶۰	بیان آنکہ رشتن انبیا را و اولیا علیہم السلام بسیار جا را بجہت آن کہ خوش نیست و جہت خوف و تشویش خلق نبود بلکہ جہت شاد خلق ست و راہ خواندن تا جہیں انقطاع از دنیا بقدر حاجت
ایضاً	تشبیہ صورت اولیا و صورت کلام و انبیا بصورت عصا کہ سبب صورت حسن موسیٰ علیہ السلام
۳۶۱	تفسیر قولہ تعالیٰ یا جبال اوبی معہ والطیر
۳۶۲	جواب خدنندہ بر تشنوی از تصور فحم خود
۳۶۳	تمثیل دزدی بردن کردہ سپاہ خوان کہ لیبک خوانند تا سپاہ بیاید
۳۶۵	بقیہ قصہ مہمان کش مسجد مہمان کش
ایضاً	تفسیر آیہ و جایء علیہم بعجل جنیذ و تساکم فی المعلوم الا و للاکرام و سیدن بانگ سرغ لئیم بقصد مہمان مسجد را
۳۶۶	ملامات آن عاشق با صدر جہان
۳۶۱	جذبہ عنصری جنس خود را در تربیت آدمی محتشم و منیر جنس
۳۶۲	مجذوب شدن جان نیز بجالم روح
۳۶۴	قصہ غزالہ و دستہا جستہ با جگر گون آوری را کہ مالک قتا ہزار ست و گاہ عزم او را فتح نارون نافذ آہن تابع عزم او و گاہ
۳۶۵	نظر کردن پیغمبر علیہ السلام با یماں و تبسم کردن و گفتن و محبت حسن توہم پیوون الی الجنۃ یا سلسلۃ و الاغلال
۳۶۶	تفسیر من ایمان مستعصوا قد جاءکم بآیۃ من ربکم فتہ
۳۶۹	شکر کردن بیرو با گشتن بر راہ علیہ السلام را حمد و حیلت آن نیکو کردن
۳۶۹	قصہ پیر بہ حضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ تفضلوں علی یونس بن متی
۳۷۰	گرستن پیغمبر علیہ السلام بعض اینان بر حالت او
ایضاً	فہم کردن رسول علیہ السلام فہم تر کن اسیران را
۳۷۲	بیان آنکہ ظاہر ی و عیار ہر ی مقہور ست و دین منصوری مسور
۳۷۴	جذبہ عشق عاشق را بہ حریت لاعلم حاصل تر جمہ آیہ لیعلم بالا کہ
۳۷۵	رسیدن بجا ی عاشق و برندگی صدر جہان
۳۷۶	واخو استن پشہ را زدست باد حضرت سلیمان علیہ السلام
۳۷۰	امر کردن سلیمان علیہ السلام پشہ را بحفظ فرمہ بر یوان مگر
۳۷۹	توبہ کردن معشوق عاشق بعد از بیان آنکہ جوینده یابنده بود در حق عاشق و وجد و صدق رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و من قبل منقال ذرہ خیر یرہ و من یعمل منقال ذرہ شر یرہ

دیباچهٔ دفتر سوم از دفترهای مثنوی معنوی

بسم الله الرحمن الرحیم

الحکم جنود الله تعالی فی الارض یقوی بها اولیاءه و تنزه علمهم عن شائبة الجهل

لشکرهای خدا است در زمین قوی میشود بآن لشکرها جانهای مریدان و پاک میکند آن حکمتهایش آن مریدان را از آمیزش نادانی

و عدلهم عن شائبة الظلم و جوده هو عن شائبة الریا و حلمهم عن شائبة السفه و تقربهم الیهم تعطفا

و پاک میکند دادنشان را از آمیزش ستم و پاک میسازد بخشش ایشان را از آمیزش ریا و حلمشان از آمیزش سبکی و نزدیکی ایشان بخودشان از روی تعطف

عنهم من فهم الاخرة و تیسر لهم ما عسر علیهم من الطاعة و الاجتهاد و هی من بینات الانبیاء

از ایشان از مهیدان آخرت و آسان میسازد برای ایشان چیزی را که دشوار است بر ایشان در حالیکه آن چیز از فرمانبرداری و کوشش در ریاست آن حکمتها از معجزات روشن پیغامبران

و دلائلهم تخبر عن اسرار الله و سلطانه المخصوص بالعارفین و ادارته الفلک النورانی

و از دلیلهای ایشان که خبر میدهد از رازهای خدای تعالی و از سلطان و برهان وی که مخصوص ست بعارفان و خبر میدهد از گردانیدن آن خدا فلک را گردانی

الرحمانی فی الدرج الحاکم علی فلک الدخانی الکرتی کما ان العقل حاکم علی صور التربیة و هو سماء

در حمانی و روشن و حاکم ست بر فلک دخانی و کروی چنانکه عقل حاکم ست بر صورتهای خاکی و جسمانی آن صورت را که

الظاهرة و الباطنة فدوران ذلک الفلک الروحانی حاکم علی الفلک الدخانی و الشهب النازهرة

ظاهری و باطنی است پس گردیدن آن فلک روحانی حاکم ست بر فلک دود مانند و حاکم ست بر درخشهای روشن صاف

و السرج المنیرة و الریاح المنشئة و الاراضی المدحیة و المیاه المطردة نفع الله بها عباده

و بر چراغهای تابان و بر بادهای بشکوه و نمایش و بر زمینهای گسترانیده شده و بر آبهای بیاپی ریخته شده فائده رسانند خدا آن حکمتها بندگان خود را

و زادهم فهما فیها و انما یفهم کل قاری علی قدر نهیته و ینسک الناسک علی قدر

و افزونی دهد آن بندگان را خدای تعالی فهم در حکمتها و چراغها میت که می فهمد هر خواننده بر اندازهٔ خرد خود و عبادت می کند عبادت کننده بر اندازهٔ

قوة اجتهاده و یفتی المفتی مبلغ رأیه و یتصدق المتصدق بقدر قدرته و یجود الباذل بقدر

زور کوشش خود و فتوی میدهد مفتی بجای رسیدن دانش خود و صدقه میدهد هر صدقه دهنده باندازهٔ توانائی خود و بخشش مینماید بخشنده بر اندازهٔ

موجوده و یقتنی المجود علیه ما عرف من فضله و لکن مفتقر الماء فی المفازة لا یقصر یرید عن طلبه

یافت خود و میگیرد وجود کرده شده بر دل (یعنی گیرندهٔ عطا) آنچه شناخته است از فضل دو لیکن گم کنندهٔ آب در بیابان که چیزی از آب کوتاه نمیماند از طلب آب بسبب آن

معرفته ما فی البحار و یجد فی طلب ماء هذه الحیاة قبل ان یقطعه المعاش بالاشتغال عنه

شناختن او چیزی که در دریاها است و کوشش میکند در جستن آب این زندگانی پیش از آنکه قطع کند او را بسیار زندگانی دنیا بسبب باز داشتن از ان از آب حیات

و یعوقه العلة و الحاجة و تحول الاعراض بینه و بین ما یتسرع الیه و لن یدرک العلو

و مانع شود او را علت و حاجت و در آید عرضها در میان او و در میان چیزی که سبقت کند بسوی او و هرگز در نیابد علم را

مؤنث لهوی و لا راکن الی دعة و لا منصرف عن طلبه و لا خارف علی نفسه و لا مهتم لمعیشته

اختیار کنندهٔ هوای نفس و نه میل کننده بسوی بیکاری و بطالت و نه باز گردنده از طلب وی و نه ترسنده بر ذات خود و نه اهتمام کننده غم خورنده بر معیشت خود

إِلَّا أَنْ يَعُوذَ بِاللهِ وَيُقَوِّيَ نِيَّتَهُ عَلَى دُنْيَاهُ وَيَأْخُذَ مِنْ كُنُوزِ الْحِكْمَةِ نُقُودًا لِأَمْوَالِهِ الْعَظِيمَةِ الَّتِي

مگر آنکه پناه ببرد بخدا و قوی گرداند دین خود را بر دنیای خود و بگیرد از گنج حکمت نقدهای مالهای بزرگ آنکه

لَا تَنْفَدُ وَلَا تَزُولُ مِثْلَ مِيرَاثِ الْأَمْوَالِ وَالْأَمْوَالِ الْجَلِيلَةِ وَالْجَوَاهِرِ الْكَرِيمَةِ وَالضِّيَاعِ الثَّمِينَةِ شَاكِرًا

کاسد نشود و فنا نپذیرد و میراث گردد نشود و نمیرد چون میراث مالهای دنیا و جواهرهای بزرگ و ضیاعهای بسیار بهادار و حالیکه شکر کننده است

لِفَضْلِهِ مُعَظِّمًا لِقَدْرِهِ عَالِمًا بِخَطَرِهِ وَيَسْتَعِيذُ بِاللهِ مِنْ خَسَاسَةِ الْحُظُوظِ وَمِنْ جَهْلٍ يَسْتَلِبُ

مر فضل او را معظم کننده مر مقدار او را دانا بقدر او و پناه برنده بخدای تعالی از فرومایگی حظهای دنیا و از نادانی که بسیار

الْقَلِيلَ مِمَّا يَرَى فِي نَفْسِهِ وَيَسْتَقِلُّ الْكَثِيرَ الْعَظِيمَ مِنْ غَيْرِهِ وَيَجِبُ بِنَفْسِهِ بِمَا لَوْ يَأْذَنُ لَهُ الْحَقُّ

بنداردآنرا که اندک می بیند در نفس خود و بزرگ میداند بسیار را که بزرگ است از غیر خود و مشغف کند بنفس خود چیزیرا که حکم نکرده او را حقتعالی

وَعَلَى الْعَالِمِ الطَّالِبِ أَنْ يَتَعَلَّمَ مَا لَمْ يَعْلَمْ وَأَنْ يُعَلِّمَ مَا قَدْ عَلِمَ وَيَرْفُقَ بِذَوِي الضَّعْفِ فِي الذِّهْنِ

ولازمست بر عالم که دوست دارد که بیاموزد چیزیرا که نمیداند و آنکه تعلیم کند چیزیرا که تحقیق دانسته است و نرمی کند بخداوندان ناتوانی در فهم

وَلَا يَجِبُ مِنْ بِلَادَةِ أَهْلِ بَلَادَةٍ وَلَا يُعْنِفُ عَلَى قَلِيلِ الْفَهْمِ كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللهُ

و تعجب نکند از کودنی کودنان و درشتی نکند بر کند فهمان همچنین بودید شما پیش ازین پس منت نهاد حق سبحانه تعالی

عَلَيْكُمْ سُبْحَانَ اللهِ تَعَالَى عَنْ أَقَاوِيلِ الْمُلْحِدِينَ وَشِرْكِ الْمُشْرِكِينَ وَتَنْفِيصِ النَّاقِصِينَ وَتَشْبِيهِ

برشما بایمان عطا کننده دست آن اصدق پرترست از همه ایمانها و از شرک مشرکان و از کم کردن و عیب گفتن ناقصان و از تشبیه کردن

الْمُشَبِّهِينَ وَسُوءِ آرَاءِ الْمُتَفَكِّرِينَ وَتَلْفِيقَاتِ الْمُتَوَهِّمِينَ وَلَهُ الْحَمْدُ وَالْمَجْدُ عَلَى تَلْفِيقِ

تشبیه کنندگان و از بدی رایهای فکر کنندگان و از چفتیهای وهم کنندگان مراو راست ستایش و بزرگی بر سر همه ورین

الْكِتَابِ مَنْوِيِّ الْإِلَهِيِّ الرَّبَّانِيِّ وَهُوَ الْمُوَفِّقُ وَالْمُفْضِلُ وَلَهُ الطَّوْلُ وَالْمَنُّ لَا سِيَّمَا عَلَى عِبَادِهِ

کتاب منوی آن ربانی و او توفیق دهنده و فضال کننده و مراو راست عطا و منت نهادن بخصوص بر بندگان خود

الْعَامِلِينَ عَلَى رَغْمِ حِزْبِ إِبْلِيسَ يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ

کار کنان امر او را بر رغم گروه شیطان گروهی که میخواهند بدهان خود نور خدا را بنهانی کنند و خدا تمام کننده نور خود است اگرچه ناخوش دارد ازو

الْكَافِرُونَ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ

کافران ما ما فرو فرستادیم قرآن را و ما مر او را نگاه داریم پس هر که تبدیل کند آنرا بعد از آنکه شنیده باشد او را جز این نیست که بر وبال آن تبدیل پرستانی است

يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ

تبدیل کنند آن را بدرستیکه خدا شنوا و داناست و ستایش مر خدای را پروردگار جهانیان و نیست حرکت و قوت مگر

الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ وَالصَّلَاةُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ بِرَحْمَتِكَ

بتوفیق خدای بزرگ و درود بر سرور ما گرامی محمد و بر آل او و صحاب او همه آن آل و اصحاب برحمت تو

يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ

ای رحیم ترین رحم کنندگان

ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ فِيْهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ

به امداد الله

دفتر سوم

مثنوی شریف

از رحمة الله

در مطبع نامی واقع کانپور مطبوع گردید

بسم الله الرحمن الرحیم

حق حق حق

ای ضیاء الحق حسام الدین بیار
این سوم دفتر که سنت شد سه بار

برگشا گنجینهٔ اسرار را
در سوم دفتر بهل اعذار را

قوت از قوت حق می زاید
زعفرانی که حرارت می دهد

این چراغ از شمس کوروس بود
در فتیله و پیه در روغن بود

سقف گردون کو چنین دائم بود
بر طناب و آلتی قائم بود

قوت جبریل از مطبخ نبود
بود از دیدار خلاق وجود

همچنین این قوت ابدال حق
هم ز حق دان نه ز طعام و نه ز طبق

جسم شان راهم ز نور آشته اند
ما ز روح و از ملک بگذشته اند

چونکه موصوفی بأوصاف جلیل
آتش نمرود بندد چون خلیل

گردد آتش بر تو هم بردو سلام
ای عناصر مر مزاجت را غلام

مزاجی راغنا صرمایه ایست
ین مزاجت درجهان منبسط
ی دریغا غصه افهام مخلق
ی ضیا الحق بخلق رامی تو
وه طور اندر تجلی خلق یافت
صار دکامنه الشوق الجبل
قسمه بخشی آید از هر کس بکس
خلق بخشد جسمها و روح را
ین سبی بخشد که اجلالی شوی

ین مزاجت برتر از هر پایه ایست
وصف وحدت را کنون شد منقطع
نخت تنگ مدندار و خلق خلق
خلق بخشد تشنگ را حلوای تو
ا له می کوشید دمی را بر شکافت
ل را تیمم من حیل رقص الجمل
خلق بخشی کار یزدان ست و بس
خلق بخشد بهر هر عضوت جدا
ز دغا و از دغل خالی شوی

تا نگوئی سلطان را بکس
تا نریزی قند را پیش مگس

گوش آن کس نوشد اسرار جلال
کو چو سوسن صد زبان افتاد لال

خلق بخشد خاک را لطف خدا
تا خورد خاک آب و روید صد گیا

باز حیوان را بخشد حلق و لب
تا گیاهش را خورد اندر طلب

چون گیاهش خورد و حیوان گشت قوت
گشت حیوان لقمهٔ انسان و رفت

باز خاک آمد شد اکّال بشر
چون جدا شد از بشر روح و بصر

ذرّها دیدم دهان شان جمله باز
گر بگویم خورد شان گردد دراز

برگها را برگ از انعام او
دایگان را دایه لطف عام او

رزقها را رزق تا او میدهد
زانکه گندم بی غذائی چون نهد

نیست شرح این سخن را منتها
پاره گفتم بدان زان پاره ها

جمله عالم آکل و ماکول دان
باقیان را مقبل و مقبول دان

این جهان و ساکنانش منتشر
وان جهان و ساکنانش مستتر

این جهان و عاشقانش منقطع
اهل آن عالم مخلد مجتمع

پس کریم آنست کو خود را دهد ۱۰ آب حیوانے که ماند تا ابد

باقیات الصالحات آمد کریم ۱۱ رسته از صد آفت و اخطار و بیم

گر هزار اند یک کس بیش نیست ۱۲ چون خیالات عدد اندیش نیست

آکل و ماکول را حلق ست و نای ۱۳ غالب و مغلوب را عقل ست و رای

حلق بخشید او عصای عدل را ۱۴ خورد او چندان عصا و جبل را

وا اندر و افزون نشد زان جمله اکل ۱۵ زانکه حیوانی نبودش اکل و شکل

مر لقین را چون عصا حق حلق داد ۱۶ تا بخورد او هر خیالے را که زاد

پس معانی را چو اعیان حلقهاست ۱۷ رازق حلق معانی هم خداست

پس زماهی تا به مه از خلق نیست ۱۸ کو بجذب مایه او را حلق نیست

خلق نفس از وسوسه خالی شود — میهمانِ وے اجلالی شود
خلقِ جان از فکرِ تن خالی شود — وانگهان روزیش اجلالی شود
خلقِ عقل و دل چو شد خالی ز فکر — یافت او بے هضم معده رزق بکر
شرطِ تبدیلِ مزاج آمد بدان — کز مزاج بد بود مرگ بدان
چون مزاج آدمے گلخوار شد — زرد و بد رنگ و سقیم و خوار شد
چون مزاجِ زشتِ او تبدیل یافت — رفت زشتی و آن رخش چون شمع تافت
دایه کو طفلِ شیر آموز را — تا به نعمت خوش کند بدقوز را
دایه کو شیر خوارهٔ طفل را — تا ز نعمتها کند او را غذا
گر به بندد راه یک پستان برو — برکشاید راه صد بستان برو
زانکه پستان شد حجابِ آن ضعیف — از هزاران نعمت و خوان و رغیف
پس حیاتِ ماست موقوفِ طعام — اندک اندک جهد کن تم الکلام
چون جنین بود آدمی خون بد غذا — از نجس پاکے بروید مومن کذا
چون جنین بود آدمے خونخوار بود — بود او را بود از خون تا ربود
از طعامِ خون غذایش شیر شد — وز طعامِ شیر لقمه گیر شد

وز نظام لقمه تقمانے شود — طالب مطلوب پنهانے شود

گر جنین را کس بگفتی در رحم — هست بیرون عالمی بس منتظم

یک زمین خرمی باعرض وطول — اندرو بس نعمت وبیحد اکول

کوهها و بحرها و دشتها — بوستانها باغها و کشتها

آسمانی بس بلند و پرضیا — آفتاب و ماهتاب و صد سها

از جنوب و از شمال و از دبور — باغها دارد عروسیها و سور

در صفت ناید عجائبهاے آن — تو درین ظلمت چه در امتحان

خون خوری در چار میخ تنگنا — درمیان حبس و انجاس و عنا

او بحکم حال خود منکر بدے — زین رسالت معرض وکافر شدے

کاین محال است و فریب است و غرور — زانکه وهم کور زین معنی ست دور

جنس چیزی چون ندید ادراک او — نشنود ادراک منکر ناک او

همچنان که خلق عام اندر جهان — زان جهان ابدال میگویند شان

کاین جهان چاهیست بس تاریک و تنگ — هست بیرون عالمی بی بوو رنگ

هیچ در گوش کسی زایشان نرفت — کاین طمع آمد حجاب ژرف و رفت

گوش را بندد طمع از استماع — چشم را بندد غرض از اطلاع

همچنان که آن جنین را طمع خون — کان غذای اوست در راه وطان و دن

از حدیث این جهان محجوب کرد — خون تن را در دلش محبوب کرد

ترین همه انواع نعمت ماند فرد — غیر خون او مے نداند چاشت خور

بر تو هم طمع خوشی این جهان — شد حجاب آن خوشی جاودان

طمع و ذوق این حیات پر غرور — از حیات راستینت کرد کور

پس طمع کورت کند نیکو بدان — بر تو پوشاند یقین را بے گمان

حق ترا باطل نماید از طمع — در تو صد کوری فزاید از طمع

از طمع بیزار شو چون راستان — تا نهی پا بر سر آن آستان

کاندران در چون درآئی واره‌ی — از غم و شادی قدم بیرون نهی

چشم جانت روشن و حق بین شود — بے ظلام کفر نور دین شود

پند مردان را بذیرا شو بجان — تا رهی از خوف و مانی در امان

بشنو اکنون قصه تمثیل آن — تا بیابی در حقیقت نور جان

قصه خورندگان پیل بچگان از حرص و ترک نصیحت ناصحان

آن شنیدی ترک در هندوستان — دید دانائے گروه دوستان

گرسنه مانده شده بی برگ و عور — می رسیدند از سفر از راه دور

مهر دانائیش جوشید و بگفت — خوش سلامی شان و چون گلبن شگفت

گفت دانم کز نجوع و از خلا — جمع آمد رنج تان زین کربلا

لیک الله الله اے قوم جلیل — تا نباشد خوردتان فرزند پیل

پیل هست این سو کز اکنون می وزید — پند من از جان و از دل بشنوید

پیل بچگانند اندر راه تان — صید ایشان هست بس دلخواه تان

بس ظریف اند و لطیف اند و سمین — لیک مادرشان بود اندر کمین

از پی فرزند صد فرسنگ راه — او بگردد در حنین و آه آه

آتش و دود آید از خرطوم او — الحذر زان بچه و حوم او

اولیا اطفال حق اند اے پسر — در حضور و غیبت آگاه باخبر

غایبی شد پیش از نقصان شان — کو کشد کین را برای جان شان

گفت اطفال من اند این اولیا — در غریبی نرد از کار و کیا

از برای امتحان خواری و تسلیم
لیک اندر سر منم یار و ندیم

پشت دار جمله عصمتهای من
گویا هستند خود اجزای من

هان و هان این دلق پوشان من اند
صد هزار اندر هزار و یک تن اند

ورنه کی کردی بیک پی ب هنر
موسی فرعون را زیر و زبر

ورنه کی کردی بیک نفرین مه
نوح شرق و غرب را غرقاب خود

برنکندی یک دعای لوط راد
شهرهای کافران را المراد

گشت شهرستان چون فردوس شان
وجله آب سیه رو بین نشان

سوی شام ست این نشان و این خبر
ور ره قدسش ببینی برگذر

صد هزاران انبیای حق پرست
خود بهر قرنی سیاستها بدست

گر بگویم این بیان افزون شود
خود جگر چه بود که خارا خون شود

خون شود کوه ها و باز آن بفسرد
تو نه بینی خون شدن کوری درد

طرفه کوری دور بین و تیز چشم
لیک از اشتر نه بیند غیر پشم

مو بمو بیند ز حرص آنس
رقص بی مقصود داند همچو خرس

مو بمو بیند ز حرص خود بشر
رقص او خالی ز خیر و ز برش

رقص آنجا کن که خود رقاصی
پنبه را از ریش شهوت برکنی

رقص دجلان بر سر میدان کنند
رقص اندر خون خود مردان کنند

چون رهند از دست خود دستی زنند
چون جهند از نقص بر رقصی تنند

مطربان شان از درون دف می زنند
بحرها در شورشان کف می زنند

تو نه بینی برگها بر شاخها
کف زنان رقصان ز تحریک صبا

تو نه بینی لیک بهر گوش شان
برگها بر شاخ شد کف زن عیان

تو نه بینی برگها را کف زدن
گوش دل باید نه این گوش بدن

گوش سر بربند از هزل و دروغ
تا به بینی شهر جان را با فروغ

پس دهان بربند از هزل ای عمو
جز حدیث روی او چیزی مگو

سر کشد گوش محمد در سخن
کش مگوید در نبی حق هو اذن

سر بسر گوش ست و چشم ست این نبی
رحمت او مرضع ست و ما نبی

این سخن پایان ندارد باز ران
سوی اصل قیل و بر آغاز ران

بقیهٔ قصهٔ متعرضان پیل بچگان

هر دهان را پیل بوئی میکند — گر ذ معده هر بشر بر میتند
تا کجا یابد کباب پور خویش — تا زند اندر جزا صد زخم نیش
تا کجا بوی کباب بچه را — یابد و زخمش زند اندر جزا
خمهای بندگان حق خوری — غیبت ایشان کنی کیفر بری
تا آن که بوی دهان تان خالق ست — کی بر د جان غیر آن کو صادق ست
وای آن افسوسی کش بوی گیر — باشد اندر گور سنگر با نکیر
نی دهان در دیدن مکان زان مهان — نی دهان خوش کردن از دار و دهان
آب در وغن نیست مر رو پوش را — راه حیلت نیست عقل و هوش را
چند کوبد زخمهای گرز شان — بر سر هر ژاژخا و مرز شان
گرز عزرائیل را هنگر اثر — گر نه بینی چوب و آهن در صور
هم بصورت می نماید گه گهے — زان همه رنجور باشد آگهے

گوید آن رنجور کای یار حریم
چون نمی بینند کس از یارانِ او
ما نمی بینیم باشد این خیال
چه خیال ست اینکه آن شخص نگون
گر رها و تنها محسوس شد
او همی بیند که آن از بهرِ اوست
حرص دنیا رفت و چشمش تیز شد
مرغ بی هنگام شد آن چشمِ او
سر بُرید دین واجب آید مرغ را
هر زمان نزعی ست جزوِ جانت را
عمرِ تو مانندِ همیان زرست

چیست این شمشیر بر فرقِ سرم
در جواب آیند هریک کای عمو
چه خیال ست اینکه هست این انتحال
از نهیبِ این خیالی شد کنون
پیشِ بیمار و سرش منکوس شد
چشمِ دشمن بسته زان و چشمِ دوست
چشمِ او روشن که خونریز شد
از نتیجه کبر او و خشمِ او
که بغیرِ وقت جنباند درا
بنگر اندر نزعِ جانِ ایمانت را
روز و شب مانندِ دینارِ شمرست

می شمارد مید هد زر بے وقوف
تا کہ خالی گردد و آید خسوف

گر ز کبر بستانی و ننہی بجاے
اندر آید کوہ زان دادن زپاے

پس بنہ بر جاے ہر دم را عوض
تا زوا نجذبوا تقرب یابی غرض

در کمال کار ہا چندین مکوش
خیر بکاری کان بود در دین مکوش

عاقبت تو رفت خواہی ناتمام
کار ہایت ابتر و نان توخام

وان عمارت کردن گور لحد
نی بسنگ ست و نہ چوب و نی لبد

بلکہ خود را در صفا گوری کنے
در منے او کنی دفن منے

خاک او گردی و مدفون غمش
تا دمت یابد مدد ہا از دمش

گور خانہ قبہا و کنگرہ
بنود از اصحاب معنی آن سرہ

بنگر اکنون رند اطلس پوش را
ہیچ اطلس دست گیر دہوش را

در عذاب منکرست آن جان او
گشت دم غم در دل غمدان او

از برون بر ظاہرش نقش و نگار
وز درون زاندیشہا او زار زار

دان یکی بینی دران دلق کہن
چون نبات اندیشہ و شکر سخن

بازگشتن بحکایت پیل بچگان

گفت ناصح بشنوید این پند من — تا دل و جان تان نیفتد در محن
باگیاه و برگها قانع شوید — در شکار پیل بچگان کم روید
من برون کردم ز گردن دام نصح — جز سعادت کے بود انجام نصح
من به تبلیغ رسالت آمدم — تا رهانم مر شما را از ندم
هین مبادا کآن طمع تان ره زند — طمع برگ از بیخها تان برکند
این بگفت و خیرباد کرد و رفت — کشت قحط و جوع شان در راه و رفت
ناگهان دیدند بر یک جاده ئه — پور فیلے فربهے نوزاده ئه
اندر افتادند چون گرگان مست — پاک خوردندش فرو شستند دست
آن یکے همره نخورد و پند داد — که حدیث آن فقیرش بود یاد
از کبابش مانع آمد آن سخن — بخت نو بخشدت را عقل کهن
پس بیفتادند و خفتند آن همه — وان گرسنه چون شیان اندر رمه
دید پیلے سمنا کے در رسید — اولاً آمد سوے جارس دوید
بوی میکرد آن دهانش را سه بار — هیچ بوے ز و نیامد ناگوار
چند باری گرد او گشت و برفت — مرور انا زد آن شه پیل زفت
پس لب هر خفته را بوے کرد — بوی می آمد ز ازان خفته مرد
کز کباب پیل زاده خورده بود — بر درانید و بکشتش پیل زود

در زمان او یک بیک از ان گروه — می درانید و نبودش زان شکوه
بر هوا انداخت هر یک را گزاف — تا همی زد بر زمین مے شد شگاف
امی خورنده خونِ خلق از زره بگرد — تا نیارد خونِ ایشانت نبرد
مالِ ایشان خونِ ایشان دان یقین — زانکه مال از زور آید در یمین
مادرِ آن فیل بچگان کین کشد — فیل بچه خواره را اکفر کشد
فیل بچه می خوری اے پاره خوار — هم برآرد خصم فیل از تو دمار
بوئے رسوا کرد مکر اندیشش را — پیل داند بوے بچه خویش را
آنکه یابد بوے حق را از زمین — چون نیابد بوی باطل را ز من
مصطفے چون بوی برد از راه دور — چون نیابد از دهانِ ما بخور
هم بیابد لیک پوشاند ز ما — بوے نیک و بد برآید بر سما
تو همی چسبی و بوے آن حرام — می زند بر آسمانِ سبز فام
همره انفاسِ زشتت می شود — تا به بوگیران گردون میرود
بوی کبر و بوی خشم و بوے آز — در سخن گفتن بیاید چون پیاز

گر خوری سوگند من کی خورده ام — از پیاز و سیر تقوی کرده ام
آن دم سوگند غمازی کند — بر دماغ همنشینان برزند
پس دعا ها رد شود از بوی آن — آن دل کز قشر مے نماید در زبان
اخسئوا آید جواب آن دعا — چوب رد باشد جزای هر دعا
گر صد سے کژ بود مغنیست راست — آن کژی لفظ مقبول خداست
ور بود مغنے کژ و لفظت نکو — آن نکو لفظے نیرزد یک طسو

در بیان خطای محبان که بهتر از صواب بیگانگان است نزد محبوب

آن بلال صدق در بانگ نماز — حی را هی هی همے خواند از نیاز
تا بگفتندش نمی پیمبر نیست راست — این خطا اکنون که آغاز بنا است
اے نبی و اے رسول کردگار — یک مؤذن کو بود افصح بیار
عیب باشد اول دین و صلاح — لحن خواندن لفظ حی علی الفلاح
ختم پیغمبر بخوشید و بگفت — یک دو حرفی از عنایات بنفت
کای حسنان نزد خدا هے بلال — بهتر از صد حی و قیل و قال
وا مشو رانید تا من راز تان — وا نگویم راز آخر و آغاز تان
گر نداری تو دم خوش در دعا — رو دعا می خواه از خواص خدا

امر کردن حق تعالی بموسے علیه السلام که بانی

خوان مرا کہ بدان وہان گناہ نکردہ باشی

بہر این فرمود با موسیٰ خدا — وقت حاجت خواستن اندر دعا
کای کلیم اللہ زمن میجو پناہ — باد ہائے کہ نکردی تو گناہ
گفت موسیٰ من ندارم آن دہان — گفت ما را از دہانِ غیر خوان
از دہان غیر کے کردی گناہ — از دہانِ غیر برخوان کای آلہ
آنچنان کن کان دہانہا مرترا — در شب و در روزہا آرد دعا
از دہانِ کہ نکردستے گناہ — آن دہانِ غیر باشد عذر خواہ
یاد ہانِ خویشتن را پاک کن — روح خود را چابک و چالاک کن
ذکر حق پاک ست چون پاکی رسید — رخت بر بند و برون آید پلید
مے گریزد صد ہزاران خصمہا — شب گریزد چون برآفروزد ضیا
چون در آید نام پاک اندر دہان — نے پلیدی ماند و نے اندر دہان

در بیان آنکہ اللہ گفتن نیازمند عین لبیک گفتن حق ست

آن یکے اللہ مے گفتی شبان — تا کہ شیرین میشد از ذکرش لبان
گفت شیطانش خموش ای سخت رو — چند گوئی آخر اے بسیار گو
این ہمہ اللہ گوئے از عتو — خود یکے اللہ را لبیک گو
مے نیامد یک جواب از پیش تخت — چند اللہ میزنی بارویِ سخت

او شکسته دل شد و بنهاد سر — دید در خواب او خضر را در خضر

گفت هین از ذکر چون واماندهٔ — چون پشیمانی ازان کش خواندهٔ

گفت لبیکم نمی آید جواب — زان همی ترسم که باشم رو بباب

گفت خضرش که خدا گفت این بمن — که برو با او بگو کاے ممتحن

گفت آن الله تو لبیک ماست — آن نیاز و درد و سوزت بیک ماست

نے ترا در کار من آورده ام — نے که من مشغول ذکرت کرده ام

حیلها و چاره جوئیهاے تو — جذب ما بود و کشاد این پاے تو

ترس و عشق تو کمند لطف ماست — زیر هر یارت تو لبیکها ست

جان جاهل زین دعا جزو و نیست — زانکه یارب گفتنش دستور نیست

بر دهان و بر دلش قفل ست و بند — تا نتالد با خدا وقت گزند

داد مر فرعون را صد ملک و مال — تا نکرد او دعوے عز و جلال

در همه عمرش ندید او درد سر — تا نتالد سوی حق آن بد گهر

داد او را جمله ملک این جهان — حق نداد شد درد و رنج و اندهان

درد آمد بهتر از ملک جهان — تا بخوانی مر خدا را در نهان

زانکه در درد و رنج و یار اندهان — شد نصیب دوستانش در جهان

خواندن بی درد از افسردگی ست — خواندن با درد از دل بردگیست

آن کشیدن زیر لب آواز را — یاد کردن مبدء و آغاز را

آن شده آواز صافی و حزین — کای خدا ای مستغاث و ای معین

ناله سگ در رمش بی جذبه نیست — زانکه مهر راعی اندر نهر نیست

چون سگ کهفی که از مردار رست — بر سر خوان شهنشاهان نشست

تا قیامت می خورد او پیش غار — آب رحمت عار دارد بی تغار

آی بسا سگ پوست کو را نام نیست — لیک اندر پرده بی آن جام نیست

جان بده از بهر آن جام ای پسر — بی جهاد و صبر کی باشد ظفر

صبر کردن بهر این بنود حرج ‌ ‌ ‌ صبر کن کالصبر مفتاح الفرج

زین نمی هیچ زم و صبری کسن نخست ‌ ‌ ‌ حزم را خود صبر آمد پاوُدست

حزم کن از خورد کین زهرین گیاست ‌ ‌ ‌ حزم کردن زور و نور انبیاست

گاه باشد کو بهر بادے جهد ‌ ‌ ‌ کوه کے هر باد را وزنے نهد

هر طرف غولے همے خواندترا ‌ ‌ ‌ کاے برادر راه خواهی هین بیا

رهنمایم همرهت باشم رفیق ‌ ‌ ‌ من قلاوُزم درین راهِ دقیق

نے قلاوُزست دنی رد انداو ‌ ‌ ‌ یوسفا کم رو سوی آن گرگ خو

حزم آن باشد که نفریبد ترا ‌ ‌ ‌ چرب و نوشِ داههای این سرا

کو نی چربش دارد و نی نوش او ‌ ‌ ‌ سحر خواند مے دمد در گوش او

کو بیا مهمان ما اے روشنی ‌ ‌ ‌ خانهٔ آن تست تو آن منے

حزم آن باشد که گوئی محکمه ام ‌ ‌ ‌ یا سقیم و خستهٔ این دخمه ام

یا سرم درد ست و دردِ سر ببر ‌ ‌ ‌ یا مرا خواندست آن خالو پسر

زانکه یک نوشت دهد با نیشها ‌ ‌ ‌ که بکارد در تو نوشش ریشها

زر اگر بخشاه و گر شصت دهد ‌ ‌ ‌ ماهیا او گشت درشست نهد

گرد هد خود کے دهد آن پرحیل ‌ ‌ ‌ جوز پوسیدست و گفتا دِ دغل

نغز غ زر مغز و عقلت را برد ‌ ‌ ‌ صد هزاران عقل را یک نشمرد

یارِ تو خرجین تست و کیسه ات ‌ ‌ ‌ گر تو را مینی مجوز و سیسه ات

ویسه و معشوق تو هم ذاتِ تست — دین بر و دنیا همه آفاتِ تست

حزم آن باشد که چون دعوت کنند — تو نگوئی مست و خواهانِ من اند

دعوتِ ایشان صفیرِ مرغ دان — که کند صیاد در مکمن نهان

مرغِ مُرده پیش بنهاده که این — می کند این بانگ و آواز و حنین

مرغِ پندارد که جنسِ اوست آن — جمع آید بر درِ دشان پوست آن

جز مگر مرغی که حرزش داد حق — تا نگردد گیج از آن دانه و بلق

هست بی حزمی پشیمانی یقین — حزم را مگزار و محکم کن تو زین

زانکه بی حزمی شقاوت بردهد — دین رود از دست و در دوزخ دهد

بشنو این افسانه را در شرحِ این — تا ستوی حازم برای حفظِ دین

فریضتن روستائی شهری را و عجت خواندن به الحاح و مبالغه بسیار و خود سر زبان

اے برادر بود اندر ماضے — شهری با روستائی آشنا

روستائی چون سوی شهر آمدے — خرگه اندر کوی آن شهری زدے

دو سه و سه ماه مهمانش شدے — بر دکان او و بر خوانش بدے

هر حوائج را که بودش آن زمان — راست کردی مرد شهری رائگان

رو بشهری کرد و گفت ای خواجه تو — هیچ می نائی سوے ده فرجه جو

الله الله جمله فرزندان بیار — کاین زمان گلشن ست و نو بهار

یا بتابستان بیا وقتِ ثمر — تا به بندم خدمتت را من کمر

خیل و فرزندان و قومت را بیار — در دهِ ما باش سه ماه و چهار
در بهاران خطهٔ ده خوش بود — کشت زار و لالهٔ دلکش بود
وعده دادی شهری او را و قمع حال — تا برآمد بعد وعده هشت سال
او بهر سالے همی گفتی که سے — عزم خواهی کرد کامد ماه دے
او بهانه ساختی کامسال مان — از فلان خطه بیامد میهمان
سالِ دیگر گر توانم وارهید — از مهمات آن طرف خواهم دوید
گفت هستند آن عیالم منتظر — بهر فرزندان تو اے اهلِ بر
باز هر سالے چو لگلگ آمدی — تا مقیمِ قبّه شهرے شدی
خواجه هر سالی ز زر و مالِ خویش — خرج او کردی کشادی بالِ خویش
آخرین کرت سه ماه آن پهلوان — خوان نهادش بامدادان و شبان
از خجالت باز گفت او خواجه را — چند وعده چند بفریبی مرا
گفت خواجه جسم و جانم وصل جوست — لیک هر تحویل اندر حکم اوست
آدمی چون کشتی ست و بادبان — تا کے آرد باد را آن بادران
باز سوگند آن بداد ش کای کریم — گیر فرزندان بیا تا بگریزیم
دستِ او بگرفت سه کرّت بعهد — کالله الله رو بیا بنمای جهد
بعد ده سال و بهر سالے چنین — لا بهاؤ وعدهاے شکّرین
کودکان خواجه گفتند اے پدر — ماه و ابر و سایه هم دارد سفر

حقّها بروے تو ثابت کردہ
رنجہا در کارِ او بس بُردہ

او همی خواهد که بعضے حقّ آن
وا گزارد چون شوی تو میهمان

بس وصیّت کرد ما را او نهان
که کشید شش سوی دہ لا یکنان

گفت حق ست این ولی ای سیبتو
اتّقِ مِن شرِّ مَن اَحسَنتَ اِلَیه

دوستی تخمِ دمِ آخر بود
ترسم از دوشت که آن فاسد شود

صحبتے باشد چو شمشیرِ قطوع
همچو دے در بوستان در زرع

صحبتی باشد چو فصلِ نوبهار
زو عمارتها و دخلِ بے شمار

حزم آن باشد که ظنِ بدبری
تا گریزی و شوی از بد برے

حزم سوء الظن فرمود آن رسول
هر قدم را دام می دان ای فضول

روے صحرا آهست هموار و فراخ
هر قدم دامی ست کم زان گلستاخ

آن بزِ کوهے دود که دام کو
چون بتازد دامش افتد در گلو

آنکه می گفتے که کو اینک ببین
دشت می دیدی نمیدیدی کمین

بنی کمین و دام و صیّادی عیار
دنبه کے باشد میانِ کشتزار

آنکه گستاخ آمد اندر زمین
استخوان و کلهاشان را ببین

چون بگورستان روی ای مرتضے
استخوان شان را بپرس از ما مضے

تا بظاهر بینی آن مستان ز دور
چون فرو رفتند در چاهِ غرور

چشم اگر داری تو کوراند میا — ور نداری چشم دست آور عصا
آن عصای حزم و استدلال را — چون نداری دیده می کن پیشوا
ور عصای حزم و استدلال نیست — بی عصا کش در سر هر ره مایست
گام ز انسان نه که نابینا نهد — تا که پای از سنگ و از چه وارهد
کور لرزان و بترس و احتیاط — می نهد پا تا نیفتد در خباط
اے زدی دی جسته دزداری شده — لقمه جسته لقمه مارے تنده

قصهٔ اهل سبا و طاغی کردن نعمت ایشان را در سین بستو می طغیان و کفران در ان و بیان فضیلت شکر و نعمت حق

تو نخواندی قصهٔ اهل سبا — یا بخواندی و ندیدی جز صدا
از صدا آن کوه خود آگاه نیست — سوی معنی هوش گه را راه نیست
او همی بانگی کند بی گوش و هوش — چون جمش گردی تو او هم شد خموش
داد حق اهل سبا را بس فراغ — صد هزاران قصر و ایوانها و باغ
حق آن نگذارد و ندان بدرگان — در و فا بود و ندکمتر از سگان
مرسگے را لقمه نانے زدر — چون رسد بر در همی بندد کمر
پاسبان و حارس در مے شود — گرچه بر وے جور و سختی میرود

هم بران در باشدش باش و قرار — کفر داند کرد غیبے اختیار

در سگے آید غریبے روز و شب — آن سگانش می کنند آن دم ادب

کہ برو آنجا کہ اول منزل است — حق آن نعمت گروگان دل است

می گزندش کہ برو بر جای خویش — حق آن نعمت فرو مگذار پیش

از درونِ اہلِ دل آبِ حیات — چند نوشیدی دو اشد چشمہات

بس غذای سکر و وجد و بیخودی — از پیِ اہلِ دلان بر جان زدی

باز این در را رہا کردی ز حرص — گرد ہر دکان ہمی گردی ز خرص

بر در آن مغنیانِ چرب و دیگ — میدوی بہر میدانے مردہ ریگ

چربش آنجا دان کہ جان فربہ شود — کار ناآمیدہ آنجا بہ شود

صومعہ عیسیٰ ست خوانِ اہلِ دل — ہان و ہان ای مبتلا این در مہل

مجمع آمدنِ اہلِ آفت ہر صباحے بر درِ صومعہ حضرتِ عیسیٰ علیہ السلام جہتِ طلبِ شفا بدعای او

جمع گشتندی ز ہر اطرافِ خلق — از ضریر و لنگ و شل و اہلِ دلق

بر در آن صومعہ عیسیٰ صباح — تا بدم شان دار ہاند از جناح

او چو گشتے فارغ از وردِ خویش — چاشتگہ بیرون شدی آن خوب کیش

جوق جوق مبتلا دیدی نزار — شستہ بر در امید و انتظار

پس دعا کردی و گفتی از خدا — حاجت و مقصود جمله شد روا
گفتی اے اصحاب آفت از خدا — حاجتِ این جملگان تان شد روا
ہین روان گردید بی رنج و عنا — سوے غفاری و اکرام خدا
جملگان چون اشتران بسته پای — کہ کشائی زانوی ایشان برائے
جمله صحت یافتند و شد روان — از دمِ جان بخش عیسے در زمان
شد روا آن حاجتِ جمله علیل — زامرِ حق و از دمِ نیک جلیل
بی توقف جمله شادان در امان — از دعاے او شدند اے پاکدان
جمله بے درد و الم بی رنج و غم — تندرست و شادمان و محترم
سوی خانهٔ خویش گشتند ی روان — از دمِ میمونِ آن صاحبقران
آزمودی تو بسے آفاتِ خویش — یافتی صحت ازین شاہانِ کیش
چند آن لنگی تو رہوار شد — چند جانت بی غم و آزار شد
اے مغفل رشتہ بر پاے بند — تا ز خود ہم گم نگردی اے لوند
ناسپاسی و فراموشیِ تو — یاد نا ورد آن عسل نوشیِ تو
لاجرم آن راہ بر تو بستہ شد — چون دلِ اہل دل از تو خستہ شد
زود شان دریاب و استغفار کن — ہمچو ابرے گریہاے زار کن
تا گلستان شان سوی تو شگفد — میوہاے بخت بر خود وا کفد
ہم بر آن در گرد و کم از سگ مباش — با سگِ کہف ار شدستی خواجہ تاش

چون سگان هم مرسگان را ناصح اند — که دل اندر خانهٔ اول به بند
آن در اول که خوردی استخوان — سخت گیر و حق گذاری را مدان
می گزندش تا ز ادب آنجا رود — وز مقام اولین مفلح شود
می گزندش کای سگ طاغی برو — با دل لعنت بانعیمی مشو
برهمان در همچو حلقه بسته باش — پاسبان و چابک و برجسته باش
صورت نقض وفای ما مباش — بیوفائی را مکن بیهوده فاش
مرسگان را چون وفا آمد شعار — روسگان را ننگ و بدنامی مبار
بیوفائی چون سگان را عار بود — بیوفائی چون روا داری نمود
حق تعالی فخر آورد از وفا — گفت من او فی بعهده غیر نا
بیوفائی آن وفا با رد حق — برحقوق حق ندارد کس سبق
نور را هم نور شو با نار نار — جای گل گل باش و جای خار خار
حق ما در بعد ازان شدکان کریم — کرد او را از جنین تو غیریم
صورتی کردت درون جسم او — داد در حملش ترا آرام و خو
همچو جزو و متصل دید او ترا — متصل را کرد تدبیرش جدا
حق هزاران صنعت و فن ساخت — تا که مادر بر تو مهر اندر اخت
پس حق حق سابق از مادر بود — هر که آن حق را نداند جنس بود
آنکه مادر آفرید و ضرع و شیر — با پدر کردش قرین آن خود بگیر

ای خداوندای قدیم احسانِ تو ‌ ‌ ‌ آنکه دانم وانکه نے هم آنِ تو

تو لطیفِ بودی که حق را یاد کن ‌ ‌ ‌ زانکه حق من نمیگردد کهن

یاد کن لطفے که کردم آن صبوح ‌ ‌ ‌ با شما از حفظ در کشتی نوح

اصل و اجداد شما را آن زمان ‌ ‌ ‌ دادم از طوفان و از موجش امان

آبِ آتش خو زمین بگرفته بود ‌ ‌ ‌ موجِ او هر اوجِ که را مے ربود

حفظ کردم من نکردم رد تان ‌ ‌ ‌ در وجود جد جد تان

چون شدی سر شب پایت چون زنم ‌ ‌ ‌ کارگاهِ خویش ضائع چون کنم

چون فدای بیوفایان می شوی ‌ ‌ ‌ از گمانِ بد بدان سوئی روی

من ز سهو و بیوفایها بر سے ‌ ‌ ‌ سوی من آئی گمانِ بد بری

این گمانِ بد برا انجا بر که تو ‌ ‌ ‌ میشوی در پیش همچون خود دو تو

بس گرفتی یار و همراهانِ رفت ‌ ‌ ‌ گر ترا پرسم که کو گوئی که رفت

یار نیکت رفت بر چرخِ برین ‌ ‌ ‌ یار فسقت رفت در قعرِ زمین

ف تو اگر ترا پرسم آدم ای آن یار تو کجا هستند تو گوئی که آسمانها نیستند و دنیا هیچ ح تو او را نیکت رفت الخ اشارت باین آیت کریمه که ان الابرار لفی نعیم و ان الفجار لفی جحیم (ابرار هفت آدم) پس این

تو بماندی در میانه آنچنان — ای مدد چون آتشی از کارون
دامنِ او گیر ای یارِ دلیر — کو معزّه باشد از بالا وزیر
نی چو عیسی سوی گردون بر شود — نی چو قارون در زمین اندر رود
با تو باشد در مکان و لامکان — چون بمانی از سرا و از دکان
او برآرد از کدر تنها صفا — مر خفاهای ترا گیرد وفا
چون جفا آری فرستد گوشمال — تا ز نقصان وآردی سوی کمال
چون تو وردی ترک کردی وردِ خویش — بر تو قبضی آید از رنج و تپش
آن ادب کردن بود یعنی مکن — هیچ تحویلی ازان عهدِ کهن
پیش ازان کاین قبض زنجیری شود — این که دلگیر ست پاگیری شود
رنج معقولت شود محسوس و فاش — تا نگیری این اشارت را به لاش
در معاصی قبضها دلگیر شد — قبضها بعد از اجل زنجیر شد
نُعطِ مَن اَعرَضَ هُنا عَن ذِکرِنا — عَیشَةً ضَنکًا وَنَحشُرُهُ بِالاَعمٰی
در زدی چون مالِ کسان را می برد — قبضِ تو دلتنگی دلش را می فشرد
او همی گوید عجب این قبض چیست — قبضِ آن مظلوم کز شرت گریست
چون بدین قبض التفاتی کم کند — باد اصرار آتشش را دم کند
قبضِ دل قبضِ عوان شد لاجرم — گشت محسوس آن معانی زد علم
قبضها زندان شدست و چار میخ — قبضِ میخ ست و برآرد شاخ میخ

Bibliotheca Indica

بیخ پنهان بود هم شد آشکار | قبض و بسط خویش را یکی شمار
چونکه بیخ بد بود زود دش بکن | تا نروید زشت خاری در چمن
قبض دیدی چاره آن قبض کن | زانکه سبا جمله می روید ز بن
بسط دیدی بسط خود را آب ده | چون برآید میوه با اصحاب ده
باز گرد و قصه اهل سبا | باز گوتا باز گویم مرحبا

باقی قصه اهل سبا

آن سبا از اهل صبا بودند خام | کار شان کفران نعمت با کرام
باش تا آن کفران نعمت در وبال | کرد ویران آن کرمهای عمال
کرمنی باید مرا این نیکوی | من بر نجم زین چه رنجه میشوی
لطف کن این نیکوی را دور کن | من نخواهم چشم زودم کور کن
پس سبا گفتند با بعد نبینا | شتنا خیرنا اتخذ بیننا
ما نمی خواهیم این ایوان و باغ | نی زمان خوب نی امن و فراغ
شهرها نزدیک هم گر بدست | آن بیابان به که خوش گاه نجاد دست
یطلب الانسان فی التصیف اشتا | فاذا جاء الشتا انکر ذا
هو لا یرضی بحال ابدا | لا بضیق لا بعیش رغدا
قتل الانسان ما اکفره | کلما نال الهدی انکره

Digitized by Google

نقش نینان ست زان شد کشتی — اقتلوا القلم گفت آن سنی
خار سه پهلوست هر سو کش منه — در خلد واز زخم او توسن جمی
آتش ترک هوا در خار زن — دست اندر یار نیکوکار زن
چون زحد بردند اصحاب سبا — که به پیش ما و با به از صبا
ناصحان شان در نصیحت آمدند — از فسوق و کفر مانع مے شدند
قصد خون ناصحان می داشتند — تخم فسق و کافری می کاشتند
چون قضا آید شود تنگ ایخیان — از قضا حلوا شود در خ دهان
گفت اذا جاء القضا ضاق الفضا — تتعجب الابصار اذ جاء القضا
چشم بسته می شود وقت قضا — تا نه بیند چشم کحل چشم را
مکر آن فارس چو انگیزید گرد — آن عمارت استعانت دو کرد

سوی فارس رد مرو سوی عبار ‌ ‌ ور نه بر تو کو بدآن مکر سوار

گفت حق آزاکه این گرگش بخورد ‌ ‌ دید گرد گرگ چون زاری نکرد

او نمید انست گرد گرگ را ‌ ‌ با چنین دانش چرا گردد او چرا

گوسفندان بوی گرگ باگزند ‌ ‌ می بدانند دبهر سو مے خزند

مغز حیوانات بوی شیر را ‌ ‌ مے بداند ترک می گیرد چرا

بوی شیر خشم دیدی باز گرد ‌ ‌ با مناجات وحذر انباز گرد

وانگشتند آن گروه از گرد گرگ ‌ ‌ گرگ محنت بعد گرد آمد سترگ

بر دریدآن گوسفندان را بخشم ‌ ‌ که ز چوپان خرد بستند چشم

چند چوپان شان بخواند و نامدند ‌ ‌ خاک غم در چشم چوپان میزدند

که بر و ما از تو خود چوپان تریم ‌ ‌ چون تبع گردیم هر یک سرو ریم

طعمهٔ گرگیم وآن یار نے ‌ ‌ میزم ناریم وآن عارنی

حمیتی بد جاهلیت در دماغ ‌ ‌ بانگ شومی بر دمن شان کرد زاغ

بهر مظلومان همی کندند چاه ‌ ‌ درچه افتادند و می گفتند آه

پوستین یوسفان ننگا فتند ‌ ‌ آنچه میکردند یک یا فتند

کیست یوسف آن دل حق جوی تو ‌ ‌ چون اسیری بسته اندر کوی تو

جبرئیلے را برآستن بسته ‌ ‌ پرّ و بالش را بصد جا خسته

پیش او گوساله بریان آوری ‌ ‌ گر کشی او را بگندان آوری

ف ان جا اهبل فضیله یعنی هرآئینه بتحقیق آمده فرشادوای ۱۱ از لاکرده ۱۲ یازده و ۱۳ یازده بودند یا هشت یا هفت بعضی گفته اند یعنی جبرئیل و میکائیل ۱۴ ای قیل بصیرت جوانان ساده رو حاصل

که نجز نیست مارا لوت پوت — نیست اورا جز لقای الله قوت
زین شکنجه و امتحان آن مبتلا — میکند از تو شکایت با خدا
گای خدا افغان ازین گرگ کهن — گوید ش نک وقت آمد صبر کن
داد تو و اخواهم از هر بیخبر — داد که دهد جز خدای دادگر
او همیگوید که صبرم شد فنا — در فراق روی تو یا ربنا
احمدم درمانده در دست یهود — صالحم افتاده در حبس نمرود
ای سعادت بخش جان انبیا — یا بکش یا باز خوانم یا بیا
با فراقت کافران را تاب نیست — کاین فراق اندر خور اصحاب نیست
کافران گویند در وقت عذاب — هر یکی یا لیتنی کنت تراب
حال او نیست کو خود زان سوست — چون بود بی تو کسی کان تو ست
حق همیگوید که آری ای نژند — لیک بشنو صبر آور صبر به
صبح نزدیک ست خامش دم مزن — کامد اید وقت بیرون آمدن
صبح نزدیک ست خامش کم خروش — من همی کوشم پی تو تو مکوش
کوشش من به که کوشش های تو — وا روی تلخم به از حلوای تو
بین تحمل کن برو خاموش شو — کمتر ک جنبان زبان رو گوش شو
شد زحد هین باز گردای یار گرد — روستائی خواجه را در خانه برد
قصهٔ اهل سبا یک گوشه نه — آن بگو کان خواجه چون آمد به

بقیهٔ قصهٔ رفتن خواجه بدعوت روستائی بده

روستائی در تملق شیوه کرد — تا که حزم خواجه را کالیوه کرد
از پیام اندر پیام او خیره شد — تا ز لال حزم خواجه تیره شد
هم از خیا کود کانش در سپند — نرتع و نلعب بشادی می زدند
همچو یوسف کش ز تقدیر عجب — نرتع و نلعب بپرد از ظل اب
آن نبازی بلکه جانبازیست آن — حیله و مکر و دغا سازیست آن
هر چه از یارت جدا اندازد آن — مشنو آن را کان زیان دارد زیان
گر بود آن سود صد در صد مگیر — بهر زر گل ز گنج را می فقیر
این شنو که چند یزدان زجر کرد — گفت اصحاب نبی را گرم و سرد
زانکه بر بانگ دهل در سال تنگ — جمعه را کردند باطل بی درنگ
تا نباید دیگران ارزان خرند — زان جلب صد فرد زما ایشان برند
ماند پیغمبر بخلوت در نماز — با دو سه درویش ثابت پر نیاز

گفت طبل لهو بازرگانیے — چونتان ببرید از ربانیے
قد فضضتم نخوتم قمحاً ما — ثم خلیتم نبیاً قائماً
بهر گندم تخم باطل کاشتید — وان رسول حق را بگذاشتید
صحبت او خیر من لهوت و مال — بین کرا بگذاشتی چشمی بمال
خود نشد حرص شما را این یقین — کہ منم رزاق خیر الرازقین
آنکه گندم را ز خود روزی دهد — کے توکلهات را ضائع نهد
از پے گندم جدا گشتی ازان — کہ فرستاد است گندم ز آسمان
کمتر از بط نیستی آخر در آب — کو دهد مر باز داعی را جواب

دعوت کردن باز بطان را از آب بصحرا و جواب بطان

باز گوید بط را کز آب خیز — تا ببینی کشتهای خود ریز
بط عاقل گویدش کای باز دور — آب ما را حصن این است و سرور
تو چو خون باز آمد ای بطان شتاب — هین به بیرون کم روید از حصن آب
باز را گوئید زور و باز گرد — از سر ما دست دار اے پائمرد
ما بری از دعوت دعوت ترا — ما نه نوشیم ایندم تو کافرا
حصن ما را قند و قندستان ترا — من نخواهم هدیات بستان ترا

چونکه جان باشد نیاید لوت کم | چونکه لشکر هست کم ناید علم

رجوع بحکایت خواجه و ستائی

خواجهٔ حازم بسی عذر آورید | بس بهانه کرد با دیو مرید
گفت این دم کار دارم مهم | گر بیایم آن نگردد منتظم
شاه کار نازکم فرموده است | ز انتظارم شاه شب نغنوده است
من نیارم ترک امر شاه کرد | من نتانم شد بر شه روی زرد
هر صباح و هر مسا سرهنگ خاص | میرسد از من همی جوید مناص
تو روا داری که آیم سوی ده | تا ز در ابرو افگند سلطان گره
بعد ازان درمان خشمش چون کنم | زنده خود رازین گرمدفون کنم
زین نمط او صد بهانه باز گفت | حیلها با حکم حق نقتا د جفت
گر شود ذرات عالم حیله هیچ | با قضای آسمان هیچ ست و هیچ
چون کریزد این زمین از آسمان | چون کند او خویش را ازوی نهان
هر چه آید ز آسمان سوی زمین | نی مفر دارد نه چاره نی کمین
آتش از خورشید می بارد برو | او به پیش آتشش بنهاده رو
ور همی طوفان کند باران برو | شهرها را میکند ویران برو

آدم شده تسلیم او ایوب وار
آمی که جز و این زمینے سر کمش
چون خلقناکم شنیدی من تراب
بین که اندر خاک تخمے کاشتم
حمله دیگر تو خاکی پیشه گیر
آب از بالا به پستی در رود
گندم از بالا بزیر خاک شد
وانه هر میوه چون گردد دفین
اصل نعمتها ز گردون تا بخاک
از تواضع چون ز گردون شد بزیر
پس صفات آدمی شد آن جماد
کز جهان زنده اول آمدیم
جمله اجزا در تحرک در سکون

گر اسیرم هر چه می خواهی بیار
چونکه بینی حکم یزدان در کمش
خاک باشی جست از تو رو متاب
گرد خاکے دامنش افراشتم
تا کنم بر جمله میرانت امیر
آنگه از پستی بیالا بر رود
بعد ازان او خوشه چالاک شد
بعد ازان سر بار بر آرد از زمین
زیر آمد شد غذای جان پاک
گشت جزو آدمی حی کبیر
بر فراز عرش پران گشت شاد
باز از پستی سوی بالا شدیم
ناطقان کانا الیه راجعون

ذکر و تسبیحات اجزای نهان
چون قضا آهنگ نار نجات کرد
با هزاران حزم خواجه مات شد
اعتمادش بر ثبات خویش بود
چون قضا بیرون کند از چرخ سر
ماهیان افتند از دریا برون
تا یری و دیو در شیشه شود
جز کسی کاندر قضا اندر گریخت
غیر آنکه در گریزی در قضا

غلغلی افکند اندر آسمان
روستائی شهری را مات کرد
وان سفر در معرض آفات شد
گرچه که بدنیم سلیش در ربود
عاقلان گردند جمله کور و کر
مرغ پران گردد از دامی زبون
بلکه هاروتی ببابل در رود
خون او را هیچ تربیعی نرخیت
هیچ حیله نذهبت از وی بها

قصهٔ اصحاب ضروان و حیله کردن ایشان تا بنی رحمت فقیران باغها را قطاف کنند

قصهٔ اصحاب ضروان خوانده — پس چرا در حیله جوئی مانده

حیله میکردند کز دم منعش چند — که برند از روزی درویش چند

شب همه شب مے سگالیدند مکر — روی در روکرده چندین عمر دگر

حشیه می گفتند سرها آن بدان — تا نیابد که خدا دریابد آن

با گل اندایندهٔ اسگالید گل — دست کاری میکند پنهان زدل

کیف لا یعلم هواک من خلق — ان فی بجواک صدقا ام ملق

کیف یغفل عن ظعین رغدا — من یعاین این مثواه غدا

انما قد هبطا او صعدا — قد تولاه و اصطلی عددا

گوش کن اکنون حدیث خواجه را — گوش سوی ده چون شد و دید اژدها

گوش را اکنون زغفلت پاک کن — استماع هجر آن غمناک کن

تا چه دید از بلا و از عنا — در ره ده چون شد از شهر او جدا

آن زکاتی دان که غمگین را دهی — گوش را چون پیش دستانش نهی

بشنوی غمهاے رنجوران دل — فاقهٔ جان شریف از آب و گل

خانهٔ پر دود دارد پر منے — مرورا بکشاز اصفار و زنے

گوش تو او را چو راه دم شود — دود تلخ از خانهٔ او کم شود

غمگساری کن تو با ما ای روی — گر بسوی رب اعلامی روی

این تردد حبس و زندانی بود — کو نه بگذارد که جان سوی رود

این بدین سو آن بدان سو میکشد — هر یکی گوید منم راه رشد

این تردد عقبهٔ راه حق است — ای خنک آنکس که پایش مطلق است

بی تردد می رود در راه راست — ره نمیداند بجوگامش کجاست

گام آهو را بگیر و رو معاف — تا رسی از گام آهو تا بناف

زین روش بر اوج انور می روی — ای برادر گر بر آذر می روی

نی ز دریا ترس و نی از موج و کف — چون شنیدی تو خطاب لاتخف

لاتخف دان چونکه خوفت داد حق — نان فرستد چون فرستادت طبق

خوف آنکس راست کو را خوف نیست — غصهٔ آنکس را کش اینجا طوف نیست

روان شدن خواجه بسوی ده با عیالان

خواجه در کار آمد و تجهیز ساخت — مرغ عزمش سوی ده آشتاب باخت

اهل و فرزندان سفر را ساختند — رخت را بر گاو عزم انداختند

شاد مانان و شتابان سوی ده — که بری خوردیم از ده مژده ده

مقصدِ ما چراگاهِ خوش ست
یارِ ما آنجا کریم و دلکش ست

با هزاران آرزومان خوانده است
بهرِ ما غرّیس کرم به نشانده است

تا ذخیره دهه زمستانِ دراز
از برِ او سوی شهر آریم باز

بلکه باغِ ایثار راهِ ما کند
در میانِ جانِ خودمان جا کند

عجلوا اضحابنا گے تربحوا
عقل می گفت از درون لاتفرحوا

من ریاح اللہ کو توا را بحین
ان ربی لایحب الفرحین

افرحوا هونا بما اتاکم
کل آت مشغل الهاکم

شاد از دنی شو مشو از غیر وے
کو بهاست و دگرها ماهِ دے

هرچه غیرِ اوست استدراج ست
گرچه تخت و ملک ست و تاج ست

شاد از غم شو که غم دام بقاست — اندرین ره سوی پستی ارتقاست
غم یکی گنج ست در بیخ تو چو کان — لیک کی در گیرد این در کودکان
کودکان چون نام بازی بشنوند — جمله با خر گور هم تگ می دوند
ای خزان آن کور این سودا مهاست — ور کمین این سوی خون آشامهاست
تیرها پنهان نشد لیکن کمان — گشت پنهان از دو چشم مردمان
تیرها پران کمان پنهان و غیب — بر جوانی میرسد صد تیر شیب
گام در صحرای دل باید نهاد — زانکه در صحرای گل بنود گشاد
ایمن آباد ست دل ای مردمان — حصن محکم موضع امن و امان
گلشن خرم بکام دوستان — چشمها و گلستان در گلستان
عج اِلی القلب فی سِرّیا سَاریَة — فیه اشجار و عین جاریة
ده مرو ده مرد را احمق کند — عقل را بی نور وی رونق کند
خواجه بیدار دگر روزی دهد — این نمیداند که روزی ده دهد
قول پیغمبر شنو ای مجتبی — کور عقل آمد وطن در روستا

هر که روزی باشد اندر روستا — تا بماهی عقل او ناید بجا
هر که در رستاک زد روزی شام — تا بماهی عقل او نبود تمام
تا بماهی احمقی با او بود — از حشیش ده جزا نیها چه زود
هر که ماهی باشد اندر روستا — روزگاری باشدش جهل و عمی
ده چه باشد شیخ کامل ناشده — دست در تقلید و در حجت زده
پیش شهر عقل کل این حواس — چون خران چشم بسته در خراس
این رها کن صورت افسانه گیر — رو به هل دُر دانه گندم دانه گیر
ره بدر ره نیست این بر می ستان — گر بدان سو نیست ره این سو بران
ظاهرش گیر ار چه ظاهر کژ بود — عاقبت ظاهر سوی باطن برد
اول هر آدمی خود صورت ست — بعد از آن جان کو جهان سیر تست
اول هر سیوه جز صورت کی ست — بعد از آن لذت که معنی دیست
اولا خرگاه سازند و خرند — ترک را زان پس مهان آورند
صورت خرگاه و آن معنی ست ترک — معنیت طلاح و آن صورت چو فلک

رفتن خواجه و قومش بسوی ده

بهر حق این را رها کن یک نفس — تا خر خواجه بجنباند جرس
خواجه و بچگان جهازی ساختند — بر ستوران جانب ده تاختند
شاد مانه سوی صحرا راندند — سا فردا کی تغنو ابر خواندند

کز سفرها ماه کیخسرو شود — بی سفرها ماه کی خسرو شود

از سفر بندیق شود فرزین راد — از سفر یابید یوسف صد مراد

روز روی از آفتاب خورمی سوختند — شب ز اختر راه می آموختند

خوب گشته پیش ایشان راه زشت — از نشاط ده شده ره چون بهشت

تلخ از شیرین لبان خوش می شود — خار از گلزار دلکش می شود

حنظل از معشوق خرما می شود — خانه از همخانه صحرا می شود

ای بسا از ناز فینان خارکش — برامید گلعذارے ماه وش

ای بسا حمال گشته پشت ریش — از برای دلبر مه روی خویش

کرده آهنگر جمال خود سیاه — تا که شب آید بیوسد روی ماه

خواجه تا شب بر دکانی چار میخ — زانکه سر وی در دلش کرد ست بیخ

تاجرے دریا و خشکی میرود — آن به مهر خانه نشینی میرود

هر گرایا مرده سودائے بود — برامید زنده سیمائے بود

آن ورو گر روی آورده بچوب — برامید خدمت مه روی خوب

برامید زنده کن اجتهاد — کو نگردد بعد روزے دو جماد

مونس مگزین تخمے را از خسی — عاریت باشد در و آن مونسے

انس تو با ما در و با با کجاست — گر نه خرق مونسانت راه و فاست

انس تو با دایه ولالا چه شد — گر کسے شاید بغیر حق عضد

انس تو با شیر و با پستان نماند — نفرت تو از دبیرستان نماند

آن شعاعے بود بر دیوار شان — جانب خورشید دارد آن نشان

پرهران چیزی که افتد آن شعاع — تو بران هم عاشق آئی ای شجاع

عشق تو بر هر چه آن موجود بود — آن ز وصف حق چو نزدیک و بود

چون زری با اصل رفت و مس بماند — و ز زری خویشتن مفلس بماند

طبع سیر آمد طلاق او براند — پشت بروی کرد و دست از وی فشاند

از ز راندود صفاتش پاک کش — از جهالت قلب را کم گوی خوش

کان خوشی در قلبها عاریتی ست — زیر زینت مایه بی زینتی ست

زر زردی قلب در کان میرود — سوی آن کان رو تو هم کان میرود

نور از دیوار تا خورشید رود — تو بدان خور رو که در خور میرود

زین پس بستان تو آب از آسمان — چون ندیدی تو وفا از نان و دان

معدنِ دنبه نباشد دامِ گرگ — کی شناسد معدن آن گرگِ سترگ
تیرِ گمان بُردند بسته در گره — می شتابیدند مغروران بده
همچنین خندان و رقصان می شدند — سوی آن دولاب چرخی میزدند
چون همی دیدند مرغی می پرید — جانب ده صبر جامه میدرید
هر نسیمی کز سوی ده می وزید — گویا روح و روان می پرورید
هر که می آمد ز ده از سوی او — بوسه میدادند خوش بر روی او
که تو روی یار ما را دیده ئ — پس تو جان جان ما را دیده ئ

نواختنِ مجنون آن سگ را که مقیمِ کوی لیلی بود

همچو مجنون کو سگی را می نواخت — بوسه اش میداد پیشش میگداخت
گرد او می گشت خاضع در طواف — همچو حاجی گرد کعبه بی گزاف
گه سر و پایش همی بوسید دناف — گه جلابِ شکرش می داد صاف
بوالفضولی گفت کای مجنونِ خام — اینچه شیدست اینکه می آری مدام
پوزِ سگ دائم پلیدی میخورد — مقعدِ خود را بلب می استرد
عیبهای سگ بسی او می شمرد — عیبدان از غیبدان بوی نبرد
گفت مجنون تو همه نقشی و تن — اندر آ و بنگرش از چشمِ من
کاین طلسمِ بسته مولی ست این — پاسبانِ کوچه لیلی ست این

همتش بین و دل و جان و شناخت — کو کجا بگزید و مسکن گاه ساخت

او سگِ فرخ رخِ کهف من ست — بلکه او هم در دو هم لهف من ست

آن سگے کہ گشت در کویش مقیم — خاکِ پایش بہ ز شیرانِ عظیم

آن سگے کہ باشد اندر کوے لو — من بشیران کی دہم یک موی او

ایکہ شیران مر سگانش را غلام — گفت امکان نیست خامش والسلام

گر ز صورت بگذری ای دوستان — جنت ست و گلستان در گلستان

صورتِ خود چون شکستی سوختے — صورتِ کُل را شکست آموختی

بعد ازان ہر صورتے را بشکنی — ہمچو حیدر باب خیبر بر کنی

سغبہ صورت شد آن خواجہ سلیم — کوبدہ مے شد بگفتارِ سقیم

سوی دامِ آن تملق شادمان — ہمچو مرغے سوی دانہ امتحان

از کرم دانست آن مرغِ حریص — دانہ را با دام لیکن شد محیص

از کرم دانست مرغ آن دانہ را — غایتِ حرص ست نی جود و عطا

مرغکان در طمع دانه شادمان — سوی آن تزویر پران و دوان
گر ز شادی باش آگاهت کنم — ترسم ای رهرو که بیگاهت کنم
مختصر کردم چو آمد ده پدید — خود نبود آن ده ده دیگر گزید
قرب ماهی ده بده می تاختند — زانکه راه ده نکو نشناختند
هر که در ره بی قلاوزی رود — هر دو روزه راه صد ساله شود
هر که تازد سوی کعبه بی دلیل — همچو این سرگشتگان گردد ذلیل
هر که گیرد پیشه بی اوستا — ریشخندی شد بشهر و روستا
زانکه نادر باشد اندر خافقین — کادمی سر برزند بی والدین
مال او یابد که کسبی می کند — نادری باشد که بر گنجی زند
مصطفائی کو که جسمش جان بود — تا که رحمن علم القرآن بود
اهل تن را جمله علم بالقلم — واسطه افراشت در بذل و کرم
هر حریصی هست محروم ای پسر — چون حریصان تنگ مرو آهسته تر
اندران ره رنجها دیدند و تاب — چون عذاب مرغ خاکی اندر آب
شیر گشته ازده و از روستا — وز شکر ریز جهان او اوستا

رسیدن خواجه قوشمش به ده و ناشناخت آمدن روستائی ایشان را

بعد ماهی چون رسیدند آنطرف — بینوا ایشان ستوران بی علف
روستائی بین که از بد نیستی — میکند بعد اللتیا و التی

روی پنهان میکند زایشان بروز — تا سوے باغش نه بکشایند پوز

آنچنان رو که همه زرق و شرست — از مسلمانان نهان اولی ترست

رویها باشد که دیوان چون مگس — بر سرش نشسته باشد چون حرس

چون ببینی روی شان در تو فتند — یا ببین شان چون بدی خوش میخندند

در چنان روے خبیث عاصیه — گفت یزدان نفقها با گناصیه

چون بپرسیدند و خانش یافتند — همچو خویشان سوی دوزخ تافتند

در فرد بستند اهل خانه اش — خواجه شد زین کجروی دیوانه وش

لیک هنگام درشتی هم نبود — چون در افتادی بچه تیزی چه سود

بر درش ماندند ایشان پنج روز — شب بسر مار روز خود خورشید سوز

فی رمضلت بود ماندن نی خری — لیک بود از اضطرار و بی زری

با لئیمان بسته نیکان ز اضطرار — شیر مرداری خورد از جوع زار

او همی دیدش همیکردش سلام — که فلانم مر مرا اینست نام

گفت باشد من چه دانم تو کئی — یا پلیدی یا قرین پاکئی

والله روز و شب اندر صنع هو — همچنونه نیستم پروای تو

از خودی خود ندارم هم خبر — نیست از هستی سر مویم اثر

هوش من از غیر حق آگاه نیست — در دل و جانم بجز الله نیست

گفت این دم با قیامت شد شبیه — تا برادر شد یقین من الخیه

شرح می کردش که من آنم که تو
لوتها خوردی ز خوانِ من دو تو

آن فلان روزت خریدم آن متاع
گل سر جاوز الاثنین شاع

نے که بودی ما ههما مهمانِ من
نی رسیدت بیکران احسانِ من

سر مهر ما شنید ستند خلق
شرم دارد رد چو نعمت خورد حلق

او همی گفتش چه گوئی تر هات
نے ترا دانم نه نام تو نه جات

پنجمین شب ابر و باران گرفت
کاسمان از بارشش شد در شگفت

چون رسیدش کار د اندر استخوان
حلقه زد خواجه که مهتر را بخوان

چون بصد الحاح آمد سوے در
گفت آخر چیست ای جانِ پدر

گفت من آن حقها بگذاشتم
ترک کردم انچه مے پنداشتم

پنج ساله رنج دید این پنج روز
جانِ مسکینم درین سرما و سوز

یک جفا از خویش و از یار و تبار
در گرانی هست چون سه صد هزار

زانکه دل ننهاد بر جور و جفاش
جانش خو گر بود با مهر و وفاش

هر چه بر مردم بلا و شدت ست
این یقین دان کز خلافِ عادت ست

گفت ای خورشید مهرت در زوال
گر تو خونم ریختے کردم حلال

امشب باران بماده گوشه
تا بیاے در قیامت توشه

گفت یک گوشه است آن باغبان
هست آنجا گرگ را او پاسبان

در کش تیر و کمان از بهرِ گرگ
تا زند گر آید آن گرگِ سترگ

گر تو آن خدمت کنی جا آن تست
ورنه جای دیگری فرمای جست

گفت صد خدمت کنم تو جای ده
وان کمان و نیزه و رد رستم بنه

من نخسپم تا رسی بر زین کنم
گر برآرد گرگ سر تیرش زنم

بهر حق مگذار م امشب ای دو دل
آب باران بر سر و بر زیر گل

گوشهٔ خالی بد و او با عیال
رفت آنجا جای تنگ و بی مجال

چون ملخ بر همدگر گشته سوار
از نهیب سیل اندر کنج غار

شب همه شب جمله گویان کای خدا
این سزای ماست ما را این سزا

این سزای آنکه شه یار خسان
یا کسی کرد از برای ناکسان

این سزای آنکه اندر طمع خام
ترک گوید خدمت خاک کرام

خاک پاکان بیسی و دیوارشان
بهتر از عام و ز و گلزارشان

بند و یک مرد و شمندل شوی
به کز بر فرق سر شاهان روی

از ملوک خاک جز بانگ دهل
تو نخواهی یافت ای بیک سبل

شهریان خود رهزنان نسبت بروح
روستائی کیست گنج بی فتوح

این سزای آنکه بی تدبیر عقل
بانگ غولی آمدش بگزید نقل

چون پشیمانی ز دل شد باشتاف
زان پس سودی ندارد اعتراف

چون پشیمان گشت از دل زانچه کرد
بعد ازان سودش ندارد آه سرد

آن کمان و تیر اندر دست او
گرگ را جویان همه شب سو بسو

گرگ خود بردی مسلط چون شرر — گرگ جویان و زگرگ او بگیر
هر پشه هر کیک چون گرگی شده — اندران ویرانه شان زخمی زده
فرصت آن پشه راندن هم نبود — از نهیب حمله گرگ عنود
تا نیاید گرگ آسیبی زند — روستائی ریش خواجه برکند
اینچنین دندان زنان تا نیم شب — جان شان از ناف می آمد بلب
ناگهان بمثال گرگ هشته — سر برآورد از فراز پشته
تیر را بگشاد آن خواجه زشست — زد بران حیوان که تا افتاد پست
اندر افتادن زحیوان باد جست — روستائی ها می کرد و کوفت دست
تا جوامرد را که خر کرده من ست — گفت نی این گرگ چون آهرمن ست
اندر و اشکال گرگی ظاهرست — شکل او از گرگی او مخبرست
گفت نی بادی که جست از فرج وی — می شناسم همچنان کابی زمی
کشته خر کرده ام را در ریاض — که مبادت بسط هرگز از انقباض
گفت نیکو تر تفحص کن شب ست — شخصها در شب نه ناظر مجب ست
شب غلط بنماید و مبدل بسی — دید صاحب شب ندارد هر کسی
هم شب و هم ابر هم باران ترف — این سه تاریکی غلط آرد شگرف
گفت این بر من چو روز روشن ست — می شناسم با دخر کرده من ست
درمیان بست باد آن بادرا — می شناسم چون مسافر آدرا

خواجه بر جست و بیامد ناشگفت — روستائی را گریبانش گرفت

کابلهٔ طبرا رشید آورده — بنگ و افیون هر دو با هم خورده

در شب تاریکی شناسی بادخر — چون ندانی مر مرا ای خیره سر

آنکه داند نیم شب گوساله را — چون نداند همره ده ساله را

خویشتن را عارف دوّاله کنی — خاک در چشم مروّت میزنی

آنکه مرا از خویش هم آگاه نیست — در دلم گنجا بجز الله نیست

اینکه دی خوردم ازانم یاد نیست — این دل از غیر تحیر شاد نیست

غافل و مجنون حقم یاد آر — در چنین بیخویشیم معذور دار

آنکه مردار ی خوردیعنی نبید — شرع او را سوی معذوران کشید

مست و بنگی را طلاق و بیع نیست — همچو طفل ست او معاف و مطلقی ست

مستی کاید ز بوی شاه فرد — صد خم مے در سر و مغز آن نکرد

پس بر او تکلیف چون باشد روا — اسپ سیاق قط گشت و شد بیدست و پا

بار برگیرند چون آمد عرج — گفت حق لیس علی الاعمی حرج

همچنین لیس علی الاعرج حرج — نیست رنجی چون عمی و چون عرج

بار کہ نهد در جهان خر کرہ را — ورس کہ دہد پارسے بومرہ را

سوی خود اعمی شدم از حق بصیر — پس معافم از قلیل و از کثیر

لاف درویشی زنے و بیخودی — هاے و هوی مستیانِ ایزدی

کہ زمین را من ندانم از آسمان — امتحانت کرد غیرت امتحان

باد و خر کرہ چنین رسوات کرد — هستیِ نفیِ ترا اثبات کرد

اینچنین رسوا کند حق شیدرا — اینچنین گیرد رمیده صیدرا

صد هزاران امتحانست ای پدر — هر کہ گوید من شدم سرهنگِ در

گرند اندر عامه اورا امتحان — پختگانِ راه جویندش نشان

اشارت در شناختن مدعی کمال را صاحب کمال و گزاف غلط از عوام

چون کند دعوی خیالی کسے — افگند در پیش او شه اطلسے
که ببر این را بغلطاقِ فراخ — تا امتحان پیدا شود او را و تو خاسخ
گر نبودے امتحانِ هر بدے — هر مخنث در وغا رستم بدے
خود مخنث را ز ره پوشیده گیر — چون به بیند زخم او گردد اسیر
مست می هشیار چون شد از دبور — مستِ حق ناید بخود از نفخ صور
بادهٔ حق راست باشد نی دروغ — دوغ خوردی دوغ خوردی دوغ دوغ
ساختی خود را جنید و بایزید — رو که نشناسم تبر را از کلید
بدرگی و منبلی و حرص و آز — چون کنی پنهان به تسبیحای مکر ساز
خویش را منصور حلاجے کنی — آتشے در پنبهٔ یاران زنی
که نه بشناسم عمر از بولهب — باد خر گرّه نشناسم نیم شب
ای خری کاین از تو حزبا در کمند — خویش را با هر تو کور و کر کند
خویش را از رهروان کمتر شمر — تو حریفِ رهزنانی گه مخور
باز پرّان شید و سوی عقل تاز — کے پرد بر آسمان پرّ مجاز
خویشتن را عاشقِ حق ساختی — عشق با دیو سیاهی باختی
عاشق و معشوق را در رستخیز — دو بدو بندد و پیش آرند تیز
تو چه خود را گیج و بیخود کرده — خون زرگو خون مارا خورده

ره که نشناسم ترا از من بجه — عارف بخویشم و بهلول ده
تو تو هم میکنی از قرب حق — کر طبق گردد ور نبود از طبق
این منی بینی که قرب اولیا — صد کرامت دارد و کار و کیا
آهن از داود موسے می شود — موم در دست چو آهن می بود
قرب حق در رزق بر جمله ست عام — قرب وحی عشق دارند این کرام
قرب بر انواع باشد اے پدر — میزند خورشید بر کهسار و زر
لیک قربی هست با زر خورشید را — که ازان نبود خبر مر بیدرا
شاخ خشک و تر قریب آفتاب — آفتاب از هر دو کے دارد حجاب
لیک کو آن قربت شاخ طرب — که ثمار پخته ازوی می خوری
شاخ خشک از قربت آن آفتاب — غیر زور خشک گشتن کو مياب
بنگر این کان شاخ خشک از قرب خور — غیر خشکے مے برد چیزی دگر
آنچنان مستی مباش ای بیخرد — که به عقل آید پشیمانے خورد
بلکه ان مستان که چون می میخورند — عقلهاے پخته حسرت می برند
ای گرفته همچو گربه موش پیر — گر تو ان می شیر گیری شیر گیر

می نجورده از خیال جام مسیح
همچو مستان حقایق بر مسیح

می فتی آنسو و این سو مست وار
ای تو این سو نیستت آنسو گزار

گر بدان سو راه یابی بعد ازان
گه بدین سو گه بدان سو سر فشان

جمله این سوئی ازان سو گپ مزن
چون نداری موت هر زه جان مکن

آن خضر جان کز اجل نهراسد او
شاید ار مخلوق را ننشناسد او

کام از ذوق تو هم خوش کنی
در دمی در خیک خود دریش کنی

پس بیک سوزن تهی گردی ز باد
اینچنین فربه تن لاغر مباد

کوزها سازی ز برف اندر شتا
کے کند چون تاب بیند آن وفا

افتادن شغال در خم رنگ و رنگین شدن وے و دعوائے طاؤسی نمودن در میان شغالان دیگر

آن شغالک رفت اندر خم رنگ
اندران خم کرد یک ساعت درنگ

پس برآمد پوستش رنگین شده
که منم طاؤس علیین شده

پشم رنگین رونق خوش یافته
آفتاب آن رنگها بر تافته

دید خود را سرخ و سبز و بور و زرد
خویشتن را بر شغالان عرضه کرد

جمله گفتندای شغالک حال چیست
که ترا در سر نشاطے ملتویست

از نشاط ما کرانه کرده
این تکبر از کجا آورده

یک شغالی پیش او شد کای فلان — رشید کردی تا شدی از خوشدلان
رشید کردی تا به منبر برجهی — تا زلاف این خلق را حسرت دهی
بس بکوشیدی ندیدی گر مهی — پس رشید آوردهٔ بی شرمیی
صدق و گرمی خود شعار اولیاست — باز بی شرمی پناه هر دغاست
کالتفات خلق سوی خود کشند — که خوشیم و از درون بس ناخوشند

چرب کردن مرد لافی لب و سبلت خود را هر بامداد پیش آینه و بیرون آمدن میان جمعیان که چنین و چنان خورده ام

دنبه پارا یافت شخصی مستهان — هر صباحی چرب کردی سبلتان
در میان مهمان رفتی که من — لوت چربی خورده ام در انجمن
دست بر سبلت نهادی در نوید — رفتی یعنی سوی سبلت بنگرید
کاین گواه صدق گفتار من ست — وین نشان چرب و شیرین عجز و دنست
اشکمش گفتی جواب بی طنین — که اباد الله کید الکافرین
لاف تو ما را بر آتش برنهاد — کان سبال چرب تو برکنده باد

۳ (رشید) بفتح مکرر و تیلد و ثالث ساکن و دال مهمله بالاست کرسه بازی شهری پناه پرتقال ۵ نور کالتفات خلق آه این بیت علت مصرع بالاست کرسه بازی شهری پناه

اگر نبودی لاف زشت ای گدا — یک کریمے رحم آوردے بما
راست گر گفتے و کج کم باختے — یک طبیبے دادے ما را ساختے
ور نمودی عیب و کم کردی خطا — ہم بدے مہمانی یک اشنا
گفت حق کہ کج مجنبان گوش و دم — یَنفَعُ الصَّادِقِینَ صِدقُهُم
کہف اندر کژ منہ ای معتلم — آنچہ داری وانما وفاستقم
ور نگوئی عیبِ خود باری خمش — از نمایش وز دغل خود را مکش
بر سبالِ چرب خود تکیہ مکن — زانکہ گربہ بُرد دنبہ بی سخن
گر تو نقدی یافتے مکشا دہان — ہست در رہ سنگہاے امتحان
سنگہاے امتحان را نیز پیش — امتحانہا ہست در احوالِ خویش
گفت یزدان از ولادت تا بجین — یفتنون فی کُلِّ عامٍ مرّتین
امتحان بر امتحانست اے پدر — ہین بکمتر امتحان خود مخر

ز امتحانات قضا ایمن مباش — ایمن ز رسوائی تبرس ای خواجه تاش

ایمن بودن بلعم باعور که امتحان کرد حضرت عزت او را و از انبار و سفیده بود

بلعم باعور و ابلیس لعین — ز امتحان آخرین گشته مهین

زانکه بودند ایمن از مکر خدا — کامتحانها رفت اندر ماضی

عاقبت رسوائی آمد بارشان — این شنیده باشی از اخبارشان

او بدعوی میل دولت میکند — معده اش نفرین سلبت می کند

گانچه پنهان میکند پیدا شکن — سوخت ما را ای خدا رسوا شکن

جمله اجزای تنش خصم وند — کز بهاری لافد ایشان در دمند

لاف و داد او کرمها می کند — شاخ رحمت را زبن بر می کند

راستی پیش آر یا خاموش کن — وانگمان رحمت بین و نوش کن

آن شکم خصم سبال او شده — دست پنهان در دعا انداز زده

گای خدا رسوا کن این لاف لئام — تا بجنبد سوی رحم کرام

مستجاب آمد دعای آن شکم — سوزش حاجت بزد بیرون علم

گفت حق گر فاسقی و اهل صنم — چون مرا خوانی اجابتها کنم

تو دعا را سخت گیر و مے تخول | تو مشو، هیچ از دعا کردن ملول

برون گریه دنبه را و رسواشدن پهلوان

چون شکم خود را بحضرت در سپرد | گریه آمد پوست آن دنبه ببرد
از پس گریه دوید او می گریخت | کودک از ترس عتابش رنگ ریخت
آمد اندر انجمن آن طفل خرد | آبروے مرد لافی را ببرد
گفت آن دنبه که هر صبحے بدان | چرب میکردے لبان و سبلتان
گریه آمد ناگهانش در ربود | بس دویدیم و ذکر و آن هیچ سود
پهلوان در لاف گرم و ذوق ناک | چون شنید این قصه گشت از غم هلاک
منفعل شد در میان انجمن | سر فرو برد و خمش گشت از سخن
خنده آمد حاضران را از شگفت | رحمها شان باز جنبیدن گرفت
دعوتش کردند و سیرش داشتند | تخم رحمت در زمینش کاشتند
او چو ذوق راستی دید از کرام | بے تکبر راستی را شد غلام
راستی را پیشهٔ خود کن مدام | تا شوی در هر دو عالم نیکنام

دعواے طاؤسی کردن آن شغال که در خم صباغ افتاده بود

آن شغال رنگ رنگ اندر نفت | بر بنا گوش ملامت گر گفت
بنگر آخر در من و در رنگ من | ایک صنم چون من ندارد در چمن
چون گلستان گشته ام صد رنگ و خوش | مر مرا سجده کن از من سر مکش

کرّ و فرّ و آب و تاب و رنگ و بین
فخرِ دنیا خوان مرا و کن دین

مظهرِ لطفِ خدائی گشته ام
لوح شرحِ کبریائی گشته ام

ای شغالان هین مخوانیدم شغال
کے شغالی را بود چندین جمال

آن شغالان آمدند آنجا بجمع
همچو پروانه بگرد اگردِ شمع

پس چه خوانیمت بگو ای جوهری
گفت طاؤس نری چون مشتری

پس بگفتندش که طاؤسانِ جان
جلوه ها دارند اندر گلستان

تو چنان جلوه کنی گفتا کرا
با دیه نارفته چون گوئی منے

بانگ طاؤسان کنی گفتا کرا
پس نه طاؤس خواجه بالعلا

خلعتِ طاؤس آید از آسمان
کے رسی از رنگ دعویها بدان

در تو دعوی میکنے معنی بیار
گه مخور ور نه ز پس گردن مخار

دعوی کردنِ فرعون الوهیت را و تشبیه کردن او را بدان شغال که دعوی طاؤسی نزد شغالان می نمود

همچو فرعون مرصع کرده ریش
برتر از موسے پریده از خریش

او هم از نسلِ شغالِ ماده زاد
در خمِ مالے و جاهے اوفتاد

هر که دید آن مال و جاهش سجده کرد
سجدهٔ افسوسیان را او بخورد

گشت مست آن گدای ژنده دلق
از سجود و از تحیرهاے خلق

مثال مار آمد که در وی زهرهاست — وان قبول و سجدهٔ خلق از دهاست
ها منی اے فرعون ناموسی کمن — تو شغالی هیچ طاؤسی کمن
سوی طاؤسان اگر پیدا شوی — عاجزی از جلوه و رسوا شوی
موسی و هارون چو طاؤسان بدند — پر جلوه بر سر رویت زدند
زشتیت پیدا شد و رسوائیت — سرنگون افتادی از بالائیت
چون محک دیدی سیه گشتی چو قلب — نقش شیری رفت و پیدا گشت کلب
ای سگ گرگین نشت از دیو و دد — پوستین شیر را بر خود مپوش
غرهٔ شیرت بخواهد امتحان — نقش شیر و انگه اخلاق سگان
ای شغال بے جمال و بی هنر — هیچ بر خود ظن طاؤسی مبر
ترسانکه طاؤسان کنندت امتحان — خوار و بی رونق بمانی در میان

تفسیر ولتعرفنهم فی لحن القول در بیان امتحان منافقان

گفت یزدان مر نبی را در مساق — یک نشان سهل تر از اهل نفاق
گر منافق زفت باشد نعره و هول — وانشناسی مر ورا در لحن و قول

چون سفالین کوزہا را امتحانے می کنی اے مشتری
میزنی دستے بران کوزہ چرا تا شناسی از طنین شکستہ را
بانگ شکستہ در گون می بود بانگ چادوش ست پیشش میرود
بانگ می آید کہ تعریفش کنند ہمچو مصدر زفعل تصریفش کنند
چون حدیث امتحان روی نمود یاد م آمد قصۂ ہاروت زود
پیش ازین زان گفتہ بودم اندکے خود چہ گویم از ہزارانش یکے
خواستم گفتن دران تحقیقہا تا کنون واماندم از تعلیقہا
حملۂ دیگر زبسیارش قلیل اگفتہ آید شرح یک عضوی زپیل
گوش کن ہاروت را و ماروت را اے غلام وچاکران ماروت را

قصۂ ہاروت و ماروت و دلیری ایشان بر امتحانِ حق تعالیٰ

گوشِ دل را یک نفس این سو بدار تا بگویم با تو از اسرارِ یار
مست بود ند از تماشاے الٰہ وز عجایبہاے اشدّ بر راجِ شاہ
اینچنین مستی ست زر راجِ حق تا چہ مستی باشد معراجِ حق

دانهٔ دامش چنین مستی نمود — خوانِ انعامش چها داند کشود
مست بودند و رهیده از کمند — های و هوی عاشقانه میزدند
یک کمین دو امتحان در راه بود — صبر صرصر چون کاه کهرامی نبود
امتحان میکرد شان زیر و زبر — کی بود سرمست را زینها خبر
خندق و میدان به پیش او یکی ست — چاه و خندق پیش او خوش مسلکی ست

مستی بزاز دیدن بز ماده و جستن او بکوه مقابل

آن بزی کوهی بران کوهِ بلند — برد و داد از بهرِ خوردی بی گزند
تا علف چیند به بیند ناگهان — بازی دیگر ز حکم آسمان
بر یکی دیگر براند از دو نظر — ماده بز بیند بران کوهِ دگر
چشمِ او تاریک گردد در زمان — بر جهد سرمست زین گه تا بدان
آنچنان نزدیک بنماید ورا — که دویدن گردِ بالوعه سرا
آن هزاران گردد و گر بنماید ش — تا ز مستی میل جستن آیدش
چونکه بجهد در فتد اندر زمان — در میانِ هر دو کوهِ بی امان
او ز صیادان به که بگریخته — خود بپا هش خونِ او را ریخته
شسته صیادان میانِ آن دو کوه — انتظارِ این قضای باشکوه
باشد اغلب صید این بز همچنین — ور نه چالاک ست و چست و خشم بین
رستم ار چه با سر و سبلت بود — دام پاگیرش یقین شهوت بود

همچو من از مستیِ شهوت ببر — مستیِ شهوت ببین اندر شتر
باز این مستیِ شهوت در جهان — پیش مستی ملک دان مستهان
مستیِ آن مستی این بشکند — او بشهوت اتفاقی کی کند
آب شیرین تا نخوردی آب شور — خوش نماید چون درونِ دیده نور
قطرهٔ از بادهای اینسان — برکند جان را ز می وز ساقیان
تا چه مستیها بود املاک را — وز جلالت روحهای پاک را
که بیوی دل دران می بسته اند — خم باده این جهان بشکسته اند
جز مگر آنها که نومید ند و دور — همچو کفّاری نهفته در قبور
ناامید از هر دو عالم گشته اند — خارهای بی نهایت کشته اند

تمنا کردن هاروت و ماروت مقام تشبیت را و غیرت حقتعالے

پیش ز مستیها بگفتند ای دریغ — بر زمین باران بداد یی چو میغ
گستریدیی درین بیداد جا — عدل و انصاف و عبادات و وفا
این بگفتند و قضا میگفت آنست — پیش پاتان دام ناپیدا بسی ست

هین مرو گستاخ در دشتِ بلا — هین مرو گورانه اندر کربلا

که ز موی و استخوان ها لکان — مے نیابد راه پای سالکان

جملهٔ ره استخوان و موی و پے — بسکه تیغ قهر لاشی کرد شے

گفت حق که بندگانِ جنتِ عون — بر زمین آهسته می رانند هون

پا برهنه چون رود در خارزار — جز بمثیل و فکرتے پرهیزگار

این قضا می گفت لیکن گوشِ شان — بسته بود اندر حجاب جوشِ شان

چشمها و گوشها را بسته اند — جز مر آنها را که از خود رسته اند

جز عنایت که کشاید چشم را — جز محبت که نشاند خشم را

جهد بی توفیق جان کندن بود — ز آرزنے کم گرچه صد خرمن بود

جهد بے توفیق خود کس را مباد — در جهان والله اعلم بالسداد

خواب دیدن فرعون آمدن موسی علیه السلام را و تدارک آن

جهد فرعونے چو بے توفیق بود — هر چه او می دوخت آن تفریق بود

از منجم بود در حکمش هزار — وز معبر نیز و ساحر بے شمار

جان کندن و با در رکن یمودن بود ۱۲ مرشد ناقبلهٔ عالم تیمم

مقدم موسے نمودندش بخواب — کہ کند فرعون و ملکش را خراب
با معبر گفت و با اہلِ نجوم — چون بود در دفع خیال و خواب شوم
جملہ گفتندش کہ تدبیری کنیم — راہ زادن را چو رہزن مے زنیم
تا رسید آن شب کہ مولد بود آن — رای این دیدند آن فرعونیان
کہ برون آرند آن روز از پگاہ — سوی میدان بزم و تختِ پادشاہ
پس بفرمودند در شہر آشکار — کہ منادیہا کنند از شہرہا
الصلا اے جملہ اسرائیلیان — شاہ می خواند شما را از دکان
تا شما را رو نماید بے نقاب — بر شما احسان کند بہرِ ثواب
کان اسیران را بجز دوری نبود — دیدنِ فرعون دستوری نبود
گر فتادندے برہ در پیشِ او — بہرِ آن یا سہ نجستندے برو
یا سہ آن بد کہ نہ بینند ہیچ سیر — در رہ و بے گہ تقایِ آن امیر
بانگِ چاوشان چون در رہ شنوند — تا نہ بینند رو بدیواری کنند
در رہ بہ بیند روے او مجرم بود — آنچہ بد تر بر سرِ او آن رود
بود شان حرص تقایِ ممتنع — چون حریص ست آدمی فیما منع

بیدار شدن فرعون بنی اسرائیل را از برای حیلہ منع ولادت حضرت موسی علیہ السلام

شد منادے در محلتہا روان — بانگ میزد کو بکو شادی کنان
کای اسیران سوی میدان گہ روید — کز شہنشہ دیدن وجود ست امید

چون شنیدند مژده اسرائیلیان — تشنگان بودند و بس مشتاق آن
حیله را خوردند آن سو تاختند — خویشتن را بهر جلوه ساختند
از عرس غافل بُدند و بیخبر — وز طمع رفتند بیرون بر بسر

حکایت در تمثیل

همچنان کاینجا مغول حیله دان — گفت می جویم کسے از مصریان
مصریان را جمع آرید این طرف — تا در آیت آنکه مے باید بکف
هر کجا بُد مصرے جمع آمدند — در بر آن میر یک یک می شدند
هر کرا می آمد بگفتا نیست این — هین در آ خواجه دران گوشه نشین
تا بدین شیوه همه جمع آمدند — گردن ایشان بدین حیله زدند
شومی آنکه سوے بانگ نماز — داعی الله را نبودندے نیاز
دعوتِ مکار شان اندر کشید — الحذر از مکرِ شیطان ای رشید
بانگِ درویشان و محتاجان نیوش — تا نگیرد بانگ محتالیت گوش
گر گدایان طامع اند و زشت خو — در شکم خواران تو صاحبدل بجو
در تگِ دریا گهر با سنگهاست — فخرها اندر میانِ ننگهاست
پس بجوشید ند اسرائیلیان — از پگه تا جانبِ میدان دوان
چون بحیلت شان بمیدان بُرد او — روی خود بنمود شان بس تازه رو
کرد دلداری و بخششها بداد — هم عطا هم وعدها کرد آن قباد

بعد ازان گفت از برای جان تان — جمله دریدان بخسپید امشبان
پاسخش دادند که خدمت کنیم — گر تو خواهی یک مه اینجا ساکنیم

بازگشتن فرعون از میدان بشهر شادمان از تفریق بنی اسرائیل از زنان شان در شب حمل

شه شبانگه باز آمد شادمان — کامشبان حمل ست و دوشیزگان
خازنش عمران بداند رخ مبتش — هم بشهر آمد قرین صحبتش
گفت ای عمران برین در خسپ تو — هین مرو سوی زن ای مرد فکو
گفت خسپم همچنین در گاه تو — هیچ نندیشم بجز دلخواه تو
بود عمران هم ز اسرائیلیان — لیک مر فرعون را دل بود و جان
کے گمان بردی که او عصیان کند — انچه خوف جان فرعون آن کند
ایمن از عمران بد و افعال او — لیک خود آن بد خرابی حال او
خود کجا در خاطر فرعون بود — اینچنین تقدیر چون عاد و ثمود

جمع آمدن عمران با در موسیٰ و حامله شدن مادر موسی علیه السلام

شه برفت و او بر آن درگاه خفت — نیم شب آمد به پیشش خفیه جفت
زن بر و افتاد بوسید آن لبش — برجهانیدش ز خواب اندر شبش
گفت بیدار او و زن را دید خوش — بوسه باران کرد از لب بر لبش

گفت عمران این زمان چون آمدی | گفت از شوق و قضای ایزدی
در گشید شش در کنار از مهر مرد | برنیامد با خود آن دم در نبرد
جفت شد با او امانت را سپرد | پس بگفت ای زن نه این کار ریست خرد
آهنی بر سنگ زد زاد آتشی | آتشی از شاه و ملکش کین کشی
من چو ابرم تو زمین موسی نبات | حق شه شطرنج و مادر برد و مات
مات و برد از شاه میدان ای عروس | آن مدان از ما مکن بر ما فسوس
آنچه این فرعون می ترسید ازو | هست شد این دم که گشتم جفت تو

وصیت کردن عمران جفت را بعد از مجامعت که مرا ندیده باشی

وا مگردان هیچ زینهادم مزن | تا نیاید بر من و تو صد حزن
عاقبت پیدا شود آثار این | چون علامتها رسد ای نازنین
در زمان از سوی میدان نعرها | میرسید از خلق و می شد بر هوا
شاه ازان هیبت برون جست آن زمان | پا برهنه کاین چه غلغلهاست هان
از سوی میدان چه بانگ ست و غریو | کز نهیبش مه رمد جنی و دیو
گفت عمران شاه ما را عمر باد | قوم اسرائیلیان از تو شاد
از عطای شاه شادی می کنند | رقص می آرند و کفها می زنند

ترسیدن فرعون از بانگ و غریو و غوغا

گفت باشد کاین بود اما دلیک | وهم و اندیشه مرا پر کرد و نیک

این صدا حالِ مرا تغییر کرد — از غم واندوهِ تلخم پیر کرد
پیش می آمد سپس می رفت شه — جمله شب او همچو حامل وقتِ زه
هر زمان می گفت ای عمران مرا — سخت از جا برده است این نعرها
زهره نے عمرانِ مسکین را که تا — با زگوید اختلاطِ جفت را
که زنِ عمران بعمران در خزید — تا که شد ستارهٔ موسیٰ پدید
هر پیمبر کاندر آید در رحم — نجم او بر چرخ گردد منتجم

پیدا شدنِ ستارهٔ موسیٰ بر آسمان و غریو منجمان در میدان

بر فلک پیدا شد آن اختر آش — کوری فرعون و مکر و چاره آش
روز شد گفتش که ای عمران برو — واقفِ آن غلغل و آن بانگ شو
راند عمران جانب میدان و گفت — این چه غلغل بود شاهنشه نخفت
منجم سر برهنه جامه چاک — همچو اصحاب عزا بر فرق خاک
همچو اصحابِ عزا آوازشان — بد گرفته از فغان و سازشان
ریش و مو بر کنده رو بدریدگان — خاک بر سر کرده پر خون دیدگان
گفت خیرست اینچه آشوبست حال — بدنشانی می دهد منحوس سال
عذر آوردند و گفتند ای امیر — کرد ما را دستِ تقدیرش اسیر
اینهمه کردیم و دولت تیره شد — دشمن شه هست گشت و چیره شد
شب ستاره آن پسر آمد عیان — کوری ما بر جبینِ آسمان

ز دستاره آن همپیر برسما — ما ستاره بار گشتیم از بکا
بادلِ خوش شاد عمران و زنفاق — دست بر سر می بزد گاه الفراق
کرد عمران خویش پر خشم و ترش — رفت چون دیوانگان بعقل و هش
خویشتن را ابجمی کرد و براند — گفتهای بس خشن بر جمع خواند
خویشتن را ترش و غمگین ساخت او — زدهای باز گونه باخت او
گفت شان شاه مرا بفریفتید — از خیانت در طمع نشگیفتید
سوی میدان شاه را انگیختید — آبروی شاه ما را ریختید
دست بر سینه نهادید از ضمان — شاه را ما فارغ آریم از عنان
عاقبت زر ها تلف شد کار خام — شد بر فرعون و برخواندش تمام
چون شنید از غصه رویش شد سیاه — خواند ایشان را ز خشم آن رو تباه
گفت ایشان را که هین ای خائنان — من برآویزم شما را بی امان
خویش را در مضحکه انداختیم — مالها با دشمنان در باختیم
تا که امشب جمله اسرائیلیان — دور ماندند از ملاقات زنان
مال رفت و آبرو و کار خام — این بود یاری و افعال کرام
سالها او را و خلعت می برید — مملکتها را مسلم می خرید
از برای آنکه در روزی چنین — فهم گرد آرید و گردیم معین
رای تان این بود و فرهنگ و نجوم — طبل خوارانید و مکارید و شوم

مرشما را بر درم آتش زنم | گوش و بینی و لبان تان برکنم
عیش رفته با شما ناخوش کنم | من شما را هیزم آتش کنم
سجده کردند و بگفتند ای خدیو | گر یکی کرت زما چربید دیو
سالها دفع بلاها کرده ایم | و هم حیران ز انچه ما ها کرده ایم
قوت شد از ما و حملش شد پدید | لطفه اش حبست و رحم اندر خرید
لیک استغفار این روز دلاد | ما نگهداریم ای شاد قباد
روز میلادش رصد بندیم ما | تا نگردد فوت و نجهد این قضا
گر ندریم این نگه ما را بکش | ای غلام رای تو افکار وحش
تا به نه مه مے شمرد او روز زن | تا نپرد تیر حکم خصم دوز
چون مکان بر لامکان حمله برد | خون خود ریزد بلاها را خرد
بر قضا هر کو شبیخون آورد | سرنگون آید ز خون خود خورد
چون زمین با آسمان خصمی کند | شوره گردد سر ز مرگے برزند
نقش با نقاش چون پنجه زند | سبلتان و ریش خود بر میکند

خواندن فرعون زنان بنی اسرائیل را
که نوزائیده بودند سوے میدان بکبر

بعد نه مه شه برون آورد تخت | سوی میدان دو منادی کرد سخت

۴ زود (بمود) ای برخست (انگذ رفت) ای مسند و پوشتهای نفیس ۱۲

باز دیگر شد منادی سوی شهر — کای زنان از دهر می یابید بهر
کای زنان با طفلگان بیدان روید — تا زداد و بخشش شادان شوید
آنچنانکه یار مردان را رسید — خلعت و هر کس از یشان را رسید
این زنان امسال اقبال تمام است — تا بیابد هر یکی چیزی که خواست
هر زنان را خلعت و جلیت دهند — کودکان را جامه کلاه زر نهند
هر که او این ماده زاید دست بین — کنجها گیرد ز من بتیک یقین
آن زنان با طفلگان بیرون شدند — شادمان تا خیمه شه آمدند
هر زنی نوزاده بیرون شد ز شهر — سوی میدان غافل از دستان قهر
چون زنان جمله بدو گرد آمدند — هر چه بود آن نرزادر بستدند
شر بریدندش که آنست احتیاط — تا نزاید خصم و نفزاید خباط

بوجود آمدن موسی علیه السلام و آمدن عمران بخانهٔ عمران و وحی آمدن بمادر موسی علیه السلام که در تنور اندازش که من او را نگاه دارم

خود زن عمران که موسی زاده بود — دامن اندر چید زان آشوب زود
بعد از ان دستان که آن سگبانه زان — کرد دیگر بین چه آورد آن زمان
آن زنان قابله در خانها — بهر جا سوی فرستاد آن دغا

عمر کردندش کہ اینجا کودکیست ‌ نامد او میدان کہ در وہم و شکیست
اندرین کوچہ یکے زیبا زنیست ‌ کودکے دارد ولیکن بر فنیست
پس عوانان آمدند او طفل را ‌ در تنور انداخت از امر خدا
وحی آمد سوے زن از داد گر ‌ کہ ز نسل آن خلیل ست این پسر
در تنور انداز موسے را تو زود ‌ تا نگہدارد نمیش اندر نمرود
عصمت یارا رکونے بارد ‌ لا تکونی النار حرا شارد
زن بوحی انداخت او را در تنور ‌ بر تن موسے نکرد آتش اثر
پس عوانان خانہ را جستند زود ‌ ہیچ طفلے اندران خانہ نبود
پس عوانان بہر ادآن سو شدند ‌ باز غماز ان کزان واقف بدند
با عوانان ماجرا برداشتند ‌ پیش فرعون از برای دانگ چند
کاے عوانان باز گردید آنطرف ‌ نیک نیکو بنگرید اندر غرف
باز گشتند آن عوانان جملگان ‌ تا کہ موسے را بجویند آن زمان

باز وحی آمدن بمادر موسی علیہ السلام کہ در آب فگن القیہ فی الیم

باز وحے آمد کہ در آبش فگن ‌ روے در امید دار و ہو مکن
در فگن در نیلش و کن عتمید ‌ من ورا با تو رسانم روسفید
مادرش انداخت اندر رود نیل ‌ کار را بگذاشت با نعم الوکیل
این سخن پایان ندارد دیگر باش ‌ جملہ می پیچید ہم در ساق پاش

صد هزاران طفل میکشت از برون
خشم اندر صدر خانه در درون

از جنون می کشت هر جا بد جنین
از حیل آن کور چشم دور بین

اژدها بد مکر فرعون عنود
مکرها ان جهان را خورده بود

یک ز دو فرعون ترے آمد پدید
هم ورا هم مکر او را در کشید

اژدها بود و عصا شد اژدها
این بخورد آن را بتوفیق خدا

دست شد بالای دست این تا کجا
تا بیزدان که الیه المنتهے

کان یکے دریاست بی غور و کران
جمله دریاها چو جوے پیش آن

حیلها و چارها گر اژدهاست
پیش الا الله آنها جمله لاست

چون رسید اینجا بیانم سر نهاد
محو شد و الله اعلم بالرشاد

انچه در فرعون بد اندر تو هست
یک اژدر هات محبوس چه است

ای دریغ این جمله احوال تو هست
تو بران فرعون بر خواهیش بست

انچه گفتم جملگی احوال تست
خود نگفتم صد یکے ز انها درست

گر ز تو گوئیم وحشت زایدت
ور ز دیگر چون فنا نه آیدت

چون خرابت میکند نفس لعین
دور می اندازدت سخت این قرین

این چرا حتها همه از نفس تست
یک مغلوبی ز جهل ای سخت سست

۴۲ بارنداری همت همچنین بامی گماری القصه ار گیرخان بهوی کوهسار تافت و ازبرای صیرانی طعن و شکار باشتافت دور کرده وجود خود طلب گان طعالب

آتشت را نیزم فرعون نیست ورنه چون فرعون او شعله زنیست
گلخن نفس ترا خاشاک نیست ورنه چون فرعون نار قاهر است
یک حکایت بشنو از تاریخ گو تا بری زین راز سر پوشیده بو

حکایت مار گیرے کہ اژدہاے افسردہ را مردہ پنداشت و در رسنہا بستہ و پیچیدہ بہ بغداد آوردہ

مار گیرے رفت سوے کہسار تا بگیرد او بافسونہا ش مار
گرگران و گرشتابندہ بود آنکہ جویندست یابندہ بود
در طلب زن دائما تو ہر دو دست کہ طلب در راہ نیکو رہبرست
لنگ و کور و خفتہ شکل و بی ادب سوے او می غیژد او رامی طلب
گہ بگفت و گہ بخا موشی و گہ بوی کردن گیر ہر سو بوے شہ
گفت آن یعقوب با اولاد خویش جستن یوسف کنید از حد بیش
ہر حس خود را درین جستن بجد ہر طرف را ند شکل مستعد
گفت از روح خدا الا یاسو ہمچو گم کردہ پسر رو سو بہ سو
از رہ حس دہان پرسان شوید روی جانان را بجان جویان شوید

پرسش پرسان قدردگانی جان دهید — گوش را بر چار راه آن نهید
هر کجا بوی خوش آید بو برید — سوی آن سر کاشنای آن سر برید
هر کجا لطفی ببینی از کسی — سوی اصل لطف رو یابی بسی
اینهمه جوها ز دریائیست ژرف — جزو را بگذار و بر کل دار طرف
رشتهای خلق بهر خوبی است — برگ بی برگی نشان طوبی است
جنگهای خلق بهر آشتی ست — دام راحت دانما بی راحتی ست
خشمهای خلق بهر مهر خاست — وز جفای خلق امید وفاست
هر زدن بهر نوازش را بود — هر گله از شکر آگه می کند
بوی بر از ضد تا ضد ای حکیم — جمله عالم را بدین سان می شمار
جنگها می آشتی آرد درست — مار گیر از بهر بازی مار جست

ابیات آبیده مرغ ظاهر میشود در تصحیفات عثمان مختار را فهمیده است اولی محمد از عیان شدن حشر را فهمیده است اولی محمد از عیان شدن حشر را فهمیده است

عبرتی ماز جوید آدمی — غم خورد بهر امید بیمی
او همی جستی یکی مار شگرف — گرد کوهستان و در ایام برف
اژدهای مرده دید آنجا عظیم — که دلش از شکل او شد پر ز بیم
مار گیر اندر زمستان شد پدید — بار می جست اژدهای مرده دید
مار گیر از بهر حیرانی خلق — مار گیر دانیت نادانی خلق
آدمی کوه است چون مفتون شود — کوه اندر ما حیران چون شود
خویشتن نشناخت مسکین آدمی — از فزونی آمد و شد در کمی
خویشتن را آدمی ارزان فروخت — بود اطلس خویش را بر دلق دوخت
صد هزاران مار دُد که حیران اوست — او چرا حیران شد ست و مار دوست
مار گیر آن اژدها را بر گرفت — سوی بغداد آمد از بهر شگفت
اژدهای چون ستون خانه — می کشیدش از پی او آنگانه
کاژدهای مرده آورده ام — در شکارش من جگر با خورده ام
او همی مُرده گمان بردش ولیک — زنده بود و او ندیدش نیک نیک
او ز سرما و برف افسرده بود — زنده بود و شکل مرده می نمود
عالم افسرده است ز نام او جماد — جامد افسرده بود ای اوستاد
باش تا خورشید حشر آید عیان — تا ببینی جنبش جسم جهان

تو ز بالش تا غوغیه آیی الحال که تو در دنیا هستی اجسام عالم را افسرده و جماد می بینی چون حوشیه حشر عیان شود و دنیا از چشم تو نهان گردد یعنی حواس جسمانی معطل گردد و حواس روحانی بجا رود و آید

چون عصا سوی اینجا ماشد — عقل را از ساکنان اخبار شد
پارهٔ خاکے ترا چون مردہ ساخت — خاکہا را جملگی باید شناخت
مردہ زین سویند و زان سوزندہ اند — خامش اینجا و آن طرف گویندہ اند
چون ازان سو شان فرستد سوی ما — آن عصا گردد سوی ما اژدہا
کوہہا هم لحن داوودی کنند — جوهر آهن بکف مومی کنند
باد حمال سلیمانے شود — بحر با موسیٰ سخندانے شود
ماه با احمد اشارت بین شود — نار ابراهیم را نسرین شود
خاک قارون را چو مارے در کشد — استن حنانه آید در رشد
سنگ بر احمد سلامے میکند — کوه یحییٰ را پیامے میکند
جملهٔ ذرات عالم در نهان — با تو میگویند روز و شبان
ما سمیعیم و بصیریم و خوشیم — با شما نامحرمان ما خامشیم
چون شما سوے جمادی میروید — محرم جانِ جمادان چون شوید
از جمادے عالم جانها روید — غلغل اجزاے عالم بشنوید
فاش تسبیح جمادات آید ت — دسوسهٔ تاویلها بر بایدت

چون ندارد جان تو قندیلها — بهر بینش کرده تا دیلها

که غرض در تسبیح ظاهر کی بود — دعوی دین خیال دُعنی بود

بلکه هر بینیده را دیدار آن — وقت عبرت می کند تسبیح خوان

پس چون از تسبیح یادت میدهد — این دلالت همچو گفتن مے بود

این بود تا دیل اهل اعتزال — وای آن کس کو ندارد نور حال

چون ز حس بیرون نیاید آدمی — باشد از تصویر غیبی اعجمی

این سخن پایان ندارد ما گیر — مے کشید آن مار را با صد زحیر

تا به بغداد آمد آن هنگامه خواه — تا نهند هنگامه بر چار راه

بر لب شط مرد هنگامه نهاد — غلغله در شهر بغداد اوفتاد

مار گیرے اژدها آورده است — بو العجب نادر شکاری کرده است

جمع آمد صد هزاران خام ریش — صید او شد هر یک آنجا از خویش

منتظر ایشان و او هم منتظر — تا که جمع آیند خلق منتشر

مردم هنگامه افزون تر شود — گدیه و توزیغ نیکوتر رود

جمع آمد صد هزاران ژاژ خا — حلقه کرده پشت پا بر پشت پا

حلقه گرد او چو زرگر گرد عیش — همچنان که بت پرستان گرد بیش

مرد را از زن خبر نے زان ازدحام — رفته در هم چون قیامت خاص و عام

چون همے خرقه جنبانید داد — مے کشید نداهل هنگامه گلو

عه بدانکه جدا این بیت که چون ندارد جان تو آه بیتیکه دعوی دین خیالی عاریه و بلکه هر بینیده را دیده او ده در مثنوی مطبوعه قول کفار مرقوم ست و باجود بیرطابق دین در هیچ نسخه

اژدها کز زمهریر افسرده بود — زیر صد گونه پلاس و پرده بود

بسته بودش بار سنهای غلیظ — احتیاطے کرده بودش آن حفیظ

در درنگ و اتفاق و انتظار — وز هیاهوے و فغان بی شمار

وز غلو خلق و مکث و طمطراق — تافت بر آن مار خورشید عراق

آفتاب گرم سیرش گرم کرد — رفت از اعضای او اخلاط سرد

مرده بود و زنده گشت او از شگفت — اژدها بر خویش جنبیدن گرفت

خلق را از جنبش آن مرده مار — گشت شان آن یک تحیر صد هزار

با تحیر نعرها انگیختند — جملگان از جنبشش بگریختند

می شکست او بند زان بانگ بلند — هر طرف می رفت چاقا چاق بند

بندها بگسست و بیرون شد ززیر — اژدهاے زشت غران همچو شیر

در هزیمت بس خلائق کشته شد — از فتاده و کشتگان صد پشته شد

مار گیر از ترس بر جا خشک گشت — گرچه آوردم من از کهسار و دشت

گرگ را بیدار کرد آن کور میش — رفت نادان سوی عزرائیل خویش

اژدها یک لقمه کرد آن گنج را — سهل باشد خون خوری همچون ترا

خویش را بر استنی پیچید و بست — استخوان خورده را درهم شکست

شهر خالی گشت و اژدر را براند — سوے گردا زیابان برفشاند

گفت اژدرهاست او کی مرده است — از غم بے آلتی افسرده است

گر بیاید آلت فرعون او — که با مر او همی رفت آب جو
آنگه او بنیاد فرعونی کند — راه صد موسی و صد هارون زند
کرکست آن اژدها از دست فقر — پشته گردد در زجاه و مال صقر
اژدها را او در برف فراق — همین کمش او را بخورد شید عراق
تا فسرده شد مر آن اژدها — لقمه او مر او را یابد نجات
مات کن او را و ایمن شو ز مات — رحم کم کن نیست او ز اهل صلات
کان تف خورشید شهوت سر زند — آن خفاش مرده ریگیت پر زند
مر او را می کشانش در جهاد و در قتال — مرد و را الله نجز یک او صال
چونکه آن مرد اژدها را آورید — در هوای گرم خوش شد آن مرید
لاجرم آن فتنها کرد اے عزیز — بلکه صد چندانکه ما گفتیم نیز
تو طمع داری که او را بی جفا — بسته داری در وقار و در وفا
هر خسے را این تمنا کے رسد — موسے باید که اژدر ها کشد
صد هزاران خلق ز اژدر های او — در هزیمت کشته شد از رای او
در طمع هم خویشتن را باد داد — گفته شد و الله اعلم بالسداد

تشدید کردن فرعون موسے علیه السلام را

گفت فرعونش چرا تو اے کلیم — خلق را کشتی و افگندی ز بیم
در تردد از تو افتادند خلق — در هزیمت کشته شد مردم ز زلق

لاجرم هر کس ترا دشمن گرفت — لیک تو در سینه مر دوزن گرفت
خلق را میخواندی و بر عکس شد — از خلافت مردمان رامیت بدت
من هم از شرت اگر پس می خزم — در مکافات تو دیگے می پزم
دل ازین برکن که بفریبی مرا — تا بجز نفی پس روی گردد ترا
تو بدان غنچه مشوکین ساختی — در دل خلقان هراس انداختی
صد چنین آری و هم رسوا شوی — خوار گردی ضحکهٔ هر غوغا شوی
همچو تو بسیار بودند و بند — عاقبت در مصر ما رسوا شدند

جواب گفتن موسی علیه الصلوٰة والسلام فرعون را در تهدید یکه باو می نمود

گفت با امر حقم اشراک نیست — گر بریزد خونم امرش باک نیست
راضیم من شاکرم من اے حریف — این طرف رسوا و پیش حق شریف
پیش خلقان خوار و زار و در شکنج — پیش حق مطلوب و محبوب و پسند
از سخن میگویم این ورنه خدا — از سیه رویان کند فردا ترا
عزت آن اوست و آن بندگانش — زآدم و ابلیس بری خوان نشانش
شرح حق پایان ندارد هیچ حق — هین دهان بربند و برگردان ورق

باز پس دادن فرعون موسی علیه السلام را و مهلت خواستن با چهل روز از موسی علی نبینا و علیه السلام

گفت فرعونش ورق در حکم ماست — دفتر و دیوان و حکم این دم مراست
هر مرا بگزیده اند اهل جهان — از همه عاقل تری تو ای فلان

موسیا خود را خریدی ہین برو — خویشتن کم بین بخود غره مشو
جمع آرم ساحران دہر را — تا کہ جہل تو نمایم شہر را
این نخواہد شد بروزے و دو روز — مہلتم دہ تا چہل روز تموز

جواب موسی علیہ السلام مر فرعون را

گفت موسی این مراد ستور نیست — بندہ ام امہال تو ما مور نیست
گر تو چیری دمر اخود یار نیست — بندہ فرمانم بدانجم کار نیست
مے زنم با تو بجد تا زندہ ام — من چہ کارہ نصر تم من بندہ ام
میزنم تا در رسد حکم خدا — کافگند ہر خصم از خصمی جدا

جواب فرعون موسی علیہ السلام را و وحی آمدن بموسی علیہ السلام

گفت نی نی مہلتے باید نہاد — عشوہ ہا کم دہ تو کم پیمائے باد
حق تعالی وحی کردش در زمان — مہلتے دہ مرورا مہراس ازان
این چہل روزش بدہ مہلت بطوع — تا سگالد مکرہا او نوع نوع
تا بگوشد او کہ نے من خفتہ ام — تیز رو گو پیش رہ بگرفتہ ام
حیلہا شان را ہمہ برہم زنم — وانچہ افزایند من برکم زنم
آب را آرند من آتش کنم — نوش خوش گیرند و من ناخوش کنم
مہر پویند من ویران کنم — آنکہ اندر دہم ناید آن کنم
تو مترس و مہلتے اش دہ دراز — گو سپہ گرد آر و صد حیلت بساز

مهلت دادن موسی علیه السلام فرعون را تا ساحران را جمع آرد این کند

گفت امر آمد برو مهلت ترا — من بجائے خود شدم رستی بلا
اوهمے شد اژدها اندر عقب — چون سگ صیاد دانا و محب
چون سگ صیاد جنبان کرده دم — سنگ رامی کرد ریگ او زیر سم
سنگ آهن را بدم درمی کشید — خرد مے خاید آهن را پدید
در هوا میکرد حمزه با لائے برج — که بهر میت می شد از وی رودم و گرج
کفک می انداخت چون اشتر بکام — قطره زان بر هر که می زد شد جذام
ژرف غرنج و دندان او دل می شکست — جان شیران سیه می شد ز دست
چون بقوم خود رسید آن مجتبے — شد قرق او بگرفت و باز او شد عصا
تکیه بر دی کرد و می گفت ای عجب — پیش ما خورشید و پیش خصم شب
ای عجب چون می نه بیند این سیاه — عالمے پر آفتاب چاشتگاه
چشم باز و گوش باز و این ذکا — خیره ام در چشم بندی خدا
من از یشان خیره ایشان هم زمن — از بهاری خار ایشان من سمن
پیش شان بردم بسے جام رحیق — سنگ شد آبش به پیش آن فریق

دسته گل بستم و بردم به پیش — هر گلی چون خار گشت و نوش ریش
آن نصیب جان بجوشیان بود — چونکه با خوشند پیدا کی شود
خفته بیدار باید پیش ما — تا به بیداری به بیند خوابها
دشمن این خواب خوش شد فکر خلق — تا نخسپد فکرتش بسته است حلق
حیرتی باید گرو بد فکر را — خورد حیرت فکر را و ذکر را
هر که کامل تر بود او در هنر — او بمعنی پس بصورت بیشتر
راجعون گفت و رجوع ایمنان بود — کر گله واگردد و خانه رود
چونکه واگردید گله از دو رود — پس فتد آن بز که پیش آهنگ بود
بیشش افتد آن بز لنگ پسین — اضحک الرب جمیع وجود العابدین
از گزافه کی شد این قوم لنگ — فخر را دادند و بخریدند تنگ
پا شکسته می روند اینان بلنج — از حرج راهیست پنهان تا فرج
دل زدانشها بشستند این فریق — زانکه این دانش ندانند آن طریق

واقفی باید که اصلش زان سرست — زانکه هر فرعی باصلش رهبرست
هر پری برعرض دریا کی پرد — تا لدن علم لدنی کی برد
پس چرا علمی بیاموزی ببرد — اکش بباید سینه را زان پاک کرد
پس مجو پیشی ازین سر لنگ باش — وقت واگشتن تو پیش آهنگ باش
آخرون السابقون باش ای ظریف — بر شجر سابق بود میوه لطیف
گرچه میوه آخر آید در وجود — اول ست او زانکه او مقصود بود
چون ملائک گوی لا علم لنا — تا بگیرد دست تو علمتنا
گر درین مکتب ندانی تو هجا — همچو احمد پری از نوبت مخا
گر نباشی نامدار اندر بلاد — گم نه والله اعلم بالرشاد
اندران ویران که آن معروف نیست — از برای حفظ گنجینه زر یست
موضع معروف کی نهند گنج — زین قبل آمد فرج در زیر رنج
خاطر آرد بس شکال اینجا دلیک — بگسلد اشکال را استور نیک

هست عشقش آتشے اشکال سوز — هر خیالے را برد بد نور روز

ہم ازان سو جو جواب ای مرتضیٰ — کاین سوال آمد ازان سو مرترا

گوشۂ بے گوشۂ دل شہرہی ست — تا بلا شرتے ولا غرب ازمہی ست

تو ازین سو واز ان سو چون گدا — اے کہ معنی چہ مے جوئی صدا

ہم ازان سو جو کہ وقتِ دردتو — مے شوی در ذکر یا ربی دوتو

وقتِ مرگ و دردِ آن سوی منی — چونکہ دردت رفت چونی اعجمی

وقتِ محنت اے بری زالله بود — چونکہ محنت رفت گوئے راہ کو

در زمانِ دردِ غم یادش کنی — چون شدی خوش باز بر غفلت تنی

این ازان آمد کہ حق را ای گمان — ہر کہ بشناسد بود دائم بران

وانکہ در عقل و گمان ہشتش حجیب — گاہ پوشیدہ است گہ بدریدہ جیب

عقل جزوی گاہ چیرہ گہ نگون — عقل کلی ایمن از ریب المنون

عقل بفروش و ہنر حیرت بخر — رو بخواری نے بخار ای پسر

تا بخار اے دگر بینی درون — ساکنان مخفش لا یفقهون

تا چو خود را در سخن آغشتہ ایم — کز حکایت ما حکایت گشتہ ایم

من عدم وافسانه گردم در حنین
تا تقلب یابم اندر ساجدین

این حکایت نیست پیش مرد کار
وصف حال ست و حضور یار غار

آن اساطیر اولین کہ گفت عاق
حرف قرآن را بدآثار نفاق

لامکانے کاندران نور خداست
ماضی و مستقبل و حال از کجاست

ماضی و مستقبلش نسبت بہ توست
ہر دو یک چیزاند و پنداری کہ دوست

یک تنے اورا پدر مادر پسر
بام زیر زید و بر عمر و آن زیر

نسبت زیر و زبر شد زان دو کس
سقف سوی خویش یک چیزست و بس

نیست مثل آن مثال ست این سخن
قاصر از معنے تو حرف کہن

چون لب جو نیست تشنه لب بنبد
بی لب و ساحل بدست این بحر قند

این سخن پایان ندارد باز گرد
سوی فرعون ممتنع تا چه کرد

فرستادن فرعون بمدائن در طلب ساحران

چونکه موسی باز گشت و او بماند
اهل راے و مشورت را پیش خواند

مجمع گشتند و بفشردند پاے
هر کسے کردند عرض فکر و راے

عاقبت هامان بی سامان دون
رای پیش آورد و کردش رهنمون

کای شه شاه ظفر چون غم فزود
ساحران را جمع باید کرد زود

در ممالک ساحران داریم ما
هر یکے در سحر فرد و پیشوا

مصلحت آنست کز اطراف مصر
جمع آرد شان شه وصاف مصر

او بسی مردم فرستاد آن زمان
هر نواحی بهر جمع جادوان

هر طرف که ساحرے بد نامدار
کرد پران سوی او دو پیک کار

دو جوان بودند ساحر مشتهر
سحر ایشان در دل شه مستمر

شیر دوشیده ز شیران شکار
در سفر هارفته بر خمے سوار

شکل کرباسے نموده ماهتاب
آن به پیموده فروشیده شتاب

سیم برده مشتری آگه شده
دست از حسرت بر خها برزده

صد هزاران همچنین در جادوی
بوده منشی و نبوده چون روی

صد هزاران جادو بیها جنس این
بوده ایشان را همه دیده مبین

چون بدایشان آمد آن پیغام شاه
کز شما شاه است اکنون چاره خواه

ز پی آن که دو درویش آمدند
برشد و بر قصر او مو کوفتند

نیست با ایشان بغیر یک عصا
که همی گردد بامرش اژدها

شاه و لشکر جمله بیچاره شدند
زین دو کس جمله بافغان آمدند

چاره جویان بنده را پیش شما
شاه ازان ارسال فرمودست تا

چارهٔ سازید اندر دفع شان
گنجها بخشند عوض شه بیکران

چارهٔ سحری باید اندر ساحری
تا بود که زین دو ساحر جان بری

آن دو ساحر را چو این پیغام داد
ترس مهری در دل هر دو فتاد

عرق جنسیت چو جنبیدن گرفت
سر نزانو بر نهادند از شگفت

چون دبیرستان صوفی زانوست
حل مشکل را دو زانو جادوست

استفسار کردن هر دو ساحر از مادر گوپدر راو پرسیدن از زوال حقیقت موسی علیه السلام را

بعد ازان گفتند ای مادر بیا
گوربابا گو تو ما را رهنما

بردشان بر گوراو بنمود راه
پس سه روزه داشتند از بهر شاه

بعد ازان گفتند ای بابا بما
شاه پیغامی فرستاد از وجا

که دو مرد اندر ابتنگ آورده اند
آبرویش پیش لشکر برده اند

نیست با ایشان سلاح و لشکری — جز عصا و دور عصا شور و شری
تو جهانِ راستان در رفته — گرچه در صورت بنجاکے خفته
آن اگر سحرست ما را داده خبر — ور خدائی باشد اے جانِ پدر
هم خبر ده تا که ما سجده کنیم — خویشتن بر کیمیائے برزنیم
نا امید ایم امیدے رسد — در شبِ دیجور خورشیدے رسد
از ضلال آئیم در راهِ رشد — راند گانیم و کرم ما را کشد

جوابِ گفتنِ ساحرِ مرده با فرزندانِ خود

گفت شان در خواب کاے اولادِ من — نیست ممکن ظاهر این را دم زدن
بانگ زد اے جان و فرزندانِ من — نیست پیدا گفتن این را امتحن
فاش و مطلق گفتنم دستور نیست — یک راز از پیشِ چشمِ دور نیست
یک بنایم شما را آیتے — تا شوید آگه ز سرِ گنیتے
یک نشانے وانمایم با شما — تا شود پیدا شما را این خفا
نور چشمانم چو آن جا گه رسید — از مقامِ خفتنش آگه شوید
آن زمان که خفته باشد آن حکیم — آن عصا گیرید و بگذارید بیم

گر بدزدیدش عصا او ساحر است
چارهٔ ساحر شمارا حاضر است

ورنه بتوانید هان آن ایزد یست
او رسول ذوالجلال و مهتدیست

گر جهان فرعون گیرد شرق و غرب
سرنگون آید خدا را گاه حرب

این نشان راست دادم جان باب
بر نویس الله اعلم بالصواب

جان بابا چون بجنبد ساحرے
سحر و مکرش را نباشد رہبرے

چونکه چوپان خفت گرگ امین شود
چونکه خفت او وجهد او ساکن شود

لیک حیوانیکه چوپانش خداست
گرگ را آنجا امید ره کجاست

جادوی که حق کند حق ست و راست
جادوئی خواندن مر آن حق را خطاست

جانِ بابا این نشانِ قاطع ست | اگر بمیرد نیز حقش رافع ست

تشبیه کردنِ قرآنِ مجید را بعصای موسیٰ علیہ السّلام و وفات
مصطفےٰ علیہ السّلام را تشبیہ نمودن بخوابِ موسیٰ علیہ السّلام و
قاصدانِ تغییرِ قرآن را بآن دو ساحر بچہ کہ قصدِ بُردنِ عصای موسےٰ
علیہ السّلام کردہ بودند چون موسیٰ علیہ السّلام را خفتہ یافتند

مصطفےٰ را وعدہ کرد الطافِ حق | اگر بمیری تو نمیرد این سبق
من کتاب و معجزت را حافظم | بیش و کم کن راز قرآن را نظم

من ترا اندر دو عالم رافعم
طاغیان را از حدیثت دافعم

کس نیارد بیش و کم کردن درو
توبه از من حاشا فطے دیگر مجو

رونقت را روز روز افزون کنم
نامِ تو بر زر زر بر نقره زنم

منبر و محراب سازم بهرِ تو
در محبت قهرِ من شد قهرِ تو

نامِ تو از ترس پنهان میکنند
چون نماز اندر پنهان میشود

خفیه می گویند نامت را کنون
خفیه هم بانگِ نمازی ذوفنون

از هراس و ترسِ کفارِ لعین
دینت پنهان می شود زیرِ زمین

من منارہ برکنم آفاق را
کور گردانم دو چشمِ عاق را

چاکرانت شهرها گیرند و جاه
دین تو گیرد ز ماهی تا بماه

تا قیامت باقیش داریم ما
تو مترس از نسخ دین ای مصطفے

اے رسولِ ما تو جادو نیستی
صادقی هم خرقهٔ موسیستی

هست قرآن مر ترا همچون عصا
کفرها را در کشد چون اژدها

تو اگر در زیرِ خاکے خفتهٔ
چون عصایش دان تو آنچه گفتهٔ

گرچه باشی خفته تو در زیرِ خاک
چون عصا آگه بود آن گفت پاک

قاصدان را در عصایت دست نے
تو بخفته نورِ تو بر آسمان

تو بخسپ اے شه مبارک خفتنے
فلسفی و آنچه پوزش میکند

بهر پیکار تو زه کرده کمان
قوسِ نورت تیر دوزش میکند

آنچنان کرد و ازان افزون که گفت — او بخفت و بخت و اقبالش بخفت
جان بابا چونکه ساحر خواب شد — کارِ او بی رونق و بی آب شد
هر دو از گورش روان گشتند و تفت — تا بمصر از بهرِ آن پیکار زفت
چون بمصر از بهرِ آن کار آمدند — طالبِ موسی و جایِ او شدند
اتفاق افتاد کان روز ورود — موسیٰ اندر زیرِ نخلے خفته بود
پس نشان دادند شان مردم بدو — که بروز آن سوی نخلستان بجو
چون بیامد دید در خرمابنان — خفته کو بود بیدار جهان
بهرِ نازش بسته او دو چشمِ سر — عرش و فرشش جمله در زیرِ نظر
ای بسا بیدار چشم و خفته دل — خود چه بیند چشمِ اهلِ آب و گل
وانکه دل بیدار دارد چشمِ سر — گر بخسپد بر کشاید صد بصر
گر تو اهلِ دل نه بیدار باش — طالبِ دل باش و در پیکار باش
وردلت بیدار شد می خسپ خوش — نیست غائب ناظرت از هفت و شش
گفت پیغمبر که خسپد چشمِ من — لیک کے خسپد دلم اندر شنوسن
شاه بیدار است و حارس خفته گیر — جانِ فدایِ خفتگانِ دل بصیر
وصفِ بیداریِ دل ای معنوے — می نگنجد در هزاران مثنوے
چون بدید ندش که خفت ست او دراز — بهر دزدیِ عصا کردند ساز
ساحران قصدِ عصا کردند زود — کز پیش باید شدن آن را ربود

وقف

اندر آمد آن عصا در اژدها تراز
کان دو بر جا خشک گشتند از دو جا
هر دو آن بگریختند و روی زرد
غلط غلطان منهزم در هر نشیب
زانکه میدیدند حدِّ ساحران
نیست ممنوع و حرام و ممتهن
سحر کردن شد حرام ای مرد دوست
کارشان تا نزع و جان کندن رسید
سوی موسی از برای عذر آن
امتحانِ تو اگر نبود حسد
اے نو خاص الخاصِ درگاهِ اله
ای ترا الطاف و فضلِ بیعدد
پیشِ موسی بر زمین سر می زدند
گشت بر دوزخ تن و جان تان حرام
در نبرد آئید پیشِ پادشا
جمع آرید از درون و از برون

اندر آنچنان بر خود بلرزید آن عصا
بعد ازان شد اژدها و حمله کرد
رو در افتادن گرفتند از نهیب
پس چنین شان شد که هست از آسمان
پیش ازین رو علمِ سحر آموختن
بهرِ تمیز حق از باطل نکوست
بعد ازان اطلاق و تبشان شد پدید
پس فرستادند مردی در زمان
کامتحان کردیم ما را کے رسد
مجرم شاهیم و ما را عذر خواه
در گذر از ما که ما کردیم بد
عفو کرد و در زمان نیکو شدند
گفت موسی عفو کردم ای کرام
من شما را خود ندیدم ای دو یار
همچنان بیگانه شکل و آشنا
انچه باشد مر شما را از فنون

عذری کنید ان عذر را موقوف کنید چرا که ما خفته بودیم و هرگز شما را ندیده بودیم و اعجمی ساختن بعضی موقوف کردن است ۱۲

جمع آمدن ساحران از مدائن پیش فرعون و تشریفها ازوی یافتن و دست بسینه زدن در قهر خصم او که این کار را دفع برمانویس

پس زمین را بوسه دادند و شدند — انتظار وقت فرصت می بدند
تا بفرعون آمدند آن ساحران — داد شان تشریفهائے بیکران
وعدها شان کرد و پیشین هم بداد — بندگان واسپان و نقد و جنس و زاد
بعد ازان شان گفت هین ای سابقان — گر فزون آید اندر امتحان
برفشانم بر شما چندان عطا — که بدرد پرده جود و سخا
پس بگفتندش باقبال تو شاه — غالب آئیم و شود کارش تباه
ما درین فن صفدیم و پهلوان — کس ندارد پای با اندر جهان
ذکر موسے بند خاطرها شدست — کاین حکایتهاست که پیشین بدست
ذکر موسی بهر رد و پوشست ولیک — نور موسی نقد تست ای مرد نیک
موسی و فرعون در هستی تست — باید این دو خصم را در خویش جست
تا قیامت هست از موسی نتاج — نور دیگر نیست دیگر شد سراج
این سفال و این فتیله دیگرست — لیک نورش نیست دیگر زان سرست
گر نظر در شیشه داری گم شوے — زانکه از شیشه است اعداد دوے
ور نظر بر نور داری وارهے — از دوئی و اعداد جسم ای منتهے

۱۴ بیرون شده و برزمین گر محقق تکلیف ست امر افتد شد پس بهت تکلیف رویت کثرت ست ۱۲ منه سراج العلوم مرحوم مرغفرله قدکا عالم جناب حضرت حاجی محمد اعلا الله مراتبه

از نظرگاہ ست اے مغز وجود — اختلافِ مومن و گبر و جہود

اختلاف کردن در چگونگی و شکلِ پیل در شب تار

پیل اندر خانہ تاریک بود — عرضہ را آوردہ بودندش ہنود

از برائے دیدنش مردم بسے — اندران ظلمت ہمی شد ہر کسے

دیدنش با چشم چون ممکن نبود — اندران تاریکیش کف می بسود

آن یکے را کف بخرطومش اوفتاد — گفت ہیچون ناودانست این نہاد

آن یکے را دست بر گوشش رسید — آن بروچون بادبیزن شد پدید

آن یکے را کف چو بر پایش بسود — گفت شکلِ پیل دیدم چون عمود

آن یکے بر پشتِ او بنہاد دست — گفت خود این پیل چون تختی بدست

ہمچنین ہر یک بجزوے کو رسید — فہم آن میکرد ہر جا می تنید

از نظر کہ گفتِ شان شد مختلف — آن یکی دالش لقب دا و این الف

در کفِ ہر یک اگر شمعے بدے — اختلاف از گفتِ شان بیرون شدے

چشمِ حس ہمچون کفِ دست ست و بس — نیست کف را بر کلِ او دسترس

جزوِ دریا دیگر ست و کفِ دگر — کف چہ گنجد وزدیدہ دریا نگر

هم مرشد اقبالا عالم علم المفهم

جنبش کفها ز دریا روز و شب — کف همی بینی و دریا نے عجب
ما چو کشتیها بهم برسم زنیم — تیره چشمیم و در آب رودشنیم
ای تو در کشتی تن رفته بخواب — آب را دیدی نگر در آب آب
آب را آبست کو میراندش — روح را روحی ست کو بنخواندش
موسی و عیسے کجا بد کافتاب — کشت موجودات را میداد آب
آدم و حوا کجا بد آن زمان — که خدا افکند این زه در کمان
این سخن هم ناقص ست و ابتر ست — آن سخن که نیست ناقص زان سر ست

گر بگویم زان بلغزد پای تو
ور نگویم هیچ زان ای وای تو

ور بگویم در مثالِ صورتی
بر همان صورت بپیچی ای فتی

بسته پائی چون گیاه اندر زمین
سر بجنبانی بیادے بی یقین

لیک پایت نیست تا نقلے کنی
یا مگر پا را ازین گل برکنے

چون کنی پا را حیاتت زین گل ست
این حیاتت را روش نبض مثل ست

چون حیات از حق بگیری ای روی
پس غنی گردی ز گل در دل روی

فارغ و مستغنی از گل سوے دل
می روی بی قید و حر از اہلِ گل

شیر خوارہ چون ز دایہ بگسلد
قوت خوارہ شد مرا و را اُمی ہلد

بستہ شیرِ زمینی چون جنوب
جو غذا م خویش از قوت القلوب

قوتِ حکمت خور کہ شد نورِ ستیر
ای تو نورِ بے حجب را ناپذیر

تا پذیرا گردی اے جان نورا
تا ببینی بے حجب مستورا

چون ستارہ سیر بر گردون کنی
بلکہ بر گردون سفر بیچون کنے

آن چنان کز نیست در ہست آمدی
ہین بگو چون آمدی ہست آمدے

۴۳ خورشید فروخست و فتیلۂ از شکم پیرون آمد غذایش شیر گوسفند بود اگر تودر شکم دنیا هستی و بخلقت او پابستی از شیر عالم معنی محروم هستی ۱۲

راهیهای آمدن یادت نماند	لبیک	لبیک عزی بر تو برخواهیم خواند
هوش را بگذار و آنگه هوش دار		گوش را بر بند و آنگه گوش دار
نی بگویم زانکه تو خامی هنوز		در بهاری و ندیدستی تموز
این جهان همچون درخت ستای کرام		ما بر و چون میوهای نیم خام
سخت گیرد خامها مر شاخ را		زانکه در خامی نشاید کاخ را
چونکه پخت و گشت شیرین لب گران		ست گیرد شاخها بعد ازان
چون زان اقبال شیرین شد دهان		سر دشد بر آدمی ملک جهان
سخت گیری و تعصب خامی ست		تا جنینی کار خون آشامی ست
چیز دیگر ماند اما گفتنش		با تو روح القدس گوید بی منش

نی تو گوئی ہم بگوشِ خویشتن
بی من و بی غیرِ من اے ہم تو من

ہمچو آن وقتے کہ خواب اندر روی
تو زپیشِ خود بہ پیشِ خود شوے

بشنوی از خویش و پنداری فلان
با تو اندر خواب گفتست آن نہان

تو کجی تو نیستی اے خوش رفیق
بلکہ گردونی و دریاے عمیق

آن تو نی رفتست کہ آن نہ صد توست
قلزم ست و غرقہ گاہ صد توست

خود چه جای جد و بیداری و خواب — دم مزن والله اعلم بالصواب
دم مزن تا بشنوی از دم زنان — آنچه ناید در بیان و در زبان
دم مزن تا بشنوی زان آفتاب — آنچه نامد در کتاب و در خطاب
دم مزن تا بشنوی زان مه لقا — الصلا ای پاکبازان الصلا
دم مزن تا بشنوی اسرار حال — از زبان بی زبان که تم تعال
دم مزن تا دم زند بحر تو روح — آشنا بگذار در کشتی نوح
همچو گنعان کآشنا می کرد او — که نخواهم کشتی نوح عدو

دعوت کردن نوح علیه السلام پسر را و سر کشیدن او

این قصه بیان آیات ست کور چنود و من داخله واقع شده ۱۲ از الطائف

که بر سر کوه روم و چاره کنم و منت تو نکشم

ای بیا در کشتی با ما نشین — تا نگردی غرق طوفان ای مهین

گفت نی من آشنا آموختم — من بجز شمع تو شمع افروختم
همین مکن کاین موج طوفان بلاست — دست و پا را آشنا امروز لاست
باد قهرست و بلای شمع کش — جز که شمع حق نمی‌یابد خمش
گفت نی رفتم بران کوه بلند — عاصم ست آن که مرا از هر گزند
همین مکن که کوه کاه ست این زمان — جز حبیب خویش را ند هد امان
گفت من کی پند تو بشنوده ام — که طمع کردی که من زین ده ام
خوش نیامد گفت تو هرگز مرا — من بری ام از تو در هر دو سرا
همین مکن با که روز ناز نیست — مر خدا را خویشی و انباز نیست
تا کنون کردی و این دم ناز کیست — اندرین درگاه کسی را ناز کیست
لم یلد لم یولد ست او از قدم — نی پدر دارد نه فرزند نه عم
ناز فرزندان کجا خواهد کشید — یاز بابایان کجا خواهد شنید
نیستم مولود و پیر اکم بناز — نیستم والد جوانا کم گراز
نیستم شوهر نیم من شهوتی — تا ز را بگذار اینجا اے ستی
جز خضوع و بندگی و اضطرار — اندرین حضرت ندارد اعتبار
گفت بابا سالها این گفته ئی — باز میگوئی بجهل آشفته ئی
چند ازینها گفت باهر کسے — تا جواب سرد نشنودی بسے
این دم سرد تو در گوشم نرفت — خاصه اکنون که شدم دانا و زفت

گفت بابا چه زیان دارد اگر
بشنوی یک بار تو پند پدر

همچنین میداد او پند لطیف
همچنان نیگفت او دفع عنیف

نی پدر از نصح گنعان سیر شد
نی دمی در گوش آن او پیر شد

اندرین گفتن همی‌دند و موج میزند
بر سر گنعان زد و شد ریز ریز

نوح گفت ای پادشاه بردبار
مر مرا خر مرد و بیلیت بردبار

وعده کردی مر مرا تو بارها
که بیابد اهلت از طوفان رها

دل نهادم بر امیدت من سلیم
پس چرا بربود سیل از من گلیم

گفت او از اهل و خویشانت نبود
خود ندیدی تو سعیدی از کبود

چونکه در دندان تو کرم او فتاد
نیست دندان برکنش ای اوستاد

تا که باقی تن نگردد زار و زو
گرچه بود آن تو شو بیزار ازو

گفت بیزارم ز غیر ذات تو
غیر نبود آنکه باشد مات تو

تو همیدانی که چونم با تو من
بیست چندانم که با باران چمن

زنده از تو شاد از تو عالمی
مفتقدی بیواسطه بی حائلی

متصل نے منفصل نے ای کمال
بلکه بیچون و چگونه و اعتلال

ما هیانیم و تو دریای حیات
زنده ایم از لطفت ای نیکو صفات

تو بگنجی در کنار فکرتی
فی معلولی قرین چون علتی

پیش ازین طوفان و بعد این مرا
تو مخاطب بوده و در ما جرا

با تو میگفتم نہ با ایشان سخن
اے سخن بخشِ نوآنِ کہن

نی کہ عاشق روز و شب گوید سخن
گاہ با اطلال و گاہے با دِمن

روی در اطلال کردہ ظاہرا
او کرا میگوید آن مدحت کرا

شکر طوفان را کنون بگماشتی
واسطہ اطلال را برداشتی

زانکہ اطلال و لئیم و بد بدند
نی ندائے نی صدائے می زدند

من چنان اطلال خواہم در خطاب
کز صدا چون کوہ واگوید جواب

تا مثنے بشنوم من نامِ تو
عاشقم بر نامِ جان آرامِ تو

ہر نبی زان دوست دارد کوہ را
تا مثنے بشنود نامِ ترا

آن کہ پستہ مثالِ سنگلاخ
موش را شاید نہ مار اورا مناخ

من بجویم او نگردد دیارِ من
بے صدا ماند دم و گفتارِ من

باز مین آن بہ کہ ہموارش کنی
نیست ہمدم با عدم یارش کنی

گفت ای نوح ار تو خواہی جملہ را
حشر گردانم برآرم از ثرے

بہر کنعانے دلِ تو نشکنم
لیکت از احوال آگہ مے کنم

گفت نی نے راضیم کہ تو مرا
ہم کنی غرقہ اگر باید ترا

ہر زمانم غرقہ ئی کن من خوشم
حکم تو جان ست و چون جان می کشم

من گرم کس را و گرہم بنگرم
او بہانہ باشد و تو منظرم

عاشقِ صنعِ توام در شکر و صبر
عاشقِ مصنوعِ کے باشم چو گبر

عاشقِ صنعِ خدا با فر بود
عاشقِ مصنوعِ او کافر بود

درمیانِ این دو فرقی بس عمیق
خود شناسد آنکه در رویت صفیق

توفیق میانِ این دو حدیث که الرضا بالکفر کفر و حدیث دیگر که من لم یرض بقضائی و لم یصبر علی بلائی فلیطلب ربًّا سوائی

دی سوالے کرد سائل مر مرا
زانکه عاشق بود او بر ما جرا

گفت نکته الرضا بالکفر کفر
این پیمبر گفت و گفتِ اوست مهر

باز فرمود او که اندر هر قضا
مر مسلمان را رضا باید رضا

نی قضایِ حق بود کفر و نفاق
گر بدین راضی شوم گردد شقاق

ور نیم راضی بود آن هم زیان
پس چه چاره باشدم اندر میان

گفتمش این کفر مقضی نی قضاست
هست آثار قضا این کفر راست

پس قضا را خواجه از مقضی بدان
تا شکالت دمع گردد در زمان

راضیم در کفر زان رو که قضاست
نی ازان رو که نزاع و خبث ماست

کفر از روی قضا خود کفر نیست
حق را کافر مخوان اینجا مایست

کفر جبل ست و قضای کفر سلم
هر دو یک کے باشد آخر ظلم و حلم

زشتی خط نشتی نقاش نیست
بلکه از وی زشت را نبود نیست

قوت نقاش باشد آنکه او
هم تواند زشت کردن هم نکو

گر کشایم بحث این را من بساز
تا سوال و تا جواب آید دراز

ذوق نکته عشق از من میرود
نقش خدمت نقش دیگر می شود

مثل در بیان آنکه حیرت مانع بحث و فکرت ست

آن یکی مردی بموی آمد شتاب — پیش یک آئینه دار مستطاب

گفت از ریشم سفیدی کن جدا — که عروس نو گزیدم اے فتی

ریش او ببرید و کل پیشش نهاد — گفت تو بگزین مرا کارے فتاد

این سوال و این جوابست ای گزین — که سر اینها ندارد مرد دین

آن یکے زد سیلیے مر زیدرا — حمله کرد او هم برای کیدرا

گفت سیلی زن سوالت می کنم — پس جوابم گوے و انگه میزنم

بر قفا بے تو زدم آمد طراق — یک سوالے دارم اینجا در وفاق

این طراق از دست من بود ست یا — از قفا گاہ تو اے فخر کیا

گفت از درد آن فراغت نیستم — کاندرین فکر و تفکر بیستم

تو که بیدردی همی اندیش این — نیست صاحب درد را این فکرہین

دردمندان را نباشد فکر غیر — خواه در مسجد برو خواهی بدیر

غفلت و بیدردیت فکر آورد — در خیالت نکتهٔ بکر آورد

جز غم دین نیست صاحب درد را — می شناسد مرد را او گرد را

حکم حق را بر سر و رو می نهد — حفظ و فکر خویش یکسو می نهد

حکایت

در صحابه کم بدی حافظ کسے — گرچه شوقی بود جان شان را بسے

زانکه چون مغزش در آگند و رسید
قشر باشد بس رقیق و دو کفید

قشر جوز و فستق و بادام هم
مغز چون آگند شان شد پوست کم

مغز علم افزود و کم شد پوستش
زانکه عاشق را بسوزد دوستش

وصف مطلوبی چو صنعت طالبی ست
وحی و برق نور سوزنده نی ست

چون تجلی کرد اوصاف قدیم
پیش بسوزد وصف حادث را کلیم

تبع قرآن هر کرا محفوظ بود
جمع صورت با چنین معنی ژرف

و رچنین مستی مراعات ادب
اندر استغنا مراعات نیاز

جمع ضدین از نیاز افتاد دنا
چون عصا معشوق عیان می شود

قشر باشد بس رقیق و دو کفید
مغز چون آگند شان شد پوست کم

زانکه عاشق را بسوزد دوستش
وحی و برق نور سوزنده نی ست

پیش بسوزد وصف حادث را کلیم
جمل فینا از صحابه می شنود

نیست ممکن جز ز سلطانی شگرف
خود نباشد و ربود باشد عجب

جمع ضدین ست چون گردد دراز
کور خود صندوق قرآن می شود

گفت کوران خود صنادیق اندر
از حروف مصحف و ذکر و نذر

با نخ صندوقی پر از قرآن به است
و انکه صندوقی بود خالی بدست

باز صندوقی که خالی شد ز بار
به ز صندوقی که پر موش ست و مار

حاصل اندر وصل چون افتاد مرد
گشت دلاله به پیش مرد سرد

چون بمطلوبت رسیدی ای ملیح
شد طلبگاری علم اکنون قبیح

چون شدی بر باامهای آسمان
سرد باشد جستجوی نردبان

جز برای یاری و تعلیم غیر
سرد باشد راه خیر از بعد خیر

آینه روشن که شد صاف و جلی
جهل باشد بر نهادن صیقلی

پیش سلطان خوش نشسته در قبول
زشت باشد جستن نامه رسول

داستان مشغول شدن عاشق بعشق نامه خواندن و مطالعه کردن عشق نامه در حضور معشوق خویش و معشوق آن را ناپسند داشتن که طلب الدلیل عند حضور المدلول قبیح و الاشتغال بالعلم بعد الوصول الی المعلوم مذموم

آن یکی را یار پیش خود نشاند
نامه بیرون کرد و پیش یار خواند

بیتها در نامه مدح و ثنا
زاری و مسکینی و بس لابها

گریه و افغان و حزن و درد خویش — خواری و بیزاری با اهل خویش
دوری و رنجوری از هجران دوست — ذکر پیغام و رسول از مغز و پوست
همچنین می خواند با معشوق خود — تا که بیرون شد ز حصر و حد و عد
گفت معشوق این اگر بهر من ست — گاه وصل این عمر ضائع کردن ست
من به پیشت حاضر و تو قصه خوان — نیست این باری نشان عاشقان
گفت اینجا حاضری آماده لیک — من نمی یابم نصیب خویش نیک
آنچه می دیدم ز تو پارینه سال — نیست این دم گرچه می بینم وصال
من از این چشمه زلالی خورده ام — دیده و دل زآب تازه کرده ام
چشمه می بینم و لیکن آب نی — راه آیم را مگر در خواب نی
گفت پس من نیستم معشوق تو — من نیم یار و مرادت در گفتو
عاشقی تو بر من و بر حالتی — حالت اندر دست بنوازی فتی
پس نیم کلی مطلوب تو من — جزو مقصودم ترا اندر زمن
خانه معشوقه ام معشوق نی — عشق بر نقدست و بر صندوق نی
هست معشوق آنکه او یک تو بود — مبتدا و منتهایت او بود

چون بیابی اشک نمانی منتظر — هم هویدا او بود هم نیز سر
میر احوال ست نی موقوف حال — بندهٔ آن ماه باشد ماه و سال
چون بگوید حال را فرمان کند — چون بخواهد جسم ما را جان کند
منتهی نبود که موقوف ست او — منتظر بنشسته باشد حال جو

کیمیائے حال باشد دست او — چون بجنباند شود مس مست او

گر نجوید مرگ هم شیرین شود — خار و نشتر نرگس و نسرین شود

او بود سلطان حال اندر روش — نی چو تو محروم و رحال و کنش

آنکه او موقوف حال ست آدمی ست — که گهی افزون و گاهی در کمی ست

صوفی ابن الوقت باشد در مثال — لیک صافی فارغ ست از وقت و حال

حالها موقوف عزم و رای او — زنده از نفخ مسیح آسای او

عاشق حالی نه عاشق بر منے — بر امید حال بر من می تنے

آنکه ناقص گهے کامل بود — نیست معبود و خلیل آفل بود

وانکه آفل باشد و گه آن و این — نیست دلبر لا احب الآفلین

آنکه او گاهی خوش و گه ناخوش ست — یک زمانی آب و دیگدم آتش ست

برج مه باشد ولیکن ماه نی — نقش بت باشد ولی آگاه نے

هست صوفی صفا چون ابن وقت — وقت را همچون پدر بگرفته سخت

هست صافی غرق عشق ذوالجلال — ابن کس نی فارغ از اوقات و حال

غرقه نوری که اول لم یلد ست — لم یلد لم یولد آن ایزد ست

روچنین عشقے بجو گر زنده — ورنه وقت مختلف را بنده

منگر اندر نقش خوب و زشت خویش — بنگر اندر عشق و در مطلوب خویش

منگر آنکه تو حقیری یا ضعیف — بنگر اندر همت خود ای شریف

تو بهر حالی که باشی می طلب — آب می جود ائما ای خشک لب

کان لب خشکت گواهی میدهد — کو بآخر بر سر منبع رسد

خشکی لب هست پیغامی ز آب — که بمآت آرد یقین این اضطراب

کاین طلبگاری مبارک جنبشی ست — این طلب در راه حق مانع کشی ست

این طلب مفتاح مطلوبات تست — این سیاه نصرت درایات تست

این طلب همچون خروسی در صباح — میزند نعره که می آید صباح

گرچه آلت نیست تو می طلب — نیست آلت حاجت اندر راه رب

هر کرا بینی طلبگار ای پسر — یار او شو پیش او انداز سر

کز جوار طالبان طالب شوی — وز ظلال غالبان غالب شوی

گر یکی مور سلیمانی بجست — منگر اندر جثه او سست

هر چه داری تو ز مال و پیشه — نے طلب بود اول و اندیشه

گر یکی گنجی بیابد نادرست — ور بانستد از طلب هم قاصرست

هر که چیزی جست بتیک یافت او — چون بجد اندر طلب بشتافت او

چون نهادی در طلب پا ای پسر — یافتی و شد میسر بی خطر

همین مباش ای خواجه یکدم بی طلب — تا بیابی هر چه خواهی بی تعب

ف قوله طلب الخ مستفاد است از حدیث من طلب شیئا وجده وجه طالقان ح

ف قوله چون نهادی الخ مستفاد است از حدیث من طلب وجد وجه طالقان ح

عاقبت جوینده یابنده بود — چونکه در خدمت شتابنده بود
در طلب چالاک شو زاین فتح باب — می طلب واللہ اعلم بالصواب

حکایت آن مرد که در عهد داؤد علیہ السلام شب و روز دعا و تضرع
می کرد که بارخدایا مرا روزی حلال بده بی رنج کسب

آن یکی در عهد داود نبی — نزد هر دانا و پیش هر غبی
این دعا میکرد دائم کای خدا — تروتے بی رنج روزی کن مرا
چون مرا تو آفریدی کاهلی — زخم خواری هست جنبی منبلے
برخوان پشت ریش نامراد — بار اسپان و اشتران توان نهاد
کاهلم چون آفریدی اے علی — روزیم ده هم زراه کاهلے
کاهلم من سایه خسپم در وجود — خفتم اندر سایهٔ افضال وجود
کاهلان و سایه خسپان را مگر — روزی بنوشته نوعے دگر
هرکرا پایست جوید روزیے — هرکرا پا نیست کن دلسوزیے
رزق را میران بسوی آن حزین — ابر را می کش بسوی هر زمین
چون زمین را پا نباشد جود تو — ابر را راند بسوے او دو تو
طفل را چون پا نباشد مادرش — آید و ریزد وظیفه بر سرش
روزی خواهم بناگه بے تعب — که ندارم من زکوشش جز طلب

مدتی بسیار می کرد این دعا — روز تا شب شب همه شب تا ضحی

خلق می خندید بر گفتار او — بر طمع خامے و بر پیکار او

که چه میگوید عجب این مست ریش — یا کسے دادست بنگ بیشیش

راه روزی کسب و رنج است و تعب — هر گز این نادر نشد در شد عجب

هر کسے را پیشه داد و طلب — از زره کسب و تعب با رنج و تب

اُطلُبُوا الأرزاق مِن أسبابِها — وَادخُلُوا الأوطانَ مِن أبوابِها

شاه و سلطان رسولِ حق کنون — هست داو دینی ذو فنون

هست در فرمانِ او آواز وحش و طیر — در همه روے زمین او راست سیر

با چنان عزّی و نازی کاندروست — کز گزیدستش عنایتهاے دوست

معجزاتش بے شمار و بے عدد — موج بخشایش مدد اندر مدد

هیچکس را خود ز آدم تا کنون — کے بدست آواز همچون او غنون

که بهر وعظے نمیراند دویست — آدمی را صوت خوبش کرده نیست

شیر و آهو جمع گردد آن زمان — سوی تذکیرش مغفل این ازان

کوه و صحرا هم رسائل بادمش — هر دو اندر وقت دعوت محرمش

این و صد چندان مر او را معجزات — نور رویش بی جهات و در جهات
با همه تمکین خدا روزی او — کرده باشد بسته اندر جستجو
بے زره بافی و بجی روزیش — مے نیاید با همه فیروزیش
اینچنین مخذول و واپس مانده — خانه کنده و دون گردون رانده
اینچنین مدبر همے خواهد کراو — گنج یابد تا رود پایش فرو
ز احمقی خواهد که بے بخشش زود — بی تجارت پر کند دامن ز سود
اینچنین بیجے نیامد در جهان — که برآیم بر فلک بے نردبان
این همی گفتش مسخر ناک بگیر — که رسید رزی و آمد بشیر
وان همی خندید ما را هم بده — تا چه یابی هدیه اے سالارده
او ازین تشنیع مردم زین فسوس — کم نمیکرد از دعا و ابتهال
تا که شد در شهر معروف و شهیر — کوز انبان سے تهے جوید پنیر
شد مثل در خام طمعی آن گدا — او ازین خواهش نمی آمد جدا
کم نمیکرد از دعا و ابتهال — کرد اجابت مستعان ذو الجلال

و دیدن گاو در خانه آن دعا کننده با الحاح قال النبی صلی الله علیه و سلم ان الله یحب الملحین فی الدعاء زیرا که عین خواست حق سبحانه و تعالے ست و الحاح خواهنده را به است

از آنچه میخواهد آنرا از وی و عذر گفتن نظم کننده و مدد خواستن

تا که روزی ناگهان در چاشتگاه — این دعا میکرد با زاری و آه
ناگهان در خانه‌اش گاوی دوید — شاخ زد بشکست در بند و کلید
گاو گستاخ اندران خانه بجست — مرد برجست و قوائمهاش بست
پس گلوی گاو ببرید آن زمان — بی توقف بی تامل بی امان
چون سرش ببرید شد سوی قصاب — تا اهابش برکند در دم شتاب
آنی تقاضا گر درون همچون جنین — چون تقاضا میکنی اتمام این
سهل گردان ره نما توفیق ده — یا تقاضا را بهل بر ما منه
چون ز مفلس زر تقاضا میکنی — ز رنجبش در سرای شاه غنی
بی تو نظم و قافیه شام و سحر — زهره کی دارد که آید در نظر
نظم و تجنیس و قوافی اے علیم — بندهٔ امر تو اندازد ترین و میم
چون مسیح کردهٔ هر چیز را — ذات بی تمیز و با تمیز را

هر یکے تسبیح بر نوعِ دگر
آدمی منکر ز تسبیحِ جماد

گوید او از حالِ آن این بیخبر
و آن جماد اندر عبادت اوستاد

بلکه هفتاد و دو ملت هر یکے
بیخبر از یکدگر اندر شکے

چون دو ناطق راز حال ہمدگر — نیست آگہ چون بود دیوار و در
چون من از تسبیح ناطق غافلم — چون بداند سبحۂ صامت دلم
ہست سنی را یکے تسبیح خاص — ہست جبری را صد آن در مناص
سنی از تسبیح جبر بی خبر — جبر ے از تسبیح سنی بے اثر
این ہمی گوید کہ آن ضال ست و گم — بیخبر از حال او نہ امر و نہ قسم
وآن ہمیگوید کہ این را چہ خبر — جنگ شان افگند یزدان از قدر
گوہر ہر یک ہویدا می کند — جنس از ناجنس پیدا میکند
قہر را از لطف داند ہر کسے — خواہ دانا خواہ نادان یا خسے
لیک لطفی قہر در پنہان شدہ — یا کہ قہرے در دل لطفے آمدہ
کم کسے داند مگر ربانیے — کش بود در دل محک جانیے
باقیان زین دو گمانے می برند — سوے لا یأتی خود بیک پرمی پرند

در بیان آنکہ علم را دو پرو گمان را یک پرست

علم را دو پر گمان را یک پرست — ناقص آمد ظن بپرواز اندر ست

مرغ یک پر زود افتد سرنگون — باز بر پرد دوگامے یا فزون
آفت وخیزان میرود مرغِ گمان — با یکے پر برامید آشیان
چون زظن وارست علمش رو نمود — شد دو پر آن مرغ و پرّ ها برکشود
بعد ازان سیمشے سویاً مستقیم — نی علے وجهٍ کبّا اُو قویم
با دو پر بر می پرد چون جبرئیل — بی گمان بی فکرت و بی قال و قیل
گر همه عالم بگویندش توئی — بر رهِ یزدان و دین مستوے
او نگردد گرم تر از گفتِ شان — جانِ طاق او نگردد جفتِ شان
ور همه گویند اورا گمرهے — کوه پندارے و تو برگ کهے
او نیفتد در گمان از طعنِ شان — او نگردد دردمند از طعنِ شان
بلکه گر دریا و کوه آید بجنبت — گوید ش باگمرهی گشتی تو جنبت
هیچ یک ذرّه نیفتد در خیال — یا بطعنِ طاعنان رنجور حال
مطمئن و موقن و بے احتیال — کاینچنین باشد مگر در کل حال

مثالِ رنجور شدنِ آدمی بوهمِ تعظیمِ خلق و رغبتِ مشتریان بوی و حکایتِ معلمِ کودکان

کودکانِ مکتبی از اوستاد — رنج دیدند از ملال و اجتهاد

مشورت کردند در تعویقِ کار — تا معلم در فتد در اضطرار

چون نمی آید ورا رنجوریی — که بگیرد چند روز او دوریی

تا رهیم از حبس و از تنگیِ کار — هست او چون سنگِ خارا برقرار

آن یکی زیرک تر این تدبیر کرد — که بگوید اوستا چونی تو زرد

خیر باشد رنگِ تو برجای نیست — این اثر یا از هوا یا از پی ست

اندکی اندر خیال افتد ازین — تو برا در هم مدر کن بچنین

چون درآئی از درِ مکتب بگو — خیر باشد اوستا احوالِ تو

آن یکی خیالش اندکی افزون شود — کز خیالی عاقلی مجنون شود

آن سوم وان چارم و پنجم چنین — در پیِ ما غم نمایند و حنین

تا چو سی کودک بیایی این خبر — متفق گویند یا بد مستقر

هر یکی گفتش که شاباش ای دلک — بادبختت بر عنایت متکی

متفق گشتند در عهد و وثیق — که نگردانند سخن را یک رفیق

بعد ازان سوگند داد او جمله را — تا که غمازی نگوید ما جرا

رائے آن کودک بچہ پیدا از ہمہ — عقل او در پیش میرفت از رمہ
آن تفاوت ہست در عقلِ بشر — کہ میانِ شاہدان اندر صور

در بیان آنکہ عقولِ خلق متفاوت ست در اصل فطرت و ترددِ معتزلہ متساویست و تفاوتِ عقول بسبب تجربہ و تحصیلِ علم ست قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم جمال الرجل فصاحتہ نہ

زین قبل فرمود احمد در مقال — در زبان پنہان بود حسنِ رجال
اختلافِ عقلہا در اصل بود — بر وفاقِ سنیان باید شنود
بر خلافِ قولِ اہلِ اعتزال — کہ عقول از اصل دارند اعتدال
تجربہ و تعلیم بیش و کم کند — تا یکے را از یکے اعلم کند
باطل ست این زانکہ رای کودکے — کہ ندارد تجربہ در مسلکے
بگذرد زاندیشۂ مردانِ کار — عاجز آید کارشان در اضطرار
بر دمید اندیشۂ زان طفلِ خرد — پیر با صد تجربہ بوئے نبرد
خود فزون آن بہ کہ آن از فطرت ست — باز افزون کو ز جہد و فکرت ست
تو بگو دادہ خدا بہتر بود — یا کہ سنگے راہوارانہ رود

در وہم افگندنِ کودکان اُستاد را بمکر

روز گشت و آمدند آن کودکان — بر ہمین فکرت سوی مکتب روان

جملهٔ استادند بیرون منتظر — تا درآید اوّل آن یار دگر
زانکه منبع او بُدست این رای را — سر امام آمد همیشه پای را
ای مقلّد تو محجوبیشی بران — کو بود منبع ز نورِ آسمان
او درآمد گفت استا را سلام — خیر باشد رنگ ویت زرد فام
گفت اُستا نیست رنجے مر مرا — تو برو بنشین مگو یا وه بلا
نفی کرد اما غبارِ وهم بد — اندکے اندر دلش ناگاه زد
اندر آمد دیگرے گفت اینچنین — اندکے آن وهم افزون شد یقین
همچنین تا وهم او قوّت گرفت — ماند اندر حال خود بس در شگفت

رنجور شدن فرعون بوهم از تعظیم خلقان

سجدهٔ خلق از زن و از طفل و مرد — زود دل فرعون را رنجور کرد
گفتنِ هر یک خداوند و ملک — آنچنان کردش ز وهم منهمک
که بدعوای اِلٰهی شد دلیر — از ره افتاد و نمی شد هیچ سیر
عقل جزوی آفتش وهم ست و ظن — زانکه در ظلمات شد او را وطن
بر زمین گر نیم گز راهے بود — آدمی بے وهم ایمن می رود
بر سرِ دیوارِ عالی گر روے — گرد و گز عرضش بود کز می شوی
بلکه مے افتی ز لرزِ دل بوهم — ترس و وهمی را نگر بنگر بفهم

رنجور شدن استاد معلم بوہم و خیال

گفت استا سخت ست از بہم و بیم — بر جہید و می کشانید او گلیم
خشمگین بازن کہ مہر اوست سست — من بدین حالم نپرسید او نخست
خود مرا آگہ نکرد از رنگ من — قصد دارد تا رہد از ننگ من
او بحسن و جلوۂ خود مست گشت — بیخبر کز بام من افتاد طشت
آمد و در را بہ تندے واکشاد — کو دکان اندر پے آن اوستاد
گفت زن خیرست چون زود آمدی — کہ مبادا ذات نیکت را بدے
گفت کوری رنگ و حال من ببین — از غم بیگانگان اندر حنین
تو درون خانہ از بغض و نفاق — می نہ بینی حال من در احتراق
گفت زن ای خواجہ رنجی نیست — دہم و ظن و لاش بی مغیست
گفت ای غر تو ہنوزی در رجاج — می نہ بینی این تغیر و ارتجاج
گر تو کور و کر شدے ما را چہ جرم — ما درین رنجیم و در راندہ و درم
گفت اے خواجہ بیارم آئنہ — تا بدانے کہ ندارم من گنہ
گفت رو رو چہ تو چہ آئینہ ات — دائما در بغض و کینے و عنت
جامۂ خواب مرا زود گستران — تا بخسپم کہ سرِ من شد گران
زن توقف کرد و مردش بانگ زد — کای عدو زوتر ترا این می سزد

در جامۂ خواب افتادن استاد و نالیدن او بوہم رنجوری

جامه خواب آورد و گسترد شش عجوز — گفت امکان نی و باطن پر ز سوز
گر بگویم متهم دارد مرا — ور نگویم چد شود این ماجرا
فال بد ربخور گرداند همے — آدمی را که نبود دستش عمے
قول پیغمبر قبول نقیض — ان تمار ضتم لد نیا لم مرضوا
گر بگویم او خیال بد زند — فعل دارد زن که خلوت می کند
مر مرا از خانه بیرون میکند — بهر فسقے فعل و افسون میکند
جامه خواب افگند و استاد اوفتاد — آه آه و ناله از وے می بزاد
کودکان آنجا نشستند و نهان — درس میخواندند با صد اندهان
کاین همه کردیم و هم زندانیم — بد بنائے بود و ما بد بانیم
هین دگر اندیشه باید نمود — تا ازین محنت فرج یابیم زود

دوم بار در وهم افگندن کودکان استاد را که او را از قرآن خواندن صداع آید و درد سر فزاید

گفت آن زیرک که ای قوم پسند — درس خوانید و کنید آواز بلند
چون همی خواندند گفت ای کودکان — بانگ ما استاد را دارد زبان
درد سر افزاید استا را ز بانگ — از زد این کو درد یابد بهر دانگ

خلاصی یافتن کودکان از مکتب بدین مکر و سوال مادران از ایشان

گفت استا راست می گوید روید — رو در سرا فزون شدم بیرون شوید
سجده کردند و گفتند اے کریم — دور باد از تو رنجورے و بیم
پس برون جستند سوے خانها — همچو مرغان در هواے دانها
مادران شان خشمگین گشتند و گفت — روز کتاب و شما با لهو جفت
وقت تحصیل ست اکنون و شما — مے گریزید از کتاب و اوستا
عذر آوردند کاے مادر تو ایست — این گناه از ما و از تقصیر ست
عذر آوردند ایشان در زمان — کین گنه از ما نبود اے مادران
از قضاے آسمان استاد ما — گشت رنجور و سقیم و مبتلا
مادران گفتند مکر ست و دروغ — صد دروغ آرید بهر طمع دوغ
ما صباح آییم پیش اوستا — تا به بینیم اصل این مکر شما
کودکان گفتند بسم الله روید — بر دروغ و صدق ما واقف شوید

رفتن مادران کودکان با مداد بعیادت استاد

بامداد ان آمدند آن مادران — پرسش استاز هر گوشه روان
هفته استاد همچو بیمار گران — در دِ سر را سر به بسته چون زنان
هم عرق کرده ز بیماری لحاف — سر به بسته رو کشیده در سجاف
آه آهے میکند آهسته او — جملگان گشتند هم لاحول گو
خیر باشد اوستا این درد سر — جان تو مارا نبوده زین خبر

گفت من هم بیخبر بودم ازین — آگهم این کودکان کردند بین
من بدم غافل بشغل قال و قیل — بوده در باطن چنین رنجی تقیل
چون بجد مشغول باشد آدمی — او زند بر بیخ خود باشد عمی
از زنان مصر یوسف شد سمر — که ز مشغولی بشد زیشان خبر
پاره پاره کرد ساعدهای خویش — روح والا که نه پس بیند نه پیش
ای بسا مرد شجاع اندر حراب — که ببرد دست و پایش اضطراب
او همان دست آورد در گیرودار — بر گمان آنکه هست او برقرار
خود نه بیند دست رفته در ضرر — خون ازو بسیار رفته بیخبر

در بیان آنکه تن روح را چون لباسی ست و این دست آستین دست روح ست و این پای موزهٔ پای روح

تا بدانی که تن آمد چون لبیس — روح را توحید الله خوشترست
دست و پا در خواب بینی و ائتلاف — غیر ظاهر دست و پای دیگرست
آن تویی که بی بدن داری بدن — آن حقیقت دان مدانش از گزاف
پس مترس از جسم جان بیرون شدن — رو بجو لابس لباسی راملیس

روح دارد بے بدن بس کار و بار
مرغ باشد در قفس بس بے قرار

باش تا مرغ از قفس آید برون
تا ببینی ہفت چرخ او را زبون

یک حکایت گویمت گر بشنوی
در حقیقت بر حقیقت بگروے

حکایت آن درویشی کہ در کوہ خلوت کردہ بود و بیانِ حلاوت انقطاع و خلوت و داخل شدن درین منقبت کہ انا جلیس من ذکرنی و انیس من استانس بی

گر با ہمہ چو بی منی بی ہمہ
ور بی ہمہ چو با منی با ہمہ

بود درویشے بکہسارے مقیم
خلوت او را بود ہمخواب و ندیم

چون ز خالق میرسید او را تمول
بود از انفاس مرد و زن ملول

ہمچنان کہ سہل شد مار خفر
سہل شد ہم قوم دیگر را سفر

آنچنان کہ عاشقے بر سروری
عاشق ست آن خواجہ بر آہنگری

ہر کسے را بہر کارے ساختند
میل آن را در دلش انداختند

دشت و پابی میل جنبان کی شود
خار و خس بے آب و بادی کی رود

گر بہ بینی میل خود سوے سما
پر و دولت بر کشاید چون ہما

ور بہ بینی میلِ خود سوے زمین
نوحہ می کن میچ منشین از حنین

عاقلان خود نوحها پیشین کنند — نالند جاهلان آخر بسر بر می زنند
زانتبدا اے کار آخر را ببین — تا نه باشی تو پشیمان یوم دین

دیدن زرگر عاقبت کار را و سخن بر وفق عاقبت گفتن با مستعیر ترازو خواستن

آن یکے آمد به پیش زرگرے — که ترازو ده که بر سنجم زرے
گفت رو خواجه مرا غربال نیست — گفت میزان ده برین تسخر مایست
گفت جاروبی ندارم در دکان — گفت بس بس این مضاحک را بمان
من ترازوئے که می خواهم بده — خویشتن را کرمکن هر سو محجبه
گفت بشنو دم سخن کر نیستم — تا نه پندارے که بے معنیستم
این شنیدم لیک پیری مرتعش — دست لرزان جسم تو ناصنعتش
فهم کردم لیک پیرے ناتوان — وستت از ضعف ست لرزان همزنان
وآن زر تو هم قراضه خرد و مرد — دست اگر لرزد پس بریزد زر خرد
پس بگوئی خواجه جاروبی بیار — تا بجویم زر خود را در غبار
چون برو بی خاک را جمع آوری — گویم غربال خواهم اے حری
تا بپیزم خاک وزر جویم ازان — کے بود غربال ما را در دکان
من ز اول دیده ام آخر تمام — جاے دیگر رو ازینجا والسلام
هر که اول بین بود اعمے بود — هر که آخر بین چه با معنے بود
هر که اول بنگرد پایان کار — اندر آخر او نگردد شرمسار

حکم چون بر عاقبت اندیشی ست — بادشاهی بندهٔ درویشی ست
عاقبت بینان بوند اهل رشاد — ور نگر والله اعلم بالسداد
این سخن پایان ندارد در دراز — قصهٔ آن مرد زاهد باز گوی
کن تمام اکنون حدیث شیخ فرد — کاندران کهسار بودش خواب و خورد

بقیهٔ قصهٔ آن زاهد کوهی که نذر کرده بود که میوه کوهی از درخت باز نگیرم و درخت را نشانم و کسی را نگویم بصریح و کنایت که بفشان و آن را بخورم که باد از درخت افگنده باشد

اندران که بود اشجار و ثمار — سیب و امرود و انار بی شمار
قوت آن درویش بود از میوها — غیر آن چیزی نخوردی دائما
گفت آن درویش یارب با تو من — عهد کردم زین نچینم در زمن
خود نچینم میوهٔ در کل حین — نیز غیری را نگویم که چنین
جز ازان میوه که باد اندازدش — می ازان میوه که شاخ افرازدش
مدتی بر نذر خود بودش وفا — تا در آمد امتحانات قضا
زین سبب فرمود استثنا کنید — گر خدا خواهد به پایان برنید
زانکه حلم کار دست من ست — اختیار جملگان پست من ست

هر زمان دل را دگر میلے دہم — هر نفس بر دل دگر داغے نہم
کل اصباح لنا شان جدید — کل شئے عن مرادی لا یحید
در حدیث آمد کہ دل ہمچون پرست — در بیابانی اسیر صرصرست
باد پر را ہر طرف راند گزاف — گہ چپ و گہ راست با صد اختلاف
در حدیث دیگر این دل دان چنان — کاب جوشان زاتش اندر رقاز غان
ہر زمان دل را دگر رائے بود — آن نہ از وی لیک از جائے بود
پس چرا ایمن شوی بر رای دل — عہد بندی تا شوی آخر خجل
اینہم از تاثیر حکمست و قدر — چاہ می بینے و نتوانی حذر
نیست خود از مرغ پران این عجب — کو نہ بیند دام و افتد در عطب
این عجب کہ دام بیند ہم دہد — گر بخواہد ور نخواہد مے فتد
چشم باز و گوش باز و دام پیش — سوی دامے می پرد با پر خویش

تشبیہ بند دام قضا بصورت پنہان و اثر پیدا

بنگر اندر دلق مہتر زادۂ — سر برہنہ در بلا افتادۂ
در ہوائے یک نگارے سوختہ — اقمشہ و املاک خود بفروختہ
خوار گشتہ در میان قوم خویش — مرہمش نایاب و دل ریش از مریش
خان و مان رفتہ شدہ بدنام و خوار — کام دشمن میرود او با ردار
زاہدے بینے کہ او را ہمتے — می دارد از بہر خدا

کاندرین اوبار زشت افتاده ام — مال وزر و نعمت از کف داده ام

همتے تا بوکہ من زین وارہم — زین گلِ تیرہ بود کہ بر جہم

این دعا می خواہد او از عام و خاص — تا کہ یابد یکدمے از غم خلاص

دست بازو پاے بازو بند نی — نے موکل بر سرش نی آہنے

از کرا این بند می جوئے خلاص — وز کدا این حبس میخواہی مناص

بندِ تقدیر و قضاے مختفی — کہ نہ بیند آن بجز جانِ صفے

گرچہ پیدا نیست آن در کمن ست — برتر از زندان و بندِ آہن ست

زانکہ آہنگر مر آن را بشکند — حفرہ گر ہم خشت زندان بر کند

اے عجب این بند پنہانِ گران — عاجز از تکسیر آن آہنگران

دیدنِ آن بندہ احمد را رسد — بر گلوے بستہ حبل من مسد

دید بر پشتِ عیال بو لہب — تنگ ہیزم گفت حمالہ حطب

حبل و ہیزم را ز جزآن چشمی ندید — کہ پدید آید بروز مرنا پدید

باقیانش جملہ تاویلے کنند — کاین نہ بہر شیست و ایشان ہوشمند

یک از تاثیر آن پشتش دو تو — گشته و نالان شده درپیش او
که دعای همتی تا وارهم — تا ازین بندنان بیرون جهم
آنکه بیند این علامتها پدید — چون نداند اوشقی را از سعید
داند و پوشد بامر ذوالجلال — که نباشد کشف راز حق حلال
این سخن پایان ندارد آن فقیر — از مجاعت شد زبون و تن اسیر

مضطر شدن آن فقیر نذر کننده بکندن امرود از درخت و گوشمال حق تعالی رسیدن بی مهلت برو

پنجروز آن بادامرودی نریخت — ز آتش جوعش صبوری میگریخت
بر سر شاخی مرودی چند دید — باز صبری کرد و خود را واکشید
باد آمد شاخ را سر زیر کرد — طبع را بر خوردن آن چیر کرد
جوع و ضعف و قوت جذب قضا — کرد زاهد را ز نذرش بیوفا
چونکه از امرود بن میوه شکست — گشت اندر نذر و عهد خویش سست
هم دران دم گوشمال حق رسید — چشم او بکشاد و گوش او کشید
مخلصان باشند دائم در خطر — امتحانهاست در راه ای پسر
عهد را باید وفا ای جان من — تا نمانی شرمسار و ممتحن
یا مکن نذری که نتوانی وفا — بر خطر منشین و بیرون جه هلا

نذر را باید وفا در راه حق — لیک حق تا خود کرا بر هر سبق

عهدها بستیم پس در کارها — نذرها کردیم در سر بارها

قوتِ آن کو کرد پایان آوریم — عاجزیم و ناتوان و مضطریم

گر نه فضلت دستگیر ما شود — وای بر ما زانکه رسوائی بود

نذرِ ما را با وفا پیوسته دار — عهد ما را از کرم دار استوار

بازگشتم سوی قصه کان فقیر — عهد چون بشکست در دم شد اسیر

غیرتِ حق گوشمالش داد زود — زانکه فرمودست او فوا بالعقود

جمعی از دزدان بدند آنجا مگر — در میان آورده بی مر سیم و زر

اتفاقا دزد چندی تاختند — واندران کهسار مسکن ساختند

متهم کردن آن شیخ را با دزدان و بریدن دستش را

بیست از دزدان بدند آنجا و بیش — بخش میکردند سیم و وقفات خویش

شحنه را عمار از آگه کرده بود — مردم شحنه در افتادند زود

شحنه حالی عزم آن کهسار کرد — جمله را بگرفت و بست آن شیر مرد

پس بفرمود از غضب جلاد را — دست و پای هر یکی از تن کن جدا

هم بدانجا پای چپ و دست راست — جمله را ببرید و غوغائی بخاست

دست زاهد هم بریده شد غلط — پاش را میخواست هم کردن سقط

ور زمان آمد سواری بس گزین — بانگ برزد بر عوان کای سگ بین

این فلان شیخ ست و ابدال خدا — دوست او را تو چرا کردی جدا

آن عوان بدرید جامه تیز رفت — پیش شحنه داد آگاهیش تفت

شحنه آمد پا برهنه عذر خواه — که ندانستم خدا بر من گواه

این بجل کن مرد از این کار زشت — اے کریم و سرور اهل بهشت

گفت میدانم سبب این نیش را — می شناسم من گناه خویش را

من شکستم حرمت ایمان او — پس بمینم بر دهد استان او

من شکستم عهد و دانستم بدست — تا رسید آن شوم جبرت بدست

دست ما و پاے ما و مغز و پوست — با دامی والی فدای حکم دوست

قسم من بود این تا کردم حلال — تو ندانستی ترا بنود وبال

دانکه او دانست او فرمانرواست — با خدا سامان پیچیدن کراست

اے بسا مرغ پرنده دانه جو — که بریده حلق او هم حلق او

اے بسا مرغے ز معده در مغص — بر کنار بام محبوس قفص

اے بسا ماهی در آب دور دست — گشته از حرص گلو ما خوذ شست

اے بسا مستور در پرده بده — شوم فرج و گلو رسوا شده

اے بسا قاضی خبر نیک خو — از گلوے رشوتے او زرد رو

اے بسا حاجی بحج رفته بعشق — وقت باز آمد شده او یار فسق

بلکه در هاروت و ماروت آن شراب — از عروج چرخ شان شد سد باب

بایزید از بهرِ این کرد احتراز — دید در خود کاهلے اندر نماز
از سبب اندیشه کرد آن ذو لباب — دید علت خوردن از بسیار آب
گفت تا سالے نخواہم خورد آب — آنچنان کرد و خدایش داد تاب
این کمینه جهد او بُد بهرِ دین — گشت او سلطان وقت قطب العارفین
چون بریده شد برای حلق دست — مردِ زاہد را درشتگوی به بست
اینچنین باشد چو یک رسته شد — صد درِ دیگر بروے شکسته شد

کرامتِ شیخ اقطع و بہیل یافتن او بدو دست در خلوت

شیخ اقطع گشت نامش پیشِ خلق — کرد معروف بدین آفات حلق
گر تو نامِ اوش خواہی روان — هین برو بوالخیر تینا تیش خوان
در عریش اورا یکے زائر بیافت — کو بهر دو دستِ خود زنبیل بافت

گفت اورا کای عدو جان خویش — در عرینم آمدی سر کردہ پیش
این چرا کردی شتاب اندر سباق — گفت از افراط مہر و اشتیاق
پس تبسم کرد و گفت اکنون بیا — لیک مخفی دار این را تا کیا
تا نمیرم من مگو این با کسے — نے قرینے نی جیبے نے خسے
بعد ازان قوم دگر از روزنش — مطلع گشتند بر بافید نش
گفت حکمت را تو دانی کردگار — من کنم پنہان تو کردی آشکار
آمد الہامش کہ یک چندی بخند — کاندرین غم بر تو منکر مے شدند
کہ مگر سائیس بود او در طریق — کہ خدا رسوا شش کرد اندر رفیق
من نخواہم کان رمہ کافر شوند — وز ضلالت در گمانِ بد روند
این کرامت را بکردیم آشکار — کہ دہیمت دست اندر وقتِ کار
تا کہ این بیچارگان بد گمان — رد نگردند از جنابِ آسمان
من ترا بے این کرامتہا پیش — خود تسلی دادہ ام از ذاتِ خویش
این کرامت بہرِ ایشان دادمت — وز این چراغ از بہرِ آن بنہادمت
تو ازان بگذشتہ کز مرگِ تن — ترسی از تفریقِ اجزاے بدن
وہم تفریقِ سر و پاے از تو رفت — دفعِ وہم اسپر رسیدت نیک رفت

سبب جرأتِ ساحران فرعون بر قطعِ دست و پا

ساحران را آنی کہ فرعونِ لعین — کرد تہدید و سیاست بر زمین

که ببرم دست و پایتان از خلاف
پس درآویزم ندارم تان معاف

او دهی پند است کایشان دهان
وهم و تخویف اند و وسواس گمان

کربود شان لرزه و تخویف و ترس
از تو تهمها و تهدیدات نفس

او نمی دانست کایشان رسته اند
بر دریچه نور دل بنشسته اند

سایهٔ خود را ز خود دانسته اند
چاپک و چست و گزنده برجسته اند

با دن گردون اگر صد بار شان
خشت دکوبد اندرین گلزار شان

اصل این ترکیب را چون دیده اند
از فروغ و هم کم ترسیده اند

این جهان خوابست اندر ظن مایست
گر ردد در خواب دستی باک نیست

گر بخواب اندر سرت ببرد گاز
هم سرت برجاست هم عمرت دراز

گر ببینی خواب در خود را دو نیم
تندرستی چونکه خیزی بی سقیم

حاصل اندر خواب نقصان بدن
نیست باکی از دو صد پاره شدن

این جهان را که بصورت قائم ست
گفت پیغمبر که حلم نائم ست

از ره تقلید تو کردی قبول
سالکان این دیده پیدایی رسول

روز در خوابی مگو کاین خواب نیست
سایه فرع ست اصل جز مهتاب نیست

خواب و بیداریت آن دان ای عضد
که به بیند خفته کو در خواب شد

از گمان بُرده که این دم خفته ام
بیخبر زان کوست در خوابِ دوم

کوزه گر گر کوزهٔ را بشکند
چون بخواهد باز خود قائم کند

کور را هر گام باشد ترس چاه
با هزاران ترس مے آید براه

مرد بینا دید عرض راه را
پس بداند او مغاک و چاه را

پا و زانویش نلرزد هر دمے
رو ترش کے دارد او از هر غمی

خیز فرعونا که ما آن نیستیم
که ببر بانگے ز غوبے بیستیم

خرقهٔ ما را بدزد دو زندهٔ هست
ورنه ما را خود بر هنه تن به است

بی لباس این خوب را اندر کنار — خوش بگیریم اے عدو ناکار
خوشتر از بحر و مدد زن زمزیح — نیست ای فرعون بی الهام تسبیح

شکایت کردن استر پیش شتر که من بسیار در روے می افتم و تو نمی افتے الا بنادر و جواب گفتن آن

گفت استر با شتر کای خوش رفیق — در فراز و شیب تو در راه دقیق
تو نیائی در سر و خوش میروی — من همی آیم بسر در چون غوی
من همے افتم برو در هر دمے — خواه در خشکے و خواه اندر نمے
این سبب را باز گو با من ز چیست — تا بدانم من که چون باید بزیست
گفت از چشم تو چشم من بقین — بیگمان روشن ترست و تیز بین
بعد ازان هم از بلندی ناظرم — زین سبب در رو نیفتم حاضرم
گفت چشم من ز تو روشن ترست — بعد ازان هم از بلندی ناظرست
چون برآیم بر سر کوه بلند — آخر عقبه به بینم هوشمند
پس همه پستی و بالائی راه — دیده ام را وا نماید هم اله
هر قدم من از سر بینش نهم — از عثار و اوفتادن وارهم
تو به بینی پیش خود یک دو سه گام — دانه بینی و نه بینی سر دام
لِیَقُولَ الْاَعْمٰی لَدَیْکُمْ وَالْبَصِیْر — فِی الْمُقَامِ وَالنُّزُوْلِ دَالْمَسِیْر

چون جنین را در شکم حق جان دهد — جذب اجزا در مزاج او کند
از خورش او جذب اجزا می کند — تا رو و پود جسم خود راسے تند
تا چهل سالش بجذب جزو ها — حق حریصش کرده باشد در غذا
جذب اجزا روح را تعلیم کرد — چون ندا اند جذب اجزا شاه فرد
جامع این ذرها خورشید بود — آن زمانے کاندر آئی تو ز خواب
تا بدانی کان از و عائب نشد — باز آید چون بفرماید که عد

اجتماع اجزای خر عزیر علیه السلام بعد بوسیدنش باذن الله تعالے
و در همان دم مرکب شدن پیش چشم عزیر علیه السلام

همین عزیر او نگر اندر حرث — که بوسیدست و زنده برث

پیش تو گردآورَد ریم اجزاش را — آن سرودم و دوگوش و پاش را
دست نے دجزو برہم مے نہد — پارہ ہارا اجتماعے مے دہد
ور نگر در صنعتِ پارہ زنے — کوہمی دوزد کہن بے سوزنے
ریسمان و سوزنے فی وقت خرز — آنچنان دوزد کہ پیدا نیست درز
چشم بکشا خشر را پیدا ببین — تا نماند شبہات در یوم دین
تا ببینی جامعیم را تمام — تا نہ لرزی وقتِ مردن زاہتمام
ہمچنانکہ وقتِ خفتن ایمنے — از فواتِ جملہ حسہائے تنی
بر حواس خود نہ لرزی وقتِ خواب — گرچہ میگردد پریشان و خراب

جزع ناکردن شیخ بزرگوار بر مرگ فرزندان خویش

بود شیخے رہنمائی پیش ازین — آسمانے شمع بر روئے زمین
چون پیمبر در میان امتان — در کشائی روضہ دار الجنان
گفت پیغمبر کہ شیخ رفتہ پیش — چون نبی باشد میان قوم خویش
یک صباحی گفتش اہل بیت او — سخت دل چونی بگو اے نیک خو
از ہجر و مرگ فرزندان تو — نوحہ مے آریم با پشت دو تو
تو نمے گریی نمی زاری چرا — یا کہ رحمت نیست در دل ای کیا
چون ترا رحمے نباشد در درون — پس چہ امید ست مان از تو کنون
ما با مید تو ایم اے پیشوا — کہ نہ بگزاری تو ما را در فنا

چون بیارایند روزِ حشر تخت — خود شفیع ما توئی آن روز سخت
در چنان روز و شب بی زینهار — ما باکرام تو ئیم امیدوار
دستِ ما و دامنِ تست آن زمان — که نماند هیچ مجرم را امان
گفت پیغمبر که روز رستخیز — کے گزارم مجرمان را اشک ریز
من شفیعِ عاصیان باشم بجان — تا رهانم شان ز تنگنجِ گران
عاصیان و اهلِ کبائر را بجید — وا رهانم از عتابِ نقضِ عهد
صالحان اُمتم خود فارغ اند — از شفاعتهاے من روز گزند
بلکه ایشان را شفاعتها بود — گفت شان چون حکم نافذ میرود
هیچ واز روزِ غیرے برندا شت — من نیم واز رخدایم برفراشت
آنکه بی وزرست شیخ ست ایجوان — در قبولِ حق چو اندر کف کمان
شیخ که بود پیر یعنے موسپید — معنی این موبدان اے نا امید
هست آن موی سیه هستی او — تا ز هستیش نماند تارِ مو
چونکه هستیش نماند پیر اوست — گر سیه مو باشد و یا خود دو موست
هست آن موی سیه وصفِ بشر — نیست آن مو موی ریش و موی سر

عیسی اندر مهد بردارد نفیر — که جوان ناگشته ما شیخیم و پیر
چون یکی موی سیه کان وصف ماست — نیست بر وی شیخ و مقبول خداست
چون بود مویش سپید اربا خود است — او نه پیر است و نه خاص ایزد است
گر رهید از بعض اوصاف بشر — شیخ نبود کهل باشد اے پسر
ور سر موی ز وصفش باقی ست — نیست از عرش و سما آفاقی ست
ما بمیم امیدواران تو یم — ریزه چین رحم و احسان تو یم
لیک با این جمله چون بی شفقتے — بهر فرزندان چرا بی رقتے
یا مگر خود دل نمے سوزد ترا — باز گو اے شیخ با ما ما جرا

عذر گفتن شیخ بهر ناگریستن بر مرگ فرزندان

شیخ گفت او را مپندار اے رفیق — که ندارم رحم و مهر و دل شفیق
بر همه کفار ما را رحمت ست — گرچه جان جمله کافر نعمت ست
بر سگانم رحمت و بخشایش ست — که چرا از سنگباشان مالش ست
آن سگے کز می گزد گویم دعا — که ازین خو دار هانش اے خدا
این سگان را هم دران اندیشه دار — که نباشند از خلائق سنگسار
زان فرستاد انبیا را بر زمین — تا کنند شان رحمة للعالمین
خلق را خواند سوی درگاه خاص — حق را خواند که وا فرکن خلاص
جهد بنماید ازین سو بهر پند — چون نشد گوید خدایا در مبند

ع قوله چون نه واے اگر کے موے سیاه کنایه از وصف بشری ست بر و باقی نیست آن شخص شیخ و مقبول خدا ست

رحمتِ جزوی بود مر عام را | رحمتِ کلّی بود همّام را
رحمتِ جزوش قرین گشته بکل | رحمتِ دریاست هادی سبل

رحمتِ جزوی بکل پیوسته شو — رحمتِ کل را تو هادی بین ورو
تا نگردد جزو او اندر راهِ بحر — هر غدیری را کند اشباهِ بحر
چون نداند راهِ یم سوی ره برد — سوی دریا خلق را چون آورد
متصل گردد به بحر آنگاه او — ره برد تا بحر همچون سیل جو
در کند دعوت تقلیدی بود — زعیان و دے و تائیدی بود
گفت پس چون رحم داری بر همه — همچو چوپانے بگرد این رمه
چون نداری تو خبر بر فرزندِ خویش — چونکه قضاءِ اجل شان زد بنیش
چون گواهِ رحم اشکِ دیده است — دیدهٔ تو بے نم و گریه چرا ست
شیخ دانا زین عتابش گرم شد — در سخن یک باره بی آزرم شد
رو بزن کرد و بگفتش اے عجوز — خود نباشد فضل دی همچون تموز
جمله گر مردند ایشان در مے اند — غائب و پنهان ز چشمِ دل کی اند

من چو میم شان معین پیش خویش — از چه رو رو را کنم همچون تو ریش
گر چه بیرون اند از دور زمان — با من اند و گرد من بازی کنان
گر نه از جبران بودیا از فراق — با عزیزانم وصال ست و عناق
خلق اندر خواب می بینند شان — من به بیداری همی بینم عیان
زین جهان خود را دمی پنهان کنم — برگ حس را از درخت افشان کنم
حس اسیر عقل باشد ای فلان — عقل آن سر روح باشد هم بدان
دست بسته عقل را جان باز کرد — کار های بسته را هم ساز کرد
همچو حس بگرفته روی آب را — آب پیدا می شود پیش خرد
حس بس ابنه بود ز جو چون حباب — حس چو یک سو رفت پیدا گشت آب
چونکه دست عقل نگشاید خدا — حس فزاید از هوا بر آب ما
آب را هر دم کند پوشیده او — آن هوا خندان و گریان عقل تو
چونکه تقوی بست دو دست هوا — حق گشاید هر دو دست عقل را
پس حواس چیره محکوم تو شد — چون خرد سالار و مخدوم تو شد
حس را بی خواب خواب اندر کند — تا که غیبتها ز جان سر بر زند
هم به بیداری به بیند خوابها — هم ز گردون بر گشاید بابها

قصهٔ خواندن شیخ ضریر قرآن را از روی مصحف و در وقت

خواندنِ قرآن بینا شدن باذن اللہ تعالیٰ

دید در بغداد یک شیخ فقیر — مصحفے در خانہ پیرِ ضریر

گشت ضیفش در تموز پرز سوز — ہر دو زاہد جمع باہم چند روز

گفت اینجا ای عجب مصحف چراست — چونکہ نابیناست این درویش راست

اندرین اندیشہ تشویشش فزود — کہ جز اور انیست اینجا باکسش و بود

اوست تنہا مصحفے آویختہ — من نیم گستاخ یا آمیختہ

تا بپرسم زے خمش صبرے کنم — تا بصبرے بر مرادے بر زنم

صبر کردو بود چندے در حرج — کشف شد کا لصبر مفتاح الفرج

صبر گنج ست ای برادر صبر کن — تا شفا یابی تو زین رنج کہن

صبر تلخ آمد بر آرد شکرست — صبر سوے کشف ہر سر رہبرست

صبر کردنِ لقمان علیہ السلام چون دید کہ داود علیہ السلام حلقہا از آہن راست میکرد از سوال باین نیت کہ صبر از سوال موجبِ فرح و راحت ست

رفت لقمان سوی داؤد دنی — حلقہ میکرد او زرہ لاوابی

جملہ را بایکدگر در مے فگند — از آہن و پولاد آن شاہ بلند

صنعت زرہ او تمام دیدہ بود — در تحیر ماند و سواسش فزود

کائین چه شاید بود و اپرسم ازو — که چه مے سازد ز حلقت تو بتو
باز با خود گفت صبر اولی ترست — صبر با مقصود زو تر رهبرست
چون نه پرسی زود تر کشفت شود — مرغ صبر از جملهٔ پران تر رود
ور بپرسے دیر تر حاصل شود — سهل از بی صبریت مشکل شود
چونکه لقمان تن بزد هم در زمان — شد تمام از صنعت داوود آن
پیش زره سازید و در پوشید او — پیش لقمان حکیم صبر خو
گفت این نیکو لباس ست ای فتی — در مصاف خصم دفع جرم را
گفت لقمان صبر نیکو همدمیست — کو پناه و دافع هر جا غمی ست
صبر را با حق قرین کرد ای فلان — آخر و العصر را آگه بخوان
صد هزاران کیمیا حق آفرید — کیمیائے همچو صبر آدم ندید

بقیهٔ قصهٔ نابینا و مصحف خواندن آن نظر

مرد مهمان صبر کرد و ناگهان — کشف گشتش حال مشکل در زمان
نیم شب آواز قرآن را شنید — حست از خواب آن عجائب را بدید
که ز مصحف کور می خواند درست — گشت بی صبر و ازو آن حال حست
گفت چون کوری عجب بے چشم و نور — چون همی خوانی و مے بینی سطور
آنچه می خوانی بران افتاده ٔ — دست را بر حرف آن بنهاده ٔ
صنعت در سیر پیدا می کند — که نظر بر حرف داری مستند

گفت ای گشته ز جهل تن جدا — این عجب داری تو از صنع خدا
من ز حق در خواستم کامی مستعان — بر قرابت من حریصم همچو جان
نیستم حافظ مرا نوری بده — در دو دیده وقت خواندن بی گره
بازده دو دیده ام را آن زمان — که بگیرم مصحف و خوانم عیان
آمد از حضرت ندا کاے مرد کار — اے بهر رنجی بما امیدوار
حسن ظن ست و امیدی خوش ترا — که ترا گوید بجز دم بر ترا
هر زمان که قصد خواندن باشدت — یاز مصحفها قرارت بایدت
من دران دم وا دهم چشم ترا — تا قرو خوانی معظم جوهرا
همچنان کردم هر آنگاهی که من — وا کشایم مصحف اندر خواندن
آن خبیرے کو نشد غافل زکار — آن گرامی بادشاه کردگار
باز بجستم بنشستم آن شاه فرد — در زمان همچون چراغ شب نورد
زین سبب بنود ولی را اعتراض — هر چه بستاند فرستد اعتیاض
گر بسوزد باغت ابری دهد — ور میان مائی سوری دهد
آن مثل بهر است راستی دهد — کان غمها را دل مستی دهد
لانسلم و اعتراض از ما برفت — چون عوض می آید از مفقود رفت
چونکه بی آتش مرا گرمی رسد — را ضیم گر آتش مارا کشد
چونکه بی چشمے بجستند دیدنے — اینچنین کوریست چشم روشنی

بے چراغے چون دہد اورا روشنی | جواب | گرچہ اغت شد چہ اتقان می کنی

صفتِ بعضِ اولیا کہ راضی اند باحکامِ الٰہی ولا بہ نکنند بخدائے تعالیٰ کہ خدایا این حکم را بگردان

بشنو اکنون قصۂ آن رہروان | کہ ندارند اعتراضے در جہان
ز اولیا اہلِ دعا خود دیگرند | گر ہمے دوزند وگاہے می درند
قومِ دیگر می شناسم ز اولیا | کہ دہان شان بستہ باشد از دعا

از رضا کہ ہست رام آن کرام — حبستن دفع قضاشان شد حرام
در قضا ذوقے ہمی بینند خاص — کفرشان آید طلب کردن خلاص
حسن ظنے بر دلِ ایشان کشود — کہ نپوشند از غرا جامہ کبود
ہر چہ آید پیشِ ایشان خوش بود — آب حیوان گرد دار آتش بود
زہر در حلقوم شان شکر بود — سنگ اندر راہ شان گوہر بود
جملگی یکسان بود شان نیک بد — از چہ باشد این ز حسنِ ظنِ خود
کفر باشد نزد شان کردن دعا — کاے آلہ ازما بگردان این قضا

سوال کردن بہلول آن درویش ولی را

گفت بہلول آن یکی درویش را — چونی ای درویش واقف کن مرا
گفت چون باشد کسیکہ جاودان — ہر مرادش بر وفق کام جہان
سیل و بُو ہا بر مراد او روند — ہر کہ خواہد شوند
نزنگے و مرگ سرہنگانِ او — ہر کجا خواہد فرستد تفرقت
سالکانِ راہ مسلم بر گامِ او — اندکان از راہ مسلم در دامِ او
ہیچ دندانے نخندد در جہان — بے رضا و امرِ آن فرمان روان
بے رضاے او نیفتد ہیچ برگ — بے مرادِ او نجنبد ہیچ رگ

گفت ای شه رات گفتی همچنین — در فروسیمای تو پیداست این
این وصد چندینی ای صادق ولیک — شرح گو این را بیان کن نیک نیک
آنچنان که فاضل و مرد فضول — از دل واز جان کند او را قبول
آنچنانش شرح کن اندر کلام — که ازان هم بهره یابد عقل عام
ناطق کامل چو خوان باشی بود — بر سر خوانش زهر آشی بود
تا نماند میچ مهمان بینوا — هر کسے یابد غذاے خود جدا
همچو قرآن کو بمعنی هفت توست — خاص را و عام را مطعم در وست
گفت این باری تعین شد پیش عام — که جهان در امر یزدان ست رام
میچ برگے در نیفتد از درخت — بے قضا و حکم آن سلطان تخت
تا نگوید لقمه را حق کاد خلو — تا نگوید لقمه راحق کاد خلو
میل و رغبت کان زمام آدمی ست — جنبش آن رام امر آن غنی ست
در زمینها و اسمانها ذره — پر نجنباند نگردد پر ذره
جز بفرمان قدیم نافذش — شرح نتوان کرد و جلدی سیت خوش
که اشمر برگ درختان را تمام — بے نهایت کے شود در نطق ام
این قدر بشنو که چون شد کل کار — مے نگردد جز بامر کردگار
چون قضاے حق رضاے بنده شد — حکم او را بنده خواهنده شد
بے تکلف نے پے مزد و ثواب — بلکه طبع او بران شد مستطاب

زندگی خود نخواهد بهر خود
بلکه خواهد از پی حکم احد

هر کجا امر قدم را مسلکی ست
زندگی و مردگی پیشش یکیست

بهر یزدان می زید نے بهر گنج
بهر یزدان می مرد نز خوف و رنج

هست ایمانش برای خواه او
نے برای جنت و اشجار و جو

ترک کفرش هم برای حق بود
نے ز بیم آنکه در آتش رود

اینچنین آمد ز اصل آن خوی او
بی ریاضت نے بحبت وجوی او

انگهان خندد که او بیند رضا
همچو حلوا و شکر آورد قضا

بنده کش خوے و خلقت این بود
نے جهان بر امر و فرمانش رود

پس چرا لابه کند او با دعا
گر بگردان اے خداوند این قضا

مرگ او و مرگ فرزندان او
بهر حق پیشش چو حلوا در گلو

تیغ فرزندان بر آن بادفا
چون لطافت پیش شیخ بینوا

پس چرا گوید دعا الا مگر
در دعا بیند رضاے دادگر

آن شفاعت وان دعا تا رحم خود — می کند آن بندهٔ صاحب رشد
رحم خود را او همان دم سوختست — کہ چراغ عشق حق افروختست
دوزخ او صاف او عشق ست و او — سوخت مرا و صاف خود را مو بمو
ہر طرفی این فروقی کی شناخت — چون دقوقی کو درین دولت بتاخت

قصهٔ دقوقی و کرامتش

آن دقوقی داشت خوش دیباجه — عاشق و صاحب کرامت خواجه
بر زمین مے شد چو مہ بر آسمان — شب روان را گشته زو روشن روان
در مقامے مسکنے کم ساختے — کم دو روز اندر دہے انداختے
گفت در یک خانه گر باشم دو روز — عشق آن مسکن کند در من فروز
عشوهٔ المسکن احاذر ها انا — انقلی یا نفس سافر للغنا
لا اعود خلق قلبی بالمکان — کے یکون خالصا فی الامتحان
روز اندر سیر و شب در ناز — چشم اندر شاه باز آنجا مباز
منقطع از خلق نے از بدخوئی — منفر دا زم ردوزن نے از دوئی

شفقتی بر خلق و نافع همچو آب
نیک و بد را مهربان و مستقیم
گفت پیغمبر شما را ای مهان
زآن سبب که جمله اجزای منید
جزو از کل قطع شد بیکار شد
تا نه پیوندد به کُل یار دگر
ور بجنبد نیست آن را خود گزند
جز و از آن کل گر بُرد یکسو رود
قطع و وصل او نیاید در مقال

خود شفیعی و دعایش مستجاب
بهتر از باد و رسولی تر از پدر
چون پدر بر کل مشفق و مهربان
جزو را از کل چرا برمی کنید
عضو از تن قطع شد مُرد و ار شد
مُرده باشد بود ش از جان خبر
عضو نو ببریده هم جنبش کند
این نه آن کل ست کو ناقص شود
چیز ناقص گفته شد بهر مثال

مرتضیٰ علی را بر مثال شیر خواند — شیر مثل او نباشد گرچه زایند

باز گشتن بقصهٔ دقوقی علیه الرحمه

از مثال و مثل و فرق آن بران — جانب قصهٔ دقوقی ای جوان

آنکه در تقوے امام خلق بود — گوی تقوی از فرشته می ربود

آنکه اندر سیر بهه رامات کرد — هم ز دینداری او دین رشک خورد

با چنین تقوے و اوراد و قیام — طالب خاصان حق بودی مدام

در سفر معظم مرادش آن بدے — که دمے بر بندهٔ خاصی زدے

این همی گفتی چو می رفتے براه — کن فکین خاصگانم ای اله

یارب آنها را که بشناسد دلم — بندهٔ دلبسته میان چون محتلم

وانکه نشناسم تو ای یزدان جان — بر من محجوب شان کن مهربان

حضرتش گفتے که ای صدر مهین — این چه عشق ست و چه تمثال است این

مهر من داری چه مے جوئی دگر — چون خدا با تست چون جوئی بشر

او بگفتے یارب ای دانای راز — تو کشودی در دلم راه نیاز

در میان بحر اگر بنشسته ام — طمع در آب سبوهم بسته ام

---

۱ مرتضیٰ علی را بر مثال شیر خواند — شیر مثل او نباشد گرچه زایند

۲ باز گشتن بقصهٔ دقوقی علیه الرحمه

۳ از مثال و مثل و فرق آن بران — جانب قصهٔ دقوقی ای جوان

۴ آنکه در تقوے امام خلق بود — گوی تقوی از فرشته می ربود

۵ آنکه اندر سیر بهه رامات کرد — هم ز دینداری او دین رشک خورد

۶ با چنین تقوے و اوراد و قیام — طالب خاصان حق بودی مدام

۷ در سفر معظم مرادش آن بدے — که دمے بر بندهٔ خاصی زدے

۸ این همی گفتی چو می رفتے براه — کن فکین خاصگانم ای اله

۹ یارب آنها را که بشناسد دلم — بندهٔ دلبسته میان چون محتلم

۱۰ وانکه نشناسم تو ای یزدان جان — بر من محجوب شان کن مهربان

۱۱ حضرتش گفتے که ای صدر مهین — این چه عشق ست و چه تمثال است این

۱۲ مهر من داری چه مے جوئی دگر — چون خدا با تست چون جوئی بشر

۱۳ او بگفتے یارب ای دانای راز — تو کشودی در دلم راه نیاز

۱۴ در میان بحر اگر بنشسته ام — طمع در آب سبوهم بسته ام

همچو داود دم تو نغمه مراست — طمع در نغمه حریفم هم بجاست
حرص اندر عشق تو فخر بست و جاه — حرص اندر غیر تو ننگ و تباه
شهوت و حرص زان پیشی بود — وآن حیوان ننگ و بد کیشی بود
حرص مردان از ره پیشی بود — در مخنث حرص سوی پس رود
آن یکی حرص از کمال مردی ست — وان دگر حرص افتضاح و سردی ست
آه سری هست اینجا بس نهان — که سوی خصیه شود موسی دوان
همچو مستسقی کز آبش سیر نیست — بر هر انچه یافت بالله مایست
چون گذشتی زان دگر نوتر رسد — آن یکی بالاتر ازوی در رسد
بی نهایت حضرت ست این بارگاه — صد در نیکو گشاده صد رست راه

سر طلب کردن موسی خضر را علیهما السلام باکمال نبوت و قربت

از کلیم حق بیاموزای کریم	بین	هین چه می گوید زشتاقی کلیم
باچنین جاه و چنین پیغمبری	چلان	طالب خضرم زخود بینی بری
موسیا تو قوم خود را هشته		در پی نیکو پی سرگشته
کیقبادی بر سته از خوف و رجا		چند گردی چند جوئی تا کجا
آن تو با تست و تو واقف برین		اشما نا چند پیمائی زمین
گفت موسی این ملامت کم کنید		آفتاب و ماه راره کم زنید
میروم تا مجمع البحرین من		تا شوم مصحوب سلطان زمن
اجعل الخضر لامری سببا		ذاک او امضی و اسری حقبا
سالها پرم به پرو بالها		سالها چه بود هزاران سالها
میروم یعنی نمی آرزد بدان		عشق جانان کم مدان از عشق نان
این سخن پایان ندارد ای عمو		داستان آن دقوقی باز گو

باز گشتن بقصهٔ دقوقی علیه الرحمة

آن دقوقی رحمة الله علیه	الدان	گفت سافرت مدی فی خافقیه

۴۴ شیخ شهیر بهائی مدی مدن واقع شده از سواد شام است منه محمد ایوب عفی الله عنه

سال و مه رفتم سفر از عشق ماه — بی خبر از راه و حیران در الٰه
پا برهنه رفته ام در خاک و سنگ — زانکه من حیرانم و نجویش دو نگ
تو مبین این پا و پیما را ببین — زانکه بر دل میرود عاشق یقین
ازره و منزل زکوتاه و دراز — دل چه داند کوست مست دلنواز
این دراز و کوته اوصاف تن ست — رفتن ارواح دیگر رفتن ست
تو سفر کردی ز نطفه تا بعقل — نی بگامی بود منزل نی بمقبل
سیر جان بیچون بود در دور دور — جسم ما از جان بیا موزید سیر
سیر جان هر کس نه بیند جان من — لیک سیر جسم باشد بر علن
شیر جسمانه ربا کرد او کنون — میرود بیچون نهان در شکل چون
گفت روزی می شدم مشتاق وار — تا به بینم در بشر انوار یار
تا به بینم قلزمی در قطره — آفتابی در درج اندر ذره

نمودن مثال هفت شمع سوی ساحل

چون رسیدم سوی یک ساحل بگام | بود وقتی که گشته روز و وقت شام
بعد ازان ناگه چه دیدم گویمت | تا بدانی سرّ آن افزونیت
هفت شمع از دور دیدم ناگهان | اندران ساحل شتابیدم بدان
نور و شعله هر یکی شمعی ازان | برشده خوش تا عنانِ آسمان
خیره گشتم خیره گی هم خیره گشت | موج حیرت عقل را از سر گذشت
کاین چگونه شمعها افروخته است | که دو دیده خلق زینها دوخته است
خلق جویان چراغی گشته بود | پیشِ آن شمعی که بر همه می فزود
چشم بندی بد عجب بر دیدها | بندِ شان میکرد دیدی من تیشا

شدنِ آن هفت شمع بر مثالِ یک شمع

باز می دیدم که شد آن هفت یک | شیشه می شگافد نورِ او جیبِ فلک

باز آن یک بار دیگر ہفت شد — مستی و حیرانی من زفت شد

انصالاً اے میانِ سمعہا — کہ نیاید بر زبان وگفت ما

آنکہ یک دیدن کند ادراکِ آن — سالہا نتوان نمودن از زبان

آنکہ یک دم بیندش ادراک و ہوش — سالہا نتوان شنیدن آن بگوش

چونکہ پایانے ندارد ردّ و لیک — ور انکہ لا اُحصے ثنائہ ما علیک

پیشتر رفتم دوان کان سمعہا — تا چہ چیزست از نشانِ کبریا

می شدم بیہوش و بیخویش و خراب — تا بیفتادم ز تجلیل و شتاب

ساعتے بیہوش و بی عقل اندرین — او فتادم بر سرِ خاکِ زمین

باز با ہوش آمدم برخاستم — ور روش گوئی نہ سر نے پاستم

نمودنِ آن سمعہا در نظرِ آن شیخ ہفت مرد

هفت شمع اندر نظر شد هفت مرد
نور شان می شد بسقف لاجورد

پیش آن انوار نورِ روز درد
از صلابت نورها را می‌سترد

باز حیران گشتم اندر صنع رب
کاینچنین چون شد چگونه ست العجب

پیشتر رفتم که نیکو بنگرم
تا چه حال ست اینکه میگردد سرم

باز شدن آن شمعها هفت درخت

باز هر یک مرد شد شکل درخت
چشم از سبزی ایشان نیکبخت

زانبهی برگ پدید آمیست شاخ
برگ هم گم گشته از میوه فراخ

هر درختے شاخ بر سر رده
سدره چه بود از خلا بیرون شده

بیخ هر یک رفته در قعر زمین
زیر تر از گاو و ماهی بدیقین

بیخ شان از شاخ خندان روی تر
عقل ازان اشکال شان زیر و زبر

میوه که بر شگافیدے ز زور
همچو آب از میوه جستے برق نور

مخفی بودن آن درختان از چشم خلق

این عجب ترکه برایشان می گذشت
صد هزاران خلق از صحرا و دشت

زآرزوی سایه جان می باختند
از گلیمی سایبان می ساختند

سایه آن را نمی دیدند هیچ
صد تفو بر دیدهای پیچ پیچ

ختم کرده قهر حق بر دیدها
که نه بیند ماه را بیند سها

ذره را بیند و خورشید نی
لیک از لطف و کرم نومید نی

کار و انها بینوا و این میوها
پخته می ریزد چه سحر است ای خدا

شب بوسیده همی چیدند خلق
در هم افتاده به یغما خشک و خلق

گفت هر برگ و شکوفه آن غصون
دمبدم یا لیت قومی یعلمون

بانگ می آمد ز سوی هر درخت
سوی ما آید خلق شوربخت

بانگ می آمد ز غیرت بر شجر
چشم شان بستیم کلا لا وزر

گر کسی می گفت شان زین سو روید
تا ازین اشجار مستعد شوید

جمله می گفتند کاین مسکین مست
از قضا را الله دیوانه شدست

مغز این مسکین ز سودای دراز
وز ریاضت گشته فاسد چون پیاز

او عجب می ماند یارب حال چیست
خلق را این پرده دلها خیست

خلق گوناگون با صد رای و عقل
یک قدم آن سو نمی آرند نقل

عاقلان وزیرکان شان ز اتفاق
گشته منکر زاین چنین باغی و عاق

یا منم دیوانه و حیران شده
دیو چیزی مر مرا بر سر زده

چشم می‌مالم بهر لحظه که من
خواب بینم یا خیال اندر زمن

خواب چه بود بر درختان سیردم
میوه‌هاشان می خورم چون نگردم

باز چون تن بنگرم در منکران
که همی گیرند زین بستان کران

با کمال احتیاج و افتقار
ز آرزوی نیم غوره جان سپار

ناشتیاق و حرص یک برگ درخت
میزنند این بینوایان آه سخت

در هزیمت زین درخت و زین ثمار
این خلائق صد هزار اندر هزار

باز می گویم عجب من بیخودم
دست در شاخ خیالی در زدم

این بخوان استیأس الرسل ای عمو
تا بظنوا انهم قد کذبوا

این قرائت خوان که تخفیف کذب
این بود کو خویش بیند محتجب

در گمان افتاد جان انبیا
ز اتفاق منکری اشقیا

جارهم بعد آتشناک نصرنا — ترکِ شان گو بردرخت جان برآ
میخور و میده بدان کش روزی ست — هر دم و هر لحظه سحر آموزی ست
خلق گویان ای عجب این بانگ چیست — چونکه صحرا از درخت و برتهی ست
کیخ گشتم از دم سودائیان — که بتر دیکِ شما باغ ست وخوان
چشم مے مالیم و اینجا باغ نیست — یا بیابانیست یا مشکل رهیست
ای عجب چندین دراز این تا جرا — چون بود بیهوده و هزل و خطا
من همی گویم چو ایشان ای عجب — اینچنین مهمے چرا از صنعِ رب
زین تنازعها محمد در عجب — در تعجب نیز مانده بولعب
زین عجب تا آن عجب فرقیست ژرف — تا چه خواهد کرد سلطانِ شگرف
ای دو قومی تیز تر بر این همین خموش — چند گوئی چند چون قحطست گوش

یک درخت شدن آن هفت درخت در نظرِ او

گفت را ندم پیشتر من یکبخت — باز شد آن هفت جمله یک درخت
هفت می شد فرد می شد هر دمے — من چیان می گشتم از حیرت همی

بعد ازان دیدم درختان در نماز
یک درخت از پیش مانند امام
آن قیام و آن رکوع و آن سجود

بپے

صف کشیده چون جماعت کرده ساز
دیگران اندر پس او در قیام
از درختان بس شگفتم می نمود

یاد کردم قولِ حق را آن زمان — گفت والنجم و شجر را یسجدان
این دختان را نه زانو نے میان — این چه ترتیبِ نماز ست آنچنان
اندر الہامِ خدا کاے با فروز — این عجب داری ز کارِ ما ہنوز

ہفت مرد شدنِ آن ہفت درخت

بعد دیرے گشتہ آنہا ہفت مرد — جملہ در قعدہ پئے یزدان فرد
چشم می مالم کہ آن ہفت ارسلان — تا کیانند و چہ دارند از جہان
چون بنزدیکی رسیدم من زراہ — کردم ایشان را سلام از اشتباہ

قوم گفتندم جواب آن سلام
گفتم آخر چون مرا بشناختند
از ضمیر من بدانستند زود
پاسخم دادند کاے جانِ عزیز
بر دلے کورا تحیر باخداست
گفتم از سوے حقایق بشنفید

اے دقوتی مفخر وتاج کرام
پیش ازین بر من نظر نمیداختند
یک دگر را بنگریدند از فرود
چون بپوشیدست اینہا بر تو نیز
کے شود پوشیدہ راز چہ راست
چون ز حرف و اسم رسمی وا قفید

۱۷۹

این سخن چون آمد از من در خطاب
آن شهان در حال گفتندم جواب

گفت اگر اسمی شود غیب از دولے
آن ز استغراق دان نز جاہلی

بعد ازان گفتند مارا آرزو
ہست بر تو اقتدا اے خوبرو

گفتم آری لیک یک ساعت کہ من
مشکلاتے دارم از دور زمن

تا شود آن حل بہ صحبتہاے پاک
کہ بصحبت روید انگورے ز خاک

دانۂ پر مغز را با خاک دزم
خلوتے دہ صحبتے کرد از کرم

خویشتن در خاک کلی محو کرد
تا نماندش رنگ و بو و سرخ و زرد

از پس آن محو قبض او نماند
بر کشاد و بسط شد مرکب براند

پیش اصل خویش چون بگزیدنش شد
رفت صورت جلوۂ معنیش شد

سر چنین کردند ہین فرمان تراست
نقد دل از سر چنین کردن نجاست

ساعتے با آن گروہ مجتبےٰ
چون مراقب گشتم از خود جدا

همدران ساعت زساعت رست جان — زانکه ساعت پیر گرداند جوان

جمله تلوینها زساعت خاستست — رست از تلوین که از ساعت برست

ساعتی بیرون شو از ساعت دلا — تا ز چونی وارهی و از چرا

چون زساعت ساعتی بیرون شوی — چون نماند محرم بیچون شوی

ساعت از بهر دلی ساعی آگاه نیست — زانکش آن سوجز تحیر راه نیست

هر نفر را بطویله خاص او — بسته اند اندر رجهان جستجو

منتصب بر هر طویله راتبی — جز بدستوری نیابد راتبی

از هوس گر از طویله یک دلد — در طویله دیگران سر بکند

در زمان آخر چیان چست و خوش — گوشه افسار او گیرند دوش

حافظان را گر نه بینی ای عیار — اختیارت را ببین بی اختیار

اختیاری می کنی و دست و پا — برکشا دستت چرا بسته چرا

روے در انکار حافظ بردہ — نام تہدیداتِ نفسش کردہ

پیش رفتنِ دقوقی با امامتِ آن قوم

این سخن پایان ندارد تیز دو — ہین نماز آمد دقوقی پیش شو

اے یگانہ ہین دو گانہ برگذار — تا مزین گردد از تو روزگار

اے امامِ چشم روشن در صلوٰت — چشم روشن می بباید پیشوا

در شریعت ہست مکروہ ای کیا — در امامت پیش کردن کور را

گرچہ حافظ باشد و چست و فقیہ — چشم روشن بود گر باشد سفیہ

کور را پرہیز بنود از قذر — چشم باشد اصل پرہیز و حذر

او پلیدی را نہ بیند در عبور — ہیچ مومن را مباد اچشم کور

کوریِ باطن بود کانِ شرور — زانکہ اندر فعل و قولش نیست نور

کورِ ظاہر در نجاست ظاہرست — کور باطن در نجاسات سرست

این نجاست ظاہر از آبے رود — وان نجاست باطن اقرون میشود

عام از بیرون رفتن ای از بیرون دریا

جز بآب چشم نتوان شستن آن — چون نجاساتِ بواطن شد عیان
چون بجنس خویش خواند است کافر را خدا — این نجاست نیست بر ظاهر ورا
ظاهرِ کافر ملوث نیست زین — آن نجاست هست در اخلاقِ دین
این نجاست بویش آید بیست گام — وان نجاست بویش آید زری تا بشام
بلکه بویش آسمانها بر رود — بر دماغِ حور و رضوان بر شود
آنچه میگویم بقدرِ فهمِ قست — مردم اندر حسرتِ فهمِ درست
فهم آب است و وجود تو سبو — چون سبو شکست ریز د آب زو
این سبو را پنج سوراخست ژرف — اندرونی آب ماند خود نه برف
امرِ غضوا ابصارکم — هم شنیدی راست ننهادی گوشم
از دهانت نطقِ فهمت را برد — گوشِ چون ریگ آبِ فهمت را خورد
همچنین سوراخهای دیگرت — می کشاند آب فهمِ مضمرت
گر ز دریا آب را بیرون کنی — بی عوض آن بحر را هامون کنی
بیگه است ارنی بگویم حال را — مدخلِ اعواض راه ابدال را
کان عوضها وان بدلها بحر را — از کجا آید ز بعدِ خر جها
صد هزاران جانور زو می خورند — ابرها هم از برونش می برند

باز دریا آن عوصها مے کشد — از کجا دانند اصحاب رشد
قصها آغاز کردیم از شتاب — ماندۂ مے مخلص درون این کتاب
اے ضیاء الحق حسام الدین راد — کہ فلک وارکان چو تو شاہی نزاد
تو بنا در آمدی در جان و دل — اے دل و جان از قدوم تو مجمل
چند کردم مدح قوم ما مضے — قصد من زانہا تو بودی زاقتضا
خانۂ خود را شناسد خود دعا — تو بنام ہر کہ خواہی کن ثنا
بہر کتمان مدح از نا محل — حق نہاد ست این حکایات و مثل
گرچہ آن مدح از تو ہم آمد خجل — لیک بپذیرد خدا جہد المقل

حق پذیرد گر سرهٔ دارد معاف — گر دو دیده کور دو قطره کفاف

مرغ دماهی داند آن الهام را — کو ستود مجمل این خوش نام را

تا بر وآهِ حسود ان کم وزد — تا خیالش را بدذان کم گزد

خود خیالش را کجا یابد حسود — در وثاق موش طوطی کی غنود

آن خیالِ او بود از احتیال — موی ابروی ویست آن نی هلال

مدح تو گویم برون از پیچ و هفت — بر نویس اکنون دقوقی پیش رفت

پیش رفتنِ دقوقی با امت آن قومِ غیبی

درتحیات و سلامِ صالحین — مدح حق جمله انبیا آمد عجین

مدحها شد جمله لیک آمیخته — کو زها در یک لگن در ریخته

زانکه خود ممدوح جز نیک بیش نیست — کیشها زین روی جز نیک کیش نیست

وانکه هر مدحی بنور حق رود — بر صور و اشخاص عاریت بود

مدحها جز مستحق را کے کنند — لیک بر پنداشت گمره می شوند

همچو نور تافته بر حائطے — حائط آن انوار را چون رابطے

لاجرم چون نور سوی اصل راند — ضال مه گم کرد و زاستایش بماند

یا ز چاهے عکس ماهے وا نمود — سر به چه می کرد و آن را می ستود

در حقیقت مادح ماهست او — گرچه جهل او بعکسش کرد رو

مدح او مه راست نی آن عکس را — کفر شد آن چون غلط شد ماجرا

عاشقیقت شود ذاصورت غیر از نظرش برخیزد و جمال معبود حقیقی در آئینه روی معشوق مشاهده کند پس یعنی کریا پرتو مجازی حقیقت پرداز

کز شقاوت گشت گمراه آن دلیر
مه ببالا بود و او پنداشت زیر

زین بتان خلقان پریشان میشوند
شهوتے راند پشیمان میشوند

زانکه شهوت با خیالے رانده است
در حقیقت دور تر وا مانده است

با خیالے میل تو چون پر بود
تا بدان پر بر حقیقت بر شود

چون براندی شهوتی پرت بر نخیت
لنگ گشتی وان خیال از تو گریخت

پر نگهدار و چنین شهوت مران
تا پر میلت برد سوی جنان

خلق پندارند عشرت می کنند
بر خیالے پرِ خود بر مے کنند

دام دار شرح این نکته شدم
مهلتم ده معبرم زان تن زدم

بازگشتم زانکه شد قصه دراز
وقت تنگ و قوم موقوف نماز

اقتدا کردن آن قوم از پس دقوقی

پیش درشد آن دقوقی در نماز — قوم همچون اطلس آمد او طراز
اقتدا کردند آن شاهان قطار — در پی آن مقتدای نامدار
چونکه با تکبیرها مقرون شدند — همچو قربان از جهان بیرون شدند
معنی تکبیر اینست ای امیم — کای خدا پیش تو ما قربان شدیم
وقت ذبح الله اکبر میکنی — همچنین در ذبح نفس کشتنی
گوی الله اکبر و آن شوم را — سر ببر تا وارهد جان از فنا
تن چو اسمعیل و جان همچون خلیل — کرد جان تکبیر بر جسم نبیل
گشت کشته تن ز شهوتها و آز — شد به بسم الله بسمل در نماز
چون قیامت پیش حق صفها زده — در حساب و در مناجات آمده
ایستاده پیش یزدان اشک ریز — بر مثال راست خیزِ رستخیز
حق همیگوید چه آوردی مرا — اندرین مهلت که دادم مر ترا
عمر خود را در چه پایان برده — قوت و قوت در چه فانی کرده
گوهر دیده کجا فرسوده — پنج حس را در کجا پالوده
چشم و گوش و هوش گوهرهای عرش — خرج کردی چه خریدی تو ز فرش
دست و پا داد است چون بیل و کلند — من به بخشیدم ز خود آن کی شدند

همچنین پیغامهاے دردگین — صد هزاران آید از حضرت چنین

در قیام این گفتها دارد رجوع — وز خجالت شد دو تا اندر رکوع

ایستادن را نماند قوتے — در رکوع آمد ز شرم او ساعتے

قوتِ استادن از حجلت نماند — در رکوع از شرم تسبیحے بخواند

باز فرمان در رسد بردار سر — از رکوع و پاسخِ حق بر شمر

سر برآرد از رکوع او شرمسار — باز اندر رو فتد آن خامکار

باز فرمان آیدش بردار سر — از سجود و وا دهٔ از کرده خبر

سر برآرد او دگر ره شرمسار — اندر افتد باز در رو همچو مار

باز گوید سر برآر و باز گو — که بخواهم هم جست از تو مو بمو

قوتِ پا ایستادن نبودش — که خطابِ هیبتے بر جان زدش

پس نشیند قعده زان بارِ گران — حضرتش گوید سخن گو با بیان

نعمتت دادم بگو شکرت چه بود — دادمت سرمایه هین بنماے سود

چون نه سرمایه بود او را نه سود — شافعے خواهد که گوید عذر زود

بیان اشارت سلام سوی دست راست در قیامت از هیبتِ محاسبهٔ حق تعالی و از انبیا استعانت و شفاعت خواستن

رو بدست راست آرد در سلام — سوی جانِ انبیا و آن کرام

انبیا را او سلامی می کند — استعانت را طلب کردن مدد
یعنی ای شاهان شفاعت کاین لئیم — سخت در گل ماند پای و در گلیم
این شیا گویند روز چاره رفت — چاره آنجا بود و دست افزار رفت
مرغ بیتوفیق تو ای بدبخت رو — ترک ما گو خون ما اندر مشو
رو بگرداند بسوی دست چپ — در تبار و خویش گویندش که خُنُب
همچنین جواب خویش گوید کردگار — ما که ایم ای خواجه دست از ما بدار
شد از آن سوئی ازین سو نی زانسو چاره شد — جان آن بیچاره دل صد پاره شد
او همه نومید شد مسکین کیا — پس برآرد هر دو دست اندر دعا
کز همه نومید گشتم ای خدا — اول و آخر توئی و منتها
هست امیدی که عنایت در رسد — گردد او ایمن ز جبل من مسد
در نماز این خوش اشارتها ببین — تا بدانی کاین نخواهد شد یقین
معنی تسلیم این ای مقتدی — که توئی حق هادی و ما مهتدی
هر چه فرمائی تو منقادیم ما — با قضای جرم گوشادیم ما

بچه بیرون آرد از بیضه نماز | سر مزن چون مرغ بی تعظیم و ساز

شنیدن آن دقوقی در نماز افغان اهل کشتی را در غرق شدن

آن دقوقی در امامت کرد ساز | چون در آن ساحل درآمد در نماز

و آن جماعت در پی او در قیام | امنیت زیبا قوم و برگزیده امام

ناگهان چشمش سوی دریا فتاد | چون شنید از سوی دریا داد داد

در میان موج دید او کشتیی | در قضا و در بلا و زشتیی

هم شب و هم ابر و هم موج عظیم | آن سه تاریکی و از غرقاب بیم

تند بادی همچو عزرائیل است — موجها آشوفته اندر چپ و راست
اهل کشتی از مهابت کاسته — نعره و واویلها برخاسته
دستها در نوحه بر سر میزدند — کافر و ملحد همه مخلص شدند
با خدا با صد تضرع آن زمان — عهدها و نذرها کرده بجان
سر برهنه در سجود آنها که هیچ — روی شان قبله ندید از هیچ هیچ
گفت که بیفایدست این بندگی — آن زمان دیده دران صد زندگی

از همه امید بریده تمام
دوستان و خال و عم و باب و بام

زاهد فاسق شد آن دم متقی
همچو در هنگام جان کندن شقی

نی ز چشمان چاره بود و نی ز راست
در دعا ایشان و در زاری و آه
دیو آن دم از عداوت بین بین

خیلها چون مُرد هنگام دعاست
بر فلک زایشان شده دود سیاه
بانگ زد کای سگ پرستان علتین

نسخه وقف

مرگ و جنگ ای اهل انکار و نفاق — عاقبت خواهد بدن آئین اتفاق
چشم تان تر باشد از بعد خلاص — که شوید از بهر شهوت دیو خاص
یاد تان ناید که روزے در خطر — دست تان بگرفت یزدان از قدر
این سخن را نشنود جز گوش نیک — این همے آمد ندا از دیو لیک
راست فرمود است با ما مصطفے — قطب و شاهنشاه و دریاے صفا
کانچه جاهل دید خواهد عاقبت — عاقل آن بیند ز اول مرتبت
کار ها را آغاز گر غیب ست و سر — عاقل اول دید و آخر آن مضمر
دود آتش پوشیده باشد در آخران — عاقل و جاهل به بیند در عیان
گر نه بینی واقعه غیبے عنود — حزم را سیلاب سے اندر ربود

تصورات مرد حازم

حزم چه بود بدگمانی در جهان — دمبدم دیدن بلای ناگهان
آنچنانکه ناگهان شیری رسید — مرد را بربود و در بیشه کشید
او چه اندیشد دران بردن بین — تو همان اندیش ای استاد دین
می کشد شیر قضا در مشیخا — جان مامشغول کار و مشیخا
آنچنان کز فقر می ترسند خلق — زیر آب شور رفتا به حلق
گر بترسد از ان فقر آفرین — گنجها شان کشف گشتی در زمین
جمله شان از خوف غم در عین غم — در پی هستی فتاده در عدم

دعا و شفاعت دقوقی در خلاص آن کشتی

چون دقوقی آن قیامت را بدید — رحم او جوشید و اشک او دوید
گفت یارب منگر اندر فعل شان — دست شان گیر ای شه نیکو نشان
خوش سلامت شان بساحل باز بر — ای رسیده دست تو در بحر و بر
ای کریم و ای رحیم سرمدی — در گذار از بد سگالان این بدی
ای بداده رایگان صد چشم و گوش — نی ز رشوت بخش کرده عقل و هوش

پیش ز استحقاق بخشیده عطا
دیده از ما جمله کفران و خطا

اے عظیم از ما گناہان عظیم
تو توانے عفو کردن در جریم

مانع از وحرص خود را سوختیم
وین دعا را ہم ز تو آموختیم

حرمت آن کہ دعا آموختی
در چنین ظلمت چراغ افروختی

دستگیر و رہنما توفیق دہ
جرم بخش و عفو کن بکشا گرہ

ہمچنین می رفت بر لفظش دعا
آن زمان چون مادران با وفا

اشک میرفت از دو چشمش وآن دعا
بنجود از وے مے برآمد بر سما

آن دعای بنجود ان خود دیگرست
آن دعا زو نیست گفتِ داورست

آن دعا حق میکند چون او فناست
آن دعا و آن اجابت از خداست

واسطہ مخلوق نے اندر میان
بنجبر زان لا بہ کردن جسم و جان

بندگانِ حق رحیم و بُردبار
خونی حق دارند در اصلاح کار

مہربان بے رشتہ تان یار یگران
مشفقان و مستعان غمخوارگان

از ترحم دستگیران شافعان
در مقامِ سخت و در روزِ گران

ہین بجو این قوم را اے مبتلا
ہین غنیمت دار شان پیش از بلا

رستم کشتی از دم آن پهلوان — واهل کشتی را بجهد خود گمان
که مگر بازوی ایشان در حذر — بر هدف انداخت تیری از قدر
یار ها ندر وبجهان نادر شکار — وان زدم دانند روباهان غرار
عشقها با دم خود بازند کین — میر ها ند جان ما را در کمین
از ضلالت بوسها بر دم دهند — رقص گیرند و ز شادی بر جهند
روبها پا را گهد دارا و جبر — پا چو نبود دم چه سودای خیره سر
ما چو روبا هیم پای ما کرام — می رهاند مان ز صد گون انتقام
حیلهٔ باریک ما چون دم ماست — عشقها بازیم با دم چپ و راست
دم بجنبانیم ز استدلال مکر — تا که حیران ماند از ما زید و بکر
طالب حیرانی خلقان شدیم — دست طمع اندر الوهیت زدیم
ملا با فنون مالک دلها شویم — این نمی بینیم ما کاندر گویم
در گوی و در چمی ای قلتبان — دست و اد از دست بال دیگران

چون بدستانے رسی زیبا و خوش
ای در خوش

بعد ازان دامان خلقان گیر و کش

اے مقیم حبسِ چار و پنج و شش
نعرہ جانے دیگران را ہم بکش

اے چو خر خزندہ حریف کون خر
بوسہ گاہے یافتی ما را ببر

چون ندادت بندگی دوست دست
میل شاہی از کجایت حاشست

در ہوائے آنکہ گویندت زہے
بستہ در گردنِ جانت زہے

رو بہا این دم حیلت را بہل
وقف کن دل بر خداوندانِ دل

در پناہِ شیر کم ناید کباب
رو بہا تو سوئے جیفہ کم شتاب

تو دلا منظورِ حق انگہ شوے
کہ چو خر دے سوی گلِ خود روی

حق ہمی گوید نظرمان بر دل ست
نیست بر صورت کہ آن آب و گل ست

تو ہمے گوئی مرا دل نیز ہست
دل فرازِ عرش باشد تو بہ پست

در گل تیرہ یقین ہم آب ہست
لیک ازان آبت نشاید آب دست

زانکہ گر آبست مغلوبِ گل ست
پس دلِ خود را مگو کاین ہم دل ست

آن دلی کز آسمانها برتر ست — آن دلِ ابدال یا پیغمبر ست
پاک گشته آن ز گل صافی شده — در فزونی آمده وافی شده
ترکِ گل کرده سوی بحر آمده — رسته از زندان و گل بحری شده
آبِ ما محبوسِ گل ماندست هین — بحرِ رحمت جذب کن ما را ز طین
گر بگویم من ترا در خود کشم — لیک می لافی که من آبِ خوشم
لافِ تو محرومم میدارد ترا — ترکِ آن پندارکن در من درآ
آبِ گل خواهد که در دریا رود — گل گرفته پای آب و می کشد
گر رهاند پای خود از دستِ گل — گل بماند خشک و او شد مستقل
آن کشیدن چیست از گل آب را — جذبِ تو نقل و شرابِ ناب را
همچنین هر شهوتے اندر جهان — خواه مال و خواه جاه و خانمان
خواه باغ و مرکب و تیغ و مجن — خواه ملک و خانه و فرزند و زن
هر یکے زنهار ترا مستی کند — چون نیابی آن خمارت نیز نند
این خمارِ غم دلیلِ آن شدست — که بدان مفقود مستی آت بدست
جز باندازه ضرورت زو مگیر — تا نگردد غالب و بر تو امیر
سر کشیدی تو که من صاحب دلم — حاجتِ غیرے ندارم واصلم
آنچنان که آب در گل سر کشد — که منم آب و چرا جویم مدد
دل تو این آلوده را پنداشتی — لاجرم دل ز اهلِ دل برداشتی

خود رو اداری که آن دل ما شد اینا
لطف شیر و انگبین عکس دل ست
پس بود دل جوهر و عالم عرض
آن دلی کو عاشق مال ست وجاه
یا خیالاتی که در ظلمات او
دل نباشد غیر آن دریای نور
صد نمی دل اندر صد هزاران خاص و عام
ریزهٔ دل را بهل دل را بجو

گر بود در عشق شیر و انگبین
هر خوشی را آن خوش از دل حاصلست
سایهٔ دل چون بود دل را غرض
یا زبون این گل و آب سیاه
می پرستدشان برای گفتگو
دل نظرگاه خدا و انگاه کور
در یکی باشد کدامست آن کدام
تا شود آن ریزه چون کوهی ازو

دل محیط ست اندرین خطّهٔ وجود — زر همی افشاند از احسان وجود
از سلامِ حق سلامت ها نثار — میکند بر اهلِ عالم اختیار
هر کرا دامن درست ست و سعید — آن نثارِ دل بر آنکس میرسد
دامنِ تو آن نیاز ست و حضور — هین منه در دامن آن سنگِ فجور
تا مَنَت دردِ دامنت زان سنگها — تا بدانی نقدرا از رنگها
سنگ پر کردی تو دامن از جهان — هم ز سنگ سیم و زر چون کودکان
آن خیالِ سیم و زر چون زر نبود — دامنِ صدقت درید و غم فزود
کی نماید کودکان را سنگ سنگ — تا نگیرد عقل دامنِ شان بچنگ
پیرِ عقل آمد نه آن موسیِ سفید — مومنی گنجد درین بحث و مَعید

انکار کردنِ آن جماعت بر دعا و شفاعت دقوقی و ناپیدا شدن در پردهٔ غیب و حیران شدن دقوقی که ایشان بهوا رفتند یا بزمین پنهان شدند

چون رهید آن کشتی و آمد بکام — شد نماز آن جماعت هم تمام

تعجبی افتاد شان با همدگر — کین فضولی را که کرد از ما نماز

هر یکی با همدگر گفتند سر — از پس پشت دقوقی مستتر

گفت هر یک من نکرد ستم کنون — این دعائی از برون نی از درون

گفت ما کاین امام ما زرد — بوالفضولانه مناجاتی بکرد

گفت آن دیگر که ای یاران یقین — مر مرا هم مینماید اینچنین

او فضولی بوده است از انقباض — کرد بر مختار مطلق اعتراض

چون نگه کردم سپس تا بنگرم — که چه می گویند این اهل کرم

یک از ایشان را ندیدم در مقام — رفته بودند از مقام خود تمام

نی بچپ نی راست نی بالا نه زیر — چشم تیز من نشد بر قوم چیر

در هوا بودند گوئی آب گشت — نی نشان پای و نی گردی بدشت

در قباب حق شدند آندم همه — در کدامین روضه رفتند آن رمه

در تحیر ماندم کاین قوم را — چون بپوشانید حق بر چشم ما

آنچنان پنهان شدند از چشم او — مثل غوطه ماهیان در آبجو
سالها در حسرت ایشان بماند — عمرها در شوق ایشان اشک راند
تو بگوئی مرد حق اندر نظر — کے درآرد با خدا ذکر بشر
خز ازین می خسپد اینجا ای فلان — که بشر دیدی ترا ایشان را نه جان
کاررزین ویران شدست ای مرد خام — که بشر دیدی مر ایشان را چو عام
تو همان دیدی که ابلیس لعین — گفت من از آتشم آدم ز طین
چشم ابلیسانه را یک دم ببند — چند بینی صورت آخر چند چند
اے دقوقی باد و چشم همچو جو — هین مبر امید از ایشان را بجو
هین بجو که رکن دولت جستن ست — هر گشادے در دل اندر بستن ست
از همه کار جهان پرداخته — کو دکومی گو بجان چون فاخته
نیک بنگر اندرین ای محتجب — که دعا را لبست حق بر استجب
هر کرا دل پاک باشد ز اعتلال — آن دعایش می رود تا ذوالجلال

هر کرا دل پاک باشد از اعتلال بنده را دعا می رود تا ذوالجلال

باز شرح کردن حکایت آن طالبِ روزیِ حلال بی کسب و رنج در عهدِ داود علیه السلام و مستجاب شدنِ دعای او

یاد آمد آن حکایت کان فقیر — روز و شب میکرد افغان و نفیر
روزی خدا می خواست روزیِ حلال — بی شکار و کسب و رنج و انتقال
پیش ازین گفتیم بعضِ حالِ او — لیک تعویق آمد و شد پیچِ تو
هم بگو تا میش کجا خواهد گریخت — چون نزارِ فضلِ حق حکمت بریخت
صاحبِ گاوش بدید و گفت هین — ای بِه ظلمت گاوِ من گشته رهین
هین چرا گشتی بگو گاوِ مرا — ابله طعمه را اضافت اندر آ
گفت من روزی زحق میخواستم — قبله را از لابه می آراستم
سالها بود دست کارِ من دعا — تا که بفرستاد گاوی را خدا
چون بدیدم گاور را بر خاستم — روزیِ من بود کشتن خواستم
آن دعاهای کهنه ام شد مستجاب — روزیِ من بود کشتم تنگ خواب

رفتن هر دو خصم پیشِ داود علی نبینا و علیه الصلوٰة والسلام

او ز خشم آمد گریبانش گرفت — چند مشتی زد بر و پیش نا شگفت
می کشیدش تا بداود نبی — که بیا ای ظالمِ کجِ غبی
حجتِ بارِ دِ رها کن اے دغا — عقل در تن آور و با خویش آ

این چه میگوئی دعا چه بود مخند — بر سر و ریش من و خویش ای لوند
گفت من باحق دعاها کرده ام — اندرین لابه بسے خون خورده ام
من یقین دانم دعا شد مستجاب — سر بزن بر سنگ ای منکر خطاب
گفت گر آید بآن ای مسلمین — ثر اثر بینید و فشار این مهین
اے دغا تا چند خائی ثر اثر را — حجت قاطع بگو چه بود دعا
اے مسلمانان دعا مال مرا — چون ازآن او کند بهر خدا
گر چنین بودے همه عالم بدین — یک دعا املاک پروندی بکین
گر چنین بودے گدایان ضریر — محتشم گشته بدندے وامیر
روز و شب اندر دعا اند و ثنا — لابه گویان که توان ده ای خدا
تا تو ندهے هیچکس ندهد یقین — اے کشاینده تو بگشا بند این
مکسب کوران بود لابه و دعا — جز لب نانے نیابند از عطا
خلق گفتند این مسلمان راست گوست — وین فروشنده دعا ها ظلم جوست
این دعا کے باشد از اسباب ملک — کے کشد این را شریعت خود بسلک
بیع و بخشش یا وصیت یا عطا — باز جنس این شود ملکے ترا
در کدامین دفتر است این شرع تو — گاو را تو باز ده یا حبس رو
اندر آور حبس و در زندان او — ورنه گاوش را بده بحجت مگو
او بسوے آسمان میکرد رو — کاے خداوند کریم لطف خو

من دعا ها کرده ام زین آرزو — واقعه ما را نداند غیر تو
در دل من تو دعا انداختی — صد امید اندر دلم افراختی
من نمیکردم گزافه آن دعا — همچو یوسف دیده بودم خوابها
دید یوسف آفتاب و اختران — پیش او سجده کنان چون چاکران
اعتمادش بود بر خواب درست — در چه و زندان جز آن را می نجست
از اعتماد آن نبودش هیچ غم — از غلامی و ز ملامِ بیش و کم
اعتمادی داشت او بر خوابِ خویش — که چو شمعی می فروزیدش ز پیش
چون در افگندند یوسف را بچاه — بانگ آمد سمع او را از اله
که تو روزی شه شوی ای پهلوان — تا بمالی این جفا بر روی شان
قائل این بانگ نامد در نظر — لیک دل بشناخت قائل را ز اثر
قوتے و راحتے و مسندے — در میانِ جان فتادش زان ندے
چاه شد بروی بدان بانگ جلیل — گلشن و بزمی چو آتش بر خلیل
هر حبا که بعد از انش می رسید — او بدان قوت بشادی می تپید
همچنانکه ذوق آن بانگ الست — در دلِ هر مومنے تا حشر هست
تا نباشد در بلا شان اعتراض — نی ز امر و نهی حق شان انقباض
لقمهٔ تلخے چو شکرے می شود — خار ریحان سنگ گوهر می شود
لقمهٔ حکمے که تلخی می دهد — گلشکد آن را گوارش می دهد

[illegible] مراد همین بلا مذکور است ع

گشکر آن را که نبود مستند — انکار در
لقمه را زانکار او تی میکند — ای هرا دوق نماز ۱۲
هر که خوابی دید از روز الست — مست باشد در رهِ طاعات مست
می کشد چون اشتر مست این خیال — بی فتور و بیگمان و بی ملال
کفک تصدیقش بگرد لب بزاد — شد گواهِ مستیِ دلسوز او
اشتر از قوت چو شیر نر شده — زیر ثقل بار اندک خور شده
زار زد سے ناقه صد فاقه رود — سے نماید کوه پیشش تار مو
در الست آنکو چنین خوابی ندید — اندرین دنیا نشد بنده و مرید
در بشد اندر تردد صد دله — یک زمان شکر ستش و سالے گله
پای پیش و پای پس در راه دین — می نهد با صد تردد بی یقین
وام دار شرح ایم نک گرو — درشتاب ست از الم نشرح شنو

۱۲ جواب شرط ست آینده بهت دلفگار از اول عمر تا حال محزون ست یعنی هر که خوابی دید از روز الست که من مست و در راه طاعت او خواهم شد سه یک تن

چون ندارد شرح این معنی کران — پس
گفت کورم خواند زین حرم آن غا
من دعا کورانه کے می کرده ام
کور از خلقان طمع دارد زجهل
آن یکے کورم ز کوران بشمرید
کوری عشق ست این کوری من
کورم از غیر خدا بینا بدو
تو که بینائی ز کورانم مدار
آنچنان که یوسف صدیق را
هر مرا هم لطف تو خوابی نمود
می نداند خلق اسرار مرا
حق شان ست و که داند راز غیب
خصم گفتش حق بگو اے تند خو
شید می آری غلط اے افگنی
باگدا این روی چون دل مرده
غلغلے در شهر افتاده ازین
کای خدا این بنده را رسوا مکن

خر بسوے مدعی گاوران
بس ملیسانه قیاس ست ای خدا
جز بخلق گدیه کے آورده ام
من ز تو کز تست هر دو شوار سهل
او نیاز جان و اخلاصم ندید
حب یعمی و یصم ست ای حسن
مقتضاے عشق این باشد بگو
دائرم بر گرد لطفت ای مدار
خواب بنمودی و گشتش متکا
این دعاے بیدم بازی نبود
ژاژ شے دانند گفتار مرا
غیر علام سر و ستار غیب
از چه سوی آسمان کردی تو رو
لاف عشق و لاف قربت میزنی
روی سوے آسمانها کرده
آن مسلمان می نهد رو بر زمین
گر بدم هم سر من پیدا مکن

تو همی دانی که شبهای دراز — که همی خواندم ترا با صد نیاز
پیشِ خلق این را اگر خود قدر نیست — پیشِ تو همچون چراغِ روشنیست
گاه می خواهند از من ایزدا — چون فرستادی نکردم من خطا

بیرون شدن داود نبی علیه السلام و شنیدن از هر دو خصم و سوال کردن از مدعا علیه جواب او

چونکه داود نبی آمد برون — گفت هین چونست این احوال چون
مدعی گفت اے نبی الله داد — گاو من در خانهٔ او در فتاد
کشت گاو من را بپرسش که چرا — گاو من کشت او بیان کن ماجرا
گفت داود او تو بگوای بوالکرم — چون تلف کردی تو ملک محترم
هین پراگنده مگو حجت بیار — تا بیک سو گردد این دعوی و کار
گفت ای داود بودم هفت سال — روز و شب اندر دعا و در سوال
این همی جستم ز یزدان کای خدا — روزے خواهم حلال و بی عنا
مرد و زن بر نامهٔ من واقف اند — کودکان این ماجرا را واصف اند
تو بپرس از هر که خواهی این خبر — تا بگوید بے تلکجه و بے ضرر
هم هویدا پرس و هم پنهان ز خلق — که چه می گفت این گدای ژنده دلق
بعد ازین جمله دعا و این فغان — گاو اندر خانه دیدم ناگهان

نور این دانی که حیوان دیدهم
من چو خور رشیدم درون نور غرق
رفتم سوی نماز و آن خلا
پس چه گرمنا بود بر آدمم
من ندانم گرد خویش از نور فرق
بهر تعلیم ست ره مر خلق را

گر تهم تا راست گردد این جهان ‌ ‌ ‌ حرب خدعه این بود ای پهلوان

نیست دستوری وگرنه ریختی ‌ ‌ ‌ گرد از دریای راز انگیختی

همچنین می گفت داود این نسق ‌ ‌ ‌ خواست گشتن عقل خلقان محترق

پس گریبانش کشید از پس یکی ‌ ‌ ‌ که ندارم در یکی اش من شکی

رفتن داود علیه السلام در خلوت آنچه حق ست پیدا شود

با خود آمد گفت را کوتاه کرد ‌ ‌ ‌ لب به بست و غرم خلوتگاه کرد

در فرو بست و برفت آنگه شتاب — سوی محراب و دعای مستجاب
حق نمودش آنچه بنمودش تمام — گشت واقف بر سزای انتقام
وید احوالے که کس واقف نبود — راز پنهانے که حیرانی فزود
روز دیگر جمله خصمان آمدند — پیش داود پیمبر صف زدند
همچنان آن ماجراها باز رفت — زود زد آن مدعی تشنیع زفت
زود گاودم را بده اے نابکار — از خداے خویشتن شرمی بدار
گاو کشته خورده بی ترسے و بیم — می رود در عهد پیغمبر هلا
که چه چندین سال بودم در دعا — در جواب افزوده تزویر آن لئیم
اے رسول حق چنین باشد روا — من طلب کردم ز حق داد او مرا
ملک من بُد گاو چون دادش خدا

حکم کردن داود علیه السلام بر صاحب گاو که از سر گاو گذرد و تشنیع صاحب گاو بر داود علیه السلام

گفت داود دش خمش کن روبهل — این مسلمان را نگاوت کن بجل
چون خدا پوشید بر تو ایجوان — رد خمش کن حق ستاری بدان
گفت واویلا چه حکم ست اینچه داد — از پے من شرع نو خواهی نهاد
رفته است آوازهٔ عدلت چنان — که معطر شد زمین و آسمان

برسگانِ کو راین استم زفت — زین تعدی سنگ کہ بنگافت تفت
ہمچنین تشنیع مے زد بر ملا — کا لصلا ہنگام ظلم ست الصلا
اینچنین ظلم و ستم بر من مکن — یا بنے اللہ مگو زینسان سخن

حلم کردن داوود بر صاحب گاؤ کہ جملہ مال خود بوی بخشش

بعد ازان داوود گفتش کای عنود — جملہ مالِ خویش او را بخش زود
ورنہ کارت سخت گردد گفتمت — تا نگردد ظاہر از وے استمت
خاک بر سر کرد و جامہ بر درید — کہ بہر دم میکنی طفلے مزید
یک دمے دیگر مدین تشنیع راند — باز داوودش بہ پیش خویش خواند
گفت چون بختت نبود ای نا صبور — ظلمت آمد اندک اندک در ظہور
دیدۂ آگاہ صدر و پیشگاہ — ای در یغ از چون تو خرخاشاک راہ
زین سخن داوود زد شد خشمناک — گفت تا خود را نگردانی ہلاک
رو کہ فرزندانِ تو با جنت تو — بندگانِ او شدند اے تند خو
سنگ بر سینہ ہمی زد با دو دست — می دوید از جہلِ خود بالا و پست

خلق هم اندر ملامت آمدند — کز ضمیر کار او غافل بدند
ظالم از مظلوم کی داند کسے — کو بود سخره هوا همچون خسے
ظالم از مظلوم آنگس پے برد — کو سر نفس ظلوم خود برد
ورنه آن ظالم که نفس ست اندرون — خصم هر مظلوم باشد از جنون
سگ همی ماره حمله بر مسکین کند — تا تواند زخم بر مسکین زند
شرم شیران راست نی سگ را بدان — کو نگیرد صید از همسایگان
عامهٔ مظلوم کش ظالم پرست — از کمین سگشان سوی داود جست
روی در داود کردند آن فریق — کای نبی مجتبے بر ما شفیق
این نشاید از تو کین ظلمست فاش — قهر کردی بیگناهے را بلاش

غرم کردن داود علیه السلام بخواندن خلق بران صحرا که راز را آشکارا کند

گفت ای یاران زمان آن رسید — کان سر مکتوم او گردد پدید
جمله برخیزید تا بیرون رویم — سوی صحرا و بدان هامون شویم
مرد و زن از خانها بیرون روید — تا بران سر نهان واقف شوید
در فلان صحرا درختی هست زفت — شاخهایش آنبه و بسیار چفت
سخت راسخ خیمه گاه و میخ او — بوے خون می آید از بیخ او
خون شدست اندر بن آن خوش درخت — خواجه را کشت ست این منحوس بخت
مال را برداشت ست این قلتبان — وین غلام اوست ای آزادگان

این جوان مرخواجه را باشد پسر — طفل بود و او ندارد زین خبر
تا کنون حلم خدا پوشید آن — آخر از ناشکری این قلتبان
که عیال خواجه را روزی ندید — نی به نوروز و بموسمهای عید
بینوایان را بیک لقمه بخست — یاد ناورد از حقهای سخت
تا کنون از بهر یک گاو این لعین — می زند فرزند او را بر زمین
او بخود برداشت پرده از گناه — ورنه می پوشید حق مش را الٰه
گاه فرو فاسق درین دور گزند — پردهٔ خود را بخود بر می درند
ظلم مستور ست در اسرار جان — می نهد ظالم بپیش مردمان
که بپندیش کشیده شاخها — گاو دوزخ را بپندید از ملا

گواهی دادن دست و پا و زبان بر سر ظالم هم در دنیا

پیش ازین جادست و پایت بی گزند — بر ضمیر تو گواهی میدهند

چون موکل می شود بر تو ضمیر — که بگو تو اعتقادت واگمیر
خاصه در هنگام خشم و گفتگو — میکند ظاهر سرت را مو بمو
چون موکل می شود ظلم و جفا — که هوید اکن مرا امی دست و پا
چون همی گیرد گواه سر لگام — خاصه وقت جوش خشم و انتقام
پس همان کس کین موکل میکند — تا لوای راز بر صحرا زند
پس موکلهای دیگر روز حشر — هم تواند آفرید از بهر نشر
امی بده دست آمده در ظلم و کین — گوهرت پیداست حاجت نیست این

نیست حاجت شهره گشتن در گزند — بر ضمیر آشنیت واقف اند
نفس تو هر دم برآرد صد شرار — کو به بینیدم منم ز اصحاب نار
جز و نارم سوی کل خود روم — من نه نورم که سوی حضرت شوم
همچنان کاین ظالم حق ناشناس — بهر گاوے کرد چندین التباس
او از این صید گاو برد و صد شتر — نفس انیست ای پدر راز وی مپرس
گر خطا گشتم دیت بر عاقله است — عاقله جانم تو بودی از الست
گای خدا خصم مرا خوشنود کن — گر منش کردم زیان تو سود کن
یا رب بے نامدار زو یک دم بدرد — نیم روزے باخدا زاری نکرد
سنگ میگردد با ستغفار در — این بود انصاف نفس ای جان حر

بیرون رفتن خلائق بسوے آن درخت

چون برون رفتند سوی آن درخت — گفت دستش را پس و بندید سخت
تا گناه و جرم او پیدا کنم — تا لواے عدل بر صحرا زنم
گفت ای سگ جد این را کشته — تو غلام خواجه زین رو گشته
خواجه را کشتی و بردی مال او — کرد یزدان آشکارا حال او
آن ز دست اورا کنیزک بوده است — با همین خواجه جفا بنموده است
هر چه زو زاید مادہ یا کہ نر — ملک وارث باشد آن کل سر بسر
تو غلامی کسب و کارت ملک اوست — شرع چستی شرع بستان رو نکوست

تحریر آنکہ کسب مملوک ملک مالک می شود ۱۲

خواجه را کشتی باستم زار زار — هم برانجا خواجه گویان زینهار
کار و از اشتاب کردی زیر خاک — از خیالے که بدیدی سهناک
تک سرش با کار دو بر زیر زمین — باز کاوید این زمین را همچنین
نام این سگ هم نوشته کار دبر — کرد با خواجه چنین مکر و ضرر
همچنان کردند و چون بشتگافتند — در زمین آن کار دبا سر یافتند
ولوله افتاد در خلق آن زمان — هر یکے زنار بر بید از میان
جمله از داوود گشته عذر خواه — زانکه بد ظن گشته بودند و تباه

قصاص فرمودن داوود علیه السلام خونی را بعد از الزام حجت بر و

بعد ازان گفتش بیا ای دادخواه — داد خود بستان تو ازین روسیاه
هم بدان تیغش بفرمود او قصاص — کی کند مکرش ز حلم حق خلاص
حلم حق گرچه توانا ها کند — چونکه از حد بگذرد رسوا کند
خون نخسپد در فتد در هر دلے — میل حبت وجوی و کشف مشکلے
اقتضای داوری رب دین — سر برآرد از ضمیر آن و این
کان فلان چون شد چه شد حالش چه گشت — همچنان که جوشد از گلزار و کشت
جوشش خون باشد آن واجستها — خارش دلها و بحث و ماجرا
چونکه پیدا گشت سر کار او — معجزه داوود شد فاش و دو تو
خلق جمله سر برهنه آمدند — سر بسجده بر زمینها نیز مند

ما همه کوران اصلے بوده ایم — وا بچه می فرموده نشنوده ایم
لیک معذوریم چون بی دیده ایم — از تو ما صد گون عجایب دیده ایم
سنگ با تو در سخن آمد بے شهیر — گر برائے غزو طا بو تم بگیر
تو بسه سنگ و فلاخن آمدی — صد هزاران مرد را برهم زدی
سنگها یت صد هزاران پاره شد — هر یکے مر خصم را خونخواره شد
آهن اندر دست تو چون موم شد — چون زره سازی ترا معلوم شد
کوهها با تو رسائل شد شکور — با تو میخوانند چون مقری بور
صد هزاران چشم دل بکشاده شد — از دم تو غیب را آماده شد
وان قوی تر از همه کو دائم ست — ز ندگی بخشی که سرمد قائم ست
جان جمله معجزات انبیست خود — کو به بخشد مرده را جان ابد
کشته شد ظالم جهانے زنده شد — هر یکے از تو خدا آرا بنده شد

در بیان آنکه نفس آدمی بجای آن خونیست که مدعی گاو کشته بود و آن کشنده گاو عقل ست و داود حق ست یا شیخ که نائب حق ست

که بقوت وا یابی و تواند ظالم را کشتن و تونگر شدن روزی بی کسب و بی حساب

نفس خود را کش چو جهاز زنده کن — خواجه را کشتست او را بنده کن
مرعی گاو نفس تست ای پسر — خویشتن را خواجه کردست مهین
آن کشندهٔ گاو عقل تست رو — برکشندهٔ گاو تن منکر مشو
عقل اسیرست و بهی خواهد ز حق — روزی بی رنج و نعمت پر طبق
روزی بی رنج او موقوف چیست — آنکه بکشد گاو را کاصل بدیست
نفس گوید چون کشی تو گاو من — زانکه گاو نفس باشد نقش تن
خواجه زاده عقل ماند بینوا — نفس خونی خواجه گشت و پیشوا
روزی بی رنج میدانی که چیست — قوت آن روح است و آن رزاق نیست
لیک موقوف است بر قربان گاو — گنج قتل گاو دان اے گنج کاو
دوش چیزی خورده ام ورنه تمام — دادمے در دست فهم تو زمام
دوش چیزی خورده ام افسانه است — هر چه می آید ز پنهان خانه است
چشم بر اسباب از چه دوختم — که ز خوش چشمان کرشم آموختم

هست بر اسباب اسباب دگر — بدان در سبب سنگ دران افگن نظر
انبیا در قطع اسباب آمدند — معجزات خویش بر کیوان زدند
بی سبب مر بحر را بشگافتند — بی زراعت چاشت گندم یافتند
ریگها هم آرد شد از سعی شان — پشم از ابریشم آمد کشتشان
جمله قرآن هست در قطع سبب — غر درویش و هلاک بولهب
مرغ بابیلی دو سه سنگ افگند — لشکر زفت حبش را بشکند
پیل را سوراخ سوراخ افگند — سنگ مرغی کو ببالا پر زند
دم گاو کشته بر مقتول زن — تا شود زنده همان دم در کفن
حلق ببریده جهد از جای خویش — خون خود جوید ز خون پالای خویش
همچنین ز آغاز قرآن تا تمام — رفض اسباب ست و علت و لسلام

کشف این نزعقل کو افزا شود
بندگی کن تا ترا اپید اشود

بند معقولات آمد سر فلسفی
شهسوار عقل عقل آمد صفی

عقل عقلت مغز و عقل تست پوست
معدهٔ حیوان همیشه پوست جوست

مغز جوی از پوست دارد صد ملال
مغز نغز آن را حلال آمد حلال

چونکه قشر عقل صد برهان اید
عقل کل کے گام بی ایقان نهد

عقل دفترها کند یکسر سیاه
عقل عقل آفاق دارد پر ز راه

از سیاهی و سفیدی فارغ ست
نور با هش بدول و جان باغ ست

این سیاه و این سفید از قدر یافت
زان شب قدر ست کاختر و از تافت

قیمت همیان و کیسه از زر ست
بی زر آن همیان و کیسه ابتر ست

همچنانکه قدر تن از جان بود
قدر جان از پرتو جانان بود

گر بدی جان زنده بی پرتو کنون
هیچ گفتی کافران را میتون

همین بگو که ناطقه جوی کند
تا نبقه نے بعد ما آبی رسد

۱۴ این سفره است نصیبهٔ اولیا است ۱۱ مرشد اقبلهٔ عالم لقمه

سائلان
سائلان

گرچه هر قرنے سخن آرے بود — لیک گفتِ سائلان یاری بود

سائلان

شد گواهِ صدقِ قرآن ای شکور — گر بهشتت آورد جبریل سیب

بی صداعِ باغبان بیخ کشت — بلکه رزقے از خداوندِ بهشت

دهقان

بدهدت آن نفعِ بی توسیط دوست — زانکه نفعِ نان دران نان داوِ اوست

نان بی سفره ولی را بهره البست — ذوقِ پنهان نقشِ نان چون سفره است

جز بعدلِ شیخ کو داوودِ دلست — رزقِ جانی کے بری با سعیِ چست

پیر

از بنِ دندان شود او رامِ تو — نفسِ چون با شیخ بیند گامِ تو

کز دمِ داوود او آگاه شد — صاحبِ آن گاورامِ آگاه شد

پیر

بر سگِ نفست که باشد شیخِ یار — عقلِ گاوے غالب آمد در شکار

پیر

روے شیخ او را ز مردودیده کن — نفسِ اژدرهاست با صد زور و فن

پیر نیکبخش

چون حران سبزش کن آنسوای حرون — گر تو صاحب گاو را خواهی زبون

گر تو خواهی ایمنی از اژدها — دستش از دامان مکن یکدم رها
خاک شود در پیش شیخ باصفا — تا ز خاکِ تو بروید کیمیا
صد زبان در هر زبانش صد لغت — نرسد در وصف او وهم و دهات
چون بنزدیکِ ولی الله شود — آن زبان صد گز شود کوته شود
مدعی گاو نفس آمد فصیح — صد هزاران حجت آرد در صحیح
شهر را بفریبد الّا شاه را — ره نداند زو شهِ آگاه را
نفس را تسبیح و مصحف در یمین — خنجر و شمشیر اندر آستین
مصحف و سالوسِ او با او بکن — خویش با او همسر و همسر مکن
سوی حوضت آورد بهرِ وضو — واندر اندازد ترا در قعرِ او
عقل نورانی و نیکو طالب است — نفس ظلمانی بَرَد چون غالب است
زانکه او در خانهٔ عقلِ تو برون — گرچه مُلکِ اوست لیکن شد زبون
زانکه او در خانهٔ عقلِ تو غریب — بر درِ خود سگ بود شیرِ مهیب
باش تا شیران سوی بیشه روند — وین سگان کو را آنجا بگروند
مکر نفس و تن نداند عام شهر — او نگردد جز بوحی القلب قهر
هر که جنس اوست یارِ او شود — جز مگر او دود کو شیخت بود
کو مبدل گشت و جنسِ تن نماند — هر کرا حق در مقامِ دل نشاند
خلق جمله علتند انداز کمین — یار علت می شود علت یقین

حل لغات

گر تو خواهی ایمنی از اژدها — دستش از دامان مکن یکدم رها
(اژدها) نفس
(دستش) ای ولی مرشد
خاک شود در پیش شیخ باصفا — تا ز خاکِ تو بروید کیمیا
صد زبان در هر زبانش صد لغت — نرسد در وصف او وهم و دهات
(نرسد) غریب
چون بنزدیکِ ولی الله شود — آن زبان صد گز شود کوته شود
مدعی گاو نفس آمد فصیح — صد هزاران حجت آرد در صحیح
(مدعی) نفس
شهر را بفریبد الّا شاه را — ره نداند زو شهِ آگاه را
(شهر) مراد عوام
نفس را تسبیح و مصحف در یمین — خنجر و شمشیر اندر آستین
(نفس) زیرا
مصحف و سالوسِ او با او بکن — خویش با او همسر و همسر مکن
(مصحف) مراد اصلاح و پند
سوی حوضت آورد بهرِ وضو — واندر اندازد ترا در قعرِ او
عقل نورانی و نیکو طالب است — نفس ظلمانی بَرَد چون غالب است
(عقل) ولیکن
زانکه او در خانهٔ عقلِ تو برون — گرچه مُلکِ اوست لیکن شد زبون
(زانکه) از
زانکه او در خانهٔ عقلِ تو غریب — بر درِ خود سگ بود شیرِ مهیب
(زانکه) از
باش تا شیران سوی بیشه روند — وین سگان کو را آنجا بگروند
(شیران) کنایه از اهل دل و مرد حق
(بیشه) ایجا
مکر نفس و تن نداند عام شهر — او نگردد جز بوحی القلب قهر
(نفس) ای نفس اماره
(تن) نفس بدن
هر که جنس اوست یارِ او شود — جز مگر او دود کو شیخت بود
(جنس) نفس
کو مبدل گشت و جنسِ تن نماند — هر کرا حق در مقامِ دل نشاند
(کو) کز آن نفس پاک شده
خلق جمله علتند انداز کمین — یار علت می شود علت یقین

هر خسے دعوی داؤدی کند — هر کہ بے تمییز کف در وی زند
چون ز صیادی شنید آواز طیر — مرغ ابلہ میکند آن سوے سیر
نقد را از قلب نشناسد غویست — ہاءین از و بگریز اگرچہ معنویست
رستہ و بر بستہ پیش او یکی ست — گر یقین دعوی کند او در شکی ست
اینچنین کس گر ذکی مطلق ست — چونش این تمییز نبود احمق ست
ہین از و بگریز چون آہو ز شیر — سوی او مشتاب ای دانا دلیر

گریختن عیسی علیہ السلام بر فراز کوہ از احمقان و شخصے در پے او رفتن و سوال کردن

عیسی مریم بکوہے می گریخت — شیر گوئی خون او میخواست ریخت
آن یکی در پے دوید و گفت خیر — در پیت کس نیست چہ گریزی چو طیر
باز شتاب او آنچنان بتاخت — کز شتاب خود جواب او نگفت
یک دو میدان در پے عیسی براند — پس بجد جہد عیسی را بخواند
گر ز بی مرضات حق یک لحظہ ایست — کہ مرا اندر گریزت مشکلی ست
از کہ این سو می گریزی اے کریم — نے پیت شیر و نہ خوف خصم و بیم
گفت از احمق گریزانم برو — مے رہانم خویش را بندم مشو
گفت آخر آن مسیحا نہ توئی — کہ شود کور و کر از تو مستوی

گفت آری گفت آن شه نیستی
که فسون غیب را ماویستی

چون بخوانی آن فسون بر مرده
بر جهد چون شیر صید آورده

گفت آری آن منم گفتا که تو
سنگ را زگل مرغان کنی ای خوبرو

بر دمی دُرّی سبک تا جان شود
در هوا اندر زمان پران شود

گفت آری گفت پس ای روح پاک
هر چه خواهی میکنی از کیست باک

با چنین برهان که باشد در جهان
که نباشد مر ترا از بندگان

گفت عیسی که بذات پاک حق
مُبدِع تن خالق جان در سبق

حرمت ذات و صفات پاک او
که بود گردون گریبان چاک او

کان فسون و اسم اعظم را که من
بر گرد بر گور خواندم شد حسن

بر گهر سنگین بخواندم شد شگاف
خرقه را بدرید بر خود تا بناف

بر تن مرده بخواندم گشت حی
بر سر لاشی بخواندم گشت شی

خواندم آن را بر دل احمق بود
صد هزاران بار و درمانی نشد

سنگ خارا گشت و زان خود بر نگشت
ریگ شد کز وی نروید هیچ کشت

گفت حکمت چیست کانجا اسم حق
سود کرد اینجا نبود آنرا سبق

آن نشد این را و آن را شد دوا
گفت رنج احمقی قهر خداست

ابتلا رنجیست کان رحم آورد
احمقی رنجیست کان خشم آورد

بر سر آرد زخشم رنج احمقے — رحم بنود چارہ جوئی آن شقی
آنچہ داغ اوست مہر او کردہ است — چارہ بروی نیارد برد دست
از حمقان بگریز چون عیسی اگر نیست — صحبت احمق بسی خونہا کہ ریخت
اندک اندک آب را دزدد دہوا — ہمچنین دزدد ہم احمق از شما
گرمیت را دزدد و سردی دہد — ہمچنان کو زیر خود سنگے نہد
آن گریز عیسوے تریم بود — ایمن ست او از پے تعلیم بود
زمہریرا پر کند آفاق را — چہ غم آن خورشید با اشراق را
ہر کرا گرمے بود از نور حق — او چہ غم دارد ز سرد بیہاے بق

قصہ اہل سبا و حماقت ایشان و اثر ناکردن پند و نصیحت انبیا در ایشان

یاد آمد قصہ اہل سبا — کز دم احمق صبا شان شد وبا
آن سبا ماند بشہری بس کلان — در فسانہ تبتنوے از کودکان
کودکان افسانہا مے آورند — درج در افسانہ شان صد گونہ پند
ہزلہا گویند در افسانہا — گنج مے جو در ہمہ ویرانہا

بود شهرے بس عظیم و مہ ولے — قدر او چون قدر سکۂ پیش نے

بس عظیم و بس فراخ و بس دراز — سخت زفت و زفت اندازہ پیاز

مردم دہ شہر مجموع اندرو — لیک جملہ سہ تن نابستہ رو

اندرو نوعِ خلائق بیشمار — لیک آن جملہ سہ خام نپختہ خوار

جان ناکردہ بجانان تاختن — گر ہزاران ست باشد نیم تن

آن یکے بس دوربین دودیدہ کور — از سلیمان کو رود دیدہ پای مور

وان دگر بس تیز گوش و سخت کر — گنج دو دروی نیست یک جو سنگ زر

آن دگر عور و برہنہ آشتہ تاز — لیک دامنہای جامہ او دراز

گفت کو را اینک سپاہے میرسند — من ہمے بینم کہ چہ قوم اند و چند

گفت گر آری شنیدم بانگ شان — کہ چہ میگویند پیدا و نہان

آن برہنہ گفت ترسان زین سخن — کہ ببرّند از درازی دامنم

کور گفت اینک بنزدیک آمدند — خیز بگریزیم پیش از رخنہ و بند

کر ہمے گوید کہ آرے مشغلہ — مے شود نزدیک تر یاران دلہ

آن برہنہ گفت آوہ دامنم — از طمع برّند و من نا ایمنم

شہر را اہل شتند بیرون آمدند — وز نہر نیمیت در دہے اندر شدند

اندران دہ مرغ فربہ یافتند — لیک اندر دہ گوشت نی بروی ترند

کور دید و آن کر آوازش شنید — عور بگرفت و بدامان درکشید

مرغ مرده خشک از زخم کلاغ — استخوانها زار گشته چون پناغ
پس طلب کردند دیگے یافتند — بے سر و بن سبک بشتافتند
بر سر آتش نهادند آن سه تن — مرغ فربه را بدیگ اندر زفن
آتشش کردند چندان ای پسر — کاستخوان شد پخته لحمش بنگیر
زان همی خوردند چون از صید شیر — هر یکے از خوردنش چون پیل سیر
هر سه زان خوردند بس فربه شدند — چون سه پیلی بس بزرگ و مه شدند
آنچنان کز فربهی هر یک جوان — در نگنجیدے ز زفتی در جهان
ها چنین گبزی و هفت اندام زفت — از شگاف در برون جستند تفت
راه مرگ خلق ناپیدا رهی ست — در نظر ناید که آن بچاره ی ست
یک پیاپے کاروانها مقتفی — زین شگاف دره که هست آن مختفی
بر در ار جوئی نیابی آن شگاف — سخت ناپیدا و ز چندین زفاف
ای ضیاء الحق حسام الدین عیان — باز باید کرد شرح این بیان
اے پسر هر مختصر افسانه ایست — آشنا را رهزے در بیگانه ایست

شرح آن کور دو بین و آن کر تیز شنو و آن برهنه دراز دامن

گر اجل را دان که مرگ ما شنید — مرگ خود نشنید و نقل خود ندید
حرص نابینا ست بیند مو بمو — عیب خلقان او بگوید کو بکو
عیب خود یک ذره چشم کور او — می نه بیند گرچه هست او عیب جو

عورتے می ترسد کہ دامانش برند
دامنِ مردِ برہنہ کے درند

مردِ دنیا مفلس ست و ترسناک
ہیچ اورا نیست ازو دزد انش باک

او برہنہ آمد و عریان رود
وز غمِ دزدش جگر خون میشود

وقتِ مرگش کہ بود صد نوحہ پیش
خندہ آید جانش را زین ترسِ خویش

آن زمان داند غنی کش نیست زر
ہم ذکی داند کہ او بد بے ہنر

چون کنارِ کودکے پر از سفال
کوبران لرزان بود چون رہ پال

کرستانی پارۂ گریان شود
پارہ گر بازش دہی خندان شود

چون نباشد طفل را دانش ز مار
گریہ و خندش ندارد اعتبار

محتشم چون عاریت را ملک دید
پس بران مال دروغین می طپید

خواب می بیند کہ او را ہست مال
ترسد از دزدے کہ برباید جوال

چون ز خوابش بر جہاند گوش کش
پس ز ترس خویش تسخر آیدش

ہمچنان لرزانی این عالمان
کہ بود شان علم و عقل این جہان

از پیِ این عاقلانِ دفنون
گفت ایزد در نبی لا یعلمون

ہر یکے ترسان ز روزی کسے
خویشتن را علم پندارد بسے

گوید او کہ روزگارم می برند
خود ندارد در وزگار سودمند

گوید از کارم برآورند خلق — غرق بیکاریست جانش تا بحلق
عور ترسان که منم دامن کشان — چون رهانم دامن از چنگال شان
صد هزاران فضل داند از علوم — جانِ خود را مے نداند آن ظلوم
داند او خاصیتِ هر جوهرے — در بیانِ جوهرِ خود چون خرے
کے همے دانم بجوز و لا بجوز — خود ندائے تو بجوزی یا بجوز
این روا آن ناروا دانی ولیک — تو روا یا ناروائی بین تو نیک
قیمتِ هر کالہ میدانی که چیست — قیمتِ خود را ندانی احمقیست
سعدها و نحسها دانستہ — تنگری سعدے تو یا ناشستہ
جانِ جمله علمها اینست و این — که بدانی من کیم در یوم دین
جانِ جمله علمها اینست خود — کو به بخشد جمله را جانِ ابد
آن اصولِ دین بدانستی تو لیک — بنگر اندر اصلِ خود کو هست نیک
از اصولیست اصولِ خویش به — که بدانی اصلِ خود ای مرد مه

صفت خرمی شهر سبا و ناشکری ایشان

اصلِ شان بد بود آن اهلِ سبا — می رسیدندے ز اسباب بقا
داد شان چندان ضیاع و باغ و راغ — از چپ و از راست از بهرِ فراغ
بسکه می افتاد از بَری ثمار — تنگ مے شد معبره بر رهگذار
آن نثارِ میوه ره را می گرفت — از پئ میوه رهرو در شگفت

سلسلہ بر سر درختستان شان — پر شدی ناخواست از میوہ فشان
باد آن میوہ فشاندے بکسی — پر شدے زان میوہ دامنہا بسے
خوشہاے زفت تا زیر آمدہ — بر سر و روے روندہ می زدہ
مرد گلخن تاب از پرّی زر — بستہ بودی بر میان زرّین کمر
سنگ کلیچہ کوفتے در زیر پا — تخمہ بودے گرگ صحرا از نوا
گشتہ ایمن شہر دہ از دزد و گرگ — بز نترسیدے ہم از گرگ سترگ
جامۂ ایشان اگر چہ کہن شدے — آتش سوزندہ شان صابون بدے
در تنور اندا ختندے جامہ را — بعد یک ساعت شدی خوش باصفا
گر بگویم شرح نعمتہاے قوم — کہ زیادت مے شد آن یوما فیوم
مانع آید از سخنہاے مہم — انبیا بر دند امر فاستقم
چون ز حد بر دند ناشکری چنان — غیرت حق کار گر شد در زمان

آمدن پیغمبران بہ نصیحت اہل سبا

شش دہ پیغمبر آنجا آمدند — گمرہان را جملہ رہبری شدند
کہ ہلا نعمت قرون شد شکر گو — مرکب شکر ار نجنبید حرّ کو

۲۳۴ چنانکه در تفسیر آیهٔ لئن شکرتم لازیدنکم گفته شد

شکرِ منعم واجب آمد در خرد — ورنه بکشاید درِ خشم ابد
هین کرم بینید و این خود کس کند — کز چنین نعمت بشکرے بس کند
شکر به بخشد شکر خواهد سجده — پا بجنبد شکر خواهد قعده
شکرِ نعمت نعمت افزون کند — صد هزاران گل ز خاری سر کند
قوم گفتند شکر ما را در دغول — ما شدیم از شکر و از نعمت ملول
ما چنان پژمرده گشتیم از عطا — که نه طاعت مان خوش آمد نی خطا
ما نمی خواهیم نعمتها و باغ — ما نمی خواهیم اسباب و فراغ
نعمتے چه سیر شد جان ما ازین — شکر چه گوئیم بر گو ای مهین
انبیا گفتند در دل علتے ست — که ازان در حق شناسی آفتے ست
نعمت از دے جلگی علت شود — طعمه در بیمار کے قوت شود
چند خوش پیش تو آمد اے مصر — جمله ناخوش گشت و صاف او کدر
تو عدو این خوشیها آمدی — گشت ناخوش هر چه بروی کف زدی
هر که او شد آشنا و یار تو — شد حقیر و خوار در دیدار تو
هر که او بیگانه یا شد با تو هم — پیش تو او بس مه است و محترم
انبیم از تاثیر آن بیماری ست — زهر او در جمله خلقان ساری ست
دفع آن علت بباید کرد زود — که شکر با آن حدث خواهد نمود
هر خوشی کاید بتو ناخوش شود — آب حیوان گر رسد آتش شود

شکر منعم واجب آمد در خرد — ورنه بکشاید درِ خشم ابد
هین کرم بینید و این خود کس کند — کز چنین نعمت بشکرے بس کند
شکر به بخشد شکر خواهد سجده — پا بجنبد شکر خواهد قعده
شکرِ نعمت نعمت افزون کند — صد هزاران گل ز خاری سر کند
قوم گفتند شکر ما را در دغول — ما شدیم از شکر و از نعمت ملول
ما چنان پژمرده گشتیم از عطا — که نه طاعت مان خوش آمد نی خطا
ما نمی خواهیم نعمتها و باغ — ما نمی خواهیم اسباب و فراغ
نعمتے چه سیر شد جان ما ازین — شکر چه گوئیم بر گو ای مهین
انبیا گفتند در دل علتے ست — که ازان در حق شناسی آفتے ست
نعمت از دے جلگی علت شود — طعمه در بیمار کے قوت شود
چند خوش پیش تو آمد اے مصر — جمله ناخوش گشت و صاف او کدر
تو عدو این خوشیها آمدی — گشت ناخوش هر چه بروی کف زدی
هر که او شد آشنا و یار تو — شد حقیر و خوار در دیدار تو
هر که او بیگانه یا شد با تو هم — پیش تو او بس مه است و محترم
انبیم از تاثیر آن بیماری ست — زهر او در جمله خلقان ساری ست
دفع آن علت بباید کرد زود — که شکر با آن حدث خواهد نمود
هر خوشی کاید بتو ناخوش شود — آب حیوان گر رسد آتش شود

۲۳۴ ز شکر ای کرده تقریر دل یعنی بیدی و خواست بودبس یعنی آنکه چگونه شکر با وجود آن مرض جدید ظهور خواهد نمود ۱۲

کیمیای مرگ دجسک ست آن صفت — مرگ گردد زان حیاتت عاقبت

بس غذای کز وی دل زنده شد — چون بیامد در تن تو گنده شد

بس غریزے کہ بناز انشکار شد — چون شکارت شد بر تو خوار شد

آشنائی عقل با عقل از صفا — چون شود ہر دم فزون باشد ولا

آشنائی نفس با ہر نفس پست — تو یقین می دان کہ ہر دم کمتر ست

زانکہ نقشش گرد علت می تند — معرفت راز د و فاسد میکند

گر تخواہی دوست را فرد انفیر — دوستی با عاقل و با عقل گیر

از سموم نفس چون با علتے — ہر چہ گیری تو مرض را آلتے

گر بگیری گوہرے سنگے شود — ور بگیری مہر دل جنگے شود

ور بگیری نکتہ بکر لطیف — بعد درکت گشت بی ذوق و کثیف

گر من این را بس شنیدم کہنہ شد — چیز دیگر گو بجز این اے عضد

چیز دیگر تازہ و نو گفتہ گیر — باز فرد از ان شوی سیر و نفیر

دفع علت کن چو علت خوشہ شود — ہر حدیثش کہنہ پیشت نو شود

تا کہ از کہنہ بر آرد برگ نو — بشگفاند کہنہ صد خوشہ ز گو

ما طبیبانیم و شاگردان حق — بجہ قلزم دیدہ ما را فانفلق

آن طبیبان طبیعت دیگرند — کہ بدل از راہ بنضے بنگرند

ما بدل بے واسطہ خوش بنگریم — کز فراست ما بعالے منظریم

آن طبیبانِ غذا سیند و تمار — جانِ حیوانی بدیشان استوار
ما طبیبانِ فعالیم و مثال — ملهم ما پرتوِ نورِ جلال
کاینچنین فعلے ترا نافع بود — وانچنان فعلے زره قاطع شود
اینچنین قولے ترا پیش آورد — وانچنان قولی ترا پیش آورد
آنچنان و این چنین از نیک و بد — پیشِ تو بنهیم و بنمائیم جد
گر تو خواهی این گزین در خواهی آن — زهر و شکر سنگ و گوهر شد عیان
آن طبیبان را بود بوے دلیل — وین دلیلِ ما بود وحیِ جلیل
دست مزدی می نخواهیم از کسے — دست مزد ما رسد از مقدسے
همین صلا بیماری ناسور را — دارد ے مایک بیک رنجور را

معجزه خواستن قوم از پیمبران علیهم السلام

قوم گفتند اے گروه مدعی — کو گواهِ علم و مکسبِ نافعے
چون شما بسته همین خواب و خورید — همچو ما باشید و در ده می چرید
چون شما در دامِ این آب و گلید — کے شما صیاد سیمرغِ دلید
حب و جاه و سروری دارد بران — که شمارد خویش از پیمبران
ما نخواهیم این چنین لاف و دروغ — کردن اندر گوش و افتادن بدوغ
انبیا گفتند کاین زان علت ست — مایه کوری و حجابِ رویت ست
دعوے ما را شنیدید و شما — می نه بینید این گهر در دست ما

امتحان ست این گهر مر خلق را — ماش گرد آسیم گرد چشمها
هر که گوید کو گوا گفتش گواست — کو نبیند گهر حبس عماست
آفتابی در سخن آمد که خیز — که برآمد روز و برجه کم ستیز
تو بگوئی آفتابا کو گواه — گوید ت اے کور از حق دیده خواه
روز روشن هر که او جوید چراغ — عین جستن کورش باشد بلاغ
ور نه مے بینی گمانے برده — که صباح ست و تو اندر پرده
کوری خود را مکن زین گفت فاش — خامش و در انتظار فضل باش
فضل بی علت مگر دریابدت — زین شقاوت روی دل برتابدت
ور نه ماندے در چنین کوری ابد — آئنه پنهان شد از تو در نمد
در میان روز گفتن روز کو — خویش رسوا کردن ست ای تند خو
صبر و خاموشی جذوب رحمتست — وین نشان جستن نشان علت است
انصتوا بپذیر تا بر جان تو — آید از جانان جزا انصتوا
گر نخواهی نکس بپیش این طبیب — بر زمین زن زود سر را ای لبیب
گفت افزون را تو بفروش و بخر — بذل جان و بذل جاه و بذل زر
تا ثنائے تو بگوید فضل هو — که حسد آرد فلک بر جاه تو
چون طبیبان را نگهدارید دل — خود به بینید و شوید از خود خجل
دفع این کوری بدست خلق نیست — لیک اکرام طبیبان از بدست

این همه شیران ربانی شوید | تا بمشک و عنبر آگنده شوید

متهم داشتن قوم انبیاء را علیهم السلام

قوم گفتند اینهمه زرق ست و مکر | کے خدا نائب کند از زید و بکر
هر رسول شاه باید جنس او | آب و گل کو خالق افلاک کو
مغز خر خوردیم تا ماچون شما | پشه را داریم همراز شما
کوهها کو پشه کو گل کو خدا | زآفتاب چرخ چه بود ذره را
این چه نسبت این چه پیوندی بود | تا کرد عقل و دانه غی در رود
ما کجا این گفت بیهوده کجا | این چه زرق ست و چه شید ست و دغا
خود کجا کو آسمان کو رکیمان | مے نگیرد مغز ما این داستان
غالبًا ما عقل داریم این قدر | گفتهٔ نارامی شناسیم از گزر

حکایت خرگوشان که خرگوشی را برسالت پیش فیل فرستادند که بگو که من رسول ماه آسمانم در پیش تو که ازین چشمه آب حذر کن چنانچه در کتاب کلیله و دمنه آمده

این بدان ماند که خرگوشے بگفت | من رسول ماهم و ماه جهت
کز رمه پیلان ازان چشمه زلال | جمله نخچیران بدند اندر وبال
جمله محروم و ز خوف آن چشمه دور | حیله کردند چون کم بود زور

از سرکہ بانگ زد خر گوش زال
سوے پیلان در شب غرہ ہلال

شاہ پیلان من رسولم پیش بانست
بر دو سولان بند و زجر و خشم نیست

ماہ میگوید کہ اے پیلان بروید
چشمہ آن ماست زین یک سو شوید

ورنہ من تان کور گردانم بشتم
گفتم از گردن برون اندا ختم

ترک این چشمہ بگویید و روید
تا ز زخم تیغ من ایمن شوید

نک نشان آنست کاندر چشمہ ماہ
مضطرب گردد ز پیل آب خواہ

کہ بیا رابع عشر اے شاہ پیل
تا درون چشمہ یابی زین دلیل

آن فلان شب حاضر آی شاہ پیل
تا درون چشمہ یابی آن دلیل

چون دو ہفتہ از مہ نو بگذرید
شاہ پیل آمد ز چشمہ مے چریہ

چونکہ خرطوم پیل آن شب در آب
مضطرب شد آب و مہ کرد اضطراب

پیل باور کرد از وی آن خطاب
چون درون چشمہ مہ کرد اضطراب

ترس ترسان باز گشتند آن رمہ
بعد ازان نامد یکے زیشان ہمہ

ماند زان پیلان گو لیم اے گروہ
کاضطراب ماہ آرد مان شکوہ

جواب گفتن انبیا طعن ایشان را و مثل آوردن ایشان را

انبیا گفتند آوہ پند مان
سمعنا ترکردای سفیہان بندتان

اے دریغا کہ دوا از ریخ تان
گشت زہر جان قہر آہنج تان

ظلمت افزود این چراغ آن چشم را
چون خدا بگماشت پردہ خشم را

چه رئیسی حسبت خواهیم از شما — که ریاست مان فزون ست از سما
چه شرف یابد ز کشتی بحر دُر — خاصه کشتی ز سرگین گشته پر
اے دریغ آن دیدهٔ کور و کبود — کافتابے اندرو ذرّه نمود
زآدمی کو بود همچو ایشان ندید — دیدهٔ ابلیس جز طینے ندید
چشم دیوانه بهارش وے نمود — زان طرف جنبید کو را خانه بود
ای لبا دولت که آید گاه گاه — پیش بے دولت بگردد او ز راه
ای لبا معشوق کاید ناشناخت — پیش بدبختے نداند عشق باخت
احمقان را این چنین حرمان چرا ست — می نسازد گر همان را راه راست
این غلط دیده را حرمان ماست — وین مقلب قلب را سور القضاست
چون بت سنگین شما را قبله شد — لعنت و کوری شما را اظله شد
چون بشاید سنگ تان انباز حق — چون نشاید عقل و جان همراز حق
آن شقی مرده همراه شد شریک — چون نشاید زنده همراز ملیک
آن بت مرده تراشیده شماست — بیشهٔ زنده تراشیده خداست
عاشق خویشند و صنعت کرد خویش — دم ماران را سر مار ست کیش
نے دران دم دولتے و نعمتے — نے دران سر آتے و لذتے

گر دسر گردان بود آن دمِ مار — لائق اند و در خورندآن هر دو یار
ایخنان گوید حکیم غزوی — در الٰهی نامه گر خوش بشنوی
کم فضولی کن تو در حکمِ قدر — در خور آمد شخص خر با گوش خر
شد مناسب عضوها و ابدانها — شد مناسب وصفها با جانها
وصفِ هر جانی مناسب باشدش — بیگمان با جان که حق تر اشدش
چون صفت با جان قرین گردد ز دست او — پس مناسب دانش همچون چشم و رو
شد مناسب وصفها در خوب و زشت — شد مناسب حرفها کِ حق نوشت
دیده و دل هست بین الاصبعین — چون قلم در دستِ کاتب ای حسین
اصبع لطف ست و قهری در میان — کلک دل با قبض و بسطی زین بنان
اے قلم بنگر گر اجلالیستی — کِ میانِ اصبعین کیستی
جمله قصد و خبثت زین اصبع ست — فرق تو بر چار راهِ مجمع ست

عاذ بکم یہ عصا سعد اگر چنین باشد از آیات دگر چہ قتال دست چہ بعثت موسیٰ علیہ السلام ہود انبیاء ہمہ مذکور بن ست ۱۲ دلی محمد احمد اللہ علیہ

این حروف حالات از نسخ اوست
غرم و فسخت ہم ز غرم و فسخ اوست

جز نیاز و جز تضرع راہ نیست
زین تقلب ہر قلم آگاہ نیست

این قلم داند و لے بر قدر خود
قدر خود پیدا کند در نیک و بد

آنچہ در خرگوش و پیل آویختند
تا ازل را با خیل آمیختند

بیان آنکہ ہر کس را از سد مثل آوردن خاصہ در کار الٰہی

کے رسد تا این مثلہا ساختن
سوی آن درگاہ پاک انداختن

آن مثل آوردن آنحضرت ست
کہ بعلم سر و جہر او آیت ست

توچہ دانی سر چہ بینی تا توکل
تا بزلف و یا برخ آری مثل

موسی آن را که عصا دید و بنود — از ره دهان بدست او لب می کشود
چون چنان شاهی نداند سر چوب — تو چه دانی سر این دام و حبوب
چون غلط شد چشم موسی در مثل — چون کند موسی فضولی مدخل
آن ضلالت را چو از ره وا کند — تا بیاسخ جزو جزوت برکند
این مثال آورد ابلیس لعین — تا که شد ملعون حق تا یوم دین
این مثال آورد قارون از لجاج — تا فرو شد در زمین با تخت و تاج
این مثال اورد نمرود جهول — تا که پشه مغز سر خوردش عجول
این مثال آورد فرعون از غلط — تا که اندر آب دریا شد سقط
این مثال اندیش گشته قوم عاد — کاستخوان شان خرد در مرد آمد زباد
این مثال آورد هر بدبخت دون — تا که شد در قعر دوزخ سرنگون
این مثال راچو زاغ و بوم وان — که از ایشان پست شد صد خاندان

مثلها زدن قوم نوح باستهزا او را در زمان کشتی ساختن او

نوح اندر بادیه کشتی بساخت — صد مثل گو از پی تسخر بتاخت
در بیابانی که چاه و آب نیست — می کند کشتی چنادان البیست
آن یکی میگفت این کشتی بتاز — وان یکی میگفت پرش هم بساز
آن یکی میگفت دنبالش کژ است — وان یکی میگفت پیشش کژ تر است
آن یکی میگفت بالانش کجاست — وان یکی میگفت بایش کج چراست

آن یکی میگفت کاین مشک تمی ست | وان یکی میگفت این خربهر کیست
آن یکی میگفت بیکاری مگر | یا شدی فرتوت و عقلت شد ز سر
او همی گفت این بفرمانِ خداست | این بچر کهنا نخواهد گشت کاست

حکایت آن دزد که پرسید چه میکنی در نیم شب در زیرِ این دیوار گفت دُهل می زنم

این مثل بشنو که شب دزدی عنید | در بنِ دیوار حفره می برید
نیم شب بیداری که اور بخور بود | طقطق آهسته اش را می شنود
رفت بر بام و فرود آویخت سر | گفت او را در چه کاری ای پدر
خیر باشد نیم شب چه می کنی | تو کجی گفتا دُهل زن ای سنی
در چه کاری گفت می کوبم دُهل | گفت کو بانگ دُهل ای بوالفضول
گفت فردا بشنوی این بانگ را | نعره یا حسرتا و ویلتا
من چو رفتم بشنوی بانگ دهل | آن زمان واقف شوی بر جزو و کل
در غلط افتاده اے نیم خام | پخته شود در آتشِ حق والسلام
آن دروغ ست و کژ و برساخته | سرِ آن کژ را تو هم نشناخته

جوابِ آن مثل که منکران گفتند از رسالتِ خرگوش

سرِ آن خرگوش دان ذیقونِ فضول | که به پیشِ نفسِ تو آمد رسول

تا کہ نقش گول را مجبور وم کرد
باز گونہ کردۂ معنیش را
اضطراب ماہ گفتی در زلال
قصۂ خرگوش و پیل آری و آب
این چہ ماند آخرای کوران خام
چہ مہ و چہ آفتاب و چہ فلک
چہ وحوش و چہ طیور و چہ جماد
چہ بلاد و چہ جبال و چہ بحار
چہ تراب و آب و چہ باد و چہ نار
جملہ اندر حکم و در فرمان او
آفتاب آفتاب
صد ہزاران شہر را خشم شہان
کوہ برخود می شگافد صد شگاف

زآب حیوانے کہ از وی خضر خورد
کفر گفتی ہست عدد شنویش را
کہ بترساند پیلان را شغال
خشیت پیلان زمہ در اضطراب
با مہے کہ شد زبونش خاص و عام
چہ عقول و چہ نفوس و چہ ملک
چہ ملوک و چہ گدا چہ کیقباد
چہ مہ و چہ سال و چہ لیل و نہار
چہ خریف و صیف و چہ دی چہ بہار
ہمچو گوئے در خم چوگان او
این چہ میگویم مگر ہستم بخواب
بسر نگون کردست ای بد گوہر آن
آفتابے چون خراسے در طواف

خشمِ مردان خشک گرداند سحاب — خشمِ دلها کرد عالمها خراب

بنگرید اے مُردگانِ بی خطوط — در سیاستگاهِ شهرستانِ لوط

پیلِ خود چه بود که سه مرغِ پران — کو قتند آن پلیگان را استخوان

اضعفِ مرغانِ ابابیل ست واو — پیل را بدرید و نه پذیرد رفو

کیست کو نشنید آن طوفانِ نوح — یا مصافِ لشکرِ فرعون و روح

روحِ شان تبکست واندر آب ریخت — ذرّه ذرّه آب شان برمی گسیخت

کیست کو نشنید احوالِ ثمود — وانکه صرصر عادیان را می ربود

چشمِ بارے در چنان پیلان گشا — کو بدندے پیل کش اندر وغا

آنچنان پیلان و شاهانِ ظلوم — زیرِ خشمِ دلِ همیشه در رجوم

تا ابد از ظلتے در ظلتے — میروند و نیست نعوث و رحمتے

نامِ نیک و بد مگر نشنیده اید — جمله دیدند و شما نادیده اید

دیده را نادیده مے آرید ولیک — چشمِ تان را واکشاید مرگِ نیک

گردِ عالم پُر بود خورشید و نور — چون روی در ظلتے مانندِ کور

بے نصیب آئی ازان نورِ عظیم — بسته روزن باشی از ماهِ کریم

تو درون چاه رفتستی زکاخ — چه گنه دارد جهانهاے فراخ

جانِ که اندر وصفِ گرگے ماند او — چون به بیند روی یوسف را بگو

لحنِ داودی بسنگ و که رسید — گوشِ آن سنگین دلانش کم شنید

آفرین بر عقل و بر انصاف باد — هر زمان والله اعلم بالرشاد

صدق قوا ارسلا کراما یا سبا — صدق قوا روحا سبا ها من سبا

صدق قوا هم هم شموس طالعه — یوشک ان یکوکم من مخازی القارعه

صدق قوا هم هم بدور زاهره — قبل ان یلقوکم بالباهره

صدق قوا انتم هم مصابیح الدجی — اکرموهم هم مفاتیح الرجا

صدق قوا من لیس یرجو خیرکم — لا تضلوا الا تصدوا غیرکم

پارسی گویم همین تازی بهل — هندوی آن ترک باش ای آبگل

همین گواهی های شاهان بشنوید — بگروید ندآسمانها بگروید

یا بجال اولینان بنگرید — یا سوی آخر بنجمی بر پرید

بیان معنی خرم و مثال مرد خام

خرم چه بود درد و تدبیر احتیاط — از دو آن گیری که دور است از خباط

آن یکی گوید درین ره هفت روز — نیست آب و هست ریگ پای سوز

آن دگر گوید دروغست این بدان — که بهر شب چشمه بینی روان

خرم آن باشد که برگیری تو آب — تا رهی از ترس و باشی بر صواب

گر بود در راه آب این را بریز — ور نباشد وای بر مرد ستیز

ای خلیفه زادگان دادی کنید — خرم آن بهر روز میعادی کنید

آن عدوی کز پدرتان کین کشید — سوی زندانش رعلیین کشید

آن شهِ شطرنج دل رامات کرد — از بهشتش سخره آفات کرد
چند جا بندش گرفت اندر ربود — تا بکشتی در فگندش روی زرد
اینچنین کردست با آن پهلوان — ست و مستش منگر بدای دیگران
مادر و بابای ما را آن حسود — تاج و پیرایه بچالاکی ربود
کرد شان آنجا برهنه خوار و زار — سالها بگریست آدم زار زار
کز اشک چشم او رویید نبت — که چرا اندر جریده لاست ثبت
تو قیاسی گیر طرّاریش را — که چنان سرور کند زوریش را
الحذر اے گل پرستان از شرش — تیغ لاحولے زنید اندر سرش
گو همی بینند شما را از کمین — که شما اورا نمی بینید هین
دانما صیاد ریزد دانها — دانه پیدا باشد و پنهان دغا

هر کجا دانه بدیدی الحذر — تا نه بندد دام بر تو بال و پر
چونکه دیدی دانه بگریزای حمام — ورنه چون خوردی درافتادی بدام
زانکه هر مرغی که ترک دانه کرد — دانه از صحرای بی تزویر خورد
شاد مرغی کو ببرگ دانه گفت — وز ریاض قدس بهرش گل شگفت
هم بدان قانع شد و از دام جست — هیچ دامی پر و بالش را نبست

وخامت حال آن مرغ که ترک حزم کرد از حرص و هوا

باز مرغی فوق دیواری نشست — دیده سوی دانه و دامی به بست
یک نظر او سوی صحرا می کند — یک نظر حرصش بدانه می کشد
این نظر با آن نظر چالیش کرد — تا گمانی از خطر خالیش کرد
رفت دانه خورد و اندر دام ماند — صائدش کشت و بخورد و کام راند
باز مرغ کان تردد را گذاشت — شاد پر و بال او بنخاله
هر که او را مقتدا سازد برست — در مقام امن و آزادی نشست
زانکه شاه حازمان آمد دلش — تا گلستان و چمن شد منزلش
حزم زور اضی و او راضی ز حزم — اینچنین کن گر کنی تدبیر عزم
بارها در دام حرص افتاده — حلق خود را در بریدن داده
باز آن تواب لطف آزاد کرد — توبه پذرفت و شمارا شاد کرد

گفت اِن عُدتُم عُدنا گذا — گفتند زَوجَنا الفعال بالجزا

چونکه جفتی را بر خود آورم — آید آن جفتش دوانه لاجرم

جفت کردیم این عمل را با اثر — چون رسد جفتی رسد جفتی دگر

چون ربایدغارتی زجفت شوی — جفت می آید پی او شوی جوی

بار دیگر سوی این دام آمدید — خاک اندر دیدهٔ توبه زدید

باز تان تو اب بکشاد آن گره — گفت هین بگریزرو این سو منه

باز چون پروانه بر نسیان رسید — جانِ تان را جانب آتش کشید

کم کن اے پروانه نسیان و شکی — در پر سوزیده بنگر تو یکی

چون رهیدی شکر آن باشد که هیچ — سوی آن دانه نداری پیچ پیچ

تا ترا چون شکر گوئی بخشد او — روزیِ بی دام و بی خوف عدو

شکر آن نعمت که تان آرد فرود — نعمت حق را بپاید یاد کرد

چند اندر رنج ها و در بلا — گفتی از دامم رها کن ای خدا

تا چنین خدمت کنم احسان کنم — خاک اندر دیدهٔ شیطان کنم

چون خلاصی داد حقت زین امتحان — همچنانستی که بودے همچنان

۴ ۴ یعنی مشرکان را سختی یا بیماری یا فقر نخواند بزاری پروردگار خود را بازگشتگان بسوی حق پس چون بچشاند و بهم ایشان را غذای از نزدیک خود آسانی صحت و تونگری داد ان شدت یاد نیاورند آنگاه گردهی

چون رہا کردت فرامش کردیش | گروہ | جانِ خود را مست و بیش کردیش

حکایت نذر کردنِ سگان ہر زمستان کہ چون تابستان آید خانہ بسازیم از بہرِ زمستان

سگ زمستان جمع گردد استخوانش | زخمِ سرما خرد گرداند چنانش
گو بگوید کاین قدر تن کہ منم | خانہ از سنگ باید کردنم
چونکہ تابستان بیاید بی نہیب | بہرِ سرما خانہ سازم زر و سنگ
چونکہ تابستان بیاید از گشاد | استخوانہا پین گردد پوست شاد
زفت گردد پاکشد در سایہ | کاہلی سر سے غذائے خود رایہ
گوید او چون زفت بنید خویش را | در کدامین خانہ گنجم اے کیا
گوید ش دل خانہ ساز اے عمو | گوید او در خانہ کے گنجم بگو
استخوانِ حرصِ تو در وقتِ درد | در ہم آید خرد گردد در نورد
سازم از تو بہ بگوئے خانہ | در زمستان باشدم کاشانہ
چون بشد درد و شدت آن حرص رفت | ہیچ سگ سودای خانہ از تو رفت
شکرِ نعمت خوشتر از نعمت بود | شکر بارہ کے سوی نقمت رود
شکرِ جانِ نعمت و نعمت چو پوست | زانکہ شکر آرد ترا تا کوی دوست
نعمت آرد غفلت و شکر انتباہ | صیدِ نعمت کن بدامِ شکرِ شاہ

نعمت شکرت کند پر چشم و میر | تا کنی صد نعمت ایثار فقیر
سیر نوشی از طعام و نقل حق | تا رود از تو سلم خواری و دق
نعمت و باب را شکر ے کنید | تا سر مخویش خود را نشکنید
شکر جذب نعمت او فر کند | کفر نعمت شخص را کافر کند

منع کردن منکران انبیا را علیهم السلام از نصیحت کردن و حجت آوردن بطریقه جبریان و نامعقول گفتن انبیا علیه السلام

قوم گفتند اے نصوحان بس بود | آنچه گفتید اردرین ده کس بود
قفل بر دلهاے ما نهاد حق | کس نداند بُرد بر خلاق سبق
نقش ما این کرد آن تصویر گر | این نخواهد شد بگفت وگو دگر
سنگ را صد سال گوئی لعل شو | گمنه را صد بار گوئی باش نو
خاک را گوئی صفات آبگیر | آب را گوئی عسل شو یا که شیر
نار را گوئے که نور محض شو | پشه را گوئی که سوئے باد رو
قلب را گوئی که عین پاک شو | یا که اکسیرے شو و چالاک شو
هیچ ازان اوصاف دیگرگون شوند | آب کے گردد عسل ای ارجمند
خالق افلاک او و آفلاکیان | خالق آب و تراب و خاکیان
آسمان را داد دوران و صفا | آب و گل را تیره روئی و نما

کے تواند آسمان در وی گزید	کے تواند آب و گل صفوت خرید
قسمتے کرد ست ہر یک را رہے	کی کہے گردد بجہدت چون کہے

جواب انبیا علیہم السلام جبریان را

انبیا گفتند کاری آفریدہ	وصفہائی کہ نتاں زاں سر کشید
وآفریدا و صفہائے عارضی	کہ کسے مبغوض میگردد در رضی
سنگ را گوئی کہ زر شو بہیدست	مِشل را گوئی کہ زر شو راہ ہست
ریگ را گوئی کہ گل شو عاجز ست	خاک را گوئی کہ گل شو جائز ست
رنجہا دادست کاز را چارہ نیست	آن بمثل گنگی و فطش و عمی ست
رنجہا دادست کاز را چارہ ہست	آن بمثل لقوہ و درد سر ست
این دواہا ساخت بہر ابتلاف	نیست این در دو دواہا از گزاف
بلکہ اغلب رنجہا را چارہ ہست	چون بجد جوئی بیابد آن بدست

مکر کردن آن منکران حجتہای جبریانہ را

قوم گفتند اے گروہ این رنج ما — نیست زاں رنجے کہ بندد رو دوا
سالہا گفتید زیں افسون و پند — سخت ترمی گشت زاں ہر لحظہ بند
گر دوا را این مرض قابل بدے — آخر از دے ذرہ زائل شدے
سدہ چون شد آب ناید در جگر — گر خورد دریا رود جاے دگر
لاجرم آماس گیرد دست و پا — تشنگی را نشکند آن استقا

باز جواب انبیا علیہم السلام جبران را

انبیا گفتند نومیدی بدست — فضل و رحمتہاے باری بیحد ست
از چنین محسن نشاید ناامید — دست در فتراک این رحمت زنید
آمی بسا کار یکہ اول صعب گشت — بعد ازاں بکشادہ شد سختی گذشت
بعد نومیدی بسے امیدہاست — از پس ظلمت بسے خورشیدہاست
خود گرفتم کہ شما سنگین شدید — قفلہا بر گوش و بر دل بر زدید
ہیچ مارا با قبولی کار نیست — کار ما تسلیم و فرمان بردنیست
او بفرمودست مان این بندگی — نیست مارا از خود این گویندگی
جان برائے امر او داریم ما — گر بریگے گوید او کاریم ما
امر حق را ما گروہ بے ریا — می رسانیم این رسالت با شما
غیر حق جان نبی را یار نیست — با قبول و رد خلقش کار نیست
مزد تبلیغ رسالاتش ازوست — زشت و نیکو رو شدیم از بہر دوست

ما برین درگه ملولان نیستیم — تا ز بعد راه هرجا بایستیم

اول فرو بسته و ملول آن کس بود — کز فراق یار در محبس بود

و آخر و مطلوب با ما حاضرست — در نثار رحمتش جان شاکرست

در دل ما لاله زار و گلشنی ست — پیری و پژمردگی را راه نیست

دائما تر و جوانیم و لطیف — تازه و شیرین و خندان و ظریف

پیش ما صد سال و یک ساعت یکیست — که دراز و کوته از انفاسکیست

آن دراز و کوته ی در جسمهاست — آن دراز و کوته اندر جان کجاست

سه صد و نه سال آن اصحاب کهف — پیش شان یک روز بی اندوه و لهف

و آن نگفی نمود شان یک روز هم — که به تن باز آمد ارواح از عدم

چون نباشد روز و شب یا ماه و سال — کی بود سیری و پیری و ملال

در گلستان عدم چون بیخودی ست — مستی از سغراق لطف ایزدیست

لم یذق لم یدر هر نفس گو نخورد — کی بوهم آرد جعل انفاس ورد

نیست موهوم ار بدی موهوم آن — همچو موهومان شدی معدوم آن

دوزخ اندر دهم چون آرد بهشت — هیچ تا بد روی خوب از خوک زشت

هین گلوی خود مبر بدای مهان — ای خنین لقمه رسیده تا دهان
راههای صعب پایان برده ایم — ره براهل خویش آسان کرده ایم
هر که مارا گشت پیرو بازرست — از عذاب نار و در جنت نشست
دانکه نشنید از شقاوت پند ما — در عذاب جاودان شد مبتلا
هین بجو بید از نجوم سعد راه — زانکه در ظلمت درید و قعر چاه

مکرر کردن قوم اعتراض بر انبیا علیهم السلام

قوم گفتند ار شما سعد خودید — لحس مائید و صندیدو مردید
جان ما فارغ بد از اندیشها — در غم افگندید ما را از عنا
ذوق جمعیت که بود و اتفاق — شد ز فال زشت تان صد افتراق
طوطی نقل و شکر بودیم ما — مرغ مرگ اندیش گشتیم از شما
هر کجا افسانهٔ غم گستری ست — هر کجا آوازهٔ مستنکری ست
هر کجا مسخی نکالی تاخدیست — هر کجا غم انگیزی شما را اشتهاست

باز جواب گفتن انبیا علیهم السلام ایشان را

انبیا گفتند فال زشت و بد — از میان جان تان دارد مدد
گر تو جائے خفته باشی باخطر — ارژدها در قصد تو آید ز سر
مهربانے مر ترا آگاه کرد — کہ نجه زو دار نه ارژدرهات خورد

تو بگوئی فال بد چون مے زنی — فال چہ بر جہ ببین در روشنی

از میان فال بد من خود ترا — میبرم نم می برم سوئے سرا

چون نبی آگہ کند ست از نہان — گو بدید انچہ ندید اہل جہان

گر طبیبے گوید ت غورہ مخور — کہ چنین رنجے برآرد زود سر

تو بگوئے فال بد چون میزنے — پس تو ناصح را موثم میکنے

ور منجم گوید ت کامروز ہیچ — آنچنان کارے مکن اندر پیچ

تا نگردے نادم و خاسر ازان — ز انکہ نیکو نیست روز امروز ہان

صد رہ ار بینے دروغ آخر ترا — یکدو بارہ راست آید می خرا

این نجوم ما نشد ہرگز خلاف — صحتش چون ماند از تو در غلاف

آن طبیب و آن منجم از گمان — مے کنند آگاہ و ما خود از عیان

دود مے بینیم و آتش از کران — حملہ می آرد بسوی منکران

تو ہمی گوئی بخش کن زین مقال — کہ زیان ماست قال شوم فال

اے کہ نصح ناصحان را نشنوی — فال بد با تست ہر جا می روی

اے نمیے بر پشت تو برمے رود — او ز بامے بیندش اگہ کند

گو ئیش خاموش غمگینم مکن — گو بدید او خوش باش خود رفت این سخن

چون ز ندامتی دہان بر گردنت — تلخ گردد جملہ شادی کردنت

پس بدو گوئی ہمین رویای فلان — چون نہ بدر دیدی گریبان در فغان

باز بالایم تو سنگے می زدے — تا مرا آن جد نمودی این بدے
او بگوید زان کہ مے آزردۂ — تو بگوئے نیک شادم کردۂ
گفت من کردم چو امر حق وپند — تا رہانم مر ترا زین خشک بند
از لئیمی حق آن نشناختے — پایۂ ایذا و طغیان ساختے
این بود خوے لئیمان دنی — بد کند با تو چو نیکوئی کنی
نفس را زین صبر می کن مختمش — کہ لئیم ست و نسازد نیکو مَیش
با کریمے گر کنی احسان سزد — ہر یکے را اوعوض ہفصد دہد
با لئیمے چون کنے قہر و جفا — بندۂ گردد ترا بس باوفا
کافران کارند در نعمت جفا — باز در دوزخ ندا شان رَبَّنا
کہ لئیمان در جفا صافی شوند — چون وفا بینند خوجافی شوند

حکمت در آفرینِ دوزخ دران جہان و زندان درین جہان تا معبد منکران گردد کہ اِئتیا طوعاً و کرہاً

مسجدۂ طاعات شان پیش دوزخ ست — پاے بندِ مرغ بیگانہ فرخ ست

هست زندان صومعه دزد لئیم
کاندرو ذاکر شود حق را مقیم

چون عبادت بود مقصود از بشر
شد عباد تگاه گردنکش سقر

آدمی را هست در هر کار دست
لیک از و مقصود این خدمت بدست

ما خلقت الجن و الانس این بخوان
جز عبادت نیست مقصود از جهان

گرچه مقصود از کتاب آن فن بود
گر تو اش با لش کنی هم می شود

لیک از و مقصود این با لش بود
علم بود و دانش و ارشاد و سود

گر تو میخ ساختی شمشیر را
بر گزیدی بر ظفر اد بیر را

گرچه مقصود از بشر علم و هدیست
لیک هر یک آدمی را امید یست

معبد مرد کریم آمد زمست
معبد مرد لئیم شهوتست

مر لئیمان را بزن تا سر نهند | مر کریمان را بده تا بر دهند
لاجرم حق هر دو مسجد آفرید | دوزخ آنها را و اینها را مزید
ساخت موسی قدس در باب صغیر | تا فرود آرند سر قوم زحیر
زآن که جبّاران بدند و سرفراز | دوزخ آن باب صغیر ست و نیاز

بیان آنکه حق تعالی صورت ملوک را سبب مسخر کردن جبّاران که مسخر حق نباشند ساخته چنانکه موسی علیه السلام باب صغیر ساخت بر ریض قدس جهت رکوع جبّاران بنی اسرائیل وقت درآمدن که ادخلوا الباب سجّدا و قولوا حطّة

آنچنان که حق ز لحم و تخم خوان | از شهان باب صغیری ساخت هان
اهل دنیا سجده ایشان کنند | چونکه سجده کبریا دشمنند
ساخت سرگین دانگی محراب شان | نام آن محراب میر و پهلوان
لائق این حضرت پاکی نه آید | نیشکر پاکان شما خالی نه آید
آن سگان را این چنان خاصیّ شوند | شیر را عاری ست کو را بگروند
گر به باشد شحنهٔ هر موش خو | موش کو بود تا ز شیران ترسد او

خوف ایشان از کلاب حق بود — خوف شان کز آفتاب حق بود

ربی الاعلی است وردِ آن مهان — رب ادنی در خور این ابلهان

موش کے ترسد ز شیران مصاف — بلکہ آن آہوتگان مشک ناف

پُر بہ پیشِ کاسہ لیسِ ای دیگ لیس — تُرش خداوند و ولی نعمت نویس

دیگ لیسی کاسہ لیسے را بجو — تُرش خداوند دولی نعمت بگو

بس کن ار شرحے بگویم دور دست — خشم گیرد میر و ہم داند کہ ہست

حاصل این اندکہ بدکن ای کریم — با لئیمان تا نہد گردن لئیم

با لئیم نفس چون احسان کند — چون لئیمان نفس بدکفران کند

زین سبب بد کاہل محنت شاکرند — اہلِ نعمت طاغی اند و ناکرند

ہست طاغے بگلرزرین قبا — ہست شاکر خستہ و صاحب عبا

تنگ کے روید ز املاک و نعم — تنگ مے روید ز بطن او شکم

قصۂ عشق صوفی بر سفرۂ تہی از خورش

صوفی بر میخ روزی سفرہ دید — چرخ می زد جا ہمارا می درید

بانگ مے زد نک نوای بینوا — قحط ہا و درد ہا را نک دوا

چونکہ درد و سوز او بسیار شد — ہر کہ صوفی بود با او یار شد

کف کنے ہای و ہوئے می زدند — تا کہ چندین مست بیخود می شدند

بو الفضولی گفت صوفی را کہ چیست — سفرۂ او خیمۂ از نان تہی ست

گفت روزی نقش بی معنیستے
تو بجو ہستی کہ عاشق نیستے

عشق نان بی نان غذای عاشقست
بند ہستی نیست ہر کو صادقست

عاشقان را کار نبود با وجود
عاشقان را ہست بی سرمایہ سود

بال نے وگرد عالم مے پرند
دست نی وگوئی ز میدان می برند

آن فقیرے کو ز معنی بوی یافت
دست ببریدہ ہزے زنبیل بافت

عاشقان اندر عدم خیمہ زدند
چون عدم یکرنگ و نفر و احدند

شیر خوارہ کے شناسد ذوق لوت
مر پری را بوی باشد لوت پوت

آدمی کے بو برد از بوے او
چونکہ خوے اوست ضد خوی او

یا بداز بوی آن پری بوی کش
تو نیابی آن ز صد من لوت خوش

پیش قبطی خون بود آن آب نیل
آب باشد پیش سبطی جبرئیل

۳۴ وسبط قوم موسی علیہ السلام و سبطی منسوب باین قوم ۱۲ ولی محرر عفا اللہ تعالی

جادۂ باشد بجز زاسرائیلیان — غرقه گه باشد ز فرعون عوان
بادِ بد بر عادیان گر زد بسر — لیک بد بر هود و بر قومش ظفر
گلستان باشد برابر میم نار — لیک بر نمرود باشد زهرمار
بر سمندر باشد آتش خانمان — لیک باشد برد گر مرغان زیان
نزدِ عاشق درد و غم حلوا بود — لیک حلوا بر حسان بلوا بود

مخصوص بودنِ یعقوب علیه السلام بچشیدنِ جامِ حق تعالی از روی یوسف و کشیدن بوی حق تعالی از بوی یوسف و حرمانِ برادران و غیرهم ازین هر دو صفت

آنچه یعقوب از رخ یوسف چشید — وانچه او از بوی او اندر کشید
وانچه در روی بود اندر روی بدید — خاص او بد آن باخوان کی رسید
این ز عشقِ خویش در چه می کند — وان بکین از بهرِ او چه می کند
سنگره او پیش این از نان هیست — پیش یعقوب ست پر کو مشتهیست
روی ناشسته نبیند روی حور — لا صلوة گفت الا بالحضور
عشق باشد لوت پوتِ جانها — جوع ازین رو لیست قوتِ جانها
جوع یوسف بود مر یعقوب را — بوی نانش می رسید از دور جا
آنکه بستد پیرهن را می شناخت — بوی پیراهانِ یوسف می نیافت

وانکه صد فرسنگ زان سو بود داو — چونکه بُد بیقوت مے بوسید بو
اے بسا عالم ز دانش بی نصیب — حافظِ علم ست آن کس نے حبیب
مستمع ازوے ہمے یابد مشام — گرچه باشد مستمع از جنس عام
زانکه پیراہن بدستش عاریه است — چون بدست آن نخاسی جاریه است
جاریه پیش نخاسی سرسریست — در کفِ او از برای مشتریست
قسمتِ حق ست روزی خواه نے — ہر یکے را سوی دیگر راه نے
یک خیالے نیک باغِ آن شده — یک خیالے زشت راہِ این زده
آن خدای کز خیالے باغ ساخت — وز خیالے دوزخ و جای گداخت

ای خیال خوش کز اوست
زشت کز نقد و روزن گشته

پس که داند راه گلشنهای او — پس که داند جای گلخنهای او
دیده بان دل نه بیند در مجال — کز کدامین رکن جان آید خیال
جز نگر آن دل که دارد دعوت حق — کون او را نیست کرده کون حق
گر هدی مطلعش را از احتیال — بند کردی راه هر ناخوش خیال
کی رسد جاسوس را آنجا قدم — گر بود مرصاد در بند عدم
دام و قفلش بهر کن کو ردار — قبض اسمی این بود ای شهریار
دام او امر و فرمان ویست — نیکبختی که تقی جان ویست
آن عجب کی در مر غوار و جوی آب — وان یکی پهلوی او اندر عذاب
او عجب ماند که ذوق او چیست — وان عجب ماندم که این در عین کیست
این چراغستی که اینجا چشمهاست — این چه رازی که اینجا صد دو است
هشت بهشت این بیا اندر چمن — گوید ای جان من نیارم آمدن
این بیا جانان که پایت بسته نیست — گوید ش نی نی نتانم تو بالیست
یک مثل آمد درین معنی بگفت — بو که یابی زین بیان سر نهفت
اندر این سه معنی بگویم قصه — گوش بگشا تا بری زان حصه

حکایت غلام امیر که انس عظیم داشت در مناجات و نماز با حق

در زمانی بود امیری از کرام — بود سنقر نام او را یک غلام
میر شد محتاج گرمابه سحر — بانگ زد سنقر هلا بردار سر

طاس و ایزار و گل از التون بگیر — تا بگرما به رویم از ناگزیر

سنقر آن دم طاس و ایزار نکو — برگرفت و رفت با او دو تو بدو

مسجدے بر ره بدو بانگ صلا — آمد اندر گوش سنقر بر ملا

بود سنقر سخت مولع در نماز — گفت ای میر من ای بنده نواز

تو برین دکان زمانے صبر کن — تا گزارم فرض و خوانم لم یکن

رفت سنقر میر در دکان نشست — منتظر از بادۂ پندار مست

میر از بهر دل آن زنده جان — کرد یک ساعت توقف بر دکان

چون امام و قوم بیرون آمدند — از نماز و ورد ها فارغ شدند

سنقر آنجا ماند تا نزدیک چاشت — میر سنقر را زمانے چشم داشت

گفت ای سنقر چرا نائی برون — گفت می نگزاردم ای ذوفنون

صبر کن نک آمدم ای روشنی — نیستم غافل که در گوش منی

هفت نوبت صبر کرد و بانگ کرد — تا که عاجز گشت از بیتاش مرد

پاسخش این بود مے نگزاردم — تا برون آیم هنوز اے محترم

گفت آخر مسجد اندر کس نماند — کیست دامیدارد آنجا کت نشاند

گفت آنکه بسته است از برون — بسته است او هم مرا از اندرون

آنکه نگذارد ترا کائے درون — مے نه بگذارد مرا کایم برون

آنکه نگذارد کز این سو پائے نهے — او بدین بست پائے این رهی

ماهیان را لجه نگذارد برون | خاکیان را لجه نگذارد درون
اصل ماهی زآب و حیوان از گل است | حیله و تدبیر اینجا باطل است
قفل زفت است و کشاینده خدا | دست در تسلیم زن و اندر رضا
ذره ذره گر شود مفتاحها | این کشایش نیست جز از کبریا
چون فراموشت شود تدبیر خویش | بخت یابی ای جوان از پیر خویش

چون فراموشِ خودی یادت کنند — بندگی و آنگه آزادت کنند
گر تو خواهی حرّی و دل زندگی — بندگی کن بندگی کن بندگی
از خودی بگذر کہ تا یابے خدا — فانیِ حق شو کہ تا یابی بقا
گر ترا باید وصالِ راستین — محو شو واللہ اعلم بالیقین

نومید شدنِ انبیا علیہم السّلام از قبول و پذیرائی منکران قولہ تعالیٰ حتّٰی اذا استیاس الرّسل

انبیا گفتند در خاطر کہ چند — مید ہیم این راہ را آزاد و عظ و پند
چند کوبیم آہنِ سردی زنیم — در دمیدن در قفس ہین تا بکے
دمِ خر ہیہودن آخر تا بچند — چون نیفزاید جوے جز پر شکند
جنبشِ خلق از قضا و وعدہ است — تیزیِ دندان ز سوزِ معدہ است
نفسِ اوّل را ندیدہ بر نفسِ دوم — ماہے از سر گندہ باشد نے ز دم

لیک ہم میدان و خر میران چو تیر
چونکہ بانگ گفت حق شد ناگزیر

تو نمے دانی کزین دو کیستے
جہد کن چندانکہ بینی چیستے

چون سبے بر پشت کشتی بار را
تو توکل مے کنی آن کار را

تو میندیش کزین ہر دو کیے
غرقہ اندر سفر یا نا جیے

گر بگوئی تا ندانم من کیم
در نخواہم تا خت بر کشتی و یم

من درین رہ ناجیم یا غرقہ ام
کشف گردان کز کدامین فرقہ ام

من نخواہم رفت این رہ باگمان
بر امید خشک ہمچون دیگران

ہیچ بازرگانے ناید ز تو
نزانکہ در غیب ست سر این و آن درو

تا خبر نہ شد طبع شیشہ جان
در طلب نے سود دارد نے زیان

بل زیان دارد کہ محروم ست و خوار
نور او یابد کہ باشد سعلہ خوار

چونکہ بر بوک ست جملہ کارہا
کار دین اولے کزین یابی رہا

نیست دستوری درینجا فرع باب | جز امید الله اعلم بالصواب

بیان آنکه ایمان متعلّق خوف ست و رجا

داعیِ هر پیشه امید ست و بوک | گرچه گردن شان کوشش شد چو دوک
بامدادان چون سوی دکان رود | برامید و بوک روزی میرود
بوک روزی نبودت چون میروی | خوف حرمان هست تو چونی قوی
خوف حرمانِ ازل در کسبِ لوت | چون نکردت سست اندر جستجوت
گوئی آری خوفِ حرمان هست پیش | هست اندر کاهلی این خوف بیش
هست در کوشش امیدم بیشتر | دارم اندر کاهلی افزون خطر
پس چرا در کار دین ای بدگمان | دانست می گیرد این خوف زیان
یا ندیدی کاهلِ این بازارها | در چه سود ند انبیا و اولیا
زین دکان آن فتن چه کان شان دمید | اندرین بازار چون بستند سود
آتش آزر ام چون خلخال شد | بحر این را ارام چون حمال شد
از دم آن مردهٔ زنده شده | ابر آن را سائبانے آمده
اهن آزر ام همچون موم شد | باد آن را بندهٔ محکوم شد
شد بران در دفع دشمن چوب مار | عنکبوتے شد مر این را پرده دار

بیان آنکه رسول علیه السلام فرموده ان لله تعالی اولیا را خفیا

قوم دیگر سخت پنهان میروند | شهرهٔ خلقان ظاهر کے شوند

انبیمه دارند و چشم هیچ کس — بر نیفتد بر کیاشان یک نفس
هم کرامت شان هم ایشان درحرم — نام شان را نشنوند ابدال هم
یا نمیدانی کرمهای خدا — کو ترا مے خواند این سو کہ بیا
گشش جهت عالم همه اکرام اوست — هر طرف که بنگری اعلام اوست
چون کریمے گویدت آتش درآ — اندر آ زود و مگو سوزد مرا
کوز آتش نرگس و نسرین کند — وز میانش غنچها سر برزند
در حقیقت آتش از رهبیت چو ماست — گاذر دستارخوان انبیاست

حکایت مندیل در تنور انداختن انس بن مالک رض و ناسوختن او

از انس فرزند مالک آمده است — که بمهمانی او شخصے شده است
او حکایت کرد کز بعد طعام — دید انس دستارخوان را زرد فام
خیز کن و آلوده گفت ای خادمه — اندر افگن در تنورش یک دمه
در تنور پر ز آتش در فگند — آن زمان دستارخوان را هو شمند
جمله مهمانان در آن حیران شدند — انتظار رد و کند دوری بدند
بعد یک ساعت برآورد از تنور — پاک و اسپید و ازان او سلخ دور
قوم گفتند اے صحابی عزیز — چون نسوزید و منقی گشت نیز
گفت ز آنکه مصطفے دست دهان — بس بمالید اندرین دستارخوان
ای دل ترسنده از نار و عذاب — با چنان دست و لبے کن اقتراب

چون جمادے را چنین تشریف داد — جانِ عاشق را چها خواهد کشاد

مر کلوخِ کعبه را چون قبله کرد — خاکِ مردان باش ای جان در نبرد

بعد ازان گفتند با آن خادمه — تو نگوئے حالِ خود با همچو منے

چون فگندی زود آن از گفتِ وے — گیرم او بُرد است در اسرارِ پے

همچنین دستار خوانِ قیمتے — چون فگندی اندر آتش ای سَتے

گفت دارم بر کریمان اعتماد — از عباد الله دارم بس امید

تیز زی چه بود اگر او گویدم — در رو اندر عینِ آتش بے ندم

اندر افتم از کمالِ اعتماد — نیستم زا کرامِ ایشان ناامید

سر در اندازم نه این دستار خوان — زا عتادِ دهرِ کریم راز دان

اے برادر خود برین اکسیر زن — کم نباید صدق مرد از صدق زن

آن دلِ مردے که از زن کم بود — آن دلے باشد که کم از اسلم بود

قصهٔ فریاد رسیدن رسول علیه السلام کاروانِ عرب را که از تشنگی و بے آبی درمانده بودند و دل بمرگ نهاده و شتران و خلق زبان را از تشنگی بیرون انداخته

اندران وادی گروهی از عرب — خشک شد از قحطِ باران شان قرب

در میانِ آن بیابان مانده — کاروانے مرگ بر خود خوانده

ناگهانی آن مغیث هر دو کون — مصطفی پیدا شد از ره بهر عون
دید آنجا کاروانی بس بزرگ — بر لب ریگ و ره صعب و سترگ
اشتران شان را زبان آویخته — خلق اندر ریگ هر سو ریخته
رمش آمد گفت هین زودتر روید — چند باری سوی آن کشتبان دوید
کز سیاهی بر شتر مشک آورد — سوی میر خود بزودی می برد
آن شتربان سیه را با شتر — سوی کشتبان آمدند آن طالبان
بندهٔ می شد سیه با اشتری — بعد یک ساعت بدیدند آنچنان
پیش بد و گفتند می خواند ترا — این طرف فخر البشر خیر الورا
گفت من نشناسم او را کیست او — گفت او آن ماه روی قند خو
سید و سرور محمد نور جان — مهتر و بهتر شفیع مجرمان
نوعها تعریف کردندش که هست — گفت ما نا او مگر آن شاه ست
که گروهی را زبون کرد او بسحر — من نیایم جانب او نیم شبر
کشتگانش آورید آن طرف — او فغان برداشت از تشنیع و تف
چون کشیدندش به پیش آن عزیز — گفت نوشید آب و بردارید نیز
جمله را زان مشک او سیراب کرد — اشتران و هر کسی زان آب خورد
راویه پر کرد و مشک از تشنگ او — ابر گردون خیره شد از تشنگ او

این کسے دید ست کز یک مشک آب
مشک خود در روپوش بود و موج فضل
آب از جوشش همی گردد هوا
بلکه بے اسباب و بیرون زین حکم
تو ز طفلی چون سببها دیده
با سببها از مسبب غافلے
چون سببها رفت بر سر می زنے
رب منی گوید بروے سبب
گفت زین پس من ترا بینم همه
گویدش ردوا العبد وا کار تست
لیک من آن نگرم رحمت کنم
نگرم عهد بدت بدهم عطا
از من آید جمله احسان و وفا
حاصل آنکه در سبب پیچیده
قافله حیران شد ندا ز کار او
کرده روپوش مشک خندقے

این چنین کسے دید ست کز یک راویه
سر بگردد سوز چندین ها و هویه
گشت چندین مشک پر بی اضطراب
می رسید از امر او از بحر اصل
وان هوا گردد ز سردی آبها
آب رویا نید تکوین از عدم
در سبب از جهل بر چسپیده
سوی این روپوشها زان مائلے
ربنا و ربنا ها مے کنی
چون ز صنعم یاد کردی ای عجب
ننگرم سوے سبب وان ده همه
ای تو اندر توبه و میثاق سست
رحمتم پرست بر رحمت تنم
از کرم این دم چو می خوانی مرا
وز تو بد عهدی و تقصیر و خطا
لیک معذوری همین را دیده
یا محمد چیست این اے بحر خو
غرقه کردی هم عرب هم کردرا

مشکِ آن غلام پُر شدن از غیب بمعجزۂ رسولِ خدا و سپید شدنِ آن غلامِ سیاه باذن الله تعالے

ای غلام اکنون تو پر این مشک خود
تا نگوئی در شکایت نیک و بد

آن سیه حیران شد از برهانِ او
مے دمید از لامکان ایمانِ او

چشمه دید از هوا ریزان شده
مشکِ او رو پوشِ فیضِ آن شده

زان نظر رو پوشها هم بر درید
تا معینِ چشمهٔ غیبے پدید

چشمها پُر آب کرد آن دم غلام
شد فراموشش زخواجه و ز مقام

دست و پایش ماند از رفتن براه
زلزله افگند در جانش الله

باز بهرِ مصلحت بازش کشید
که بخویشش آبِ زر وامی مستفید

وقتِ حیرت نیست حیرت پیشِ تست
این زمان در ره در آ چالاک و چست

دستهاے مصطفےٰ بر رو نهاد
بوسهاے عاشقانه بس بداد

مصطفےٰ دستِ مبارک بر رخش
آن زمان مالید و کرد او فرخ‌ش

شد سپید آن زنگی و پور حبش
همچو بدر و روزِ روشن شد شبش

یوسفے شد در جمال و در دلال
گفتش اکنون رو بده واگوی حال

او همی شد بی سر و بی پا ز مست
پای می نشناخت در رفتن ز دست

پس بیامد باد و مشکِ پر روان
سوے خواجه از نواحی کاروان

خواجه بر در منتظر بنشسته بود | کان غلامش دیر می آمد نه زود

دیدنِ خواجه غلام خود را سفید رو و نشناختن که اوست و با غلام گفتن که تو غلامِ مرا کشته و خون او ترا گرفته و خدا ترا بدستِ من انداخت

خواجه از دور ش بدید و خیره ماند | از تحیر اهلِ آن ده را بخواند
راوی یا ما اشترِ ما هست این | پس کجا شد بندهٔ زنگی چنین
آن یکی بدریست می آید ز دور | میزند بر نور روز از روش نور
کو غلامِ ما مگر سرگشته شد | یا بدو گرگے رسید و کشته شد
یا مگر ادرا بگشت این بدگهر | اشترش آورد اینجا از قدر
چون بیامد پیش گفتش کیستی | از کدامین زادے و با که زیستی
کو غلام راچه کردی راست گو | گر بکشتے و انما حیلت مجو
گفت گر گشتم بتو چون آمدم | چون بپای خود درین خون آمدم
گفت نے نے در نگیرد با منت | راست باید گفت سر دست این فنت
کو غلامِ من بگفت اینک منم | کرد دستِ فضلِ یزدان روشنم
دیده ام صدرے و بدری گشته ام | صاحبِ فضلے و قدری گشته ام
هین چه میگوئی غلامِ من کجاست | هین نخواهی رست از من جز براست

گفت اسرار ترا با آن غلام — جمله واگویم یکایک من تمام
زان زمانے که خریدی تو مرا — تا با کنون باز گویم ماجرا
تا بدانے که همانم در وجود — اگرچه از شید زین صبحے کشود
رنگ دیگر شد ولیکن جان پاک — فارغ از رنگ ست و از ارکان خاک
تن شناسان زود مارا گم کنند — آب نوشان ترک مشک و خم کنند
جان شناسان از عدد ها فارغند — غرقهٔ دریاے بیچونند و چند
جان شود از راه جان جانرا شناس — یار بینش شو نه فرزند قیاس
چون ملک با عقل یک سر رشته اند — بهر حکمت را دو صورت گشته اند
آن ملک با عقل چون یک گوهرند — در پے هم همچو دنبال و سرند
آن ملک چون مرغ بال و پر گرفت — وین خرد بگذاشت پرّ و قر گرفت
لاجرم هر دو مناصر آمدند — هر دو خوش رو پشت هم گیر شدند
هم ملک هم عقل حق را واجدے — هر دو آدم را معین و ساجدے

نفس و شیطان بود زاول واحدے — بود آدم را عدو و حاسدے
آنکه آدم را بدن دید او پدید — وانکه نور مؤمنش دید او ندید
آن دو دیده روشنان بوده ازین — دین دورا دیده ندیده غیر طین
این بیان اکنون چو خر در گل بماند — چون نشاید بر تجود انجیل خواند
کے توان با شیعه گفتن از عثم — کے توان بر لبط زدن در پیش کر
لیک گردد بگوشه یک کس ست — هاے و هوے که بر آورد م بس ست
مستحق شرح را سنگ و کلوخ — تا طمع گردد مشرح با سوخ

در بیانِ آنکه حق تعالے هر چه داد و آفرید از سموات وارض و اعیان و اعراض همه را باستدعا و حاجت آفرید و خود را محتاجِ چیزے دیگر باید کردن تا بدهد که امن یجیب المضطر اذا دعاه و اضطرار گواه استحقاق ست

آن نیاز مریمی بود ست و درد — که چنان طفلے سخن آغاز کرد
جزو او بے او برائی او بگفت — جزو جزوت گفت دارد در نهفت

دست و پا شاہد شوندت اے رہی — منکرے را چند دست و پا نہے

در نباشی مستحق شرح و گفت — ناطقہ ناطق ترا دید و بخفت

ہر چہ روید از پئے محتاج رست — تا بیابد طالبے چیزی کہ جست

حق تعالے کاین نموات آفرید — از برائے دفع حاجات آفرید

ہر کہ جویا شد بیابد عاقبت — مایہ اش در دست و واصل مرمت

ہر کجا دردے دوا آنجا رود — ہر کجا فقرے نوا آنجا رود

ہر کجا مشکل جواب آنجا رود — ہر کجا کشتے ست آب آنجا رود

آب کم جو تشنگی آور بدست — تا بجوشد آبت از بالا و پست

تا نزاید طفلکِ نازک گلو — کے روان گردد ز پستان شیر او

رو بدین بالا و پستیہا بدو — تا شوی تشنہ و حرارت را گرو

بعد ازان از بانگ زنبور رہوا — بانگ آب جو نیوشی اے کیا

حاجت تو کم نباشد از حشیش — آب را گیری سوی او می کشیش

گوش گیری آب را تو می کشے — سوے زرع خشک تا یابد خوشے

زرع جان را کش جواہر مضمر ست — ابر رحمت پر ز آب کوثر ست

تا سقاہم ربہم آید خطاب — تشنہ باش اللہ اعلم بالصواب

آمدن زنی کافرہ با طفلِ شیر خوار نزد رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم

در ناطق شدن عیسیٰ و دیگر معجزۂ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم

هم ازان ده یک زنی از کافران — سوے پیغمبر دوان شد از امتحان
پیش پیغمبر در آمد با خمار — کودکے دو ماهه زن را در کنار
گفت کودک سلم اللہ علیک — یا رسول اللہ قد جئنا الیک
مادرش از خشم گفتا هی خموش — کیست افگند این شهادت را بگوش
این کیست آموخت ای طفل صغیر — که زبانت گشت در طفلے چریر
گفت حق آموخت وانگه جبرئیل — در بیان با جبرئیلم من رسیل
گفت کو گفتا که بالای سرت — می نه بینی کن ببالا منظرت
ایستاده بر سر تو جبرئیل — مر مرا گشته بصد گونه دلیل
گفت مے بینی تو گفتا که بلے — بر سرت تابان چو بدر کاملے
مے بیامو زد مرا وصف رسول — زان علوم مے رهاند زین سفول
پس رسولش گفت ای طفل رضیع — چیست نامت باز گو شو مطیع
گفت نامم پیش حق عبد العزیز — عبد غزی پیش این یک مشت خیز
من ز غزی پاک بیزارم بوے — حق آنکه دادت این پیغمبرے
کودک دو ماهه همچون ماه بدر — درس بالغ گفت چون اصحاب صدر
پس خطوط آن دم ز جنت در رسید — تا دماغ طفل و مادر بو شنید
هر دو می گفتند کز خوف سقوط — جان سپردن به ز بین بوی خطوط

آنکه تعریفش شنیدستی خود کند — جامد و نامیش صدیق مرزوق زند
آن کسی را کش معرف حق بود — جامد و نامیش صدیق زند
آن کسی را کش خدا حافظ بود — مرغ و ماهی مر ورا حارس شود

ربودن عقاب موزهٔ رسول علیه السلام را و بردن بهوا و نگون کردن و از موزه مارے سیاه افتادن

اندرین بودند کاو از صیلا — مصطفی بشنید از راه علا
خواست آبے تا وضو تازه کند — دست در وے داشت او زان آب سرد
هر دو پاشست و بموزه کرد رای — موزه را بربود یک موزه رُبای
دست سوی موزه بُرد آن خوش خطاب — موزه را بربود از دستش عُقاب
موزه را اندر هوا بُرد او چو باد — پس نگون کرد او ازان مارے فتاد
در فتاد از موزه یک مار سیاه — زان عنایت شد عُقابش نیکخواه
پس عُقاب آن موزه را آورد باز — گفت هین بستان و رو سوی نماز
از ضرورت کردم این گستاخیے — من ز ادب دارم شکسته شاخیے

وای کو گستاخ پائی می نهد | از ادب | بی ضرورت کشتن موافق ای دهد
پس رسولش شکر گفت و گفت ما | آن | این جفا دیدیم و بود آن خود وفا
موزه بربودی و من درهم شدم | | تو غم بردی و من در غم شدم
گرچه هر غیبی خدا ما را نمود | دل | دران لحظه بخود مشغول بود
گفت دور از تو که غفلت از تو رست | | دیدنم آن غیب را هم عکس تست
ما در موزه به بینیم در هوا | | نیست از من عکس تست ای مصطفی
عکس نورانی همه روشن بود | | عکس ظلمانی همه گلخن بود
عکس عبد الله همه نوری بود | | عکس بیگانه همه کوری بود
عکس هر کس را بدان ای جان بین | هر کس | پهلوی جنسی که سیخواهی نشین

وجه عبرت گرفتن ازین حکایت و یقین دانستن ان مع العسر یسرا

عبرت است این قصه ای جان مر ترا | آن | تا نشوی راضی تو در حکم خدا

تا گه زیرک باشی و نیکو گمان — چون به بینی واقعه بدناگهان

دیگران گردند زرد از بیم آن — تو چو گل خندان گهِ سود و زیان

زانکه از گل گر تو برگش کمی کنی — خنده نگذارد نگردد منثنی

گوید از خارے چرا افتم بخشم — خنده را من خود ز خار آورده ام

هر چه از تو یا وه گردد از قضا — تو یقین دان که خریدت از بلا

ما التصدق قال و خدان الفرح — فی الفواد عند اتیان الترح

آن عقابش را عقابے دان که او — در ربود آن نوزه را زان نیک خو

تا رهند پاش را از زخم مار — اے خنک عقلی که باشد بی غبار

گفت لا تاسوا علے ما فاتکم — ان اتی الیسر خان و اردی شاتکم

گفت هر چه آن فوت شد غمگین مشو — زانکه گر شد کینه آید باز نو

گر بلا آید ترا اندوه مبر — ور زیان بینی غم آن هم مخور

کان بلا دفع بلا ها ے بزرگ — وان زیان منع زیانهاے سترگ

راحتِ جان آمد ایجان فوتِ مال — مال چون جمع آمد ایجان شد وبال

اشد عای آن مرد از موسی علیه السلام زبان بهائم و طیور و قبول کردن موسی یا مرغ حق

گفت موسی را یکے مرد جوان — که بیا موزم زبان جانوران

تا بود کز بانگ حیوانات و دد
عبرتے حاصل کنم در دینِ خود

چون ز بانہاے بنی آدم ہمہ
در پے آلست و نان دو دمہ

بو کہ حیوانات را دردِ دگر
باشد از تدبیر ہنگام گذر

گفت موسیٰ رو گذر کن زین ہوس
کاین خطر دارد بسے در پیش و پس

عبرت و بیداری از یزدان طلب
نہ از کتاب و از مقال و حرف و لب

گرم تر شد مرد زان منعش کہ کرد
گرم تر گردد ہمے از منع مرد

گفت ای موسیٰ چو نورِ تو بتافت
ہر چہ چیزے بود از تو چیز یافت

مر مرا محروم کردن زین مراد
لائقِ لطفت نباشد ای جواد

این زمان قائم مقام حق توئی
یاس باشد کہ مرا مانع شوے

گفت موسیٰ یارب این مرد سلیم
سخرہ کردستش مگر دیو رجیم

گر بیاموزم زیان کارش بود
ور نیاموزم دلش بدمی شود

گفت ای موسے بیاموزش کہ ما
رد نکردیم از کرم ہرگز دعا

گفت یارب او پشیمانی خورد
دست خاید جامہا را بر درد

نیست قدرت ہر کسی را ساز و وار
عجز بہتر مایہ پرہیزگار

فقر زین رو فخر آمد جاودان
کہ بتقوی ماند دستِ نارسان

زان غنا و زان غنی مردود شد
کہ ز قدرت صبر با پدرود شد

آدمی را عجز و فقر آمد امان
از بلاے نفسِ پر حرص و غمان

آن غم آید زار زوہائے فضول — کہ بدان خو کردہ است آن صید غول
آرزوئے گل بود گل خوارہ را — گلشکر نگوارد آن بیچارہ را

وحی آمدن از حق تعالے بموسی علیہ السلام کہ با موزش چیزے کہ استدعا مے کند بعضے را ازان

گفت یزدان توبہ بالیست او — برگشا در اختیار آن دست او
اختیار آمد عبادت را نمک — ورنہ می گردد بنا خواہ این فلک
گردش او را نہ اجر و نے عتاب — کاختیار آمد ہنر وقت حساب
جملہ عالم خود مسبح آمدند — نیست آن تسبیح جبرے مزدمند
تیغ در دستش نہ از عجزش بکن — تا کہ غازی گردد او یا راہزن
زانکہ کر مناشد آدم ز اختیار — نیم زنبور عسل نیمیش مار
مومنان کان عسل زنبور وار — کافران خود کان زہرے ہمچو مار
زانکہ مومن خورد و بگزیدہ نبات — تا چو نخلے گشت ریق او حیات
باز کافر خورد و شربت از صدید — ہم ز قوتش زہر شد در وی پدید

اهلِ الهامِ خدا عینِ الحیات — اهلِ تسویلِ هوا سمِّ الممات
در جهان این مدح و دشنا باش و رهی — زاختیارست و حفاظ و آگهی
جمله رندان چونکه در زندان روند — متقی و زاهد و حق خوان شوند
چونکه قدرت رفت کاسد شد عمل — هین که تا سرمایه نستاند اجل
قدرت سرمایهٔ سودست هین — وقتِ قدرت را نگهدار ای امین
آدمی بر خنگِ کرّ مناسوار — در کفِ در کشِ عنانِ اختیار
باز موسی وار بیند اورا بهر — گر مرادت زرد خواهد کرد چهر
ترکِ این سودا بگو وز حق بترس — دیو دادستت برای مکر درس
هین برو در دینِ خود کم طلب — کاین مرادت افگند در صد تعب

قانع شدنِ آن مرد طالب بتعلیمِ زبانِ مرغ خانگی و سگ و اجابت کردن موسی علیه السلام اورا

گفت باری نطقِ سگ کو بر درست — نطقِ مرغِ خانگی کاهل پرست
گفت موسی هین تو دانی رو رسید — نطقِ این هر دو شود بر تو پدید
بامدادان از برایِ امتحان — ایستاد و منتظر بر آستان
خادمه سفره بنیشاند و فتاد — پارهٔ نانِ بیات آنجا نهاد
در ربود آنرا خر و سگ چون گرو — گفت سگ کردی تو بر ما ظلم رو

دانهٔ گندم تو انے خورد و من — عاجزم از دانه خوردن در وطن
گندم و جو را و باقی حبوب — می توانی خورد و من نے ای طروب
این لب نانے کہ قسم ماست آن — مے ربائی این قدر را از سگان

جواب خروس سگ را

پس خروشش گفت تن زن غم مخور — کہ خدا بدهد عوض زین به دگر
اسپ این خواجه سقط خواهد شدن — روز فردا سیر خورکم کن حزن
مرسگان را عید باشد مرگ اسپ — روزی وافر بود بے جهد و کسب
اسپ را بفروخت چون بشنید مرد — پیش سگ شد آن خروسک روی زرد
روز دیگر همچنان نان را ربود — آن خروس و سگ بر و لب برگشود
کای خروس عشوه ده چندین دروغ — ظالمے و کاذبے و بی فروغ
اسپ کش گفتی سقط گردد کجاست — کور اختر گوے محرومی زراست
گفت او را آن خروس باخبر — کہ سقط شد اسپ او جاے دگر
اسپ را بفروخت جست او از زیان — آن زیان انداخت او بر دیگران
لیک فردا استرش گردد سقط — مرسگان را باشد آن نعمت فقط
زود استر را فروشید آن حریص — یافت از غم وز زیان آن دم مخیص
روز ثالث گفت سگ با آن خروس — ای امیر کاذبان باطبل و کوس
تا بکے گوئی دروغی سر بسر — دوغ ای ناهل دوغی دوغ دوغ

گفت او بفروخت اشتر را شتاب — لیک فردایش غلام آید مصاب
چون غلام او بمیرد ناگهان — بر سگ و خود آهنده ریزند اقربا
این شنید و آن غلامش را فروخت — رست از خسران و رخ را برفروخت
شکرها می کرد و شادیها که من — رستم از سه واقعه اندر زمن
تا زبان مرغ و سگ آموختم — دیدهٔ سورالفصار را دوختم

خجل شدن خروس پیش سگ بسبب دروغ شدن سه وعده

روز دیگر آن سگ محروم گفت — کای خروس خوش ترا کو طاق و جفت
چند چند آخر دروغ و مکر تو — خود نه پرد حسد دروغ از دو کر تو
گفت حاشا از من و از جنس من — کر بگردیم از دروغی ممتحن
ما خروسان چون مؤذن راست گو — هم رقیب آفتاب و وقت جو
پاسبان آفتابیم از درون — گر کنیم بالای ماطشتی نگون
پاسبان آفتاب انداد لیا — در بشر واقف ز اسرار خدا
اصل ما راحت پی بانگ و نماز — داد هدیه آدمی را در جهاز
گر بنا هنگام سهو ما رود — در اذان آن مقتل ما می شود
گفت نا هنگام حی علی الفلاح — خون ما رامی کند خوار و مباح
آنکه معصوم آمد و پاک از غلط — آن خروس وحی جان آمد فقط
آن غلامش مرد پیش مشتری — شد زیان مشتری آن یکسری

او گریزاند مالش را ولیک	خونِ خود را بخت اندر یابِ نیک
یک زیان دفع زیانها می شدے	جسم و مالِ ما ست جانها را فدے
پیشِ شاهان در سیاست گستری	میدهی تو مال و سر را می خری
اعجمے چون گشتهٔ اندر قضا	مے گریزانی زدا و در مال را
زانکه مالت بر تو گر صدقه شود	آن زیانے نیست سودِ تو بود

خبر دادن خروس از مرگِ آن خواجه

لیک فردا خواهد او مُردن یقین	گاو خواهد کُشت وارث در حنین
صاحبِ خانه نجوید مرد و رفت	روزِ فردا نک رسید لوت رفت
پاره هاے نان و لانگ و طعام	در میانِ کوے یابد خاص و عام
گاو قربانی و نانهاے تنک	بر سگان و سائلان ریزد سبک
مرگِ اسپ و استر و مرگِ غلام	بد قضا گردانِ این معنی ورخام
از زیانِ مال و دردِ آن گریخت	مال افزون کرد و خونِ خویش ریخت
این ریاضتهاے درویشان چراست	کان بلا بر تن بقاے جانهاست
تا بقاے خود نه بیند سالکے	چون کند تن را سقیم و هالکے
دست کے جنبد بایثار و عمل	تا نه بیند داده را جانش بدل
آنکه بدهد بے امید و سودها	آن خدا ست آن خدا ست آن خدا
یا ولیِ حق که خوے حق گرفت	نور گشت و تابشِ مطلق گرفت

کو غنی ست و جزا و حیلہ نفیسہ
ای حق تعالے میفرماید این ثابت الله الغنی و انتم الفقراء
تا نہ بیند کودکے کہ سیب ہست
اینہمہ بازار بہر این غرض
صد متاع خوب عرضہ می کنند
یک سلامی نشنوی ای مرد دین
بی طمع نشنیدہ ام از خاص و عام
جز سلام حق تو این آن را بجو
از دہان آدمی خوش مشام
وین سلام با قیان بر بوی آن
زان سلام او سلام حق شدست
مردہ است ار خود شدہ زندہ بر رب
مردن تن در ریاضت زندگی ست
گوش بنہادہ بدان مرد خبیث

کے فقیرے بی عوض گوید کہ گیر
او پیاز گندہ را ندہد ز دست
بر دکانہا شستہ بر بوی عوض
و اندرون دل عوضہا می کنند
کہ نگیرد آخرت آن آستین
من سلامی اے برادر وا السلام
خانہ خانہ جا بجا و کو بکو
ہم پیام حق شنودم ہم سلام
من ہمی نوشم بدل خوشتر ز جان
کاتش اندر دیو و دان خود زود ست
زان بود اسرار عشق دو دو لب
رنج این تن روح را پایندگی ست
می شنید او از خرد بش این حدیث

دویدن آن شخص بسوی موسے بزنہار چون خبر مرگ خود بشنید

چون شنید ایمنا رہ آن شد تیز و تفت
رو ہمے مالید بر خاک او ز بیم
گفت رو بنمود خود را او بہ زہ

بر در موسے کلیم الله رفت
کہ مرا فریاد رس زین اے کلیم
چونکہ استا گشتہ بر حیز ز حیز

بر مسلمانان زیان انداز تو — کیسهٔ وهمیانها را کن دو تو
من درون خشت دیدم این قضا — که در آیینه عیان شد مر ترا
عاقل اول بیند آخر را بدل — اندر آخر بیند از دانش مقل
باز زاری کرد کای نیکو خصال — مر مرا بر سر مزن بر رو و مال
از من آن آمد که بودم ناسزا — ناسزایم را تو ده حسن الجزا
گفت تیری جست از شست ای پسر — نیست سنت کاید آن واپس مبر
لیک درخواهم ز نیکو داوری — تا که ایمان آن زمان با خود بری
چونکه ایمان برده باشی زنده — چونکه با ایمان روی پاینده
هم دراندم حال برخواجه بگشت — تا دلش شوریده آورد هشت
شورش مرگست نی هیضهٔ طعام — سعی چه سودت دارد ای بدبخت خام
چار کس بردند تا سوی وثاق — ساق همی مالید او بر پشت ساق
پند موسی نشنوی شوخی کنی — خو نیشتن بر تیغ پولادی زنی
شرم ناید تیغ را از جان تو — آن تست این ای برادر آن تو

دعا کردن موسی علیه السلام جهت سلامتی ایمان آن شخص

گفت موسی در مناجات آن سحر — کای خدا ایمان از و مستان مبر
بادشاهی کن ببخشا کاو — سهو کرد و خیره بر روی عفو
گفتمش این علم نی در خورد تست — دفع پندارید گفتم راوست

دست را برآرد و ہا آن کس زند — که عصا را دستش از زور ہا کند
غیب آن را استاد آموختن — که تواند لب ز گفتن دوختن
در خور دریا نشد جز مرغ آب — فہم کن واللہ اعلم بالصواب
او بدریا رفت و مرغابی نبود — گشت غرقه دست گیرش ای ودود

اجابت کردن حق تعالے دعای موسی علیه السلام را

گفت بخشیدم بدو و ایمان نعم — ور تو خواہی این زمان زندش کنم
بلکه جمله مردگان خاک را — این زمان زنده کنم بهر تو ما
گفت موسی این جهان مردن ست — آن جهان انگیز کانجا روشن ست
این فنا جا چون جهان بودنیست — بازگشت عاریت پس سودنیست
رحمتی افشان بر ایشان ہم کنون — در نہانخانه لدنیا محضرون
تا بدانی که زیان جسم و مال — سود جان باشد رہا ندز وبال
پس ریاضت را بجان شو مشتری — چون سپردی تن بخدمت جان بری
در ریاضت آمدت بی اختیار — سر بنه شکرانه ده اے کامیار
چون حقت داد آن ریاضت تنگ کن — تو نکردے او کشیدت زار کن

حکایت آن زن که فرزندش نمی زیست بحق تعالی بنالید و

جواب آمدن که این عوض ریاضت و بجای مجاهده تست

این حکایت بشنود و عطفی شمر — تا نگردی خسته از نقص و ضرر
آن زنے هر سال زایید ی پسر — بیش از شش مه نبودی عمر ور
یا سه مه یا چار مه گشتی تباه — ناله کرد آن زن که افغان ای اله
نه مهم بارست و سه ماهم فرح — لعنتم زد تر رواز قوتس قرح
پیش مردان خدا کردے نفیر — زین شکایت آن زن از ذرد و تیر
بیست فرزند این چنین در گور رفت — آتشے در جان او افتاد و تفت
ماشبے بنمود او را جنتے — با غک سبزی خوشی بے ضنتی
باغ گفتم نعمت بے کیف را — سبز گفتم خلد دار الضیف را
ور نه لاعین رات چه جای باغ — گفت نور غیب را یزدان چراغ
مثل بنود این مثال آن بود — تا برد بو آنکه او حیران بود
حاصل آن را دید آن زن مست شد — زان تجلی آن ضعیف از دست شد
دید در قصرے نشسته نام خویش — آن خود در انتش آن محبوب کیش
بعد ازان گفتند کاین نعمت دراست — کو بجا نبازی بجز صادق نخواست
خدمت بسیاری بایست کرد — مر ترا تا برخوری زین چاشت خورد
چون تو کاهل بودی اندر التجا — آن مصیبتها عوض دادت خدا
گفت یارب تا بصد سال و فزون — این چنینم ده بریز از من تو خون

ه م کرد این همه دو اطلاق ۱ این قول ۱ استناد آورده است ۱۲ الناس مثل الزمان رمان ۱۲

اندران باغ او چو آمد پیش پیش
دید در وی جمله فرزندان خویش

گفت از من گم شد از تو گم نشد
بی دو چشم غیب کس مردم نشد

تو نکردی قصد و از بینی دوید
خون افزون تا زتب جانت رهید

مغز مر میوه به است از پوستش
پوست دان تن را و مغز آن دوستش

مغز نغز آرد آخر آدمی
یکدمی آن را طلب گر زان دمی

در آمدن حمزه رضی الله عنه در حرب بی زره

در جوانی حمزه عم مصطفی
با زره می شد مدام اندر وغا

اندر آخر چونکه در غزو آمدی
بی زره خود را بصفها بر زدی

اندر آخر حمزه چون در صف شدی
بی زره سرمست در غزو آمدی

سینه باز و تن برهنه پیش پیش
در فگندی در صف شمشیر خویش

خلق پرسیدند کای عم رسول
امی هنر بر صف شکن شاه فحول

نی تو لاتلقوا باید یکم الی
تهلکه خواندی ز پیغام خدا

پس چرا تو خویش را در تهلکه
می در اندازی چنین در معرکه

چون جوان بودی ز رفت و سخت زه
تو نمی رفتی سوی صف بی زره

چون شدی پیر و ضعیف و منحنی
پر دهای لاابالی می زنی

لاابالی وار با تیغ و سنان
می نمائی دار و گیر و امتحان

تیغ حرمت می ندارد پیر را
کی بود تمییز تیغ و تیر را

کے روا باشد کہ شیرے ہمچو تو
کشتہ گردد زار بر دستِ عدو

زین نسق عنصر خارگان بی خبر
پند میداد و ندا در اعبروا

جواب حمزہ رضی اللہ عنہ مر آن خلق را

گفت حمزہ چونکہ بودم من جوان
مرگ می دیدم وداعِ این جہان

سوی مُردن کس بِرغبت کی رود
پیشِ از در ہا برہنہ کے شود

لیک از نورِ محمد من کنون
نیستم این شہرِ فانی را زبون

از برونِ حس زشکرگاہِ شاہ
پُر ہمے بینم ز نورِ حق سپاہ

خیمہ در خیمہ طناب اندر طناب
شکر آنکہ کردِ بیدارم زخواب

آنکہ مردن پیشِ خشمش تہلکہ است
اَمر لا تلقوا بگیرد او بدست

آنکہ مردن پیشِ او شد فتحباب
سارعوا آید مر او را در خطاب

الحذر ای مرگ مبیانِ بارعوا
العجل ای حشر مبیان سارعوا

الصلا ای لطف مبیانِ افزحوا
البلا اے قہر مبیان اترحوا

ہر کہ یوسف دید جان کردش فدا
ہر کہ گرگش دید برگشت از ہدا

مرگِ ہر یک ای پسر ہم رنگِ اوست
پیشِ دشمن دشمن و بر دوست دوست

پیشِ ترکِ آئینہ را خوش رنگی است
پیشِ زنگی آئینہ ہم زنگی است

آنکہ مے ترسی ز مرگ اندر فرار
ترسد از خود زشت ایجان ہوشدار

زشت روی تست نی رخسارِ مرگ
جان تو ہمچون درخت و مرگ برگ

از تو رستست از نکویت ارد بدست | نا خوش و خوش بر ضمیرت از خود ست
گر بجارے خستهٔ خود کشتهٔ | در حریر و قز دری خود رشتهٔ
لیک بنود فعل همرنگ جزا | هیچ خدمت نیست همرنگ عطا
مزد مزدوران سنے ماند بکار | کان عرض دین جوهرست و پائدار
آن همه سختی و زورست و عرق | دین همه سیم ست و زرست و طبق
گر ترا آید ز جائے تهمتے | گرد مظلومست دعا در سمتے
تو همے گوئے که من آزاده ام | بر کسے من سمتے ننهاده ام
تو گناهے کرده شکل دگر | دانه کشتے دانه کے ماند بیر
او زنا کرد و جزا صد چوب بود | گوید او من کے زدم کس را نبود
نے جزائے آن زنا بود این بلا | چوب کے ماند ز نارا در جزا
مار کے ماند عصارا اے کلیم | درد کے ماند دوا را ای حکیم
تو بجائے آن عصا آب منے | چون بفگندی شد آن شخصے سنے
یار شد یا مار شد آن آب تو | زان عصا چونست این اعجاب تو
هیچ ماند آب آن فرزندرا | هیچ ماند نیشکر مر قندرا
چون سجودے یار کوعی مرد کشت | شد دران عالم سجود او بهشت
چونکه پرّید از دهانش حمد حق | مرغ جنت ساختش رب الفلق
حمد و تسبیحت نماند مرغ را | گرچه نطفه مرغ باد ست و هوا

چون زدستت رست ایثار زکات — کشت این دست آن طرف نخل و نبات
آب صبرت آب جوی خلد شد — جوی شیر خلد مهرت زود
ذوق طاعت گشت جوی انگبین — مستی و شوق تو جوی خمر بین
این سببها آن اثر ها را نماند — کس نداند چونش جای آن نشاند
این سببها چون بفرمان تو بود — چار جو هم مر ترا فرمان نمود
هر طرف خواهی روانش میکنی — آن صفت چون بد چنانش میکنی
چون سخی تو که در فرمان تست — نسل آن در امر تو آیند چست
شصد در امر تو فرزند تو — که منم جزوت که کردیش گرو
آن صفت در امر تو بود این جهان — هم در امر تست آن جو باردان
آن درختان ترا فرمان برند — کان درختان از صفاتت بارند
چون بامر تست اینجا این صفات — پس در امر تست آنجا آن جزات
چون زدستت زخم بر مظلوم رست — آن درختی کشت دان زقوم رست
چون ز خشم آتش تو در دلها زدی — مایهٔ نار جهنم آمدی
آتش ابنیا چو آدم سوز بود — آنچه از وی زاد مردا فروز بود
آتش تو قصد مردم میکند — مار کز وی زاد بر مردم زند
آن سخنهای چو مار و کژدمست — مار و کژدم گشت و می گیرد دمت
اولیا را داشتی در انتظار — انتظار رستخیز گشت بار

وعدهٔ فردا و پس فردای تو | انتظار حشرت آمد وای تو
منتظر مانے دران روز دراز | در حساب و آفتاب جان گداز
کاسمان را منتظر مے داشتی | تخم فردا را رہ مے کاشتی
خشم تو تخم سعیر و دوزخ ست | ہین بکش این دوزخت را کاین تخم تخت
کشتن این نار نبود جز ہنر | نور گیر و طفی نارا نار تا نخن الشکور
گر تو بی نور آوری حلمی بدست | آتش زندہ است و در خاکستر ست
آن تکلف باشد و رو پوش ہین | نار را نکشد بغیر نور دین
تا نہ بینی نور دین ایمن مباش | کاتش پنہان شود یک روز فاش
نور آبے دان و ہم بر آب چہش | چونکہ داری آب از آتش مترس
آب آتش را کشد کاتش بجو | مے بسوزد نسل و فرزندان او
سوی آن مرغابیان رو روز چند | تا ترا در آب حیوانے کشند
مرغ خاکی مرغ آبی ہم تن اند | لیک ضدانند و آب و روغن اند
ہر یکے بر اصل خود رانندہ اند | احتیاطے کن تہم ماندہ اند
ہمچنان کہ وسوسہ و وحی الست | ہر دو مقول اند لیکن فرق ہست
ہر دو دلالان بازار ضمیر | رختہا را می شناسند اے امیر
گر تو صراف دلی فکرت شناس | فرق کن سر دو فکرت چون نحاس
ور ندانی این دو فکرت از گمان | لا خلابہ گوے و دشتاب و مران

تا نماند در تفکر جانِ تو | غبنِ ناید بر تو و بر خانِ تو

حیلهٔ دفع مغبون شدن در بیع و شرے

آن یکے یارے پیمبر را بگفت | کہ منم در بیعہا با غبن جفت
گر ہر کس کو فرو شد یا خرد | ہمچو سحر ست و زر ما ہم مے برد
گفت در بیعے کہ ترسی از غرار | شرط کن سہ روز خود را اختیار
کہ تانی ہست از رحمن یقین | ہست تعجیلت ز شیطان لعین
پیش سگ چون لقمہ نان افگنی | بو کند انگہ خورد اے مقتنی
او بہ بینی بو کند ما با خرد | رو بہ بویش خوش بعقل منتقد
با تانی گشت موجود از خدا | تا بشش روز این زمین و چرخ ہا
ور نہ قادر بود کز کن فیکون | صد زمین و چرخ آوردی برون
آدمی را اندک اندک آن ہمام | تا چہل سالش کند مرد تمام
گرچہ قادر بود کاندر یک نفس | از عدم پران کند پنجاہ کس
بود عیسے را دمے کز یک دعا | بے توقف زندہ کردی مردہ را
خالق عیسے نہ تواند کرد او | بے توقف مردم آرد تو بتو
این تانی از پے تعلیم تست | کہ طلب آہستہ بایدبی شکست
جوے کہ جیحک کہ دائم می رود | نے بخس گردد نہ گندہ می شود
زین تانی زاید اقبال و سرور | این تانی بیضہ دولت چون طیور

مرغکے ماند بہ بیضہ ای غنید — گرچہ از بیضہ ہمے آید پدید
باش تا اجزاے تو چون بیضہا — مرغہا زایند اندر انتہا
بیضۂ ما را چہ ماند در شبہ — بیضۂ کنجشک را دور ست رہ
دانی ای عاقل کہ ماند سین بہ شین — در نوشتن لیک در نقطہ ببین
دانۂ آبے بدانہ سیب نیز — گرچہ ماند فرقہا دان اے عزیز
برگہا ہمرنگ باشد در نظر — میوہا ہر یک بود نوعے دگر
برگہاے جسمہا مانندہ اند — لیک ہر جانی بریسے زندہ اند
خلق در بازار یکسان میروند — آن یکے در ذوق و دیگر در دمند
ہمچنان در مرگ یکسان می رویم — نیم در خسران و نیمی خسرویم
این سخن پایان ندارد باز گو — از بلال و از بلال و کار او

وفات یافتن بلال رضی اللہ عنہ باشادی و طرب

چون بلال اضعف شد ہمچون بلال — رنگ مرگ افتاد بر روی بلال
جفت او دیدش بگفتا واحرب — گفت بلالش گفت نی واطرب
تا کنون اندر حرب بودم ز زیست — تو چہ دانی مرگ چہ عیش ست و چیست
این ہمی گفت و رخش در عین گفت — نرگس و گلبرگ و لالہ می شگفت
تاب رو و چشم پر انوار او — مے گواہی داد بر گفتار او
ہر سیہ دل خود سیہ دیدے ورا — مردم دیدہ سیہ آمد چرا

مردم نادیده آمد روسیاه
مردمِ دیده بود مرآتِ ماه

خود کرا بیند مردم دیده ترا
در جهان جز مردم دیده فرا

چون بغیر مردم دیده اش ندید
پس بغیر او که در رنگش رسید

پس جزا او جمله مقلد آمدند
در صفاتِ مردم دیده بلند

گفت جنبش افتراق ای خوش خصال
گفت نی نی الوصال ست این فصال

گفت جنت امشب غریبی میروی
از تبار و خویش غائب میشوی

گفت نی نی بلکه امشب جان من
میرسد خود از غریبی در وطن

گفت اے جان و دلم واحسرتا
گفت نی نی جانِ من یا دولتا

گفت رویت را کجا بینیم ما
گفت اندر حلقهٔ خاصِ خدا

حلقهٔ خاصش بتو پیوسته است
گر نظر بالا کنی نے سوی پست

اندران حلقه ز رب العالمین
نورِ مے تابد چو در حلقه نگین

گفت ویران گشت این خانه دریغ
گفت اندر سینه نگر منگر بمیغ

حکمتِ ویران گشتنِ تن بمرگ

گرد ویران تا کند معمور تر
قوم ابنه بود و خانه مختصر

من چو آدم بودم اول حبس کرب
پر شد اکنون نسل جانم شرق و غرب

من گدا بودم درین خانه چو چاه — شاه گشتم قصر باید مر مرا شاه

قصرها خود مر شهان را مانس ست — مرده را خانه و مکان گوری بس ست

انبیا را آنگ آمد این جهان — چون شهان رفتند اندر لامکان

مردگان را این جهان نبود فسر — ظاهرش زفت و بمعنی تنگ تر

گر نبودی تنگ این افغان ز چیست — چون دو تا شد هر که در وی بیش زیست

در زمان خواب چون آزاد شد — زان مکان بنگر که جان چون شاد شد

ظالم از ظلم طبیعت باز رست — مرد زندانی ز فکر حبس جست

این زمین و آسمان بس فراخ — سخت تنگ آمد بهنگام مناخ

چشم بند آمد فراخ و سخت تنگ — خندهٔ این دام گریه فخرش جمله ننگ

تشبیه دنیا که بظاهر فراخ ست و بمعنی تنگ و تشبیه خواب که خلاصی ست از تنگی

مثنوی گر ما به که تقیده بود — اندر آی جانت نخسپیده بود

گرچه گرما به عریض ست و طویل — زان تپش تنگ آیدت جان و کلیل

تا برون نائی نه بکشاید دلت — پس چه سود آمد فراخی منزلت

یا که کفش تنگ پوشی ای غوی — در بیابان فراخی می روی

آن فراخی بیابان تنگ گشت — بر تو زندان آمد آن صحرا و دشت

هر که دید او مر ترا از دور گفت — کو دران صحرا چو لاله بر شگفت

او نمیداند که تو چون ظالمان — از برون در گلشنی جان در فغان

خواب تو آن کفش بیرون کردنست — که ز زمانی جانت آزاد از تن ست

او و یارا خواب ملک ست ای فلان — همچو آن اصحاب کهف اندر جهان

خواب می بینند و آنجا خواب نے — در عدم درمے روند و باب نے

خانهٔ تنگ و درون جان چگلوک — کرد ویران تا کند قصر ملوک

چگلوکم چون جنین اندر رحم — نه مهه گشتم شد این نقلان مهم

گر نباشد در دزه برما درم — من درین زندان میان آویزم

تا درِ طبعم ز درد مرگ خویش — می کند زه تا رهد بره ز پیش

تا چرد آن بره در صحرای سبز — هین رحم بکشا که گشت آن بره گبز

در دزه گر رنج آبستان بود — بر جنین اشکستن زندان بود

حامله گریان ز زه کاین امتناص — وان جنین خندان که پیش آمد خلاص

هر چه زیر چرخ هستند انبهات — از جماد و از بهیمه و ز نبات

هر یکے از درد غیری غافل اند — جز کسانے که بدیده و عاقل اند

آنچه کوسه داند از خانه کسان — بلمه از خانه خودش کے داند آن

آنچه صاحبدل بداند حال تو — تو ز حال خود ندانی اے عمو

آنچه بیند در جنینیت اهل دل — کے ببینی در خودای از خود خجل

بیان آنکه هر چه غفلت و کاهلی و تاریکی ست همه از تن ست که ارضی و سفلی ست

غفلت از تن بود چون تن روح شد — بیند او اسرار ربانی مسیح بد

چون زمین برخاست از جوف فلک — نی شب و نی سایه باشد نی دلک
هر کجا سایه ست و شب یا سایگه — از زمین باشد نه از افلاک و مه
دو دو بوسته هم از هیزم بود — نی ز آتشهای مستبهم بود
دهم افتد در خطا و در غلط — عقل باشد در اصابتها فقط
هر گرانی و کسل خود از تن ست — جان ز خفت جمله در پرّ مدین ست
روی سرخ از کثرت خونها بود — روی زرد از خبث صفرا بود
رو سفید از قوت بلغم بود — باشد از سودا اگر رو ادیم بود
در حقیقت خالق آثار اوست — لیک جز علت نه بیند اهل پوست
مغز کو از پوستها آواره نیست — از طبیب و علت او را چاره نیست
چون دوم بار آدمی زاده بزاد — پای خود بر فرق علتها نهاد
علت اولی نباشد دین او — علت آخر ی ندارد کین او
می پرد چون آفتاب اندر افق — با عروس صدق و شفقت در نسق

بلکه بیرون از افق و زیر جهات — بی مکان باشد چون ارواح و نُهی
پیش عقول ماست سایه ای عمو — می فتد چون سایه در پای اوی

تشبیه نص با قیاس

مجتهد هر گه که باشد نص شناس — اندران صورت نیندیشد قیاس
چون نیابد نص اندر صورتے — از قیاس آنجا نماید عبرتے
نص وحی روح قدسی دان یقین — وان قیاس عقل جزوی تحت این
عقل از جان گشت با ادراک و فر — روح ادراکے شود در پر نظر
لیک جان در عقل تاثیری کند — زان اثر آن عقل تدبیری کند
نوح و ار ارصد تمنے زد در تو روح — گویم و کشتی و طوفان نوح
عقل اثر از روح پندارد و لیک — نور خورا از قرص خور دور ست نیک
زان بقرصی سالکے خورسند شد — تا ز نورش سوی قرص افکند شد

زانکه این نوری که اندر ساقل ست ‌ ‌ ‌ نیست دائم روز و شب او آفل ست

وانکه اندر قرص دارد باش و جا ‌ ‌ ‌ غرقهٔ آن نور باشد دائما

نے سحابش ره زند نی خود غروب ‌ ‌ ‌ وارهید او از فراق سینه کوب

اینچنین کس اصلش از افلاک بود ‌ ‌ ‌ یا مبدل گشت گر از خاک بود

زانکه خاکے را نبا شد تاب آن ‌ ‌ ‌ کز ند بروی شعاعش جاودان

گر ز ند بر خاک دائم تاب خور ‌ ‌ ‌ اینچنان سوزد که ناید زو ثمر

دائم اندر آب کار ماهی ست ‌ ‌ ‌ مار را با او کجا همراهی ست

لیک در گه مارهاے پرفن اند ‌ ‌ ‌ اندرین یم ماهیها می کنند

گر شان گر خلق را شیدا کند ‌ ‌ ‌ هم ز دریا تا سه شان رسوا کند

وا ندرین یم ماهیان تو سن اند ‌ ‌ ‌ مار را از سحرهاے می کنند

گر تو مارے شو قرین ماهیان ‌ ‌ ‌ تا شوی چون ماهیان دریم روان

ماهیان قعر دریاے جلال ‌ ‌ ‌ بحر شان آموخته سحر حلال

بس محال از تاب ایشان حال شد ‌ ‌ ‌ نحس آنجا رفت و نیکو فال شد

زهر آنجا رفت و شکر شد یقین ‌ ‌ ‌ سنگ آنجا رفت گوهر شد ثمین

خاک زر شد سنگ گوهر پاے سر ‌ ‌ ‌ مے نبیند جز بشر چشم بشر

تا قیامت گر بگویم زین کلام ‌ ‌ ‌ صد قیامت بگذرد وین ناتمام

آداب المستمعین والمریدین عند فیض الحکمة من لسان الشیخ

بر ملولان این مکرر کردن ست ‌ ‌ ‌ تردِ من عمرے مکرر بردن ست

شمع از برق مکرر برشود ‌ ‌ ‌ خاک از تاب مکرر زر شود

گر هزاران طالب اند و یک ملول ‌ ‌ ‌ از رسالت بازمے ماند رسول

این رسولان ضمیر راز گو ‌ ‌ ‌ مستمع خواہند اسرافیل خو

نخوتے دارند در پیری چو شان ‌ ‌ ‌ چاکری خواہند از اہل جہان

تا ادب بہاشان نجاگہ نادرے ‌ ‌ ‌ از رسالت شان چگونہ برخورے

کے رسانند آن امانت را بتو ‌ ‌ ‌ تا نباشے پیش شان راکع دو تو

ہر ادب شان کی ہمی آید پسند ‌ ‌ ‌ کامدند ایشان ز ایوان بلند

نے گدایانند کز ہر خدمتے ‌ ‌ ‌ از تو دارند اے مزور منتے

لیک با بے رغبتیہاے ضمیر ‌ ‌ ‌ صد قوی سلطان بفشان و بگیر

اسپ خود ران ای رسول آسمان ‌ ‌ ‌ در ملولان منگر و اندر جہان

فرخ آن ترکے کہ استیزہ نہد ‌ ‌ ‌ اسپش اندر خندق آتش جہد

گرم گرداند فرس را آنچنان ‌ ‌ ‌ کہ کند آہنگ اوج آسمان

چشم را از غیر و غیرت دوختہ ‌ ‌ ‌ ہمچو آتش خشک و تر را سوختہ

گر پشیمانی بر دعیبی کند — آتش اول در پشیمانی زند
خود پشیمانی زدید از عدم — چون ببیند گرمیِ صاحب قدم

شناختنِ هر حیوان بوی عدوی خویش را و حذر کردن و بطالت و خسارتِ آن کسی که عدوی کسے بود کہ از و خذر ممکن نیست و فرار ممکن نے و مقابلہ ممکن نے

اسپ داند بانگ و بوی شیر را — گرچہ حیوان ست الا نادرا
بل عدو و خویش را ہر جانور — خود بداند از نشان و از اثر
روز خفاشک نیارد بر پرید — شب برون آید چو دزدان حریص
از همه محروم تر خفاش بود — کہ عدو آفتاب فاش بود
نے تواند در مصافش زخم زد — نے بنفرین تاندش مہجور کرد
انگہ آن خورشید از احسان وجود — برنہ درماند ز قہرش تار و پود
آفتابے کے بگرداند قفاش — از برائے غصہ و قہر خفاش
غایتِ لطف و کمال او بود — ورنہ خفاشش کجا مانع شود
دشمن ار گیری بجد خویش گیر — تا بود ممکن کہ گردانے اسیر
قطرہ با قلزم چو استیزہ کند — البتہ است او ریش خود بر می کند

۱۰ تا ۱۲ مرض در شیعی از شتہ آمدہ دوی ست رجوع الی خوارزم ۱۳ در لطف لطف عظیم اصل ۱۴ سر سر نیزہ ۱۵ رعایت اللہ تعالی

حیلتِ او از سبالش نگذرد ‌ خنجر و حلقِ قمر چون بردرد

با عدو آفتاب این بد عتاب ‌ اے عدو آفتاب آفتاب

اے عدو آفتاب بے کز فرش ‌ مے بلرزد آفتاب و اخترش

تو عدو او نہ خصمِ خود دے ‌ چہ غم آتش را کہ تو ہیزم شدی

اے عجب از سورشت او کم شود ‌ یا ز درد و غصہ ات پر غم شود

رحمتش نے رحمتِ آدم بود ‌ کہ مزاجِ رحم آدم غم بود

رحمتِ مخلوق باشد غصہ ناک ‌ رحمتِ حق از غم و غصہ است پاک

رحمتِ چون چین چنین دان اے پسر ‌ نا پدید اندر وہم از وی جز اثر

فرق میان دانستن چیزے بمثال و تقلید و میان دانستن ماہیتِ آن چیز

ظاہر ست آثارِ میوہ رحمتش ‌ لیک کہ داند جز خدا ماہیتش

ہیچ ماہیاتِ ادویانِ کمال ‌ کس نداند جز بآثار و مثال

طفل ماہیت نداند حلوا را ‌ جز کہ گوئی ہست چون حلوا ترا

طفل را نبود ز ولی زن خبر ‌ جز کہ گوئی ہست آن خوش چون شکر

کے بود ماہیتِ ذوقِ جماع — مثلِ ماہیاتِ حلوا ای مطاع
لیک نسبت کرد از روے خوشی — با تو آن عاقل کہ تو کودک وشی
تا بداند کودک آن را از مثال — گر نداند ماہیت بآنعین حال
پیش اگر گوئی بدانم دور نیست — ور بگوئی کہ ندانم زور نیست
گر کسے گوید کہ دانے نوح را — وآن رسولِ حق و نورِ روح را
گر بگوئے چون ندانم کان قمر — ہست از خورشید و مہ مشہور تر
کودکانِ حسرت و در کتابہا — وان امامان جملہ در محرابہا
نامِ او خواندند در قرآن صریح — قصہ اش گویند از ماضی فصیح
راست کودک وانیش تو از روی وصف — گرچہ ماہیت نشد از نوح کشف
ور بگوئی من چہ دانم نوح را — آن گزیدہ حق و محضِ روح را
من کجا و دانستنِ او از کجا — ہمچو اوئے داند او را ای فتا
مورِ لنگم من چہ دانم فیل را — پشۂ کے داند اسرافیل را
این سخن ہم راست ست از روی آن — کہ بماہیت ندانیش ای فلان
عجز از ادراکِ ماہیت عمو — حالت عامہ بود در یابِ تو
زانکہ ماہیات و سترِ سرِ آن — پیشِ چشمِ کاملان باشد عیان

در وجود از سرِّ حق و ذاتِ او
چونکه آن مخفی نماند از محرمان
عقل بختے گوید این دورست و کو
دور تر از فهم و استبصار کو
ذات وصفی هیت کان ماند نهان
بے زتاویلے محالے کم شنو

قطب گوید مر ترا ای سست حال — آنچه فوق حال تست آید محال
واقعاتے که کنونت بر کشود — نے که اوّل هم محالت می نمود
چون رهانیدت زده زندان کرم — تیه را بر خود کمن حبس ستم
چون خلاصی یافتے از صد بلا — فقر را بر خود کمن رنج و عنا
سهل گیرش تا نگردد مشکلت — ور نه شد شکر چو زهر قاتلت
سوی بحث خویش تازای بوالحسن — کاین سخن پایان ندارد جان من
نسبت اثبات با نفی از نخست — گر بیانش مے کنی بر گو درست

جمع و تفریق میان نفی و اثبات یک چیز از روے نسبت و اختلاف جهت

نفی آن یک چیز و اثباتش رواست — چون جهت شد مختلف نسبت دو تاست
ماریت او ذ یست از نسبت است — نفی و اثبات ست هر دو مثبت است
آن تو افگندی چو بر دست تو بود — تو نیفگندے که قوت حق نمود
زور آدم زاده را احدے بود — مشت خاک اشکست لشکر کے شود
مشت مشت ست و افگندن رواست — زین دو نسبت نفی و اثباتش رواست
لیک فرق الانبیا اضداد هم — مثل ما لا یشتبه اولاد هم
همچو فرزندان خود دانند شان — منکران با صد دلیل وضد شان

۳۴ انا بهم یعنی آنکه دادیم ایشانرا تورات می شناسند ایشان قرآن را واضح آنست که پیغمبر را همچنانکه می شناسند پسران خود را در میان کودکان یعنی شناختن و دشخ از مدراب پیغمبر صلی الله علیه وسلم ۱۲ منه

لیک از رشک و حسد پنهان کنند — خویشتن را بر ندانم مے زنند
پس چو یوسف گفت چون جاے دگر — گفت لا یعرفهم غیری قدر
اسهم تحت قبا بے کا منون — جرکه یزدان شان نداند ز ازمون
هم به نسبت گیر این مفتوح را — که بدانی و ندانے نوح را
زین مناسب یار آمد در خبر — کان به نسبت باشد ای جان معتبر

مسئلهٔ فنا و بقاے درویش کامل

گفت قائل در جهان درویش نیست — در بود درویش آن درویش نیست
هست از وی بقای ذات او — نیست گشته وصف او در وصف هو
چون ز بانهٔ شمع پیش آفتاب — نیست باشد هست باشد در حساب
هست باشد ذات او تا تو اگر — بر نهے پنبه بسوزد زان شرر
نیست باشد روشنی ندهد ترا — گرده باشد آفتاب اورا فنا
در دو صد من شهد یک اوقیه خل — چون در افگندی وی در وی گشت حل

نیست باشد طعم خل چون می چشی — هست یک وقیه قرون چون منکشی
پیش شیر آهوی بیهوش شد — هستیش در هست او روپوش شد
این قیاس ناقصان بر کار رب — جوششِ عشق ست ترکِ ادب
نبض عاشق بی ادب برمی جهد — خویش را در کفه شه می نهد
بی ادب ترنیست زو کس در جهان — با ادب ترنیست زو کس در نهان
هم بنسبت دان وفاق ای منتخب — این دو ضد با ادب با بی ادب
بی ادب باشد چو ظاهر بنگری — که بود دعوی عشقش همسری
چون بباطن بنگری دعوی کجاست — او و دعوی پیش آن سلطان فناست
مات زید از گر فاعل بود — لیک فاعل نیست کو عاطل بود
او ز روی لفظ نحوی فاعل ست — ورنه او مفعول و موتش قاتل ست
فاعلے چه کو چنان مقهور شد — فاعلیها جمله ازوی دور شد

قصهٔ وکیل صدر جهان که متهم شد و از بخارا گریخته از بیم جان باز عشقش گریبان گرفت که کار جان بهر جانان سهل باشد عاشقان را

در بخارا بندهٔ صدر جهان — متهم شد گشت از صدرش نهان
مدتِ ده سال سرگردان بگشت — آنگه خراسان گه بهستان گاه دشت
از پس ده سال او از اشتیاق — گشت بی طاقت ز آیام فراق

گفت تابِ فرقتم زین پس نماند — صبر کی داند خلاصت را نشاند
از فراقِ این خاکیا شوره شود — آب زرد و گندهٔ و تیره شود
بادِ جان افزا دو عشقم گردد وبا — آتشے خاکسترے گردد هبا
باغ چون خبث شود دوار المرض — زرد و ریزان برگ او اندر حرض
عقل ذراک از فراقِ دوستان — همچو تیرانداز انشکسته کمان
دوغ رخ از فرقت چنان سوزان شدست — بید از فرقت چنان لرزان شدست
گر بگویم از فراقِ چون شرار — تا قیامت یک بود از صد هزار
پیش زر شرح سوز او کم زن نفس — رب سلم رب سلم گوی و بس
هرچه از وی شاد گردی در جهان — از فراقِ او بیندیش آن زمان
زانچه گشتی شاد بس کس شاد شد — آخر از وی جست و همچو باد شد
از تو هم بجهد تو دل بروی منه — پیش ازان کو بجهد از تو تو بجه
همچو مریم گوی پیش از فوت ملک — نفس را کاعوذ بالرحمن منک

پیدا شدنِ روح القدس بصورتِ آدمی بر مریم بوقت غسل و برهنگی و پناه گرفتنِ او بحق تعالے

دید مریم صورتے بس جانفزا — جانفزاے دلربای در خلا
پیشِ او برست از روی زمین — چون مه و خورشید آن روح الامین

از زمین بر رست خوبی بی نقاب — آنچنان کز شرق روید آفتاب
گرزه بر اعضای مریم اوفتاد — کو برهنه بود و تر سید از فساد
صورتی کز یوسف ارو دیدی عیان — دست از حیرت بریدی چون زنان
همچو گل پیشش بروید او ز گل — چون خیالے کز برآرد سر ز دل
گشت مریم بیخود و در بیخودے — گفت بجهم در پناه ایزدے
زانکه عادت کرده بود آن پاک جیب — در هزیمت رخت بردن سوی غیب
چون جهان را دید ملکے بیقرار — از زمانه ساخت زان حضرت حصار
تا بگاه مرگ حصنے باشدش — که نیابد خصم راه مقصدش
از پناه حق حصارے به ندید — پور تگیه تر دیک آن در بر گزید
چون بدید آن غمزهاے عقل سوز — که از و مے شد جگرها تیر دوز
شاه و لشکر حلقه در گوشش شده — خسروان هوشش بیهوشش شده
صد هزاران شاه مملوکش برق — صد هزاران بدر را داده بدزدق

زهره‌ئے مرزهره را تا دم زند
عقل کلش چون به بیند گم زند

من چه گویم چون مرا بر دوخت است
دلمهم را دیگ او سوخت است

دیو و آن نارم دلیلم من برو
دور ازان شه باطل ماعبر وا

خود نباشد آفتابے را دلیل
جز که نورِ آفتابِ مستطیل

سایه که بود تا دلیلِ او بود
این بشستش که دلیلِ او بود

این جلالیت در دلالیت صادق ست
جمله ادراکات پس او سابق ست

جمله ادراکات پرخرهای لنگ — او سوار باد پران چون خدنگ

گر گریزد پس نیابد گرد شه — ور گریزند او بگیرد پیش ره

جمله ادراکات را آرام مه — وقت میداند که وقت جام نه

آن یکی دهمی چو بازی می پرد — وآن یکی چون تیر مغفر می درد

وان دگر چون کشتی بادبان — وان دگر اندر ترائج هر زمان

چون شکاری می نماید شان زدور — جمله حمله می فرایند آن طیور

چون که ناپیدا شود حیران شوند — همچو چندان سوی هر ویران شوند

منتظر چشمی بهم یک چشم باز — تا که پیدا گردد آن صید نیاز

چون بماند دیر گویند از ملال — صید بود آن خود عجب یا خود خیال
مصلحت آنست تا یک ساعتے — قوتے گیرند و زور از راحتے
گر نبودی شب همه خلقان ز آز — خویشتن را سوختندے ز اهتزاز
از هوس وز حرص سود اندوختن — هر کسے دادے بدن را سوختن
شب پدید آید چو گنج رحمتے — تا رهند از حرص خود یک ساعتے
چونکه قبضے آید اے راهرو — آن صلاح تست آنس دل مشو
زانکه در خرجی در آن بسط و گشاد — خرج را دخلے بباید زاعتماد
گر همه ره فصل تابستان بدے — سوزش خورشید در بستان ردے
منبتش را سوختے از بیخ و بن — کرد گر تازه نگشتی آن کهن
گر ترش رویست آن دی مشفق ست — صیف خندانست و آما محرق ست
چونکه قبض آمد تو در وی بسط بین — تازه باش و چین مپندار جبین
کودکان خندان و دانایان ترش — غم جگر را باشد و شادی رشش
چشم کودک همچو خنده در آخرست — چشم عاقل در حساب آخرست
او در آخر چرب می بیند علف — وین ز قصاب آخرش بیند تلف
آن علف تلخ ست کین قصاب داد — بهر لحم ما ترا زوے نهاد
روز حکمت خور علف کان را خدا — بی عوض داد ست دار محض عطا
فهم نان کردی نه حکمت ای رهی — چونکه حق گفت کلوا من رزقه

رزق حق حکمت بود در مرتبت — کان گلوگیرت نباشد عاقبت

این دهان بستی دهانی باز شد — کو خورنده لقمهای راز شد

گر ز شیر این دیو تن را وا بری — در فطام او بسی نعمت خوری

ترک جوشی کرده ام من نیم خام — از حکیم غزنوی بشنو تمام

در اثنای نامه گوید شرح این — آن حکیم غیب و فخر العارفین

غم خور و نان غم اقرایان مخور — زانکه عاقل غم خورد کودک شکر

قند شادی میوهٔ باغ غم ست — این فرح زخم ست و آن غم مرهم ست

غم چو بینی در کنارش کش بعشق — از سر زیرکی نظر کن در دمشق

عاقل از انگور مے بیند همی — عاشق از معدوم شے بیند همی

جنگ میکردند حمالان پر یر — تو کمش تا من کشم حملش چو شیر

زانکه زان بخشش همی دیدند سود — حمل را هر یک ز دیگرے ربود

مزد حق کو مزد آن بے مایه کو — این دهد گنجیت مزد و آن تسو

گنج زر ری که چو چشمی زیر ریگ — با تو باشد آن نباشد مرد ریگ

پیش پیش آن جنازت میرود — مونس گور و غریبے مے شود

بهر روز مرگ این دم مرده باش — تا شوی با عشق سرمد خواجه تاش

صبر مے بیند ز پرده اجتهاد — روی چون گلنار و زلفین مراد

غم چو آمینه ست پیش مجتهد — کاندران صندی نماید روی ضد

بعد ضد بخ آن ضد دگر — رو دهد یعنی کشاد و کر و فر
این دو وصف از پنجه و دست بین — بعد قبض مشت بسط آید یقین
پنجه را گر قبض باشد دائما — با همه بسط او بود چون مبتلا
زین دو وصفش کار و کسب منتظم — چون پر مرغ این دو حال اندر هم

گفتنِ روح القدس مریم را علیها السلام که
من رسولِ حقم آشفته و پنهان از من مشو

چونکه مریم مضطرب شد یک زمان — همچنان که بر زمین آن ماهیان
بانگ بر وی زد منو دار کرم — کز امین حضرتم از من مرم
از سر افسر ان غرت سر مکش — از چنین خوش محرمان خود در مکش
این همی گفت و ذبالهٔ نور پاک — از لبش می شد بیاپی بر سماک
از وجودم می گریزی در عدم — در عدم من شاهم و صاحب علم
خود نبد و نبگاه من در نیستی ست — یک سوار نقش من پیش تی ست
مر مرا بنگر که نقش مشکلم — هم ملالم هم خیال اندر دلم
چون خیالے در دلت امد نشست — هر کجا که می گریزی با تو هست
جز خیالے عارضے باطلے — کو بود چون صبح کاذب آفلے
من چو صبح صادقم از نور رب — کو نگردد گرد روزم هیچ شب

من کمن لاحول عمران زاده ام — که ز لاحول این طرف افتاده ام
مر مرا اصل و غذا لاحول بود — نور لاحولے که پیش از قول بود
تو همے گیری پناه از من بحق — من نگاریده پناهم در سبق
آن پناهم من که مخلصات بوذ — تو اعوذ آرے و من خود آن اعوذ
آفتے نبود بتر از ناشناخت — تو بر یار و ندانی عشق باخت
یار را اغیار پنداری همے — شادیِ را نام نهادی غمے
این چنین لطفے که دارد یار ما — تو گریزانی از و اے بیوفا
این چنین نخلے که لطفِ یار ماست — چونکه ما در زیم نخلش دار ماست
این چنین مشکین که زلفِ میر ماست — چونکه بے عقلیم آن زنجیر ماست
این چنین لطفے چو نیلے میرود — چونکه فرعونیم چون خون می شود
خون همی گوید من آیم بین مریز — یوسفم گرگ از تو ام ای پرستیز
تو منے بینی که یار بردبار — چونکه با او ضد شدی گردد چو مار
لحمِ او و شحمِ او دیگر نشد — او چنان بد جزکه از منظر نشد

عزم کردن آن وکیل از عشق که رجوع کند به بخارا الا ابالی وار

شمع مریم را بهل افروخته — که بخارا مے رود آن سوختہ
سخت بے صبر و در آتشدان تیز — رو سوی صدرِ جهان کن می گریز
این بخارا منبع دانش بود — پس بخارائیت هم کانش بود

پیشِ شیخے در نجارا اندرے
تا بخواری در نجارا ننگری

جز بخواری در نجارا اے دلش
راہ ندہد جز رود مشکلش

اے خنک آن را کہ دولت بقشہ
وای آن کس را کہ ریزد می رفشہ

فرقتِ صدرِ جہان در جانِ او
پارہ پارہ کردہ بود ارکانِ او

گفت برخیزم ہما نجا دارودم
کافرارگشتم دگر رہ برگردم

دارودم آنجا بیفتم پیشِ او
پیشِ آن صدر نکو اندیشِ او

گویم افگندم بہ پیشت جانِ خویش
زندہ کن یا سر ببر ما را چو میش

کشتۂ و مُردہ بہ پیشت اے قمر
بہ کہ شاہِ زندگان جاے دگر

آزمودم من ہزاران بار پیش
بی تو شیرین می نہ بینم عیشِ خویش

عَنِّ لی یا مُنیتی لحنَ النُّشور
ابرکے یا ناقتی تم السرور

اِبلغی یا ارضُ دمعی قد کفی
اِشتری یا نفسُ وُدّا قد صفا

عدتَ یا عیدے الینا مرحبا
نغمہ مارد حت یا ریح الصبا

گفت ای یاران روان گشتم وداع
سوی آن صدر یکہ میرست و مطاع

دمبدم در سوز بریان می شوم
ہر چہ باد اباد آنجا می روم

گرچہ دل چون سنگ خارا می کند
جانِ من عزمِ نجارا می کند

مسکنِ یارست و شہرِ شاہِ من
پیشِ عاشق این بود حب الوطن

پرسیدن معشوقی از عاشق کہ از شہرہا کدام بہترست

دانبوه تر و پر نعمت تر و دلکشا تر و جواب دادن عاشق اورا

گفت معشوقی بعاشق کای فتی — تو بغربت دیدهٔ بس شهرها
پس کدامین شهر زانها خوشترست — گفت آن شهری که دردی لبرست
هر کجا باشد شه ما را بساط — هست صحرا گر بود دشتم الخیاط
هر کجا که یوسفی باشد چو ماه — جنت ست آن ارچه باشد قعر چاه
با تو دوزخ جنت ست ای جان فزا — با تو زندان گلشن ست اے دلربا
شد جهنم با تو رضوان و نعیم — بے تو شد ریحان و گل نار جحیم
هر کجا تو با منے من خوش دلم — در بود در قعر گورے منزلم
خوشتر از هر دو جهان آنجا بود — که ترا با من سر و سودا بود
بس دراز ست این سخن از انتظار — عاشق صدر جهان شد بیقرار

منع کردن دوستان او را از مراجعت به بخارا و تهدید کردن و لا ابالی گفتن او

گفت اورا ناصحے کامی بخیر — عاقبت اندیش اگر داری هنر
در نگر پس را بعقل و پیش را — همچو پروانه مسوزان خویش را
چون بخارا اے مے روی دیوانه — لائق زنجیر و زندان خانه
او ز تو آهن همے خاید ز خشم — او همے جوید ترا بیست چشم
میکند او تیز از بهر تو کارد — او سگ قحط ست و تو استخوان آرد
چون رهیدی و خدایت راه داد — سوی زندان میروی چونت فتاد

۱۰ جزاے دیو از یعنے چون به بخارا عزم کنے دیو از هستی ولایتی زنجیر و خیمهٔ هستی را بخرد ۱۱ قولہ او ای صد جهان ز آهن همے

بر تو گردہ گون موکل آمدے — عقل با ایشان کم زدی
چون موکل نیست بر تو ہیچ کس — از چہ بستہ گشت بر تو پیش و پس
عشق پنہان کردہ بود او را اسیر — آن موکل را نمے دید آن مدیر
ہر موکل را موکل مختفی ست — ورنہ او در بند سگ طبعی ز چیست
خشم شاہ عشق بر جانش نشست — بر عوانے دسیہ روئیش بست
مے زند آورا کہ ہین او را بزن — زآن عوانِ نہان افغانِ من
ہر کہ بینی در زیانے می رود — گرچہ تنہا با عوانے میرود
گر ازو واقف بدی افغان زدی — پیشِ آن سلطانِ سلطانان شدی
ریختی بر سر بہ پیشِ شاہ خاک — تا امان دیدے ز دیوِ سہمناک
میر دیدی خویش را ای کم زمور — زان ندیدی آن موکل را تو کور
غرہ گشتی زین دو غین پر وبال — پر و بالے کو کند سوئے وبال
پر سبک دارد رہ بالا کند — چون گل آلود شد گرانیہا کند
جہد کن پر را گل آلودہ کمن — لیک گوشت کرد شد و پندم کہن
پند دادالقصہ عاشق را نبی — عاذل بیدرد ہمچون قفلے

لا ابالی گفتن عاشق ناصح و عاذل را از سر عشق

گفت ای ناصح خمش کن چند چند — عاذل
سخت تر شد بند من از پند تو — عقل
آن طرف که عشق می افزود درد — بوحنیفه و شافعی درسے نکرد
تو کمن تهدید از کشتن که من — تشنه زارم بخون خویشتن
عاشقان را هر زمانی مردنیست — مردن عشاق خود یک نوع نیست
او دو صد جان دارد از جان هدے — وان دو صد را می کند هر دم فدا
هر یکے جان را ستاند وهبا — از نبی بر خوان تو عشر اثالها
گر بریزد خون من آن دوست رو — پای کوبان جان برافشانم برو
از سودم مرگ من در زندگی ست — چون رهم زین زندگی پایندگی ست
اقتلونی اقتلونی یا ثقات — ان فی قتلی حیاتاً فی حیات
یا منیر الخد یا روح البقا — اجتذب روحی وجدنی بالتقا
فی جیب حبه یشوی الحشا — لو یشا یمشی علی عینی مشا

پند کم ده زانکه بس سخت ست بند — عاذل
عشق را نشناخت و الا شمند تو — عقل
بوحنیفه و شافعی درسے نکرد
تشنه زارم بخون خویشتن
مردن عشاق خود یک نوع نیست
وان دو صد را می کند هر دم فدا
از نبی بر خوان تو عشر اثالها
پای کوبان جان برافشانم برو
چون رهم زین زندگی پایندگی ست
ان فی قتلی حیاتاً فی حیات
اجتذب روحی وجدنی بالتقا
لو یشا یمشی علی عینی مشا

پارسی گو گرچه تازی خوشتر ست — عشق را خود صد زبان دیگر ست

بوی آن دلبر چو پران می شود — این زبانها جمله حیران می شود

بس کنم دلبر در آمد در خطاب — گوش شو والله اعلم بالصواب

چونکه عاشق توبه کرد اکنون تبرس — کو چو عیاران کند بردار درس

گرچه این عاشق بخار میرود — نے بدرس دنی باستا میرود

عاشقان را شد مدرس حسن دوست — دفتر و درس و بحث شان روی اوست

خامش اندو نعرهٔ تکرار شان — میرود تا عرش و تخت یار شان

درس شان آشوب و رخ و زلزله — نی زیادات ست و باب و سلسله

سلسله این قوم جعد مشکبار — مسئله دور ست لیکن دور یار

مسئله کیس از بپرسد کس ترا — گو نگنجد گنج حق در کیسها

گردم خلع و بیمار امیر رود | بد مبین ذکر بخارا می رود
ذکر هر چیزی دهد خاصیتی | زانکه دارد هر صفت ماهیتی
در بخارا در هنرها بالغی | چون بخاری رونهی زو فارغی
آن بخاری غصه دانش نداشت | چشم برخورشید بینش می گماشت
هر که در خلوت به بینش یافت راه | او ز دانشها بجوید دستگاه
با جمال جان چو شد هم کاسه | باشدش ز اخبار دانش تاسه
دید برد انش بود غالب فزا | زان همی دنیا بچربد عامه را
زانکه دنیا را همی بینند عین | دان جهانی را همی دانند دین
باز رو سوی حدیث آن جوان | کرم صدر جهان شد ناتوان

روی نهادن آن عاشق بسوی بخارا

رو نهاد آن عاشق خوشتاب ریز | دل طپان سوی بخارا گرم و تیز
ریگ هامون پیش او همچون حریر | آب جیحون پیش او چون آب گیر

فهرست نسخه‌های خطی

آن بیابان پیشِ او چون گلستان — می فتاد از خنده او چون گل ستان

در سمرقند است قند اما لبش — از بخارا یافت وآن شد مذهبش

اے بخارا عقل افزا بودۂ — لیک از من عقل و دین بربودۂ

بدرمے جویم ازانم چون ہلال — صدرمی جویم درین صفِ نعال

چون سوادِ آن بخارا را بدید — در سوادِ غم بیاضی شد پدید

ساعتے افتاد بیہوش و دراز — عقلِ او پرید در بستان راز

بر سر و رویش گلابے میزدند — از گلابِ عشقِ او غافل بدند

او گلستانے نہانی دیدہ بود — غارتِ عشقش ز خود بربودہ بود

تو فسردہ در خور انیدم نہ — با شکر مقرون نہ گرچہ نئی

رحمتِ عقلت با تو ہست و عاقلی — کز جنود اَلَم تَرَ وَہا غافلے

این سخن پایان ندارد تیز ران — تا رود سوی بخارا آن جوان

در آمدن آن عاشقِ لا اُبالی در بخارا و تحذیر کردنِ دوستان او را از پیدا شدن

اندر آمد در بخارا شادمان — شہرِ معشوقِ خود و دار الامان

ہمچو آن مستے کہ پرّد بر اثیر — ہر کہ دیدش در بخارا گفت خیز

ہم کنارش گیر دو گوید کہ گیر — پیش از پیدا شدن بنشین گریز

که ترا می جوید آن شه خشمگین — تا کشد از جان تو ده ساله کین
الله الله در میا در خون خویش — تکیه کم کن بر دم و افسون خویش
شحنهٔ صدر جهان بودی و راد — معتمد بودی مهندس اوستاد
هم مشیرش بودی و هم محترم — گشتی از بهر گناهی متهم
غدر کردی وز جزا بگریختی — رسته بودی باز چون آویختی
از بلا بگریختی با صد حیل — آن بلهی آوردت اینجا یا اجل
ای که عقلت بر عطارد دق کند — عقل و عاقل را قضا احمق کند
نحس خرگوشی کرا باشد شیر جو — زیرکی و عقل و چالاکیت کو
هست صد چندین دنهای قضا — گفت اذا جاء القضا ضاق الفضا
صد ره و مخلص بود از چپ و راست — از قضا بسته شود گر اژدهاست

جواب گفتن عاشق عاذلان و تهدید کنندگان را

گفت من مستقیم آبم کشد — گرچه میدانم که هم آبم کشد
هیچ مستسقی نه بگریزد ز آب — گرد و صد بارش کند مات و خراب
گر نبیند مقصد مراد دست و شکم — عشق آب از من نخواهد گشت کم
گویم اگه که بپرسند از بطون — کاشکی مجرم روان بودی درون
خیک اشکم گو مبر از موج آب — گر ببینم هست مرگم مستطاب
من بهر جائی که بینم آب جو — رشکم آید بودمی من جای او

دوست چون دف و شکم همچون دهل
مطربِ عشق آب می کوبم چو گل

گر بریزد خونم آن روح الامین
جرعه جرعه خون خورم همچون زمین

چون زمین و چون جنین خونخواره ام
تا که عاشق گشته ام این کاره ام

شب همی جوشم در آتش همچو دیگ
روز تا شب خون خورم مانند ریگ

من پشیمانم که اکنون آمدم
از مراد و خشم او بگریختم

گو بران برجان ستم خشم خویش
عید قربان اوست عاشق گاو میش

گاو اگر خسپد و گر چیزی خورد
بهر عید و ذبح او می پرورد

گاو موسی وان مراجان داده
جزو جزوم حشر نو آزاده

گاو موسی بود قربان گشته
کمترین جزوش حیات گشته

بر جهید آن کشته زآسیبش رجیع
در خطاب اضربوه ببعضها

یا گر آمی اذ بجوا هذا البقر
ان ارادتم حشر ارواح النظر

از جمادی مردم و نامی شدم
وز نما مردم بحیوان سر زدم

مردم از حیوانی و آدم شدم
پس چه ترسم کی ز مردن کم شدم

جمله دیگر بمیرم از بشر
تا برآرم از ملائک بال و پر

وز ملک هم بایدم جستن ز جو
کل شی هالک الا وجهه

بار دیگر از ملک قربان شوم
آنچه اندر وهم ناید آن شوم

پس عدم گردم عدم چون ارغنون — گویدم کانا الیه راجعون
مرگ دان آن را تفاق امت است — کاب حیوانی نهان در ظلمت است
همچو نیلوفر بروزین طرف جو — همچو مستسقی حریص و مرگ جو
مرگ او آبست و او جویای آب — می خورد والله اعلم بالصواب
اے فسرده عاشق ننگین سمند — کو زبیم جان ز جانان مے رمد
سوی تیغ عشقش ای ننگ زمان — صد هزاران جان نگردستک زنان
جوی دیدی کوزه اندر جوی ریز — آب را از جوی کے باشد گریز
آب کوزه چون در آب جو شود — محو گردد در وی و چون او شود
وصف او فانی شود ذاتش بقا — زین سپس فی کم شود فی بد لقا

رسیدن آن عاشق معشوق چون دست از جان بشست

خویش را بر نعل او انداختم — عذر آن را کاز در بر ناختم
همچو گوئی سجده کن بر روی دست — جانب آن صدر شد با چشم تر
برنرخ چون زعفران اشک روان — رفت آن بیدل سوی صدر جهان

هم کفن هم تیغ اندر دست او — چونکه بود او عاشق سرمست او
جمله خلقان منتظر سر در هوا — کش بسوزد یا برآویزد ورا
این زمان این احمق یک لخت را — آن نماید که زبان بدبخت را
همچو پروانه شرر را نورد دید — احمقانه در فتاد از جان برید
لیک شمع عشق چون آن شمع نیست — روشن اندر روشن اندر روشن نیست
او تعکس شمعهای آتشی ست — می نماید آتش و جمله خوشی ست

صفت کردن آن مسجد که مهمان کش بود و آن عاشق مرگ جوی لاابالی که دران مسجد مهمان شد

یک حکایت گوش کن ای نیک پی — مسجدی بد بر کنار شهر ری
هیچکس در وی نخفتی شب ز بیم — که نه فرزندش شدی آن شب یتیم
هر که در وی بی خبر چون کور رفت — صبحدم چون اختران در گور رفت
خوشتن را نیک ازین آگاه کن — صبح آمد خواب را کوتاه کن
هر کسی گفتی که پر یانند تند — اندرو مهمان کشان با تیغ کند
آن دگر گفتی که سحر ست و طلسم — که رصد باشد عدو جان و جسم
آن دگر گفتی که بر نه نقش فاش — بر درش کانی مهمان اینجا مباش
شب مخسپ اینجا اگر جان بایدت — ور نه مرگ اینجا کمین بگشایدت

مبادا شبه نکنند که اگر شیخ موجود نبود او را خواص حسن ترک کرده بودند حاشیه نویسنده شده

وان یکے گفتی که شب قفلی نهید | کیذه | غافلی کاید شماره کم دهید

آمدنِ مهمان دران مسجد

تا یکی مهمان در آمد وقتِ شب | نیم شب | کوشنیده بود آن صیتِ عجب
از برائے آزمون مے آزمود | جان سپر | زانکه بس مردانه و جانباز بود
گفت کم گیریم سر و استکنشه | رفته گیر از گنج جان یک حبه
صورتِ تن گو برو من کیستم | نقش کم ناید چو من باقیستم
چون نفخت بودم از لطفِ خدا | نفخ حق باشم ز نائے تن جدا
تا نیفتد بانگِ نقشش این طرف | تا رهد آن گوهر از تنگین صدف
چون تموتوا موت گفت ای صادقین | صادقم جان را برافشانم برین

ملامتِ اهلِ مسجد مهمانِ عاشق را از شب خفتن در انجا و تهدید کردن

قوم گفتندش که هین اینجا مخسب | تا نگوید جانستانت همچو کسب
که غریبی و نمیدانی تو حال | کاندرین جا هر که خفت آمد زوال
اتفاقی نیست این ما بارها | دیده ایم و جمله اصحاب سبے
هر که آن مسجد بشبے مسکن شدش | نیم شب مرگِ بلا بهل آمدش
از یکے تا پانصد این را دیده ام | نے بتقلید از کسے بشنیده ام
گفت الدین النصیحه آن رسول | آن نصیحت در لغت ضد غلول
این نصیحت راستی در دوستی | در غلولی خائن و سگ پوستی

جواب گفتنِ عاشق ناصحان و ملامت گویان را

بی خیانت این نصیحت از وداد — می نمائیمت مگر داز عقل و داد

گفت ای ناصحان من بی ندم — از جهانِ زندگی سیر آمدم

مبتلے ام زخم خود زخمم خواه — عافیت کم جوئے از مبتلا براہ

مبتلے نے کو بود خود برگ جو — مبتلے ام لا ابالی مرگ جو

مبتلم بے زخم ناساید تنم — عاشقم بر زخمہا برمے تنم

مبتلے نے کو بکف پولے آورد — مبتلے چستے کزین پل بگذرد

آن نہ کو بر ہر دکانے برزند — پل چہ از کون دکانے برزند

مرغ شیرین گشت و نقلم زین سرا — چون قفص ہشتن پریدن مرغ را

آن قفص کو ہست عین باغ در — مرغ مے بیند گلستان و شجر

جوق مرغان از برون گرد قفص — خوش ہمی خوانند زازادی قصص

مرغ را اندر قفص زان سبزہ زار — نے خورش ماند ست و نے صبر و قرار

سر ز ہر سوراخ بیرون میکند — تا بود کاین بند از پا بر کند

چون دل و جانش چنین بیرون بود — آن قفص را در کشائی چون بود

نے چنان مرغِ قفص در اندہان — گرد بر گردش بحلقہ گرگان

کے بود او را درین خوف و حزن — آرزوی از قفص بیرون شدن

او ہمی خواہد گزین ناخوش قفص — صد قفص باشد بگرد این قفص

بیانِ آنکه عشق جالینوس بر بن حیلتِ دنیا بود که فنِ او هم اینجا کار می‌آید و هر فنی نورزیده است که دران بازار کار آید آنجا خود را بعوام مکسان می‌بینند و الامر بیمنده لله

آنچنان که گفت جالینوس رح زاد — از هوای این جهان و از مراد
رخ زرد شد ز اصفرار
رح اصفرار
رح زرد شدن
رح زرد شدن
رح زرد شدن

پس ز جالینوس و عالم فارغ اند
همچو ماه اندر فلک با باغ اند

در ز جالینوس این گفت افریست
پس جوابم بهر جالینوس نیست

این جواب آنکس آمد کاین بگفت
که نبود ستش دلے با نور جفت

مرغ جانش موش شد سوراخ جو
چون شنید از گرگان او عرخوا

زان سبب جانش وطن دید و قرار
اندرین سوراخ دنیا موش وار

همدرین سوراخ بینائی گرفت
در خورِ سوراخ دانائی گرفت

پیشہائے کہ مرا ورا در مزید
اندرین سوراخ کار آید گزید

تا کہ دل برکند از بیرون شدن
بستہ شد راہِ رہیدن از بدن

عنکبوت ار طبع عنقا داشتی
از لعاب بے خیمہ کے افراشتی

گر ز لرده چنگِ خود اندر قفص
تام چنگش مرغ و سر سام و مغص

حصبہ و قولنج و مالیخولیا
سکتہ سودہ و جذام و ماشرا

گر بہ مرگ ست و مرض چنگال او
میزند بر مرغ و پر و بال او

گوشہ گوشہ مے دود سوی دوا
مرگ چون قاضی و رنجوری گوا

چون پیادہ قاضی آمد این گواہ
کہ ہمے خواند ترا تا حکم گاہ

مہلتے خواہی تو از وے در گریز
گر پذیرد شد وگرنہ گفت خیز

جستنِ مہلت دواو چارہ ہا
کہ زنے بر خرقہ تن پارہ ہا

عاقبت آید صباحے ختم وار
چند باشد مہلت آخر شرم دار

عذر خود از شه بخواه ای پرحسد — پیش از آنکه آنچنان روزی رسد
وانکه در ظلمت براند بارگی — برکند زان نور دل یکبارگی
میگریزد از گواه و مقصدش — کان گوا سوی قضا میخواندش
ناگهان گیرند او را خوار و زار — کش کشان تا پیش قاضی شهریار
زین گذر کن جانب آن شخص ران — کو بمسجد آمد آن شب میهمان

ملامت کردن اهل مسجد مهمان را از شب خفتن در آن مسجد

قوم گفتندش مکن جلدی برو — تا نگردد جامه و جانت گرو
آن زدور آسان نماید بانگ را — که بآخر سخت باشد رنگ را
بس کسا کاو بخت خود را اَز نخست — وقت پیچاپیچ دستاویز جست
پیشتر آزو اقعه آسان بود — در دل مردم خیال نیک و بد
چون درآید اندرون کارزار — آن زمان گردد بر آن کس کارزار
چون نه شیری هین منه تو پای پیش — کان اجل گشت و جان تست میش
ور ز ابدالی و میشت شیر شد — ایمن آکه مرگ تو سر زیر شد
کیست آبدال آنکه او مبدل شود — خمرش از تبدیل یزدان خل شود
یک مست شیر گیری وز گمان — شیر پنداری تو خود را هین مران
گفت حق زاهل نفاق ناشنید — با شما ما بینهم ما بل شدید
در میان مسمد گر مردانه اند — در غزا چون عورتان خانه اند

گفت پیغمبر سپهدارِ غیوب — لاشجاعة یا فتی قبل الحروب
وقتِ قلّاف غزو و مستان کف زنند — وقتِ جوش و جنگ چون کف می‌فکنند
وقتِ ذکر غزو شمشیرش دران — وقتِ کر و فر تیغش چون پیاز
وقتِ اندیشه دلِ او غزو جو — پس بیک سو زن تهی شد خیکِ او
من عجب دارم ز جویایِ صفا — کو رمد در وقتِ صیقل از جفا
عشق چون دعوی جفا دید این گواه — چون گواهت نیست شد دعوی تباه
چون گواهت خواهد این قاضی مرنج — بوسه ده برما تا یابی تو گنج
آن جفا با تو نباشد اے پسر — بلکه با وصفِ بدے اندر تو در
برنمد چوبے که آن را مرد زد — برنمد آن را نزد بر گرد زد
گر بزد مر اسپِ آن کینه‌کش — آن نزد بر اسپ زد بر سُکسُکش
تا ز سُکسُک وارهد خوش پے شود — شیره را زندان کنی تا مے شود
آن یکے میزد یتیمی را بقهر — قند بود آن لیک بنموده چو زهر
دید مردے آنچنانش زار زار — آمد و بگرفت زودش در کنار
گفت چندان آن یتیمک را زدی — چون نترسیدی ز قهرِ ایزدی
گفت اورا کی زدم ایجانِ دوست — من بران دیوی زدم کو اندر اوست
مادرا گوید ترا مرگِ تو باد — مرگِ آن خواهد و مرگِ فساد
آن گروهے کز ادب بگریختند — آبِ مردی و آبِ مردان ریختند

عاذلان شان از وفا دارا مذند — تا چنین خیز و محنت مانذند
لاف و غره ژار خارا لکم شنو — با جبنها در صف هیجا مرو
زانکه زاد و کم خیالا لا گفت حق — کز رفاق ست برگردان ورق
که گر ایشان با شما همره شوند — غازیان بمغز همچون که شوند
خویشتن را با شما هم صف کنند — پس گریزند و دل صف بشکنند
پس سپاهی اند کی بی این نفر — به که با اهل نفاق آید حشر
هست بادام کم خوشین بیخته — به ز بسیاری تلخ آمیخته
تلخ و شیرین گر بصورت یک تسی اند — نقص ازان افتاد که همدل نی اند
گبر ترسان دل بود کو از گمان — می زید در شک زحال آنجهان
میرود در ره نداند منزلے — گام ترسان می نهد اعمی دلے
چون نداند ره مسافر چون رود — با تردد ها و دل پرخون رود
هر که گوید های این سودا نیست — او کند از بیم آنجا وقف و ایست
در بداند ره دل باهوش او — کے رود هر های و هو در گوش او
پس مشو همراه این اشتر دلان — زانکه وقت ضیق و بیم اند آفلان
پس گریزند و ترا تنها هلند — گرچه اند رلاف سحر بابل اند
تو ز رعنایان مجو هین کار زار — تو ز طاؤسان مجو صید و شکار
طبع طاؤسیت وسواست کند — دم دهد تا از مقامت برکند

گفتن شیطان قریش را که بجنگ احمد علیه الصلوٰة والسلام آئید که من یاریها

این قصه در خلق بر راتع شده بود

کنم و قبیلهٔ خود را بیاری خوانم و گریختن او در ملاقات صفین

همچو شیطان کز وساوس پر قریش — دم دمید و گفت گرد آرید جیش
تا که در احمد هزیمت افگنیم — بیخ و بنیادش ز مینش برکنیم
چونکه شیطان در سپه شد صد یکم — خواند افسون کانتی جار لکم
چون سپه گرد آمد از گفت او — کرد با ایشان بحیلت گفتگو
که بیارم من قبیلهٔ خویش را — تا که در هیجا بود پشت شما
من شما را عون و یار پیا کنم — تا سپاه دشمنان تان بشکنم
چون قریش از گفت او واخاضه شدند — هر دو لشکر در ملاقات آمدند
دید شیطان از ملائک صف صف — سوی صف مومنان اندر رهے
آن جنود الم تر و با صف زده — گشت جان او ز بیم آتشکده
پای خود واپس کشیده می گرفت — که همی بینم سپاهے بس شگفت
که اخاف الله مالی منه عون — اذ هبوا اِنّی اَری ما لا ترون
گفت حارث ای سراقه مکر این — دی چرا تو مے نگفتی این چنین
گفت این دم من همی بینم عرب — گفت می بینی جماعتیش عرب
می نه بینی غیر این لیک ای تو ننگ — آن زمان لاف بود این وقت جنگ

دی همی گفتی که پایندان شدم — که بود تان فتح و نصرت دمبدم
دی ز عیم لجبش بودی ای لعین — وین زمان نامرد و ناچیز و مهین
تا بخوردیم آن دم تو تو آمدیم — تو بتون رفتی و ما هیزم شدیم
چونکه حارث با سراقه گفت این — از عتابش خشمگین شد آن لعین
دست خود خشمین ز دست او کشید — چون ز گفت اوش در دل رسید
سینه اش را کوفت شیطان و گریخت — خون آن بیچارگان زین کر گریخت
چون کویران کرد چندین عالم او — پس بگفت اسنے بری منکم
کوفت اندر سینه واند اختنش — پس گریزان شد چو هیبت تاختنش
نفس و شیطان هر دو یک تن بوده اند — در دو صورت خویش را نبوده اند
چون فرشته و عقل کایشان یک بدند — بهر حکمتهاش دو صورت شدند
دشمنی داری چنین در سر خویش — مانع عقل ست و خصم جان و کیش
یک نفس حمله کند چون سو سمار — پس بسوراخی گریزد در فرار
در دل او سوراخها دارد کنون — سر ز هر سوراخ مے آرد برون
نام پنهان گشتن دیو از نفوس — واندران سوراخ رفتن شد خنوس
که خنوسش چون خنوس قنفذست — چون سر قنفذ ورا آمد شدست
که خدا آن دیو را خناس خواند — کو سر آن خار پشتک را بماند
می نهان گردد سر آن خار پشت — دمبدم از بیم صیاد درشت

تا چو فرصت یافت سر آرد برون — زینچنین مکری شود دانش زبون

گر نه نفس از اندرون آهت زدی — رهزنان را بر تو دستی کی بدی

زان عوان مقتضی که شهوت ست — دل اسیر حرص و آز و آفت ست

زان عوان سرشتی و زدو تباه — تا عوانان را بقهر تست راه

در خبر شنو تو این پند نکو — بین جنبیکم لکم اعداء عدو

طمطراق این عدو مشنو گریز — کو چو ابلیس ست و ریحٌ وسته‌یز

بر تو او از بهر دنیا و نبرد — آن عذاب سرمدی را سهل کرد

چه عجب گر مرگ را آسان کند — او ز سحر خویش صد چندان کند

سحر کاهی را بصنعت گه کند — باز کوهی را چو کاهی می تند

زشتها را نغز گرداند بفن — نغزها را زشت گرداند بظن

آدمی را خیره نماید ساعتی — آدمی سازد خری را او آیتی

کار سحر اینست کو دم میزند — هر نفس قلب حقائق می کند

اینچنین ساحر درون تست سر — ان فی الوسواس سحرا مستتر

اندران عالم که هست این سحرها — ساحران هستند جادوی کشا

اندران صحرا که رست این زهرتر — نیز روئید ست تریاق ای پسر

گویدت تریاق از من جو بپا — که ز زهرم من تو نزدیک تر

گفت او سحرست و دیرانی تو — گفت من سحرست و دفع سحر او

گفت پیغمبر که ان فی البیان — سحر آور حق گفت آن خوش بهلوان
یک سحر بهر دفع سحر ساحران — مایهٔ تریاک باشد در جهان
آن بیان اولیا و اصفیاست — کز همه اغراض نفسانی جداست
حاصل آن کز زهر نفس دون گریز — نوش کن تریاق مرشد چست و تیز
این طلسم سحر نفس اندر شکن — سوی گنج پیر کامل نقب زن
بس دراز است این سوی آغاز زان — جانب مهمان و مسجد باز زان
زین گذر کن باز تا مسجد بیا — قصهٔ مهمان بگو و آن ماجرا

مکرر کردن عاذلان پند را بران مهمان مسجد مهمان کش

هین مکن جلدی بروای بوالکرم — مسجد ذمار ما مکن زین متهم
گر بگوید دشمنی از دشمنی — آتشی در مازند فرادنی
که بتا سایند او را اظالمی — بر بهانه مسجد او بد سالمی
تا بهانه قتل بر مسجد نهد — چونکه بدنام ست مسجد او جهد
تهمتی برما منه ای سخت جان — که نه ایم ایمن ز مکر دشمنان
هین برو جلدی مکن سود امنیز — که نتان پیمود گردون را بگز
چون تو بسیاران بلا فیده رنجت — ریش خود بر کند یک یک لخت لخت
هین برو کوتاه کن این قیل و قال — خویش و ما را در مفگن در وبال

جواب گفتن مهمان ایشان را و مثل آوردن بدفع حارس

کشت بیانگ دف از کشت آن اشتر مست
را کہ کوس محمودی بر پشت او زدند

گفت اے یاران ازان دیوان نیم — کہ ز لاحولے ضعیف آید بیم
گودکے کو حارس کشتی بدے — طبلکے در دفع مرغان می زدے
تا رمیدی مرغ ازان طبلک ز کشت — کشت از مرغان بدیں خوف گشت
چونکہ سلطان شاہ محمود کریم — برگذر زد آن طرف خیمہ عظیم
با سپاہے ہمچو استارہ اثیر — اینہ وفیروز صف در ملک گیر
اشترے بد کو بدے حمال کوس — بختی بد پیشتر و ہمچون خروس
بانگ کوس و طبل بردی روز و شب — مے زدند اندر رجوع و در طلب
اندران مزرع در آمد آن شتر — کودک آن طبلک بزد در حفظ بر
عاقلے گفتش مزن طبلک کہ او — بختی طبل ست و با آنست خو
پیش او چہ بود بتوراک تو طفل — کہ کشد او طبل سلطان بیت کفل
عاشقیم من کشتہ و قربان لا — جان من نوبتگہ طبل بلا
خود بتوراک ست این تہدیدہا — پیش انچہ دیدہ است ازین دیدہا
اے حریفان من ازانہا نیستم — کز خیالاتے درین رہ بیستم
من چو اسمٰعیلیانم بے حذر — بل چو اسمٰعیل آزادم ز سر

فارغم از طمطراق و از ریا
قال تعالوا گفت جانم را بیا

گفت پیغمبر که جادی السلف
بالعطیة من یتقن بالخلف

هر که بنهد مر عطا را صد عوض
زود در بازد عطا را زین غرض

جمله در بازار زان گشتند بند
تا چه سود افتاد مال خود دهند

زر در انبانها نشسته منتظر
تا که سود آید بذل آید مصر

چون به بیند کاله در ربح بیش
سرد گردد عشقش از کالای خویش

گرم زان ماندست با آن کو ندید
کالهای خویش را بیع و مزید

همچنین علم و هنرهای و حرف
چون ندید افزون از انها در شرف

تا به از جان نیست جان باشد عزیز
چون به آمد نام جان شد چیز لیز

لعبت مرده بود جان طفل را
تا نگشت او در بزرگی طفل زا

این تصور وین تخیل لعبت ست
تا تو طفلے پس بدانت حاجت ست

چون ز طفلی رست جان شد در وصال
فارغ از حس ست و تصویر و خیال

نیست محرم تا بگویم بے نفاق
تن بزدم و الله اعلم بالوفاق

مال و تن برف اند ریزان فنا
حق خریدارش که الله اشتری

بر فزاز ان آتش او لیستت
گر تو ئی در شک یقینی نیستت

وین عجب ظنی ست در تو ای مهین
که نے پرّد به بستان یقین

هر گمان نشنه یقین ست ای پسر
مے زند اندر ترا ید بال و پر

چون رسد در علم پس برپا شود
مر یقین را علم او پویا شود

زانکه هست اندر طریق متقین
علم کمتر از یقین و فوق ظن

علم جویای یقین باشد بدان
وان یقین جویای دیدست و عیان

اندر الهکم بجوا این را کنون
ازپس کلا پس لو تعلمون

می کشد دانش به بینش ای علیم
گر یقین بودی بدیدندی جحیم

دیده زاید از یقین بی امتهال
آنچنان کز من همی زاید خیال

اندر الهکم بیان این ببین
که شود علم الیقین عین الیقین

از گمان و از یقین بالاترم
وز ملامت برنگیرد دسرم

چون دهانم خورد از حلوای او
چشم روشن گشتم و بینای او

پا نهم گستاخ چون خانه روم
پا نه لرزانم نه کورانه روم

آنچه گل را گفت حق خندانش کرد
با دل من گفت صد چندانش کرد

آنچه زد بر سرو قدش راست کرد
وآنچه ازوی نرگس و نسرین بخورد

آنچنی را کرد شیرین جان و دل
وانچه خاکی یافت زو نقش چگل

آنچه ابرو را چنان طرار ساخت
چهره را گلگونه و گلنار ساخت

مر زبان را داد صد افسونگری
وآنکه کان را داد زر جعفری

چون در زر را داد خانه باز شد
غمزهای چشم تیر انداز شد

بر دلم زد تیر و سودایش کرد
عاشق شکر و شکرخایش کرد

عاشقِ آنم کہ ہر آن آنِ اوست — عقل و جان جاندار یک مژگانِ اوست
من نلافم در بلا فم ہمچو آب — نیست در آتش کشی ام اضطراب
چون بدزدم چون حفیظ مخزن اوست — چون نباشم سخت رو پشتِ من اوست
ہر کہ از خورشید باشد پشت گرم — سخت رو باشد نہ بیم او را نہ شرم
ہمچو روئے آفتاب بیحذر — گشت رویش خصم سوز و پردہ در
ہر پیمبر سخت رو بد در جہان — یک سوارہ کوفت بر جیش شہان
رو نگر وا نید از ترس و غمے — یک تنہ تنہا بزد بر عالمے
سنگ باشد سخت رو و چشم شوخ — او نترسد از جہانِ پر کلوخ
کان کلوخ از خشت زن یک لخت شد — سنگ از صنع خدائی سخت شد
گو سفندان گر بروں اندازِ حساب — زانبہے شان کی بترسد انقصاب
کلکم راع بنی چون راعی ست — خلق مانند رمہ او ساعی ست
از رمہ چوپان نترسد در نبرد — لیک شان حافظ بود از گرم و سرد
گر زند بانگے ز مقہر او بر رمہ — وان ز مہر ست آن کہ دارد در ہمہ
ہر زمان گوید بگوشم بخت نو — گر ترا غمگین کنم غمگین مشو
من ترا غمگین و گریان زان کنم — تا کت از چشمِ بدان پنہان کنم
تلخ گردانم ز غمہا خوے تو — تا بگردد چشمِ بد از روے تو
نے تو صیادی نہ جویاے منی — بندہ و افگندہ رائے منی

۵ تو در نے تو صیادی او بلکہ من صیاد و تو آہو و تو در بن بستہ چو او در دام و او بندہ و مطیع ارادہ منی و این مضمون مطابق آن ہست کہ مشہور است و در ہشتی

حیلہ اندیشی کہ دُر من در رہی — در فراق و حبستِ من بکسی
چارہ می جویدپے من در رہِ تو — می شنودم دوش آہ سردِ تو
من توانم ہم کہ بی این انتظار — رہ دہم بنمائمت راہِ گذار
تا ازین گردابِ دوران وارہی — بر سرِ گنج وصالم پا نہی
لیک شیرینیِ ولذاتِ مقر — ہست براندازہ رنجِ سفر
ہر چہ آسان یافتی آسان دہی — در دِ مشکل یاب را بر جان نہی
آنکہ از شہر و زخویشان برخوری — کز غریبی رنج و محنتہا بری
در بلا ہا رو مگردان ای جوان — بشنو این تمثیل و قدرِ خود بدان

تمثیلِ گریختن مومن و تعجیل و بے صبری او در بلا با اضطراب و بیقراری نخود و دیگر حوائج در جوش دیگ و بر دیگ بر دویدن نا بیرون جہد و منع کردن کدبانو او را

دیگِ نخود بشنگرگہ اندر دیگ چون — می جہد بالا چو شد ز آتش زبون
ہر زمانے می برآید وقتِ جوش — بر سرِ دیگے برآرد صد خروش
کز چرا آتش بمن در مے زنی — چون خریدی چون نگونم مسکنی
مے زند کفلیز کدبانو کہ نے — خوش بجوش و بر مجہ ز آتش کنی
زان نجوشانم کہ مکروہِ منی — بلکہ تا گیری تو ذوق و چاشنی

تا غذا گردی بیامیزی بجان ‌ ‌ ‌ بهر خواری نیست این امتحان

آب می خوردی بہ بستان سبز و تر ‌ ‌ ‌ بہر این آتش بدست آن آبخور

رحمتش سابق بدست از قهر زان ‌ ‌ ‌ تا ز رحمت گردد اہل امتحان

رحمتش بر قهر زان سابق شدست ‌ ‌ ‌ تا کہ سرمایہ وجود آید بدست

زانکہ بے لذت نزدیدیم و پوست ‌ ‌ ‌ چون نروید چہ گدازد عشق دوست

زان تقاضا گر بیاید فقہا ‌ ‌ ‌ تا کنی ایثار آن سرمایہ را

باز لطف آید براے عذرا ‌ ‌ ‌ کہ بکردے غسل و برجستی ز جو

با تخود گوید چریدی در بہار ‌ ‌ ‌ رنج مہمان تو شد نیکو ش دار

تا کہ مہمان باز گردد شکر ساز ‌ ‌ ‌ پیش شہ گوید ز ایثار تو باز

تا بجاے نعمت منعم رسد ‌ ‌ ‌ جملہ نعمتہا بر و پر تو جہد

من خلیلم تو پسر پیش بجک ‌ ‌ ‌ سر بنہ تا ارائی اذ بجک

سر بپیش قهر نه دل برقرار — تا ببرم حلقت اسمعیل وار
سر ببرم لیک این سر آن سر است — کز بریده گشتن و کشتن بریست
لیک مقصودم ازان تعلیم تست — ای مسلمان بایدت تسلیم جست
اے نخود می جوشش اندر ابتلا — تا نه هستی وا نه خود ماند ترا
اندران بستان اگر خندیده — تو گل بستان جان دیده
گر جدا از باغ آب و گل شدے — نقمه گشتی واندر احیا آمدے
شو غذا دوست اندیشها — شیر بودے شیر شود در مبتلا
از صفاتش رسته والله نخست — در صفاتش باز رو چالاک و چست
زابر و خورشید و زگردون آمدی — پس شدی اوصاف و گردون بر شدے
آمدی در صورت باران و تاب — می روی اندر صفات مستطاب
جزو شمس و ابر و انجم بادے — نفس و فعل و قول و فکر تا شدے
هستی حیوان شد از مرگ نبات — راست آمد اقتلونی یا ثقات
چون چنین بر دیست ما را بعدلت — راست آمد ان فی قتلی حیات
فعل و قول و صدق شد قوت ملک — تا بدین معراج شد سوی فلک
آنچنان کان طعمه شد قوت بشر — از جمادی بر شد و شد جانور
این سخن را ترجمه بهناورے — گفته آید در مقام دیگرے
کار روان دائم زگردون می رسد — تا تجارت میکند وامی رود

پس برو شیرین و خوش با اختیار — نے بتلخی و کراہت دزد وار

زان حدیث تلخ میگویم ترا — تا ز تلخیها فرشویم ترا

زآب سرد انگور افسردہ زہد — سردی و افسردگی بیرون نہد

تو ز تلخی چونکہ دل پرخون شوی — پس ز تلخیها ہمہ بیرون شوی

ہر کہ او اندر بلا صابر نشد — مقبل این درگہ فاخر نشد

فارغ آئی گر بتو ریزند خل — آن زمان شیرین شوی ہمچون عسل

سگ شکاری نیست او را طوق نیست — خام و ناجوشیدہ جز بی ذوق نیست

تمثیل صابر شدن مومن چون او بر سر بلا واقف شود

آن یکی خود گفت آخر چنین ستای ستی — خوش بجوشم یا یم دہ راستی

تو درین جوشش چو معمار منی — کفچلیزم زن کہ بس خوش می زنی

ہمچو پیلم بر سرم زن زخم و داغ — تا نہ بینم خواب ہندستان و باغ

تا کہ خود را اور دہم در جوش من — تا رہی یا یم درین آغوش من

زانکہ انسان در غنا طاغی شود — ہمچو پیل خواب بین باغی شود

پیل چون در خواب بیند ہند را — پیلبان را نشنود آرد دغا

عذر گفتن کدبانو با نخود و حکمت در جوشش داشتن کدبانو نخود را

آن یکی گوید ورا کہ پیش ازین — من چو تو بودم ز اجزای زمین

چون بپوشیدم جہاز آوردی — پس پذیرا گشتم و اندر خوری

مدتے جوشیدہ ام اندر زمین — مدتے دیگر درون دیگ تن
زین دو جوشش قوت حساسہ دم — روح گشتم پس ترا استا شدم
در جمادی گفتمے زان مے روی — تا شوی علم و صفات معنوی
چون شدی تو روح پس بار دگر — جوش دیگر کن ز حیوانی گذر
از خدا می خواہ تا زین نکتہا — ورنہ لغزے ورسی در منتہا
زانکہ از قرآن بسے گمرہ شدند — زان رسن قومی درون چہ شدند
مر رسن را نیست جرمی ای عنود — چون ترا سودای سر بالا نبود
جانب آن عاشق یخویش ران — کہ دران مسجد چہ کرد از امتحان

باقی قصۂ مہمان آن مسجد مہمان کش و ثبات و صدق عزم او

آن غریبے شہر سر بالا طلب — گفت می خیزم درین مسجد بشب
مسجد اگر کربلائے من شوی — کعبۂ حاجت روائے من شوی
ہمچو من مرا بگذار اے بگزیدہ یار — تا رسن بازی کنم منصور وار
گر شدید اندر نصیحت جبرئیل — می نخواہد غوث در آتش خلیل
جبرئیلا رو کہ من افروختہ — بہترم چون عود عنبر سوختہ
جبرئیلا گر چہ یاری میکنی — چون برادر پاسداری میکنی
اے برادر من برآ ذر چابکم — من نہ آن جانم کہ گردد بیش و کم
جان حیوانی فزاید از علف — آتشے بود او چو ہیزم شد تلف

گر نشستی هیزم او مستمر بدے — تا ابد معمور و هم عامر بدے
باد سوزان ست این آتش بدان — پرتو آتش بود نے عین آن
عین آتش در اثیر آمد یقین — پرتو و سایه دیست اندر زمین
لاجرم پرتو نیابد زا اضطراب — سوی معدن باز میگردد شتاب
قامتِ تو برقرار آمد باز — سایه ات کوته دمی یک دم دراز
زانکه در پرتو نیابد کس ثبات — عکسها واگشت سوی امّهات
بین دهان بربند فتنه لب کشاد — خشک آر الله اعلم بالرشاد
فتنه زاد و کرد عالم را خراب — شرق و غرب افتاد اندر اضطراب
چون مراتب گردد لهاتانگ شد — هر یکے با دیگرے در جنگ شد
گفت و گو بسیار شد خامش شدم — مسئله تسلیم کردم تن زدم
ور تو گوئی موجب فتنه چه بود — باز گویم گوش کن چون غم فزود

ذکر خیال بداندیشیدی قاصر فهمان

بیش ازین کاین قصه نامخلص رسد — دود دو گندے آمد از اهل حسد
من نمی رنجم ازین لیک این لگد — خاطر ساده دلی را پے کند
خوش بیان کرد آن حکیم غزنوی — بهر محجوبان مثال معنوی
گر ز قرآن گرنه بینند غیر قال — این عجب نبود ز اصحاب ضلال
گر شعاع آفتاب پرز نور — غیر گرمی مے نیابد چشم کور

خرِ لطفے ناگاہ از خزانہ — سر برون آورد چون طغانہ
کایں سخن پست ست یعنی مثنوی — قصۂ پیغمبر ست و پیروی
نیست ذکر بحث و اسرار بلند — کہ دوانند اولیا زاں سو شمند
از مقاماتِ تبتل تا فنا — پایہ پایہ تا ملاقاتِ خدا
شرح وجدِ ہر مقام و منزلے — کہ بہ پرزو بر پرد صاحبدلے
جملہ سرتاسر فسانہ است و فسون — کودکانہ قصہ بیرون و درون
چون کتاب اللہ بیاید ہم بر آن — این چنین طعنہ زدند آن کافران
کہ اساطیر ست و افسانہ نژند — نیست تحقیقے و تعمیقی بلند
کودکانِ خرد مغمش سمے کنند — نیست جز امرِ پسند و ناپسند
ذکرِ آدم گندم و ابلیس و مار — ذکرِ ہود و باد و ابراہیم و نار
ذکرِ نوح و کشتی و طوفانِ تن — ذکرِ کنعان و سرازخط تا فتن
ذکرِ اسمٰعیل و ذبح و جبرئیل — ذکرِ قصدِ کعبہ و اصحابِ فیل
ذکرِ یوسف ذکرِ زلف پرخمش — ذکرِ یعقوب و زلیخا و غمش
ذکرِ بلقیس و سلیمان و سبا — ذکرِ داود و دوز بور و اوریا
ذکرِ طالوت و شعیب و صوم او — ذکرِ یونس ذکرِ لوط و قوم او
ذکرِ حسنِ مریم و نخل و مخاض — ذکرِ زکریا و یحییٰ در ریاض
ذکرِ صالح ناقہ و تقسیمِ آب — ذکرِ ادریس و مناجات و جواب

ذکرِ الیاس و غرید موت او ‌ ذکرِ قارون در زمین رفتن فرو
ذکرِ ایوب و صبوری در بلا ‌ ذکرِ اسرائیلیان در تیه لا
ذکرِ موسیٰ و شجر طور و عصا ‌ خلعِ نعلین و خطابات و عطا
ذکرِ عیسیٰ و عروجش بر سما ‌ ذکرِ ذوالقرنین و خضر و اربیا
ذکرِ فضلِ احمد و خلقِ عظیم ‌ کہ قسم از معجزاتش شد دو نیم
ظاہر است و ہر کسے پے می برد ‌ گو بیان کہ گم شود در وے خرد
گفت اگر آسان نماید این تو بو ‌ اینچنین یک سورہ گوای سخت گو
جنیان و انسیان و اہلِ کار ‌ گو یکے آیت ازین آسان بیار

تفسیر حدیث ان للقرآن ظہرا و بطنا و لبطنہ بطن الی سبعۃ ابطن

حرف قرآن را بدان کہ ظاہر است ‌ زیرِ ظاہر باطنی بس قاہر است
زیرِ آن باطن یکے بطنِ دگر ‌ خیرہ گردد اندرو فکر و نظر
زیرِ آن باطن یکے بطنِ سوم ‌ کہ در و گردد خرد ہا جملہ گم
بطنِ چارم از نبی خود کس ندید ‌ جز خدای بی نظیر و بی ندید

همچنین تا هفت بطن ای ذوالکرم — مے شمر تو زین حدیث مقصم
تو ز قرآن ای پسر ظاهر مبین — دیو آدم را نه بیند جز که طین
ظاهر قرآن چو شخص آدمی ست — که نقوشش ظاهر و جانش خفی ست
مر درا صد سال عم و خال او — یک سر موئی نه بیند حال او

بیان آنکه فتن انبیا و اولیا علیهم السلام بکوهها و غارها جهت پنهان کردن خویش نیست و جهت خوف و تشویش خلق نه بلکه جهت ارشاد خلق ست و راه نمودن و تحریض انقطاع از دنیا بقدر ممکن

آنکه گویند اولیا در کهبوند — تا ز چشم مردمان پنهان شوند
پیش خلق ایشان فراز صد کهاند — گام خود بر چرخ هفتم مے نهند
پس چرا پنهان شود کو جو بود — کو ز صد دریا و که آن سو بود
حاجتش نبود بسوے که گریخت — کز پیش کره فلک صد نعل ریخت
چرخ گردید و ندید او را و گرد جان — تعزیت جامه بپوشید آن زمان
گر بظاهر آن پری پنهان بود — آدمی پنهان تر از پریان بود
تر دماغ اقل زان پری که مضمر ست — آدمی صد بار خود پنهان تر ست
آدمی نزدیک عاقل چون خفی ست — چون بود آدم که در غیب و صفی ست

تشبیه بصورت اولیا و صورت کلام اولیا بصورت عصای موسی و صورت فسون عیسی

آدمی همچو عصای موسی ست — آدمی همچون فسون عیسی ست
در کف حق بهر داد و بهر زین — قلب مومن هست بین الاصبعین
ظاهرش چوبی ولیکن پیش او — کون یک لقمه چو بکشاید گلو
تو ببین ز افسون عیسی حرف و صوت — آن ببین کز وی گزیران گشت موت
تو ببین ز افسونش آن لنجات پست — آن نگر که مرده برجست و نشست
تو ببین مر آن عصا را سهل یافت — آن ببین که بحر را خضر اشگافت
تو ز دوری دیده چون سیاه — یک قدم پا پیش نه بنگر سپاه
تو ز دوری مے نه بینی جز که گرد — اندکے پیش آ ببین در گرد مرد
دیدها را گرد او روشن کند — کوهها را مردی او برکند
چون برآمد موسی از اقصای دشت — کوه طور از مقدمش رقاص گشت

تفسیر قوله تعالے یا جبال اوبی معه والطیر

روی داود از فرش تابان شده — کوهها اندر پیش نالان شده
کوه با داود گشته همرهے — هر دو مطرب مست در عشق شهے
یا جبال اوبی امر آمد — هر دو هم آواز و هم پرده شدند
گفت داود ای تو هجرت دیده — بهر من از همدمان بریده
ای غریب فرد بی مونس شده — آتش شوق از دلت شعله زده
مطربان خواهے و قوال ندیم — کوهها را پیشت آرد آن قدیم

تا کرا قوالی و سرنائی کنند — جمله مشیت باد پیمائی کنند

تا بدانی ناله چون که را رواست — بے لب و دندان ولی را نالهاست

نغمهٔ اجزای آن صافے جسد — هر شبے در گوش جانش میرسد

همنشینان نشنوند او بشنود — اے خنک جان کو بغیبش بگرود

بنگرد در نفسِ خود صد گفتگو — همنشینِ او نبرده هیچ بو

صد سوال و صد جواب اندر دلت — میرسد از لامکان تا منزلت

بشنوی تو نشنوی زان گوشها — گر نبودے یک توآرد گوش را

گیرم اے کر خود تو آن را نشنوی — چون مثالش دیده چون نگروی

جواب طعنه زننده بر مثنوی از قصور فهم خود

اے سگ طاعن تو عوعو میکنی — طعن قرآن را برون بوی کنی

این نه آن شیرست کزوی جان بری — یا زپنجهٔ قهر او ایمان بری

تا قیامت میزند قرآن ندا — اے گروهِ جهل را گشته فدا

مر مرا افسانه مے پنداشتید — تخم طعن و کافری می کاشتید

خود بدیدید آنکه طعنه مے زدید — که شما فانی و افسانه بدید

من کلامِ حقم و قائم بذات — قوتِ جان جان و یاقوت زکات

نورِ خورشیدم فتاده بر شما — لیک از خورشید ناگشته جدا

تا رهانم عاشقان را زین ممات — تا منم منبوع آن آب حیات

جرعه بر گورستان حق ریختی — گر چنان گفتی ز آن ننگیختی

دل نگردانم بقهر طعن سقیم — نی بگیرم گفت و پند آن حکیم

مثل زدن در رسیدن کرّه اسپ از خوردن آب بسبب شیخولیدن سایسان

گرّه و مادر همی خوردند آب — آنکه فرمود ست واندر خطاب

بهر اسپان که هلا زین آب خور — می شخولید ند هر دم آن نفر

سرمی برداشت و زخود می رمید — آن شخولیدن بگرّه می رسید

می رمی هر ساعتی زین استقا — مادرش پرسید کای گرّه چرا

ز اتفاق بانگ شان دارم شکوه — گفت گرّه می شخولند این گروه

ز اتفاق نعره خوفم می رسد — پس دلم می لرزد از جایی رود

کار افزایان بدند اندر زمین — گفت مادر تا جهان بود ست این

زود کاید شان ریش خود برمی کنند — هین تو کار خویش کن ای ارجمند

پیش ازان کز هجر گردی شاخ شاخ — وقت تنگ و میرود آب فراخ

آب کش تا برود مد از تو نبات — شهره کاریزی ست پر آب حیات

می خوریم ای تشنه غافل بیا — آب خضر از جوی نطق اولیا

سوی جو آور سبو در جوی زن — گر نه بینی آب کور انه بفن

کور را تقلید باید کار بست — چون شنیدی کاندرین جو آب هست

---

۱ (تا رهانم عاشقان را زین ممات) ۲ (جرعه بر گورستان حق ریختی) ۳ (دل نگردانم بقهر طعن سقیم) ۴ (گرّه و مادر همی خوردند آب) ۵ (بهر اسپان که هلا زین آب خور) ۶ (سرمی برداشت و زخود می رمید) ۷ (می رمی هر ساعتی زین استقا) ۸ (ز اتفاق بانگ شان دارم شکوه) ۹ (ز اتفاق نعره خوفم می رسد) ۱۰ (کار افزایان بدند اندر زمین) ۱۱ (زود کاید شان ریش خود برمی کنند) ۱۲ (پیش ازان کز هجر گردی شاخ شاخ) ۱۳ (آب کش تا برود مد از تو نبات) ۱۴ (می خوریم ای تشنه غافل بیا) ۱۵ (سوی جو آور سبو در جوی زن) ۱۶ (کور را تقلید باید کار بست)

جو قطره بر مشک آب اندیش را — تا گران بینی تو مشک خویش را
چون گران دیدی شوی تو مستدل — رست از تقلید خشک ابگاه دل
گر نه بیند کور آب جوعیان — لیک داند چون سبو بیند گران
کاین سبک بود و گران شد زاب رفت — کز جو اندر سبو آبی برفت
زانکه هر بادی مراورا می ربود — یاد می نر باید تم قلم فرسود
مر سفیهان را رباید هر هوا — زانکه نبود شان گرانی وقوی
کشتی بی لنگر آمد مرد شر — که ز باد کژ نیابد او حذر
لنگر عقل ست عاقل را امان — لنگرے دریوزه کن از عاقلان
آمدد ها ے خرد چون در ربود — از خزینه دُر آن دریای جود
زین چنین امداد دل پُر فن شود — بجهد از دل چشم هم روشن شود
زانکه نور از دل برین دیده بشت — تا چو دل شد دیده تو عاطل ست
دل چو بر انوار عقلے برزند — زان نصیبے هم بدو دیده دهد
پس بدان کاب مبارک آسمان — وحی دلها باشد و صدق بیان
تا چو آن گره هم آب جو خوریم — سوی آن دو اس طاعن ننگریم
پیر و پیغمبر انی ره سپر — طعنه خلقان همه بادی شمر
آن خداوندان که ره طی کرده اند — گوش با بانگ سگان کی کرده اند
باز گو کان پاکباز دشیر مرد — اندران مسجد چه بنمودش چه کرد

بقیهٔ قصهٔ مهمان و مسجد مهمان کش

خفته در مسجد خود او را خواب کو — مرد غرقه گشته چون خسپد بجو
خواب مرغ و ماهیان باشد همے — عاشقان را زیر غرقاب نعمے
نیم شب آواز با هولی رسید — کایم آیم بر سرت ای مستفید
پنج کرت این چنین آواز سخت — می رسید و دل همی شد لخت لخت

تفسیر آیهٔ وَاجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعِدْهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا

تو چو عزم دین کنی با اجتهاد — دیو بانگت بر زند اندر نهاد
که مرو زان سو بنیدیش ای غوی — که اسیر رنج و درویشی شوے
بنیوا گردی ز یاران وا برے — خوار گردی و پشیمانی خورے
تو زبیم بانگ آن دیو لعین — واگزیی در ضلالت از یقین
که هلا فردا و پس فردا مراست — راه دین پویم که مهلت پیش ناست
مرگ را بینی که او از چپ و راست — می کشد همسایه را تا بانگ خاست
باز عزم دین کنی از بیم و جان — مرده سازی خویشتن را یک زمان
پس سلاح از علم سازی و حکم — که من از خوفی نیارم پا بے کم
باز بانگے بر زند بر تو ز کمر — که ترس و باز گرد از تیغ فقر

باز بگریز ز راهِ روشنی — آن سلاحِ علم و فن را بفگنی
ساحها اورا بیانگے بندہ — در چنین ظلمت نماند افگندہ
ہیبتِ بانگِ شیاطین خلق را — بند کرد ست و گرفتہ حلق را
تا چنان نومید شد جانِ شان ز نور — کہ روان کافران زاہلِ قبور
ایں شکوہِ بانگِ آن ملعون بود — ہیبتِ بانگِ خدائی چون بود
ہیبتِ بانگ ست بر کبک نجیب — مرمگس را نیست زان ہیبت نصیب
زانکہ بود باز صیادِ مگس — عنکبوتان مے مگس گیرند و بس
عنکبوتِ دیو بر چون تو ذباب — کرد و فرد ارد نہ بر کبک و عقاب
بانگِ دیوان گلہ بانِ اشقیاست — بانگِ سلطان پاسبانِ اولیاست
تا نیامیزد بہم بنیاد و کور — قطرہ از بحر خوش با بحر شور

رسیدن بانگ طلسم نیم شب مہمان مسجد را

بشنو اکنون قصہ آن بانگ سخت — کہ نرفت از جا بدان آن نیک بخت
گفت چون ترسم چو ہست این طبلِ عید — تا دہل ترسد کہ زخم او ارسید
ای دلہای تہی تنبے قلوب — قسمتان از عید جان شد زخم چوب
شد قیامت عید و بیدینان دہل — ما چو اہلِ عید خندان ہمچو گل
بشنو اکنون این دہل چون بانگ زد — دیگ دولت باچگونہ می پزد
چونکہ بشنود آن دہل آن مرد دید — گفت چون ترسد دلم از طبلِ عید

گفت با خود هین مزن دل بر زمین
مرد جان بد دلان بی یقین

وقت آن آمد که حیدر وار من
ملک گیرم یا بپردازم بدن

برجهید و بانگ برزد کای کیا
حاضرم اینک اگر مردی بیا

در زمان بشکست زاو ران طلسم
زر همی ریزید هر سو قسم قسم

ریخت چندان زر که ترسید آن پسر
آنگه در زر پری راه در

پر شد آن مسجد ز زر هر جایگاه
مرد حیران شد ز تقدیر الٰه

بعد ازان بر خاست آن شیر عتید
تا سحرگه زر به بیرون می کشید

دفن میگردد همی آمد بزر
با جوال و توبره بار دگر

گنجها بنهاد آن جا نباز ازان
کوری و ترسانی واپس خزان

این ز ظاهر نجاطر آمد ست
در دل هر کور دون زر پرست

کودکان اسفالها را بشکنند
نام زر نبهند و در دامن کنند

اندران بازی چو گوئی نام زر
آن کند در خاطر کودک گذر

بل زر مضروب ضرب ایزدی
کو نگردد کاسد آمد سرمدی

آن زری کین زر ازان زر یافت
گوهر تا بندگی و آب یافت

آن زری که دل ازو گردد غنی
غالب آید بر قمر در روشنی

شمع بود آن مسجد و پروانه او
خویشتن در باخت آن پروانه خو

سوخت پرش را و لیکن ساختش
بس مبارک آمد آن انداختش

۱۳ دفاع از خزان بقیه گنند از سوید و دارد بها مجرم کشف از لعنت کتب یافت شده کر طلسم از اجزای رضی و بسا چای فشته میشود یعنی از بقیل دو قیه ساعات

همچو موسے بود آن مسعود بخت — کاتشی دید او بسوی آن درخت

چون عنایت یار و موفور بود — نار می پنداشت آن خود نور بود

مرد حق را چون ببینی ای پسر — تو گمان داری برو نار بشر

تو ز خود می آئی و آن در تو است — نار و خار و مکر و باطل این سو ست

او درخت موسی ست و پر ضیا — نور خوان نارش مخوان باری بیا

نے نظام این جهان ناری نمود — سالکان رفتند آن خود نور بود

پیش از آنکه شمع دین برمیشود — این نه همچون دیگر آتشها بود

این نماید نور و سوزد دیار را — وان بصورت نار و گل نوّار را

این چو سازنده ولے سوزنده — وان که وصلت دل افروزنده

مثل شعله نور پاک سازوار — حاضران را نور و دوران را چو نار

این سخن را نیست پایانی پدید — گو حدیث عاشق و صدر رحمید

ملاقات آن عاشق با صدر جهان

آن بخارے نیز خود بر شمع زد — گشته بود از عشق ایشان آن کبید

آه سوزانش سوی گردون شده — در دلِ صدرِ جهان مهر آمده

گفت با خود در سحر گه کاے احد — حالِ آن آوارهٔ ما چون بود

او گناهے کرد و ما دیدیم لیک — رحمتِ ما را نمیدانست نیک

خاطرِ مجرم ز ما ترسان شود — لیک صد امید در ترسش بود

من بترسانم وعیدِ دیده را — آنکه ترسد من چه ترسانم ورا

بهرِ دیگ سرد آذر مے رود — نے بدان که جوششش از سر مے رود

ایمنان را من بترسانم لعلم — خائفان را ترس بردارم ز حلم

پاره دوزم پاره در موضعِ نسلم — هر کسے را شربت اندر خور دهم

مستِ سرمد چون بیخ درخت — زان بروید برگهاش از چوب سخت

در خورِ آن بیخ رسته برگها — ور درخت و در نفوس دور نُها

بر فلک برهاست ز اشجارِ وفا — اصلها ثابت و فرعه فی السما

چون برست از عشق بر بر آسمان — چون نروید در دلِ صدرِ جهان

موجِ مے زد در دلش عفو کنه — زانکه از دل تا دل اندر روزنه

که ز دل تا دل یقین روزن بود — نے جدا او دور چون دو تن بود

متصل بود سفالِ دو چراغ — نورشان ممزوج باشد در مساغ

هیچ عاشق خود نبا شد وصل جو — که نه معشوقش بود جویاے او

لیک عشقِ عاشقان تن زده کند — عشقِ معشوقان خوش و فربه کند

چون درین دل برقِ مهرِ دوست هست
اندران دل دوستی میدان که هست

در دلِ تو مهرِ حق چون شد دوتو
هست حق را بی گمان مهری بتو

هیچ بانگ کف زدن آید بدر
از یکے دست تو بی دستِ دگر

تشنه می نالد که اے آبِ گوار
آب هم نالد که کو آن آبخوار

جذبِ آب ست این عطش در جانِ ما
ما ز آنِ اوو او هم زانِ ما

حق بحکمت در قضا و در قدر
کرده ما را عاشقانِ همدگر

جمله اجزای جهان زان حکم پیش
جفت جفت و عاشقانِ جفت خویش

هست هر جزوے بعالم جفت جو
راست همچون کهربا و برگِ کاه

آسمان گوید زمین را مرحبا
با تو ام چون آهن و آهن ربا

آسمان مرد و زمین زن در خرد
هر چه او انداخت این می پرورد

چون نماند گرمیش نفریستد او
چون نماند تریِ دمِ بدهد او

برجِ خاکی خاکِ ارضی را مدد
برجِ آبے تریش اندر دهد

برجِ بادی ابر سوے او برد
تا بخاراتِ دخم را بر کشد

برجِ آتش گرمیِ خورشید از و
همچو تابه سرخ ز آتش پشتِ رو

است سرگردان فلک اندر زمن — همچو مردان گرد مکسب بهر زن
وین زمین کد بانو بهاسے کند — بر ولادات و رضاعش می تند
پس زمین و چرخ را دان هوشمند — چونکه کار هوشمندان می کنند
گر نه از هم این دو دلسے مے زنند — پس چرا چون جفت درهم می خزند
بی زمین کی گل بروید وار غوان — پس چه زاید زآب و تاب آسمان
بهر آن میل ست در ماده ز نر — تا بود تکمیل کار هر دگر
میل اندر مرد و زن حق زان نهاد — تا بقا یابد بدینسان زین اتحاد
میل هر جزوی بجزو دیگر نهد — زاتحاد هر دو تولیدی جهد
شب چنین بار و زرا اندر اعتناق — مختلف در صورت آما اتفاق
روز و شب ظاهر دو ضد و دشمن اند — لیک هر دو یک حقیقت آمدند
هر یکے خواهان دگر را همچو خویش — از پے تکمیل فعل و کار خویش
زانکه بے شب دخل نبود طبع را — پس چه اندر خرج آرد روزها

جذب هر عنصری جنس خود را که در ترکیب آدمی محتبس شده بغیر جنس

خاک گوید خاک تن را باز گرد — ترک جان گو سوے ما آ همچو گرد
جنس مائی پیش ما اولے تری — به کزان تن واروی این سو پری
گوید آری لیک من پابسته ام — گرچه همچون تو ز هجران خسته ام
تو مرا جویند آنجا — کای تری باز آ ز غربت سوی ما

این مرقات است آدمیین مع ع نوز زانکه بے شب آه ای طبع و شب طبع تکه بائے کنه تا در روز بخرچ سے آید ۱۲

گر مِی تن را همی خواند اثیر — که زناری راه اصل خویش گیر
هست هفتاد و دو علت در بدن — از کشیدنهای عناصر بے ریمن
علت آید تا بدن را بگسلد — تا عناصر بهر گرد او آبلد
چار مرغ اند این عناصر بسته پا — مرگ در بجوری و علت پاکشا
پای شان از هم گر چون باز کرد — مرغ هر عنصر یقین پرواز کرد
جذبهٔ این اصلها و فرعها — هر دمے رنجے نهد در جسم ما
تا که این ترکیبها را بر درد — مرغ هر جزوے باصل خود پرد
حکمت حق مانع آید زین عجل — جمع شان دارد بصحبت تا اجل
گوید ای اجزا اجل مشهود نیست — پیش زین پیش از اجل تان سود نیست
چونکه هر جزوے بجوید اتفاق — چون بود جان غریب اندر فراق

منجذب شدن جان نیز بعالم ارواح

گوید اے اجزای پست فرشیم — غربت من تلخ تر من عرشیم
میل تن در سبزه و آب روان — زان بود که اصل او آمد ازان
میل جان اندر حیات و در حی ست — زانکه جان لامکان اصل وی ست
میل جان در حکمت ست و در علوم — میل تن در باغ و راغ ست و کروم
میل جان اندر ترقی و شرف — میل تن در کسب اسباب علف
میل عشق آن شرف هم سوی جان — زین سبب راه یحبون را بدان

گر بگویم شرح این بعید شود
مثنوی هشتاد من کاغذ شود

حاصل آنکه هر که او طالب بود
جانِ مطلوبش بر و راغب بود

آدمی حیوان نباتی و جماد
هر مرادے عاشق هر بے مراد

بی مرادان بر مرادی مے تنند
وان مرادان جذبِ ایشان مے کنند

لیک میلِ عاشقان لاغر کند
میلِ معشوقان خوش و با فر کند

عشقِ معشوقان دو روح افروخته
عشقِ عاشق جانِ او را سوخته

گه با عاشق بشکل بے نیاز
گاه مے کوشد دران راه دراز

این رها کن عشقِ آن تشنه دهان
یافت اندر سینهٔ صدر جهان

دودِ آن عشق و غمِ آتشکده
رفته در مخدوم او مشفق شده

لیک از ناموس و بوش و آبرو
شرم مے آید که واجوید از و

حمتش مشتاقِ آن مسکین شده
سلطنت زین لطف ملتفت آمده

عقلِ حیران کاین عجب او را کشید
یا کشش زان سو بدین جانب رسید

ترک جلدی کن کزین ناواقفی — لب به بند و الله اعلم بالخفی

لب به بندم هر دمی زینسان سخن — توبه آرم هر زمان صد بار من

کاین سخن را بعد ازین مدفون کنم — وان کشنده میکشد من چون کنم

کیست آن کت میکشد ای مقتنی — آنکه مے نگذاردت که دم زنی

صد غریمت میکنی بهر سفر — مے کشاند مرترا جائے دگر

زان بگرداند بهر سو آن لگام — تا خبر یابد ز فارس اسپ خام

اسپ زیرک سار زان نیکو پی است — کو همی داند که فارس بروی است

او دولت را برد و صد سودا به بست — بی مرادت کرد و پس دل را شکست

چون شکست او بال آن مرغ هوی — چون نشیند همتی بال آهنین درست

چون قضایش حل تدبیرت شکست — چون نشد بر تو قضای او درست

فسخ عزائم و تنخاجمت باخبر کردن آدمی را از آنکه مالک و قاهر اوست وگاه گاه عزم او را فسخ ناکردن و نافذ داشتن تا طبع او را بر عزم کردن وارد تا باز عزمش نشکند تا تنبیه بر تنبیه بود

عزمها و قصدها در ما جرا — گاه گاهی راست می آید ترا

تا بطمع آن دلت نیت کند — بار دیگر نیتت را نشکند

در بکلی بے مرادت داشتی — دل شدی نومید ازل کی کاشتی

ور نگاریدے اوّل از عویش — کے شدی پیدا بر و مقہور خویش

عاقلان از بے مرادیہای خویش — با خبر گشتند از مولاے خویش

بے مرادی شد طلاوہ زر بہشت — حفّت الجنۃ شنوای خوش سرشت

چون مرادات ہمہ اشکستہ پاست — پس کسے باشد کہ کام او رواست

پس شد اشکستہ پاش این صادقان — لیک کو خود آن شکست عاشقان

عاقلان شکستہ اش از اضطرار — عاشقان اشکستہ باصد اختیار

عاقلانش بندگان بندی اند — عاشقانش شکری وقندی اند

ایتیا کرہا مہار عاقلان — ایتیا طوعاً مہار بیدلان

نظر کردن پیغمبر علیہ السلام باسیران و تبسم کردن و گفتن کہ عجبت من قوم یجرون الی الجنۃ بالسلاسل والاغلال

دید پیغمبر یکے جوق اسیر — کہ ہمی پریدند ایشان در نفیر

دیدشان در بند آن آگاه شیر — می نظر کردند در روی زبر زیر
تا همی خایید هر یک از غضب — بر رسول صدق دندانها و لب
زهره نے با آن غضب کہ دم زنند — زانکہ در زنجیر مقہور من اند
مے کشاندشان موکل سوی شہر — مے برد از کافرستان شان بقہر
نے فدائی می ستاند نے زرے — نے شفاعت میرسد از سروری
رحمت عالم همی گوید و او — عالمے را مے برد حلق و گلو
با ہزار انکار مے رفتند راہ — زیر لب طعنہ زنان بر کار شاہ
چارہا کردیم و اینجا چارہ نیست — خود دل این مرد کم از خارہ نیست
با ہزاران مرد کار آلپ ارسلان — با دو سہ عریان و بست و نیم جان
اینچنین درماندہ ایم از کجروی ست — یا ز اختر ہاست یا خود جادوی ست
بخت ما را بردرید آن بخت او — تخت ما شد سرنگون از تخت او
کار او از جادوئی گر گشت زفت — جادوئی کردیم ما ہم چون نرفت

تفسیر این آیہ اِن تَستَفتِحُوا فَقَد جَاءَکُمُ الفَتحُ طاعنان میگفتند
کہ از ما و محمد آنکہ بر حق ست فتح و نصرتش بدہ و این
سخن بدان مے گفتند کہ گمان داشتند خود بر حق اند
و طالب حق بی غرض اکنون محمد منصور شد

از تبان واز خدا در خواستیم — کہ بکن ما را اگر نا راستیم

وآنکہ حق در راست ست از ماد او — نصرتش دہ نصرتِ اورا بجو

این دعا بسیار کردیم و صلات — پیش لات و پیش عزّی و منات

کہ اگر حق ست او پیدا شش کن — گر نباشد حق زبونِ ما شش کن

چونکہ دیدیم او منصور بود — ما ہمہ ظلمت بدیم او نور بود

این جواب ماست کانچہ خواستید — گشت پیدا کہ شما نا راستید

باز این اندیشہ را از فکرِ خویش — کور می کردند و دفع از ذکرِ خویش

کاین تفکر ہا ہم از ادبار ست — کہ صوابِ او شود در دل درست

خود چہ شد گر غالب آمد چند بار — ہر کسے را غالب آرد روزگار

ما ہم از ایام بخت آور شدیم — بارہا بر وے مظفر آمدیم

باز می گفتند اگرچہ او شکست — چون شکستِ ما نبود آن زشت و پست

زانکہ بختِ نیک اورا در شکست — داد صد شادی نہان زیرِ دست

کو با شکستہ نمی ماند مسیح — کہ نہ غم بودش دران نی پیچ و پیچ

چون نشانِ مومنان مغلوبی ست — لیک در اشکستِ مومن خوبی ست

گر تو مشک و عنبری را بشکنی — عالمے از فیح و ریحان پر کنی

ور شکستی ناگہان سرگینِ خر — خانہا پر گند گردد سر بسر

کہ کند خود مشک با سرگین قیاس — آب را با بول و طلس با بلاس

سرِّ آنکه بے مراد باز گشتنِ رسول علیه السلام از
حدیبیه حق تعالے لقبِ آن فتح کرد که اِنّا فتحنا لک
فتحاً مُبیناً بصورتِ غلق بود و بمعنی فتح چنانچه
شکستنِ مشک بظاهر شکستن ست و بمعنے
درست کردن ست مشکے اورا و تکمیلِ فوائد اوست

وقتِ برگشتِ حدیبیه رسول — در تفکر بود و غمگین و ملول
ناگهان اندر حق شمعِ رسل — دولت انّا فتحنا زد دهل
آمدش پیغام از دولت که رو — تو ز منعِ این طفر غمگین مشو
کاندرین خواری بنقدت فتحهاست — نک فلان قلعه فلان بقعه ز راست
بنگر آخر چونکه واگردید تفت — بر قریضه و بر نضیر از وی چه رفت
قلعها هم گرد آن دو بقعها — شد مسلّم و ز غنائم لقمها
ور نباشد آن تو بنگر کاین فریق — بر عمر درنج اند مفتون و عشیق
زهر خواری را چو شکر می خورند — خارِ عمها را چو اشتر می چرند
بهرِ عینِ غم نه از بهرِ فرح — این تساقل پیشِ ایشان چون دسح
آنچنان شادند اندر قعرِ چاه — که همی ترسند از تخت و کلاه

در فقیری هر یکے صد شهریار — در خزان فاقه صد همچون بهار
هر کجا دلبر بود خود هم نشین — فوق گردون ست نی زیر زمین

تفسیر حدیث آنحضرت صلی الله علیه وسلم که لا تفضلونی علی یونس بن متی

گفته پیغمبر که معراج مرا — نیست بر معراج یونس احتبا
آن من بر چرخ و آن او نشیب — زانکه قرب حق برونست از حسیب
قرب سنے بالا نه پستی رفتن ست — قرب حق از حبس هستی رستن ست
نیست را چه جای بالا است و زیر — نیست رانی زود و نی دور ست و دیر
کارگاه گنج حق در نیستی ست — غرهٔ هستی چه دانی نیست چیست
حاصل این استکست ایشان ای کیا — می نماند هیچ با اشکست ما
آنچنان شاداند در دل دلتف — همچو مادر وقت اقبال و شرف
برگ بی برگی همه اقطاع اوست — فقر و خواری افتخار ست و علوست
آن یکی گفت ار چنان ست آن فرید — چون بخندید او چو ما را بسته دید
چونکه او مبدل شدست و شادیش — نیست زین زندان و زین آزادیش
پس بقهر دشمنان چون شاد شد — چون ازین فتح و ظفر پر باد شد
شاد شد جانش که بر شیران ظفر — یافت آسان نصرت و دولت و ظفر
پس بد انستیم کو آزاد نیست — جز بد نیاد لخوش و دل شاد نیست
ور نه چون خندد که اهل آن جهان — بر بد و نیک اند شفق مهربان

این همی گفتند در زیر زبان — آن اسیران با هم اندر بحث آن
تا مؤکل نشنود در ما جهد — این سخن در گوش آن سلطان نهد

آگاه شدن پیغمبر علیه السلام از جمع ایشان بر شماتت او

گرچه نشنید آن مؤکل این سخن — رفت در گوشی کید آن من لدن
بوی پیراهان یوسف را مدید — آنکه حافظ بود یعقوبش شنید
آن شیاطین بر عنان آسمان — بشنوند آن سر لوح غیب دان
آن محمد خفته و تکیه زده — آمده سر گرد او گردان شده
آن خورد حلوا که روزیش ست باز — آن نه کانگشتان او باشد دراز
نجم ثاقب گشته حارس دیوران — کهربل دزدی ز احمد سرستان
ای دویده سوی دکان از نگاه — هین بمسجد رو بجو رزق الاله

فهم کردن رسول علیه السلام ضمیر آن اسیران را

پس رسول آن گفت شان را فهم کرد — گفت آن خنده نبودم از نبرد
مرده اند ایشان و بوسیده فنا — مرده کشتن نیست مردی پیش ما
خود کیند ایشان که سگ گردد شگاف — چونکه من پا بنشرم اندر مصاف
آن نگهی کاز او بود دید و مکین — من شمار استه می دیدم چنین
ای بنازیده بملک و خاندان — نزد عاقل اشتری به بر دهان
نقش تن را تا فتاد از بام مشت — پیش چشم کل آن آت گشت

بنگرم در غورهٔ مے بینم عیان — بنگرم در نیست شی بینم عیان
بنگرم سر عالمے بینم نہان — آدم و حوا نرستہ از جہان
من شمارا وقت ذرات الست — دیدہ ام پابستہ و منکوس و پست
از حدوث آسمان بے عمد — انچہ دانستہ بدم افزون نشد
من شمارا سرنگون می دیدہ ام — پیش ازان کز آب و گل پالیدہ ام
تو ندیدم تا کنم شادی بدان — این ہمی دیدم دران اقبال تان
بستۂ قہر خفی و انگبہ چہ دہ — قند می خوردید و در وی درج زہر
این چنین قندے پر از زہر از عدو — خوش بنوشد چیست حسد آید برو
با نشاط آن زہر می کردید نوش — مرگ تان خفیہ گرفتہ ہر دو گوش
من نمے کردم غزا از بہر آن — تا ظفر یابم فروگیرم جہان
کاین جہان جیفہ است و مردار در یغ — برچنین مردار چون باشم حریص
سگ نیم تا پر چیم مردہ کنم — عیسیم آیم کہ تا زندش کنم
زان ہمی کردم صفوف جنگ چاک — تا رہانم مر شمارا از ہلاک
زان نمے برم گلوہای شتر — تا مرا باشد کرو فر در حشر
زان ہمی برم گلوے چند تا — زان گلوہا عالمے یابد رہا
گر شما پروانہ دار از جہل خویش — پیش آتش می کنید این جمع خویش
من ہمی رانم شمارا ہمچو مست — از در افتادن در آتش با دو دست

آنکه خود را فقیهان پنداشتید — تخم منحوستی خود می کاشتید
یکدگر را جد جد شمے خواندید — سوے اژدرہا فرس می راندید
فقہے کردید و اندر عین قہر — خود شما مقہور قہر شیر دہر

بیان آنکه طاعنی در عین قاهری مقهورست و در عین منصوری مأیوس

وزد فقہ خواجہ کرد زر کشید — او در آن مشغول تخود والی رسید
گر ز خواجہ آن زمان بگریختے — کے برو والی حشر انگیختے
قاہری زد مقہوریش بود — زانکه قہر او سر او را ربود
غالبی بر خواجہ دام او شود — تا رسد والی و بستاند قود
ای که تو بر خلق چیره گشته — در نبرد و غالبے آغشته
آن بقاصد منهزم کرد ستان — تا ترا در حلقه آرد کتان
هین عنان درکش پی این منهزم — در مران تا تو نگردے منخزم
چون کشانندت بدین شیوه بدام — حمله بینی بعد ازان اندر زحام
عقل ازین غالب شدن کی گشت شاد — چون درین غالب شدن دید او فساد
تیز چشم آمد خرد بینا سے پیش — که خدا ایش سرمه کرد از کحل خویش
گفت پیغمبر که هستند از فنون — اهل جنت در خصومتها زبون
از کمال حزم و سوء الظن خویش — نی ز نقص و بد دلی و ضعف کیش
در فره دادن ندیده در کمون — حکمت لولا رجال مومنون

دست کوتاهی ز کفار لعین — فرض شد بهر خلاص مومنین
قصهٔ عهد حدیبیه بخوان — کف ایدیکم تمامست زان بدان
نیز اندر غالبے هم خویش را — دیدا و مغلوب دام کبریا
بازگشت او زین آمد خطاب — گم شدا و والله اعلم بالصواب
زان نمی خندم من از زنجیریان — که بگردم ناگهان شبگیریان
زان همے خندم که مار زنجیر و غل — می کشم تان سوی سرستان و گل
ای عجب کز آتش بی زینهار — بسته می آریم تان تا سبزه زار
از سوی دوزخ بزنجیر گران — می کشم تان تا بهشت جاودان
هر مقلد را درین ره نیک و بد — همچنان بسته بحضرت می کشد
جمله در زنجیر بیم و ابتلا — مے روند این ره بغیر اولیا
مے کشندین راه را بیگار وار — جز کسانے واقف از اسرار کار
جهد کن تا نور تو رخشان شود — تا سلوک و خدمتت آسان شود
کودکان را می بری مکتب بزور — زانکه هستند از فوائد چشم کور
چون شود واقف بمکتب مے دود — جانش از رفتن شگفته می شود
می رود کودک بمکتب هیچ هیچ — چون ندید از مزد کار خویش هیچ
چون کند در کیسه دانگی دست مزد — آنگهے بنواب گردد شب چو زد
جهد کن تا مزد طاعت در رسد — بر مطیعان آنگهت آید حسد

ایتیا گرہا مقلد گشتہ را ایتیا طوعا صفا بسرشتہ را
این محب حق ز بہر علتے وان دگر را بی غرض خود خلتے
این محب دایہ لیک از بہر شیر وان دگر دل دادہ بہر این ستیر
طفل را از حسن او آگاہ نے غیر شیر اورا آرزو دلخواہ نے
وان دگر خود عاشق دایہ بود بی غرض در عشق یک رایہ بود
پس محب حق بامید و ترس دفتر تقلید می خواند بدرس
وان محب حق ز بہر حق کجاست کہ ز اغراض و ز علتہا جداست
گر چنین و گر چنان چون طالب است جذب حق او را سوی حق جاذب است
گر محب حق بود لغیرہ کے ینال دائما من غیرہ
ایتیا محب حق بود لعینہ لا سواہ خالفا من بینہ
ہر دو را این جستجو ہازان سرست این گرفتاری دل زان دلبرست

جذب معشوق عاشق را من حیث لا یعلمہ العاشق ولا یرجوہ ولا یخطر
ببالہ ولا یظہر من ذلک الجذب اثر فی العاشق الا
الخوف الممزوج بالیاس مع دوام الطلب

آدیم اینجا کہ در صدر جہان گر نبودی جذب آن عاشق نہان
ناشکیبا کے بدے او از فراق کے دوان باز آمدی سوی وثاق

میلِ معشوقان نهانست و ستیر | میلِ عاشق باد و صد طبل و نفیر
یک حکایت هست اینجا اعتبار | لیک عاجز شد بخاری زانتظار
ترک آن کردیم کو در جستجوست | تا که پیش از مرگ بیند روی دوست
تا رهد از مرگ و یابد او نجات | زانکه دید دوست ست آبِ حیات
هر که دید آو نیاشد دفعِ مرگ | دوست بود که نمیوستش نه برگ
کار آن کارست ای مشتاق دست | کاندران کار ار رسد مرگت خوش ست
شد نشانِ صدقِ ایمان ای جوان | آنکه آید خوش ترا مرگ اندران
گر نشد ایمان تو ای جانِ چنین | نیست کامل رو بجو اکمالِ دین
هر که اندر کار تو شد مرگ دوست | بر دلِ تو بی کراهت دوست اوست
چون کراهت رفت آن خود مرگ نیست | صورتِ مرگ ست و نقلان کردنیست
چون کراهت رفت مُردن دفع شد | پس درست آمد که مُردن دفع شد
دوست حق ست و کسی کش گفت او | که تو ئی آنِ من و من آنِ تو
گوش دار اکنون که عاشق میرسد | بسته عشق اورا بحبلِ متّصل

رسیدنِ بخاری عاشق در بندگی صدرِ جهان

چون بدید او چهرهٔ صدرِ جهان | گویا پریدش از تنِ مرغِ جان
همچو چوبِ خشک افتاد آن تنش | سرد شد از فرق تا سرناخنش
هر چه کردند از بخور و از گلاب | نی بجنبید و نی آمد در خطاب

کار ناید در بخارا مهر بخور — جز کرا بوی آن شه با فر و نور

شاه چون دید آن مزعفر روی او — پس فرود آمد ز مرکب سوی او

گفت عاشق دوست جوید تیز و تفت — چونکه معشوق آمد آن عاشق برفت

عاشقِ حقّے و حق آنست کو — چون بیاید از تو بنود تار مو

صد چو تو فانی ست پیشِ آن نظر — عاشقی بر نفی خود خواجه مگر

سایهٔ دعاشقے بر آفتاب — شمس آید سایه لاگردد شتاب

چونکه سر برزد ز مشرق قرصِ خور — تر ستاره ماند و تر شب اثر

از درِ دل چونکه عشق آید درون — عقل رختِ خویش اندازد برون

همچو شیرے خورد با آهو دو چار — گشت آهو بیخبر افتاد زار

همچو زور پشه پیشِ تند باد — فهم کن والله اعلم بالسداد

داد خواستن پشه از دست باد بحضرت سلیمان علیه السلام

پشه آمد از حدیقه زرگیاه — در سلیمان گشت پشه داد خواه

کای سلیمان معدلت می گستری — بر شیاطین و آدمی زاد و پری

مرغ و ماهی در پناه عدل تست — کیست آن گم گشته کش فضلت نجست

داد ده ما را که بس زاریم ما — بے نصیب از باغ و گلزاریم ما

مشکلاتِ هر ضعیفے از تو حل — پشه باشد در ضعیفی خود مثل

شهره ما در ضعف و اشکسته پرے — شهره تو در لطف و مسکین پروری

اے تو در اطباقِ قدرت منتہی — بے تو ہی منتہی مادر کمے و گمرہے
دادہ ما را ازین غم کن جدا — ہم تو دستگیرای دستِ تو دستِ خدا
پس سلیمان گفت آری انصاف جو — داد و انصاف از کہ میخواہے بگو
کیست آن ظالم کہ از بادِ بروت — ظلم کرد ست و خراشیدہ است روت
آری عجب در عہدِ ما ظالم کجاست — کو نہ اندر حبس و در زنجیرِ ماست
چونکہ ما زادیم ظلم آن روز مرد — پس بعہدِ ما کہ ظلمی پیش برد
چون برآمد نورِ ظلمت نیست شد — ظلم را ظلمت بود اصل و عضد
نکتہ شیاطین کسب و خدمت میکنند — دیگران بستہ باصفادند و بند
اصلِ ظلمِ ظالمان از دیو بود — دیو در بندست استم چون نمود
ملک زان دادست ما را کن فکان — تا نمالد خلق سوے آسمان
تا بہ بالا بر نیاید دود ہا — تا نگردد مضطرب چرخِ سپہا
تا نہ لرزد عرش از نالہ یتیم — تا نگردد دار و استم جانے سقیم
زان نہادیم از ملک مالک مہے — تا نیاید بر فلکہا یا ربے
منگر اے مظلوم سوے آسمان — کا سمانے شاہ داری در زمان
گفت پشہ دادِ من از دستِ باد — کو دود دست ظلم بر بارکشاد
ما ز ظلمِ او بہ تنگے اندریم — بالبِ بستہ از و خون می خوریم
ظلم او بر ما صریح ست و عیان — نیست ما را چارہ کردن جز بیان

داد دادن و انصاف ستدن از او اے کریم عادل اگر ظلم خواهی

امر کردن سلیمان علیه السلام پشه مظلوم را باحضار خصم بدیوان حکم

پس سلیمان گفت ای زیبا دوی — امر حق باید که از جان بشنوی
حق من گفت ست هان ای داود — مشنو از خصمی تو بے خصم دگر
تا نیاید هر دو خصم اندر حضور — حق نیاید پیش حاکم در ظهور
خصم تنها گر برآرد صد نفیر — هان و هان بے خصم قول او مگیر
من نیارم روز فرمان تافتن — خصم خود را رو بیاور سوی من
گفت قول تست برهان درست — خصم من بادست و او در حکم تست
بانگ زد آن شه که ای باد صبا — پشه افغان کرد از ظلمت بیا
من مقابل شو بخصمت روبرو — پاسخش گو دیگمن دفع عدو
باد چون بشنید آمد تیز تیز — پشه بگرفت آن زمان راه گریز
پیش سلیمان گفت ای پشه کجا — باش تا برهر دو رانم من قضا
گفت ای شه مرگ من از بود اوست — خود سیاه این روز من از دود اوست
او چو آمد من کجا یابم قرار — کو برآرد از تنها دمن دمار
همچنین جویای درگاه خدا — چون خدا آید شود جوینده لا
گرچه آن وصلت بقا اندر بقاست — لیک ز اول آن بقا اندر فناست
سایهاے که بود جویای نور — نیست گردد چون کند خورش ظهور

عقل کے ماند چو باشد سپر دہ او — کل شئ ہالک الا وجہہ
ہالک آمد پیش وجش ہست و نیست — ہستی اندر نیستی خود طرفہ ایست
اندرین محضر خرد ہا شد زدست — چون قلم ایجا رسید سر شد شکست

نواختن معشوق عاشق بیہوش خود را تا بہوش باز آید

باز گردم جانب صدر جہان — در نوازش عاشق خود را نہان
بر گرفتش سر نہاد اندر کنار — بر رخش می کرد اشک آبشار
می کشید از بیخودی اش در بیان — اندک اندک از کرم صدر جہان
بانگ زد در گوش او شہ کای گدا — زر نثار آورد ست دامن کشا
جان تو کاندر فراقم می طپید — چونکہ زر نثارش رسیدم چون رسید
اے بدیدہ در فراقم گرم و سرد — با خود آ از بیخودی و باز گرد
مرغ خانہ اشترے را بی خرد — رسم مہمانش بجانہ می برد
چون بجانہ مرغ اشتر پا نہاد — خانہ ویران گشت و سقف اندر فتاد
خانۂ مرغ ست عقل و ہوش ما — ہوش صالح طالب ناقہ خدا
ناقہ چون سر کرد در آب و گلش — نے گل آنجا ماند نے دنی جان و دلش
کرد فضل عشق انسان را فضول — زین فزون جوئی ظلوم ست و جہول
جاہل ست او اندرین مشکل تکاز — مے کشد خر گوش قیری در کنار

کے کنار اندر کشیدے شیر را — گر بدانستی ودیدے شیر را
ظالم ست او بر خود و بر جانِ خود — ظلم بین کز عدلها گومی برد
جہل او مر علمہا را اوستاد — ظلم او مر عدلہا را شد رشاد
دست او بگرفت کاین رفتہ دمش — اے بخے آید کہ من دم بخشمش
چون بمن زندہ شود آن مردہ تن — جانِ من باشد کہ گردد آرد بمن
من کنم او را ازین جان مختشم — جان کہ من بخشم بہ بیند بخشم
جانِ نامحرم نہ بیند روی دوست — جز ہمان جان کاصل آن از کوی اوست
ور دہم قصاب وار این دوست را — تا بلد آن مغز نغزش پوست را
گفت اے جانِ رمیدہ از بلا — وصل را ما در گشادیم الصلا
اے خود ما بیخودی و مستیت — اے ز ہستِ ما ہمارہ ہستیت
با تو بے لب این زمان من نوبنو — راز ہا اے کہنہ می گویم شنو
زانکہ آن لبہا ازین دم می رمد — بر لبِ جوی نہان برمی دمد
گوش بے گوشی درین دم برگشا — بحرِ را از یفعل اللہ مایشا
چون صلای وصل بشنیدن گرفت — اندک اندک مردہ جنبیدن گرفت
نے کم از خاک ست کز عشوہ صبا — سبزہ پوشد سر برآرد از فنا
کم ز آبِ لطفہ نبود کز خطاب — یوسفان زایند رخ چون آفتاب
کم ز بادی نے کہ شد از امر کن — ور رہم طاؤس و مرغ خوش سخن

کم ز ناری نیست کز امر سلام — گلستان شد بر خلیل خوش کلام
کم ز چوبی نیست در دفع عدو — گشت از در های منکر زار مو
کم ز سنگی کوه بنود کز ولاد — ناقهٔ کان ناقه ناقه زاد زاد
زین همه بگذر نه آن مایهٔ عدم — عالمی زاد و بزاید دمبدم
بر جهید و بر طپید و شاد شاد — یکدو چرخی زد بسجود اندر فتاد
بشگفید از روی او و شاد شد — درد وصال از بند هجر آزاد شد

باخویش آمدن عاشق پیوستن روی باز آوردن به ثنا و شکر معشوق

گفت ای عنقای حق جان را مطاف — شکر که باز آمدی زان کوه قاف
ای سر انبیل قیامت گاه عشق — ای تو عشق عشق وی دلخواه عشق
اولین خلعت که خواهی دادنم — گوش خواهم کز تهی بر رد زنم
گرچه میدانی بصفوت حال من — بنده پرور گوش کن اقوال من
صد هزاران بار ای صدر فرید — زآرزوی گوش تو هوشم پرید
آن سمیعی تو و آن اصغای تو — وان تبسمهای جان افزای تو
آن نیوشیدن کم و بیش مرا — عشوهٔ جان بد اندیش مرا
حلمهای من که آن معلوم تست — پس پذیرفتی تو چون نقد درست
بهر گستاخی و شوخ غره — حلمها در پیش حلمت ذره
اولا بشنو که چون ماندم ز شست — اول و آخر ز پیش من بجست

ثانیاً بشنو تو اے صدرِ ودود — کہ بسے جُستم ترا ثانی نبود
ثالثاً تا از تو بیرون رفتہ ام — گوئیا ثالث ثلاثہ گفتہ ام
رابعاً چون سوخت مارا مزرعہ — مے ندانم خامسہ از رابعہ
خامساً در ہجرتت ای صد جہان — از حواسِ خمسہ بودم در زیان
سادساً از شش جہت بی روی تو — گوئیا بارید بر من غم دو تو
سابعاً از ثامن ندانم ضالہ ام — خون ہمی گرید فلک از نالہ ام
ہر کجا یابی تو خون بر جا کہا — پے بری باشد یقین از چشمِ ما
گفتِ من رعدست و این بانگ و حنین — زا بر خواہد تا ببارد بر زمین
من میانِ گفت و گریہ مے تنم — یا بگریم یا بگویم چون کنم
گر بگویم فوت مے گردد بکا — ور بگریم چون کنم شکر و ثنا
مے فتد از دیدہ خونِ دل شہا — بین چہ افتاد ست از دیدہ مرا
این بگفت و گریہ در شد آن نحیف — کہ بر و بگریست ہم دون ہم شریف
از دلش چندان برآمد ہائے و ہو — حلقہ کرد اہل بجا را گرد او
خیرہ گویان خیرہ گریان خیرہ خند — مرد و زن خرد و کلان حیران شدند
شہر ہم ہمرنگِ او شد اشک ریز — مرد و زن درہم شدہ چون رستخیز
آسمان می گفت آن دم با زمین — گر قیامت را ندیدستی ببین
عقل حیران کہ چہ عشقست و چہ حال — کہ فراقِ او عجب تر یا وصال

چرخ برخوانده قیامت نامه را — تا مجره بردریده جامه را
باد و عالم عشق را بیگانگی — اندر و هفتاد و دو دیوانگی
سخت پنهان ست و پیدا حیرتش — جانِ سلطانان جان در حسرتش
غیر هفتاد و دو ملت کیشِ او — تخت شاهان تخته بندی پیشِ او
مطربِ عشق این زند وقتِ سماع — بندگی بند و خداوندی صداع
پس چه باشد عشق دریای عدم — در شکسته عقل را آنجا قدم

بندگی و سلطنت معلوم شد — زین دو پرده عاشقی مکتوم شد

گاه خلقے ہستی زبانے داشتی — تا زہستان پردہا برداشتے

ہرچہ گوئی ایدم ہستی ازان — پردۂ دیگر برو بستی بدان

آفت ادراک آن قال است و حال — خون بخون شستن محالست و محال

من چو با سودائیانش محرمم — روز و شب اندر قبض و در دمی دمم

سخت دست و بیخود و آشفتہ — دوش ایجان برچہ پہلو خفتہ

هان و هان هشدار بر تاری دمے — اولاً بر جه طلب کن محرمے
عاشق و مستی و بکشاده زبان — الله الله استرے بر نرد بان
چون ز راز و ناز او گوید زمان — یا جمیل الستر خواند آسمان
ستر چه در پشم و پنبه آورست — تا همی پوشیش او پیدا ترست
چون بکوشم تا سرش پنهان کنم — سر برآرد چون علم کانیک منم
رغم انفم گیر دم ناگه دو گوشش — کای مدبغ چونش می پوشی بپوش
گوییش رو گرچه بر جوشیده — همچو جان پیدائی و پوشیده
گوید او محبوس خشت است این تنم — چون مے اندر بزم خشک میزنم
گوییش زان پیش که گردی گرو — تا نیاید آفت مستی برو
گوید از جام لطیف آشامم من — یار روزم تا نمازِ شامم من

چون بیاید شام و رزد دو جام من
گوید او را که نامد شام من

زان عرب بنهاد نام مے مدام
زانکه سیری نیست می خور را مدام

عشق چون شد بادهٔ تحقیق را
او بود ساقی نان صدیق را

چون بجوئی تو بتوفیق حسن
باده آب جان بود ابریق تن

چون بیفزاید مے توفیق را
قوت مے بشکند ابریق را

آب گردد ساقی و هم مست آب
خود بگو الله اعلم بالصواب

پر تو می ساقی ست کاندر شیره رفت
شیره بر جوشید رقصان گشت تفت

اندرین معنی بپرس آن خیره را
که چنین کے دیده بودی شیره را

بی تفکر پیش هر دانندهٔ هست
آنکه باگردنده گرداننده هست

حکایت آن عاشق در از هجر بیمار امتحان

یک جوانی بر زنی مجنون بدست
ره زد شب بیخواب بیخور آمدست

بیدل و شوریده هم مجنون و مست
می ندادش روزگار وصل دست

پس تنکجه کرد عشقش بر زمین
خود چرا دارد ز اول عشق کین

عشق از اول چرا خونے بود
تا گریزد آنکه بیرونی بود

چون فرستادی رسولی پیش زن
آن رسول از رشک گشتی راهزن

در بسوے زن نبشتی کاتبش
نامه را تصحیف خواندی نائبش

ور صبا را پیک کردی در وفا
از غبارے تیره گشتی آن صبا

رقعه گر بر پرِ مرغے دوختی — پرِ مرغ از لطفِ رقعه سوختی

راهہائے چارہ را غیرت ببست — لشکرِ اندیشہ را رایت شکست

بود اوّل مونسِ غم انتظار — آخرش شکست کہ ہم انتظار

گاہ گفتی کاین بلایِ بی دواست — گاہ گفتے فی حیاتِ جانِ ماست

گاہ ہستی زور بر آوردے سرے — گاہ او از نیستی خوردے برے

گاہ فریادش بگردون برشدے — گہ خیال دلبرش ہمدم بدے

چونکہ بروی سرد گشتے این نہاد — جوشش کردے گرم چشمہ اتحاد

چونکہ با بے برگیِ غربت بساخت — برگ بی برگی بسوی او بتاخت

خوشہائے فکرتش بیگاہ شد — شبروان را رہنما چون ماہ شد

اے بساطوطی گویائے خمش — ای بسا شیرین روان رو در ترش

رو بگورستان دے خامش نشین — آن خموشان سخن گو را ببین

یک از یکرنگ مینی خاکِ شان — نیست یکسان حالتِ چالاکِ شان

شحم و لحم زندگان یکسان بود — آن یکے غمگین دگر شادان بود

تو چہ دانی تا نہ نوشی قالِ شان — زانکہ پنہان ست بر تو حالِ شان

بشنوی از قال ہائے وہوی را — کے بہ بینی حالتِ صد توی را

نقش ما یکسان بصد ہا متصف — خاک ہم یکسان روانشان مختلف

ہمچنین یکسان بود آوازہا — آن یکے پر درد و آن پر نازہا

بانگِ سپان بشنوی اندر مصاف
بانگِ مرغان بشنوی اندر مطاف

آن یکے از حقد و دیگر از نشاط
آن یکے آواز نخ و دیگر از نشاط

ہر کہ دور از حالتِ ایشان بود
پیشش آن آواز ہا یکسان بود

آن درختے جنبد از خشمِ تبر
وان درخت دیگر از بادِ سحر

بس غلط گشتم ز دیگ و مرد و رگ
زانکہ سر پوشیدہ میجوشد دیگ

جوش و نوشِ ہر کسے گوید بیا
جوش صدق و جوش تزویر و ریا

گر نداری دیدہ ہائے روشناس
رو دماغی دست آور بوشناس

آن دماغی کہ بران گلشن تند
چشمِ یعقوبان ہمہ روشن کند

ہین بگو احوال آن خستہ جگر
گر بخاری دور ماندیم اے پسر

یافتنِ عاشق معشوق را و بیانِ آنکہ جوینده یابنده بود کہ من طلب شیئاً وجد وجد صدق رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وَمَنْ یَّعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَیْرًا یَّرَهٗ وَمَنْ یَّعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا یَّرَهٗ

کان جوان در جستجو بد ہفت سال
از خیالِ وصل گشتہ چون خیال

سایۂ حق بر سرِ بندہ بود
عاقبت جوینده یابنده بود

گفت پیغمبر کہ چون کوبی درے
عاقبت زان در برون آید سرے

چون نشینی بر سرِ کوئے کسے
عاقبت بینی تو ہم روئے کسے

چون زچاہے میکنی ہر روز خاک — عاقبت اندر رسی در آب پاک

جملہ دانند این اگر تو نگروے — ہر چہ می کاریش روزی بدروے

سنگ بر آہن زدی آتش بجست — این بباشد ورنہ باشد نادرست

آنکہ روزی نیستش بخت و نجات — سنگ دغلش مگر در نادرات

کان فلان کس کشت کرد و برنداشت — وان صدف بر رد و صدف گوہر نداشت

بہر ما عورہ ابلیس لعین — سود نامد شان عباد تہا و دین

صد ہزاران انبیا و رہروان — ناید اندر خاطر آن بدگمان

این دو رہ گیرد کہ تاریکی دہد — در دلش او بار جز این کے نہد

بس گسا کہ نان خورد دل شاد او — مرگ او گردد بگیرد در گلو

پس تو اے او یار و ہم نان مخور — تا نیفتی ہمچو او در شور و شر

صد ہزاران خلق نانہا مے خورند — زور مے یابند و جان می پرورند

تو بدان نادر کجا افتادۂ — گر نہ محرومے و ابلہ زادۂ

این جہان پر آفتاب و نور و ماہ — تو بہشتہ سر فرو بردہ بچاہ

کہ اگر حق ست پس کور و شنی — سر زچہ بردار و بنگر اے دنی

جملہ عالم شرق و غرب آن نور یافت — تا تو در چاہے نخواہد بر تو تافت

چہ رہا کن رو بایوان تو کروم — کم ستیز ایجا بدان کالج شوم

این مگو کاینک فلانی کشت کرد — در فلان سالی مرا کشتش نخورد

ملک زادہ ماہ منیر شیرازی

پس چرا کارم کہ اینجا خوف ہست
ہین کمن استیزہ رو در کار کن
ہر کہ استیزہ کند بر سر فتد
وانکہ او نگذاشت کشت و کار را
زین بیان بگذر ز مانی باز ران
چون درے میکوفت او از سلوے
جست از بیم عسس او شب بباغ
گفت ساز ندہ سبب را آن نفس
ناشناسا تو سببہا کردہ
بہر آن کردی سبب این کار را
در شکست پاے بخشد حق پرے
ہر چہ آن بر تو کراہیت بود
تو مبین کہ بر درختے یا بچاہ
گر تو خواہے باقی این گفتگو

پس چرا افشانم این گندم ز دست
با توکل کشت کن بشنو سخن
آنچنان کو بر نخیزد تا ابد
پر کند کوری تو انبار را
جانب احوال آن عاشق جوان
عاقبت دریافت روزے خلوتے
یار خود را یافت با شمع و چراغ
ای خدا تو رحمتے کن بر عسس
از در دوزخ بہشتم بردہ
تا ندارم خوار من یک خار را
ہم ز قعر چاہ بکشاید درے
چون حقیقت بنگری رحمت بود
تو مرا بین کہ منم مفتاح راہ
اے اخی در دفتر چارم بجو

قدم الدفتر الثالث من الکتاب
المثنوی المعنوی للمولوی المعنوی

اعلان

ستایش و فروستایش نگارنده بارگاه عزت سزد و جل برانه باد که تروه خاک پرخاشاک را مظهر انوار خود ساخت و مشت گل فانی بنی نوع انسانی را بخلعت خلافت پیراست - مؤلف جسمانی مرجعیت زیر الطاف او و بسیط روحانی روحیت از گلزار اعطاف او بمقتضای کمال رافت خود ارتباط ممکن بوجب برابط احسن وجود با وجود حضرت انبیا علیهم الصلوٰة والتسلیم پیدا کرد - و غایت کلی خلاصه کائنات حضرت محمد مصطفے صلعم را بمقام ظاهر موجود ا - و تعالے فخر انسان و انواع حیوان بهمین قالب طبع انی ساخته - و کمال اشرف المخلوقات نوع آدم را زبان جسم سیولانی آراسته - همانا خلقش غایتی میتایز کرده که مایه امتیاز گردد و سرمایه تجلی جلیه خلیفة الله فی الارض شود - چنانکه آن نتیجه کبری و خلاصه عالم صغری و بضاعت سرمندی آدمی حصول معرفت الهی ست که وسیله جمیله الی الله و فی الله و را گفتن روست و کلیه گنجینه مطالب دینی و دنیوی او را شمردن بجا - ازینجاست که مقبولان بارگاه یزدانی و معتمدان درگاه سبحانی در تحصیل این طریقت مساعی جمیله میفرمودند - و در قطع منازل این طریق دشوار گذار جان نثار میکردند - گاهی تلاش مرشد کامل نمودند - و دیگر وقت مطالعه کتب سلوک و تصوف از نهمای فاضل شمرده عمده ترین وسائل این نعمت جزیله مثنوی مولانا روم ست که طالبین ذات حقه را دلیلی ست کامل و مسترشدین راه هویت بحجه را هادی ست اجل - صدها اولیای کرام از مطالعش بحصول مقصد فائز شدند و هزارها صلحای عظام از مضامینش بهره یاب انتها بمرده گرا از غائر نگریهای نکته دانان فطانی بلند پایه آسمان سیر سیده - و از نکات اغلاط و دوراه مشتاقین بآسمان معنی رسیده - تا آنکه بحر نعمت آلهی بجوش آمد و گلبانگ شادمانی از اطراف بخروش یعنی شیر بیشه تحقیق منبع فیاض تدقیق مولانا و مقتدانا جناب مولانا احمد حسن صاحب - زبان و اجب الاذعان حضرت حجت الله فی الارضین سرآمد سکان اعلی علیین محبوب بارگاه اسم بامسمی حاجی محمد امداد الله صاحب مطبع نامی را مجاز بطبعش فرمودند حق این است که خواص و عوام اقلیم هند را مشکور نمودند از حاطه توصیف حسن ظاهر و باطن این مطبوع جدید و وسعت بیان معترف بقصور ست و از اظهار کمالاتش زبان بلطفه مقرر به فتور - شک نیست که خود بخود نه که عطار بگوید - فقرا اول و دوم که بلند مقام اطباع هر نسخه نظر شیوه بر کمال دقت شایسته کافی گواهی ست وافی - الحمد لله که بشرائط مجلد زیل مندرجه اعلانات سابقه اصحی تصحیح متن و تنقیح حواشی و ازاله معضلات غوامض و تزیین تحریرات حضرت مرشد کامل حاجی صاحب ادام افاضاتهم و اتحاف ثابت میمنه نموده عبارات غریبه و اندراج نسخ بمواقع مناسبه تقدیم تاخیر اشعار سیر خیهای محققه و تلخیص مضامین شروح متعدده باختصار مرغوب و اقتصار مطلوب و فقر سوم هم تحفه متاقین بهیئت شریفه بیرون پس مجوز عنایات حضرت باری که مطبوع خلائق گردد و بر لوح زمین منبطیر شود - هر چند از دیاد حجم دفتر سیوم و دفاتر آینده متقاضی آن بود که قیمت نسبت دفتر اول باقی گذارده شود مگر اعلانات سابقه مشعر بر تساوی قیمت مانع آمد حضرات مولانا ممدوح سابق برعایت تخفیف خریداران اعلان کتب مجلده کرده اند و مفصلاً بقیمت مجلد و غیر مجلد اطلاع فرموده اند مقول الکریم اذا وعد وفا میخواهد کرد وقت هذا هم تفصیل مجلد و غیر مجلد کرده آید - مگر مولانا ممدوح در تیاری جلد نقصانات متعدده بر خود گوارا کرده فقرا مجلدین از بست نسخه و در کمتر وقت بلغات بپشگی داده - و تعدد ایسی بعض اجناب از ضرب صدمات ریلوی و پوست آفتها شکستن جلد باد غیره و غیره امور امید از خریداران منصف مزاج است که آئینده مولانا را از طلب کتب مجلده معاف فرمایند باینهمه حضرات که حسب عید سابقه از مولانا کتب مجلد طلب خواهند فرمود حضرت موصوف باوجود تحمل نقصان عظیم از تحصیل پهلوتهی نخواهند نمود دعا خیر مهتمم مطبع هذا شامل حال مطابق زیاده از خیانت اجتناب کرده و از اطباع نسخجات زائد از قدر حاجت تا مکن صحیح سعی بکار نبرده خریداران عالیمقدار تجار کرام نامدار برابر است کتب مذکور را از مولانا احمد حسن صاحب نزیل مسجد رنگیان کانپور طلب فرمایند و نظر بر عرق ریزی مطبع و صحح کرده از تبدیل و تغییر لوح و طبع بلا اجازت احتراز نمایند - بر کریمان کار هاد شوار نیست + بر رسولان بلاغ باشد و بس - درجه اول کاغذ گنده نهایت نفیس مجلد قیمت غیر مجلد محصول ڈاک محصول منی آرڈر

درجه دوم کاغذ سفید عمده و مجلد ہے ۹ ہے ۶ ر ۲ ر

درجه سوم کاغذ یادامی عمده و مجلد ہے ۹ ہے ۵ ر ۲ ر

چونکه حجم این دفتر بنسبت سابق زائد و اقرنست شاید بلکه غالب که رقم محصول مخالف مرقوم بالا باشد +